

ZBORNİK RADOVA S MEĐUNARODNE
NAUČNE KONFERENCIJE

„DRUŠTVO I DRŽAVA NAKON NEZAVISNOSTI“
Sarajevo, 27. februar 2023. godine

Naslov DRUŠTVO I DRŽAVA NAKON
NEZAVISNOSTI

Izdavač UNIVERZITET U SARAJEVU –
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Za izdavača Sead TURČALO

Urednici Sarina BAKIĆ
Nermine MUJAGIĆ

Lektura Zinaida LAKIĆ

DTP Sanin KATICA

Izdanje Prvo, elektronsko

Adresa izdavača Univerzitet u Sarajevu –
Fakultet političkih nauka
Skenderija 72
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.2(497.6)(063)(082)

MEĐUNARODNA naučna konferencija „Društvo i država nakon nezavisnosti“ (2023 ; Sarajevo)

Zbornik radova s međunarodne naučne konferencije „Društvo i država nakon nezavisnosti“
: Sarajevo, 27. februar 2023. godine / [urednici Sarina Bakić, Nermine Mujagić]. - 1. izd. -
Sarajevo : Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2024. - 284 str. : graf. prikazi, faks. ; 25 cm

Bibliografija uz svaki rad ; bibliografske i druge bilješke uz tekst. - Summaries.

ISBN 978-9926-475-71-0
COBISS.BH-ID 60404486

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne može se reprodukovati ili prenositi u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, elektronski ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje, ili bilo koji sistem skladištenja i preuzimanja podataka, bez prethodnog pisanog odobrenja izdavača.

**ZBORNİK RADOVA S MEĐUNARODNE
NAUČNE KONFERENCIJE**

„DRUŠTVO I DRŽAVA NAKON NEZAVISNOSTI“

Sarajevo, 27. februar 2023. godine

Sarajevo, 2024.

S A D R Ž A J

9	PUT U NEZAVISNOST BiH: (RE)INTERPRETACIJA
19	INTERFERENCIJA DVIJU BOSANSKOHERCEGOVAČKIH PARADIGMI: OGLED O REPERKUSIJAMA REFERENDUMSKE I DEJTONSKE DRŽAVNOSTI
45	IDEJA I REALIZACIJA KONCEPTA BOSANSKOHERCEGOVAČKE NEZAVISNOSTI – IZVEDBENI DIJABOLIS
65	INSTRUMENTI IZGRADNJE DRŽAVE BiH
85	DRŽAVNA IMOVINA: ESENCIJA SUVERENITETA
117	BOSNA I HERCEGOVINA U REGIONALNOJ PERSPEKTIVI
139	DINAMIKA POSTDEJTONSKIH ODNOSA BiH I HRVATSKE
161	GEPOLITIČKE PROMJENE U EVROPI I SVIJETU I MOGUĆNOST UBRZANJA INTEGRACIJE BOSNE I HERCEGOVINE U EVROPSKU UNIJU
181	KOOPERACIJA – NE KONFRONTACIJA (31 GODINA NEZAVISNOSTI DOMOVINE)
195	SOCIJALNA POLITIKA U TRANZICIJSKOJ DISTOPIJI: U TROUGLU IZGRADNJE DRŽAVE, DEMOKRATIZACIJE I EUROPEIZACIJE
205	SOCIOLOŠKI POGLEDI NA IDEJE NIJAZA DURAKOVIĆA O NACIONALNOM I NACIONALISTIČKOM
217	POSTDEJTONSKA GRAMATIKA IDENTITETA U BiH – MORAL I HIJERARHIJE
229	POLITIČKI PARALELIZAM MEDIJA U BOSNI I HERCEGOVINI
259	GOVOR MRŽNJE KAO POSLJEDICA KONFRONTACIJE IDENTITETA U BOSNI I HERCEGOVINI
269	UTJECAJ FILMSKE INDUSTRIJE NA BRENDIRANJE BOSNE I HERCEGOVINE NAKON STJECANJA NEZAVISNOSTI
285	„MOGU LI PODREĐENI GOVORITI“ O BOSNI I HERCEGOVINI?

Semir HALILOVIĆ

Muedib ŠAHINOVIĆ

Fahira FEJZIĆ-ČENGIĆ

Lada SADIKOVIĆ

Larisa VELIĆ, Ismet VELIĆ

Dragan ĐUKANOVIĆ

Sandro KNEZOVIĆ, Ante ZRILE

Mirko PEJANOVIĆ

Selmo CIKOTIĆ

Sanela BAŠIĆ

Sarina BAKIĆ

Sead ALIĆ

Irena PRASKAČ-SALČIN

Lana PRLIĆ

Mihaela DUBELJ

Nermina MUJAGIĆ

PREDGOVOR

Radovi objavljeni u ovom zborniku predstavljaju tematska izlaganja učesnica i učesnika na Međunarodnoj naučnoj konferenciji „Društvo i država nakon nezavisnosti“ koja je održana 27. februara 2023. godine. Ovu konferenciju organizirali su Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i Centar za međunarodnu politiku i postkonfliktna istraživanja povodom obilježavanja Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine.

Obilježavanje Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine i u kontekstu ove konferencije bila je iznimna prilika da se razgovara o cjelokupnom razvoju Bosne i Hercegovine od stjecanja njene nezavisnosti pa sve do danas te da se promišljaju i kritički analiziraju mnogostruki izazovi s kojima se Bosna i Hercegovina suočavala u prošlosti, suočava i danas, te pred kakvim izazovima će se naša država nalaziti u budućnosti. Nedoumice u ovom kontekstu autorice i autori su promišljali u svojim radovima i kroz prizmu medija, obrazovanja, političke kulture, identitetskih politika, ekonomije i prava.

U radovima pred vama moći ćete steći uvide u pokušaje da se rasvijetle važne ali i danas veoma aktuelne teme poput politika međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini kako u ratnom tako i poratnom periodu, s naglaskom na transformacije tih politika, interpretacija Bosne i Hercegovine u nacionalnim vizurama i moralnim dilemama kada je riječ o ideološkim sukobima u Bosni i Hercegovini, što nas nužno vraća na teme o refleksijama jugoslavenske krize devedesetih godina prošlog vijeka na Bosnu i Hercegovinu, o borbi za nezavisnost i nužnosti višestranačke demokratije.

Nadalje, autorice i autori nude promišljanja o poziciji i ulozi države Bosne i Hercegovine kada je riječ o regionalnoj i međunarodnoj politici, integraciji Bosne i Hercegovine u EU i NATO, te kako na Bosnu i Hercegovinu u političkom smislu gledaju glavni akteri u regionu.

Nekoliko radova u ovom zborniku posvećeno je naučnom i društvenopolitičkom doprinosu prof. dr. Nijaza Durakovića i predstavljaju naš zalag kulturi sjećanja na ljude koji su svoj profesionalni i privatni angažman posvetili izgradnji Bosne i Hercegovine i očuvanju njene multikulturalnosti.

Mišljenja smo da objavljivanjem ovakvog zbornika ispunjavamo jednu od obaveza akademske zajednice da na bazi raznovrsnih promišljanja, kritičkog odnosa te u isto vrijeme njegujući i kulturu sjećanja obrazujemo i mlade generacije te podsjećamo na temeljne vrijednosti bosanskohercegovačkog društva i ideje bosanskohercegovačke države.

Sarajevo, 2023.

Programski i organizacioni odbor Konferencije „Društvo i država nakon nezavisnosti“

Semir Halilović

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

halilovic.internet@gmail.com

PUT U NEZAVISNOST BIH: (RE)INTERPRETACIJA

Sažetak

Društveni ugovor podrazumijeva pravo na samoopredjeljenje, odnosno, krajnje konsekventno, demokratski proces. Da bi moderna, ustavna država nastala, potreban je politički slobodan demos koji, na osnovu sopstvenog prava na samoopredjeljenje, odlučuje o konstituciji vlastite zajednice. Ako postoje građani neke države koji nemaju pravo na samoopredjeljenje, odnosno ako im nije dopušteno da samostalno kreiraju društveni ugovor, tada formalni ustavni i okvir i posljedični demokratski proces postaju semantički zastor nedemokratskih praksi. Razmatrajući republikanski period Bosne i Hercegovine od 1943. do 1995. godine, odnosno modele donošenja ustavnih aranžmana u tom periodu, nalazimo da bosanskohercegovački demos zapravo nije zbiljski egzistirao s obzirom na činjenicu da nikada nije konzumirao pravo na samoopredjeljenje. Drugačije govoreći, Bosna i Hercegovina lišena je izvora demokratije u svim svojim *postzavnbihovskim* ustavnim epizodama, kao uostalom i u prethodnim političkim aranžmanima. U modernoj povijesti Bosne i Hercegovine bosanskohercegovački demos bilježi samo jedan dan vlastitog političkog liberalizma, 1. marta 1992. godine, nakon čega otpočinje proces koji će je učiniti zavisnom od cijelog svijeta.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, suverenitet, nezavisnost

Abstract

The social contract implies the right to self-determination, that is, ultimately, the democratic process. In order for a modern, constitutional state to emerge, a politically free demos is needed which, based on its own right to self-determination, decides on the constitution of its own community. If there are citizens of a country who do not have the right to self-determination, that is, if they are not allowed to independently create a social contract, then the formal constitutional and framework and the consequent democratic process become a semantic veil of undemocratic practices. Considering the republican period of Bosnia and Herzegovina, from 1943 to 1995, i.e. the models for the adoption of constitutional arrangements in that period, we find that the Bosnian demos, in fact, did not really exist, given the fact that it never exercised the right to self-determination. In other words, Bosnia and Herzegovina is deprived of the source of democracy in all its post-ZAVNOBIH, constitutional episodes, as well as in previous political events. In the modern history of Bosnia and Herzegovina, the demos of Bosnia and Herzegovina records only one day of its own political liberalism, March 1, 1992, after which the process that will make it dependent on the whole world begins.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, sovereignty, independence

Od nezavisnosti od SFRJ do zavisnosti od cijelog svijeta: Slučaj Bosne i Hercegovine

Nezavisnost države proizlazi iz njenog suvereniteta,¹ koji se konstituira konzumiranjem prava naroda na samoopredjeljenje. Brojni autori ove pojmove uzimaju sinonimno, uzročno-posljedično.² Izuzev međunarodnih fikcija, država bez suvereniteta, da se poslužim Ulrichom Beckom, nije ništa više do evnuh u prosidbi.³ Istovjetno, narod bez prava na samoopredjeljenje samo je fiktivni konzument demokratskog procesa, lišen političke suštine. Još od Francuske revolucije, preko 14 načela Woodrova Wilsona, pa sve do dokumenata

1 „Boden suverenost određuje i kao najvišu naredbodavnu moć i potpunu moć, pri čemu se podrazumeva da je suveren neograničen i da je njegova moć neotuđiva i nedeljiva.“ – Endrju Vinsent, *Teorija države*, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 69.

2 Hinsley, Francis Harry, *Suverenitet*, „August Cesarec“, Zagreb, 1992, str. 150.

3 Beck, Ulrich, *Pronalaženje političkoga – prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, str. 132.

Ujedinjenih nacija, nezavisnost, suverenitet i samoopredjeljenje uzimani su za temeljne preduslove novog svjetskog poretka. Obećano je da će svaki narod imati pravo na političko samoopredjeljenje „bez obzira na broj pojedinaca koji ga tvore i na veličinu teritorija koji zauzima“.⁴ Zakoračenjem geopolitičkih odnosa u proces hladno suprotstavljene bipolarnosti otpočela je i zbiljska redefinicija svih političkih načela konstituiranih od 18. do 20. stoljeća. Državna nezavisnost, suverenitet i pravo na samoopredjeljenje počeli su se pojavljivati kao forma iza koje su stajali potpuno suprotni realni odnosi.⁵ Habermas će ove promjene nazvati inverzijom kataloga političkih prava.⁶

Promišljajući status Bosne i Hercegovine u okvirima političkih pojmova samoopredjeljenja, nezavisnosti i suvereniteta, odnosno geopolitičkih promjena tokom 20. stoljeća, može se konstatovati kako je u svojoj modernoj povijesti Bosna i Hercegovina bila nezavisna i suverena država samo jedan dan. Nasuprot ovakvoj tvrdnji stoji stotinu godina raznih ustava i kvaziizbora, od 1910. do 1990. godine, u kojima građani ove zemlje nisu imali zbiljski uticaj, već je forma pronašla model njihovog legalističkog kontekstualiziranja. Austrougarski Štatut iz 1910. bio je autokratski nametnut dokument čiji je posljedični politički život imao fiktivnu ulogu kako s aspekta načina održavanja feudalno-etničkih izbora tako i činjenice nebitnosti Bosanskog sabora u donošenju bitnih odluka o državi.⁷ Ni za vrijeme obiju Kraljevina nisu postojali demokratski, pošteni izbori, te stoga ni donošenje ustavnih akata 1918. i 1921. nije imalo legitimirajuću već snagu faktičkog odnosa snaga.⁸ Za vrijeme socijalizma ustavi 1945/46, 1963. i 1974, odnosno

4 Hobsbawm, Eric J., *Nacije i nacionalizam*, Novi Liber, Zagreb, 1993, str. 24-25.

5 „Države mogu uživati međunarodni pravni suverenitet, uzajamno priznavanje, bez posjedovanja vestfalskog/vatelijanskog suvereniteta.“, Krasner, D. Stephen, „Abiding Sovereignty“, *International Political Science Review*. Vol. 22, No. 3, 2001, str. 233.

6 Habermas, Jürgen, „Borba za priznanje u ustavnim demokratskim državama (II)“. *Dijalog – Časopis za filozofiju i društvenu teoriju*, 1996, str. 53.

7 Nešković, Radomir, *Nedovršena država: Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, 2013, str. 80.

8 „Tokom juna 1921. klub JMO je ipak odlučio podržati vladin nacrt Ustava, s tim da je dr. Spaho izjavio kako će on glasati za Ustav, ali protiv 135. člana tog Ustava, jer on ne garantira

sve njihove izmjene, donijeti su u formalno legalističkoj formi, iza koje nije stajala demokratska niti ideja niti praksa. Izbori na kojim se nudila jedna glasačka kutija, odnosno unutar kojih su sudjelovali narodi čija egzistencija nije bila priznata, nisu mogli imati za posljednicu demokratske ustave. „Demokratski razvoj“, semantički prikriven kroz radničko samoupravljanje, bilo je drugo ime za partijsku kontrolu,⁹ reguliranu kroz delegatsko predstavljanje, tj. kroz „ograničeni pluralizam i ograničenu slobodu izbornog prava“.¹⁰ Posljednje ustavne promjene, jula 1990. godine, bile su jedine koje će stvoriti uslove za demokratski pokušaj, u vidu kreiranja političkog demosa, građanske nacije, inauguracijom amandmana LX Ustava SRBiH.¹¹

Posljednjim komunističkim aktom u Bosni i Hercegovini formirana je državljanska nacija koja će poslužiti kao presudni argument da međunarodna arbitražna, Badinterova komisija, donese odluku o provođenju jednog, građanskog referenduma o državnoj nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Time je Bosna i Hercegovina prvi put u svojoj modernoj povijesti dobila priliku da konzumira političko pravo na samoopredjeljenje. Jedino 1. marta 1992. godine u cijeloj svojoj modernoj povijesti Bosna i Hercegovina imala je povijesno iskustvo prava na samoopredjeljenje, ishodeći iz ove prilike državnu nezavisnost. Kao geopolitičku zanimljivost, rekao bih očekivanost, treba posmatrati činjenicu da su zemlje izvoznice demokratije i kataloga prava

cjelovitost Bosne i Hercegovine. U tom je članu, naime, stajalo kako će Bosna i Hercegovina ostati kompaktna, odnosno da granice pojedinih oblasti neće prelaziti postojeće granice Bosne i Hercegovine, ali je ipak ostavljena mogućnost razbijanja te kompaktnosti stavom u kojemu se navodi kako se pojedine općine ili srezovi mogu izdvojiti i priključiti drugim oblastima i izvan granica Bosne i Hercegovine, samo pod uvjetom ako na to pristanu njihova predstavništva odlukom od 3/5 glasova i ako tu odluku odobri Narodna skupština. Upravo je takva stilizacija ovoga člana bila razlog da dr. Mehmed Spaho izjavi kako će glasati za predloženi Ustav, ali je protiv takve stilizacije 135. člana Ustava.“ Kamberović, Husnija, *Mehmed Spaho (1883-1939) – politička biografija*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2009, str. 41.

9 Ravlić, Slaven, *Dileme političkog predstavništva*, „Politička kultura“, Zagreb, 2008, str. 106/107.

10 Isto, str. 111.

11 Begić, I. Kasim, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997, str. 46.

država postale osnovnim zagovornicima zabrane konzumiranja bosanskohercegovačkog prava da nakon sticanja državne nezavisnosti i dostizanja stepena građanske nacije iste i odbrane, naravno vlastitim snagama. Malešević kaže da država jeste sila,¹² odnosno Ulrich Beck napominje da sve demokratske države „jesu vojno osigurane demokracije“.¹³ Ali u bosanskohercegovačkom slučaju izvoznici demokratije i podržavaoci bosanskohercegovačke nezavisnosti, nakon razbijanja SFRJ, preobrazit će svoj stav o bosanskohercegovačkom državnom pitanju. Drugačije rečeno, Bosni i Hercegovini nakon jednodnevne konzumacije prava na samoopredjeljenje uvedene su vojne restrikcije odbrane prvog bosanskohercegovačkog demokratskog iskustva. Američki predsjednik Bill Clinton podsjetio je da su evropski saveznici „preferirali embargo upravo zato što je on učvrstio nepovoljan položaj Bosne“.¹⁴ Francuski predsjednik Francois Mitterrand bit će eksplicitniji govoreći da „muslimanska nacija nije prirodna u Evropi“, dok su britanski zvaničnici dodali da se nepovoljnim položajem Bosne i Hercegovine zapravo vrši bolna ali realistična obnova kršćanske Evrope.¹⁵ Radilo se, naime, o starom narativu, konstituiranom najmanje od 7. stoljeća, u kojem se kršćanski zajednički nazivnik uzimao kao formativni element Evrope.¹⁶ U ovakvom gledanju krhotine tek srušenog Berlinskog zida „prenijete“ su u Sarajevo, gdje se, nakon rušenja socijalizma kao ideološkog neprijatelja, Evropa sada branila od „viška“ muslimana na ovom političkom kontinentu.

Zanimljivost vezana za dezavuiranje bosanskohercegovačke državne nezavisnosti, odnosno obesmišljavanje prava na samoopredjeljenje, jeste i činjenica da su stavovi evropskih zvaničnika, posebno Velike

12 Malešević, Siniša, *Države-nacije i nacionalizmi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2017, str. 87.

13 Beck, Ulrich, *Pronalaženje političkoga – prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, str. 131.

14 Branch, Taylor, *The Clinton tapes*, Simon & Schuster, New York-London-Toronto-Sydney, 2009, str. 10.

15 *Ibid.*

16 Davie, Grace, *Religija u suvremenoj Evropi*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005, str. 23.

Britanije i Francuske, koincidirali sa stavovima hrvatskog predsjednika ili predsjednika tada paradržavne „Srpske BiH“. Tuđman je govorio da će, ako se ne spriječi njeno ozbiljenje političke nezavisnosti, muslimanski natalitet u Bosni i Hercegovini „dobiti još užasnije razmjere“,¹⁷ dok će Karadžić dodati da „niko otvoreno u Evropi neće reći da je ovaj sukob podjaren da bi nestali muslimani“.¹⁸ Radilo se o dubokoj svijesti o postojanju politike koja vlada evropskim političkim kontekstom, uslijed čega su jasno izrečeni antimuslimanski stavovi postajali politička reklama za međusobno identificiranje saradnika na istom projektu – naime reduciranju muslimana u demografskom i političkom smislu.¹⁹ Tako politička egzistencija Bosne i Hercegovine postaje uslovljena degradirajućim političkim statusom Muslimana/Bošnjaka, te stradanje Bosne i Hercegovine i dezavuiranje njenih prava kao države postaje drugi jezik destrukcije naroda čiji višak smeta drugačijoj viziji Evrope. Ono čime se novi svjetski poredak okitio nakon rušenja nacifašizma, u vidu deklaracija, povelja i konvencija, o ultimativnom poštovanju prava država i naroda, te zabrani činjenja sistematskih zločina i genocida, stavljeno je van snage na području gdje su se, poput avetske opasnosti, pojavili „viškovi“ muslimanskog demografskog supstrata. Drugačije mišljeno, cjelokupan ideološki temelj „evropskih vrijednosti“ doslovno je suspendiran i obesmišljen, te je preživjela jedino gola sila koja se služila eufemizmima kako bi sakrila zbiljske razloge vlastitog (ne) činjenja. U ovakvom općem političkom kontekstu Bosna i Hercegovina 1994. odnosno 1995. godine dobija svoje nove ustave koji također imaju izvorište u nedemokratskim praksama, kojima se nije dosljedno niti principijelno opiralo. Logika evropske politike učinila je ne samo da se na bosanskohercegovački državni problem gleda kao na „muslimanske krhotine“ već su i sami politički predstavnici Bosne i Hercegovine

17 Tuđman, Franjo, stenogram sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske s delegacijom HDZ-a BiH, 27. 12. 1991, u *Stenogrami o podjeli Bosne*, Galić, Štefica, Bahtijar, Amer, Centar za kritičko mišljenje / Tacno.net, 2017, str. 19.

18 Magnetofonski snimak 17. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 25. i 26. jula 1992, diskusija Radovana Karadžića.

19 Mastnak, Tomaž, *Evropa – istorija političkog pojma*, Beogradski krug – Centar za medije i komunikacije, Beograd, 2007, str. 10.

uime tog istog muslimanskog/bošnjačkog naroda svoje djelovanje kontekstualizirali unutar takvog, tuđeg narativa, prisvajajući tuđu logiku kao svoju.

Takav odnos, psihološkim jezikom determiniran kao štokholmski sindrom, Edvard Said opisat će u *Orijentalizmu* pojašnjavajući potrebu arapskih intelektualaca da se kontekstualiziraju spram vlastitih hegemonija.²⁰ To je svakako moralo dobiti svoje fatalne političke posljedice. Ako bi se poredila referendumska Republika Bosna i Hercegovina i njen dejtonski odraz, nije pretjerano zaključiti da je tokom pregovaračkog procesa ova država prošla put od nezavisnosti od SFRJ do zavisnosti od cijelog svijeta. Danas je to cjelovita podijeljena zemlja s međunarodnim subjektivitetom koji garantiraju najjače strane sile te unutrašnjim suverenitetom u kojem bosanskohercegovački entiteti imaju premoć u odnosu na državu.²¹ Bez sumnje, to je novi oblik kolonijalizma u kojem se forma očuvanja međunarodnog pravnog poretka s jedne dezavuiraju suprotnim praksama s druge strane. Nasuprot cijelim bibliotekama knjiga koje su uvjeravale da pravo prednjači nad silom, odnosno da se nasiljem ne može izmijeniti pravni poredak zasnovan na osnovnim etatističkim načelima, Bosna i Hercegovina pružila je dokaz o modernom kolonijalizmu koji su danas mnogi skloni nazvati „realpolitikom“. U ovako kreiranom okruženju Bosna i Hercegovina ima formalnu demokratiju, proces čija funkcija jeste da onemogući promjenu novonastalog stanja s jedne, odnosno ostavi u funkciji međunarodni intervencionizam s druge strane.²² Pristanak na ovakvo stanje, odnosno lamentiranje nad njim, jeste

20 Said V., Edvard, *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008, str. 429.

21 „Politički sistem koncipiran na modelu dva entiteta, sa asimetričnom strukturom i tri konstitutivna naroda, te strukturalne slabosti države nesposobne da ostvari unutrašnji suverenitet su samo neki elementi koji reduciraju mogućnosti ostvarenja integrativnih funkcija državnih institucija.“ Sadiković, Elmir, *Subnacionalni konstitucionalizam i demokratija*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2019, str. 117.

22 „Internacionalne organizacije se pojavljuju u različitim oblicima koji su dogovorene ustavnim i vanustavnim sporazumima, kao neka vrsta ustavnog staratelja i nosioca posljednje odluke, kao 'okupaciona snaga' koja štiti narod od sebe samog, odnosno od vječnog rata svih protiv svih.“ Šarčević, Edin, „Dejtonski Ustav: karakteristike i problemi“, *STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, BiH, 2008, str. 157.

proces samoobmanjivanja, jer, koristeći se riječima Hane Arent, ljudi su podložni da ne vjeruju ni u šta očigledno, već samo u svoju maštu.²³ Drugačije mišljeno, dugoročno ostajanje u političkim frekvencijama aktuelnog stanja Bosni i Hercegovini donosi proces odumiranja, dok je drugi mogući scenarij najavio Immanuel Kant prije tri stoljeća. Pišući da države svoje pravo ne mogu tražiti putem procesa ili suda, već samo putem pobjede, Kant zaključuje da se mirovnim ugovorom može završiti trenutni sukob, no ne i rat, jer u mirovnim ugovorima, koji su dokumenti bez pobjednika, nalaze se svi izgovori za novi rat.²⁴ U ovakvom kontekstu, iznalaženje novog konteksta, za koji je potrebna hrabrost jednaka onoj iz jedinog dana kada je bosanskohercegovački narod bio politički slobodan u 20. i 21. stoljeću, jedini je put državnog opstanka. Drugačije rečeno, mora se pronaći nova Bosna i Hercegovina jer je ova trenutna, sasvim sigurno, sistem s vremenskim trajanjem koji izlazi iz roka upotrebe. Sažeto govoreći, „upitnost Dejtona, kao postojećeg bosanskohercegovačkog ustavnog/političkog uređenja, postala je neupitna“²⁵, i tu Bosna i Hercegovina dolazi pred svoju, smatram, finalnu egzistencijalnu fazu. Ničeovski zaključujući, smatra se da se oni koji žele oporaviti zdravlje jednog naroda moraju osmjeliti da razmišljaju izvan okvira formalnosti, jednako u obrazovanju i sistemu,²⁶ jer će samoopredjeljenje u 21. stoljeću vrijediti samo za one koji su sposobni za opstanak, a ne za one koji se pozivaju na puko pravo.²⁷ Bosna i Hercegovina svjedoči da mitologizirani međunarodni poredak jeste okvir u kojem njegovi vjerovnici postaju njene prve žrtve.

23 Arent, Hana, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća, Beograd, 1998, str. 359/360

24 Kant, Immanuel, „Prema vječnom miru“, *Politička misao*, 1996, str. 6.

25 Filandra, Šaćir, „Dayton ili Bosna“, *STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, BiH, 2004, str. 59.

26 Niče, Fridrih, *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd, 1990, strana 31.

27 Hobsbawm, Eric J., *Nacije i nacionalizam*, Novi Liber, Zagreb, 1993, str. 36/37.

Literatura

- Arent, H. 1998, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća, Beograd.
- Beck, U. 2001, *Pronalaženje političkoga – prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 131.
- Begić, I. K. 1997, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Bosanska knjiga, Sarajevo.
- Branch, T. 2009, *The Clinton tapes*, Simon & Schuster, New York-London-Toronto-Sydney, str. 10.
- Davie, G. 2005, *Religija u suvremenoj Europi*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Filandra, Š. 2004, „Dayton ili Bosna“, *STATUS – Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, BiH, str. 59.
- Galić, Š. i Bahtijar, A. 2017, *Stenogrami o podjeli Bosne*, Centar za kritičko mišljenje / Tacno.net.
- Habermas, J. 1996, „Borba za priznanje u ustavnim demokratskim državama (II)“. *Dijalog: časopis za filozofiju i društvenu teoriju*.
- Hinsley, F. H. 1992, *Suverenitet*, „August Cesarec“, Zagreb.
- Hobsbawm, E. J. 1993, *Nacije i nacionalizam*, Novi Liber, Zagreb.
- Kamberović, H. 2009, *Mehmed Spaho (1883–1939) – politička biografija, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca*, Sarajevo.
- Kant, I. 1996, „Prema vječnom miru“, *Politička misao*.
- Krasner, D. S. 2001, „Abiding Sovereignty“, *International Political Science Review*. Vol. 22, No. 3.
- Magnetofonski snimak 17. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 25. i 26. 7. 1992.

- Malešević, S. 2017, *Države-nacije i nacionalizmi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Mastnak, T. 2007, *Evropa – istorija političkog pojma*, Beogradski krug – Centar za medije i komunikacije, Beograd.
- Nešković, R. 2013, *Nedovršena država: Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo.
- Niče, F. 1990, *O koristi i šteti istorije za život*, Grafos, Beograd.
- Ravlić, S. 2008, *Dileme političkog predstavnštva*, „Politička kultura“, Zagreb.
- Sadiković, E. 2019, *Subnacionalni konstitucionalizam i demokratija*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Said V., E. 2008, *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Šarčević, E. 2008, „Dejtonski Ustav: karakteristike i problemi“, *STATUS – Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, BiH.
- Vinsent, E. 2009, *Teorija države*, Javno preduzeće „Službeni glasnik“, Beograd.

Muedib Šahinović

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

muedib.sahinovic@fpn.unsa.ba

INTERFERENCIJA DVIJU BOSANSKOHERCEGOVAČKIH PARADIGMI: OGLED O REPERKUSIJAMA REFERENDUMSKE I DEJTONSKE DRŽAVNOSTI

Sažetak

Ovaj rad istražuje dvije dominirajuće paradigme bosanskohercegovačke državnosti danas. Na diskurzivnom i praktičnom nivou odvija se atipična interferencija sociopolitičkih reperkusija koje generiraju referendumska i dejtonska paradigma. Prva je utemeljena na demokratskim vrijednostima kroz institut referenduma – slobodno izražene većinske volje građana, dok je dejtonska utemeljena na iznuđenom sporazumu aktera koji nisu imali potrebnu aktivnu legitimaciju, demokratski i predstavnički legitimitet da artikuliraju volju građana i transformiraju ustavnopravni poredak. Iako se u svojoj političkoj kompleksnosti ove dvije paradigme mogu posmatrati kao komplementarne (i time nužno održive) jer je obezbijeđen kontinuitet referendumske državnosti u dejtonskoj, u javnom diskursu sve više dominira njihov antagonizam, situiran u etnonacionalnim ideološko-političkim matricama koje intencionalno urušavaju unutrašnji suverenitet države pod egidom partikularnih kolektivnih (konstitutivnih) prava. Metodologija istraživanja zahtijevala je sintezu dviju zasebnih kvalitativnih analiza. Prva je analiza društvenog konteksta i političkog aspekta referenduma održanog 1. marta 1992. godine objektivizacijom nezavisnosti i suverenosti kao ideala pri aksiološkom pozicioniranju države i njene institucionalne afirmacije, dok druga analiza detektuje najznačajnije sociopolitičke reperkusije Dejtonskog mirovnog sporazuma na novo čitanje bosanskohercegovačke

državnosti kroz pilarizaciju društva, duboku etničku podijeljenost, uz pripadajuće političke konstitutivne prerogative, kao i unutrašnju rekonfiguraciju administrativno-teritorijalnih cjelina koje imaju tendenciju daljnje razgradnje državne strukture i slabljenja unutrašnjeg a posljedično i vanjskog suvereniteta.

Ključne riječi: interferencija, državnost, referendum, nezavisnost, Dejtonski sporazum

Uvod

Bosanskohercegovački javni prostor se u cikličnom kretanju značajnih datuma tokom jedne godine simptomatično ispuni sadržajima koji evociraju događaje iz bliže ili daljnje prošlosti koji su imali fundamentalan značaj za opstojnost, kontinuitet, integritet, suverenitet i nezavisnost države. Ova društvena praksa ne razlikuje se mnogo od sličnih obilježavanja značajnih datuma u većini država civilizovanog svijeta s ciljem planske i sistematske memorijalizacije historijskih događaja koji su odredili razvoj društva, a što u svojoj refleksiji snažno utiče na patriotski osjećaj, uz jačanje nacionalnog ponosa i nacionalne svijesti. Za Bosnu i Hercegovinu je 1. mart – Dan nezavisnosti, jedan od ključnih datuma iz bliže prošlosti koji eksplicitno distingvira dvije dominantne paradigme njene državnosti, a koje međusobno interferiraju u svakodnevnom ne samo političkom nego i opštem – javnom, kulturnom i medijskom diskursu, što konsekventno generira svojevrstu društvenu konfuziju i zamagljuje suštinu državotvorne ideje koja, bez obzira na sve historijske okolnosti, u nacionalnom bosanskom biću nikada nije prestala egzistirati. U vezi s tim, već duže vrijeme postoji potreba da se te dvije dominirajuće paradigme bosanskohercegovačke državnosti (referendumska i dejtonska) zasebno istraže a da se unutar istraživanja posebno fokusira na interferenciju njihovih sociopolitičkih reperkusija koje se generiraju na diskurzivnom, teorijskom, simboličkom ali i praktičnom nivou. Razgovarajući s neposrednim akterima ključnih događaja, analizirajući dostupnu literaturu – strane i domaće autore, istražujući različite teorijske i empirijske uvide, kao i diversificirane

ideološke i naučne pristupe ovoj temi, ukazala se potreba za novim multidisciplinarnim ogledima koji će kompletan diskurs vratiti ka fundamentalnim premisama, što je u potpunom saglasju s Alibegovićevim interpretacijama temeljnih intencija naučnih istraživanja o paradigmi bosanske države i strukturi bosanskohercegovačkog društva.

” Stoga bi temeljna intencija današnjih analiza iz oblasti bosanskohercegovačkog društva bila proizvesti autohtona, autonomna i meritorna znanja o samoj paradigmi Bosne i Hercegovine, bosanskohercegovačkom društvu, te bi se nakon takvih teorijskih, analitičkih i empirijskih istraživanja moglo govoriti o jednom holističkom razumijevanju različitih segmenata složene strukture bosanskohercegovačkog društva (Alibegović, 2023: 140/141).

Ovaj rad prilog je takvom akademskom tendiranju ka objektivnim naučnoistraživačkim opservacijama bosanskohercegovačke države, društva i političke zbilje koje bez inventivnog i profiliranog politološko-sociološkog pristupa ne mogu omogućiti nužnu i funkcionalno utilitarnu transmisiju iz deskripcije ka preskripciji.

Čak i na nivou površnog posmatranja bosanskohercegovačke zbilje uočava se veoma živa referendumska paradigma državnosti koja je unutar značajnog dijela društva duboko utemeljena na demokratskim vrijednostima kroz institut referenduma – slobodno izražene većinske volje građana. Paralelno s referendumskom, već skoro tri decenije unutar bosanskohercegovačkog društva egzistira i druga – dejtonska paradigma državnosti, utemeljena na iznuđenom sporazumu političkih aktera koji nisu imali potrebnu aktivnu legitimaciju, demokratski i predstavnički legitimitet da artikuliraju volju građana, supstituiraju ustavotvorna tijela i potpuno transformiraju ustavnopravni poredak države, koji je, posljedično, potpuno pervertirao fundamentalnu ideju demokratskog i građanskog razvoja Bosne i Hercegovine. Bez obzira na očiglednu teorijsku i praktičnu političko-pravnu kompleksnost

bosanskohercegovačke državnosti, ove dvije formatirajuće paradigme esencijalno se mogu posmatrati kao komplementarne (pa time i nužno održive) barem u onoj mjeri u kojoj je obezbijeđen kontinuitet i minimum referendumske državnosti u dejtonskoj. Ali, osim tog kontinuiteta, višedecenijska implementacija Dejtonskog sporazuma nije donijela značajniji progres u razvoju bosanskohercegovačke državnosti, te u javnom diskursu sve više dominira antagonizam, situiran u etnonacionalnim ideološko-političkim matricama koje intencionalno i sistematski urušavaju unutrašnji suverenitet države pod egidom kolektivnih etnopartikularnih (konstitutivnih) prava koja se crpe iz *slova* i *duha* Dejtona. Da bismo što ekstenzivnije istražili ove društvene i političke pojave koje u značajnoj mjeri determiniraju paradigme referendumske i dejtonske državnosti, metodologija istraživanja zahtijeva sintezu dviju zasebnih kvalitativnih analiza. Prva je analiza društvenog konteksta i političkog aspekta referenduma održanog 29. februara i 1. marta 1992. godine objektivizacijom nezavisnosti i suverenosti kao ideala pri aksiološkom pozicioniranju države i njene institucionalne afirmacije, dok druga analiza detektuje najznačajnije sociopolitičke reperkusije Dejtonskog mirovnog sporazuma koji je s vremenom inaugurirao potpuno novo i regresivno čitanje bosanskohercegovačke državnosti, čije su ključne odrednice pilarizacija društva, duboka etnička podijeljenost (uz pripadajuće političke konstitutivne prerogative), kao i unutrašnja rekonfiguracija administrativno-teritorijalnih cjelina koje imaju tendenciju daljnje razgradnje državne strukture i slabljenja unutrašnjeg a posljedično i vanjskog suvereniteta.

Paradigma referendumske državnosti

Referendumska paradigma je bez obzira na proteklo vrijeme i dalje veoma živa. Ona ima svoju dublju povezanost s bosanskom državnošću, koja se u dijahronijskom razvoju može pratiti još od srednjovjekovne bosanske države. Iz te perspektive, o državi se govori s hiljadugodišnjim iskustvom i čvrstim historijskim vezama. Te veze nisu tek samo simbolička indikacija u recepciji heraldičkih znamenja dinastije Kotromanića, nego i mnogo čvršća politička identifikacija s arhetipom samostalne i snažne bosanske države uz srednjovjekovni evropski identitet i ugled. Na tim historijsko-identitarnim fundamentima referendumska paradigma učitava u kolektivnu svijest bosanske nacije percepciju po kojoj događaji od 29. februara i 1. marta 1992. godine nisu iznjedrili samostalnu i suverenu državu tek tako – *ex nihilo*, nego da je ona situirana unutar jednog vrlo jasnog, transparentnog i empirijski dokazivog razvojnog procesa, tj. slijeda kontemporarnih ustavno-političkih faza koje počinju nakon Drugog svjetskog rata. Prvi moderni ustav, donesen 1946. godine, Bosnu i Hercegovinu definiira kao „narodnu državu republikanskog oblika“. Nakon toga, 1963. godine dolazi do ustavne izmjene „Narodne Republike“ u „Socijalističku Republiku“, da bi Ustav iz 1974. godine sadržavao i odredbu suverenosti, tj. suverena prava radnog naroda. Dakle, nezavisnost i suverenost iz marta 1992. godine samo su logičan državotvorni slijed savremenog ustavnog i političkog razvoja bosanske države. Ta nezavisnost i suverenost potvrđena je referendumom – demokratskim institutom slobodne volje građana koji je nedvojbeno izrazio njihovu opredijeljenost za kontinuitetom bosanske državnosti. Referendumska paradigma državnosti postaje još jača kada se apostrofira činjenica kako je taj dominantni izraz volje za nezavisnošću imao prvenstveno *građanski* karakter – jer su na referendum pozvani i izašli građani Bosne i Hercegovine u skladu sa zahtjevom i instrukcijama Badinterove komisije. Ovo je važno apostrofirati zbog tendencioznih pokušaja da se izmijeni supstancijalni karakter referenduma, a njegovi rezultati

devalviraju insinucijom kako na njemu nisu učestvovali bosanski Srbi, bojkotujući ga – te je, prema takvom pogrešnom tumačenju, bez odobrenja i iskazane volje srpskog naroda – ništavan. Egzemplarno, navodimo opservaciju Radomira Neškovića, koji, pervertirajući činjenice o karakteru referenduma, situirajući ga u etnički kontekst, izvodi neutemeljene i ideološki tendirane zaključke o trilateralnom etničkom legitimiranju referendumskih rezultata koji su, bez dileme, direktna demokratska volja građana kao opšte kategorije.

” Rezultati referenduma bili su legitimni za muslimanski narod, nelegitimni za srpski narod, privremeno legitimni za hrvatski narod i polovično legitimni za međunarodnu zajednicu. Volja Bošnjaka i Hrvata je priznata kao volja konstituanata sa posljedicama po državni status i BiH je na osnovu ove volje priznata kao nezavisna država i međunarodni subjekt 6. aprila 1992. godine. (Nešković, 2013: 152).

Ovakvi pokušaji, da se i kroz naučni diskurs¹ učitaju i etabliju insinucije o nelegitimnosti prvomartovskog referenduma, neodrživi su zbog dvije ključne činjenice:

1. Na referendumu su svoju volju izražavali građani a ne narodi, tako da je u njegovom meritumu potpuno irelevantna etnička struktura onih koji su izašli na referendum.
2. Postoje referentna i metodološki utemeljena istraživanja koja vrlo preciznim matematičkim i statističkim izračunima potvrđuju da je na referendum izašlo i svoju volju iskazalo između 15 i 20 posto bosanskih Srba, što u potpunosti legitimira referendum i u kontekstu etničke participacije.²

1 Radomir Nešković autor je knjige *Nedovršena država* u kojoj se bavi apologijom etnonacionalnog koncepta utemeljenog Dejtonskim mirovnim sporazumom u Bosni i Hercegovini.

2 Opširnu analizu i istraživanje o ovoj temi uradila je Ajla Valjevac u knjizi *Referendum građana Bosne i Hercegovine 1992: između prošlosti i budućnosti*.

Pejanović (2012) također u svojim analizama potvrđuje činjenicu da je na referendumu građana za status Bosne i Hercegovine 29. februara i 1. marta učestvovao znatan procent stanovništva srpske nacionalnosti.

” Uslijedilo je međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine od Evropske ekonomske zajednice 6. aprila 1992. godine. Nakon toga je uslijedilo međunarodno priznanje Sjedinjenih Američkih Država i mnogih zemalja iz Evrope i svijeta. Potom je uslijedio prijem Bosne i Hercegovine u Organizaciju ujedinjenih nacija 22. maja 1992. godine. Time je Bosna i Hercegovina ostvarila međunarodno priznanje svoje državnosti, integriteta i svog multietničkog historijskog bića. Radi se o tome da su sami građani svojom voljom odlučili o političkoj budućnosti Bosne i Hercegovine. A ta budućnost je opstojnost i razvoj države Bosne i Hercegovine, kao i Slovenije, Hrvatske, Makedonije i drugih zemalja u zajednici slobodnih evropskih država i naroda (Pejanović, 2012).

Prvomartovski referendum je bosanskohercegovačku državost podigao na viši nivo, onaj koji omogućava suveren i nezavisan državopravni status, uz međunarodno priznanje bosanskog integriteta i suvereniteta, a u nadolazećim kompleksnim izazovima disolucije Jugoslavije referendumom je rješavano pitanje statusa i političke budućnosti Bosne i Hercegovine. Bez ikakve sumnje, „Demokratski put je oblikovan donošenjem na ustavu i zakonu Bosne i Hercegovine zasnovane odluke o izvođenju referenduma građana“ (Pejanović, 2012: 18). Pored toga, referendum je u turbulentnom vremenu stvorio pretpostavke za politički i ustavni razvoj Bosne i Hercegovine s obzirom na to da je Ustavom Republike Bosne i Hercegovine ustanovljen princip građanske parlamentarne demokratije (Kurtćehajić, 2012). Taj prije svega ustavno-politički razvoj moderne Bosne i Hercegovine utemeljen na referendumskoj paradigmi tendirao je njen savremeni evropski pravac, jačanje parlamentarne demokratije i unutar tog sistema građanske slobode kao neosporive domete i vrijednosti modernog svijeta. Zbog toga je referendumska paradigma državnosti u sebi objedinjavala

esencijalnu aksiologiju iz koje je emanirao Ustav Republike Bosne i Hercegovine kojim je definirana nezavisna država ravnopravnih građana i naroda u njoj, čime je osnažena koncepcija narodnog suvereniteta prema kojem cjelokupna državna vlast polazi od apstraktnog građanina, državljanina Bosne i Hercegovine. Takav ustav daje prednost građaninu odnosno državljaninu Bosne i Hercegovine omogućivši mu jednaka prava i jednaku dostupnost bilo koje državne funkcije, što je standard kvalitetnog i modernog ustava (Kurtćehajić, 2012). Politički meritum prvomartovskog referenduma leži u činjenici da su građani slobodnom voljom, putem instituta direktne demokratije, odlučili da žive u suverenoj i nezavisnoj državi ravnopravnih građana, dok njegov sociološki meritum implicira prepoznatljiv identitetski okvir koji je (bez obzira na brutalnu agresiju) simboličkom interakcijom veoma živo komunicirao aksiologije srednjovjekovlja, multikulturalnosti, borbe za slobodu i često anatemiziranog i nepravredno potisnutog integrativnog bosanstva, koje je *condicio sine qua non* svih državotvornih diskursa.

” Čin međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine od Evropske unije i vodećih svjetskih sila označio je novo istorijsko doba u egzistenciji države Bosne i Hercegovine. To je doba njenog samostalnog i nezavisnog političkog razvoja unutar evropske zajednice država i naroda (Pejanović, 2012: 27).

Iz naučnoistraživačke perspektive potrebno je zapitati se zašto je ovo tako važno. Zašto snažno insistirati na referendumskoj paradigmi bosanske državnosti i unutar nje situiranog nacionalnog identiteta svih ravnopravnih građana?

Dejtonska paradigma državnosti

Zato što već tri decenije živimo jednu specifičnu, konstruiranu i nametnutu paradigmu dejtonske Bosne, podijeljene Bosne, kakva po svojoj ontologiji nikada nije bila. Žiga i Džafić ističu da je „proces razbijanja zajednice i funkcionalnog društva započet prije rata nastavljen nametanjem artificijelnih obrazaca društveno-političkog života neprimjerenog bosanskohercegovačkom historijskom naslijeđu individualnog i kolektivnog bosanskog identiteta“ (2023: 30), dok prema Ibrahimagiću „Pojam Bosne kao društva i države u sebi podrazumijeva etnički i vjerski izmiješano stanovništvo na cijelom njenom državnom teritoriju, uz puno poštivanje nacionalnih, građanskih i ljudskih sloboda i prava. Bez toga, to nije Bosna kakvu historija poznaje“ (2008: 93). Naime, ovaj dvoentitetski simulakrum podijeljene Bosne i Hercegovine kakvu historija ne poznaje, a koji generira dejtonska paradigma državnosti, ima ozbiljne strukturalne probleme, deficijentan demokratski potencijal i postulira etničku autarkiju. Da bismo razumjeli ovu deskripciju, apostrofirat ćemo neke premise koje ukazuju na suspektnost državnosti koja je izvedena iz mirovnih pregovora u Dejtonu. Prije svega, dejtonska državnost je nametnuta. Mirovni pregovori tretirali su zaraćene strane, a ne agresore i žrtvu. Akteri pregovora bili su izloženi imperativu dogovora, tj. snažnom pritisku koji je u nekim trenucima podrazumijevao čak i uskraćivanje slobode kretanja akterima dok se ne postigne saglasnost oko neke etape pregovora čiju su strukturu i sadržaj određivali strani pregovarači, nedovoljno upućeni u bosansku historiju, bosansku dijalektiku i bosansko biće kao posebnosti kojima se ne pristupa površno i intervencionistički, te je kao rezultat takvog pristupa „prvi put u svojoj historiji bosanskohercegovačko društvo podijeljeno prema etničkim principima 1995. godine“ (Žiga i Džafić, 2023: 21). Ti i takvi pregovori o prekidu ratnih dejstava i uspostavljanju mira nedopustivo su *proklizali* i u pregovore o ustavnim pitanjima, odnosno kreiranju novog ustava, što je bilo izvan nadležnosti bosanskih pregovarača, a potpuno neustavno zbog uplitanja stranih medijatora

i predlagača – jer pregovarati o miru je jedna a pregovarati o izmjeni postojećeg ili donošenju potpuno novog ustava suverene države sasvim druga dimenzija. S obzirom na to da je „Dejtonski mirovni sporazum došao izvana i odozgo: posredovanjem međunarodne zajednice 'da se okonča rat' i uvođenjem logike obustave vatre u mnoge njegove elemente“ (Woelk, 2010), potpuno su zapostavljene sve nužne pretpostavke bez kojih nije moguće intervenirati nad ustavnim rješenjima države koja je izložena brutalnoj agresiji. Ta *sistemska greška* međunarodnih medijatora u pristupu mirovnim pregovorima tokom kojih se rat zaustavlja potpunom promjenom ustavne konstrukcije napadnute države generirala je eksplicitno pravno nasilje nad bosanskim društvom i državom potpuno zanemarujući njihove stvarne i legitimne stavove i potrebe, a fokusirajući se iz vlastitih rakursa na međusobne konsenzuse. „Kako je Ustav Bosne i Hercegovine sastavni dio Dejtonskog mirovnog sporazuma, on je nastao na moći velikih sila i njihovog međusobnog konsenzusa da se zaustavi rat u Bosni i Hercegovini“ (Pejanović, 2010: 79). U Dejtonu je, da bi se postigao mir, žrtvovan ustav referendumske, prvomartovske Republike Bosne i Hercegovine, te je supstituiran vrlo lošim ustavnim konstruktom (Aneksom IV), koji je sam po sebi nefunkcionalan, kompleksan, regresivan, teorijski atipičan i u praksi destruktivan po bosanskohercegovačko društvo. Kako Woelk (2010) navodi u detaljnoj analizi ustavnog sistema BiH, Venecijanska komisija je 2005. godine potvrdila da on nije ni racionalan ni efikasan ni održiv. Njegova atipičnost ogleda se u još uvijek nejasnim definicijama oblika političkog uređenja koje su dejtonski arhitekti dizajnirali. Istražujući obimnu literaturu, nailazimo na različite, često i potpuno oprečne stavove referentnih autora o tome da li je Bosna i Hercegovina nakon dejtonske implementacije konsocijacijska demokratija, federacija ili konfederacija, decentralizovana država ili državna zajednica. Već ove debate indiciraju složenost dejtonskih ustavnih rješenja koja otvaraju prostor za nove analitičke opservacije i pretpostavljaju daljnju diversifikaciju naučnog diskursa, pa će, recimo, Kunrath u svojoj analizi naglasiti kako „Institucionalno uređenje u Bosni

i Hercegovini prevazilazi uobičajenu konstrukciju federalne države i više je slično konfederaciji“ (2010: 20). Njegova analiza ukazuje na činjenicu da dejtonski Ustav Bosne i Hercegovine potvrđuje etničku podjelu zemlje time što uspostavljanje i uređenje institucija oslikava etničku razdvojenost. U nastavku Kunrath (2010) definira tri konstitutivna etniciteta kao glavne aktere političkog odlučivanja u Bosni i Hercegovini kako na državnom tako i na entitetskom nivou – što je direktna posljedica dejtonskih ustavnih rješenja koja građansku legitimizaciju guraju izvan opšteprihvaćenih demokratskih standarda savremenog svijeta. Prema mišljenju Bellonija (2004) postdejtonski institucionalni okvir je klasični primjer konsocijalnog aranžmana, gdje institucije oslikavaju idealnu tipičnu konsocijalnu demokratiju. Međutim, Bellonijev stav o *bosanskohercegovačkom klasičnom primjeru konsocijalnog aranžmana* nije potpun jer, kako Kunrath upozorava: „s obzirom na to da je nametnut izvana, kao dio mirovnog sporazuma, ovom konsocijalnom modelu nedostaje element dobrovoljne opredijeljenosti“ (2010: 23). Ono što stvara dodatne aporije pri definiranju i analizi bosanskohercegovačkog političkog koncepta jest etnička hipostaza kompletne društvene strukture, pa se ona neminovno pronalazi čak i u teorijskim pokušajima nekih autora (Bieber i Keil, 2009) da se eksplanacija izvede preko suspektnog modela bosanskog etničkog federalizma koji je rezultat raseljavanja stanovništva tokom rata, a ne mirne decentralizacije. Zbog ograničenog obima rada, ovdje ćemo tek spomenuti kako se u dostupnoj literaturi nalaze različite varijacije koje, s više ili manje argumentacije i uz često nejasnu metodologiju, Bosnu i Hercegovinu definiraju i kao „asimetričnu“ konfederaciju, i kao konfederaciju „po karakteru“, ili prema Carlu Bildtu – kao najdecentralizovaniju državu na svijetu. Imajući u vidu gore iznesene opservacije, može se zaključiti kako je dejtonska paradigma državnosti kompleksna i improvizirana pravno-politička konstrukcija koja ima za cilj simulaciju parlamentarne demokratske države čija nedovršenost političkog sistema generira njegovu amorfnost kao krajnju konsekvencu iznuđenih i oktroyiranih ustavnih rješenja Dejtonskog mirovnog

sporazuma. Model etničkog federalizma postavljen je na dvoentitetskoj podjeli države, pri kojoj je, potpuno artificijelno, u bosansko biće instalirana *nova realnost* „percepcijom entiteta kao etničkih zavičaja“ (Woelk, 2010: 64), što je grubo i bez ikakvog utemeljenja pervertiralo hiljadugodišnji bosanski arhetip teritorijalne, društvene i državne cjeline. Prema kritičkom stavu Lavića (2010), dejtonska Bosna i Hercegovina je država s teritorijalnim integritetom i s gotovo nepostojećim subjektivitetom, dok su aktuelni diskursi o konsocijaciji i federalizaciji po Laviću „antibosanske koncepcije“ (2010: 181).

Dejtonska paradigma državnosti, instalirajući i instrumentalizirajući politički *novum* – entitete formirane na linijama ratnih stradanja, etničkog čišćenja i genocida, cijepa bosanski teritorij, društvo i državu na potpuno neprirodne i silom uspostavljene regije. „Pored toga, dva entiteta u Bosni i Hercegovini nisu ni historijske ni geografske ni ekonomske regije, već proizvod obustave vatre“ (Woelk, 2010: 70), te se tokom skoro tri decenije njihovog fungiranja u dejtonskoj bosanskohercegovačkoj paradigmi decidirano pokazalo da „entitetska organizacija BiH razara multietničko biće i integritet države BiH“ (Pejanović, 2005: 66).

Ovaj ogled o dejtonskoj paradigmi državnosti vrijedi upotpuniti barem kratkom kritičkom analizom legitimiteta aktera koji su kroz ulogu pregovarača o miru promijenili ustav jedne države. Prije svega apostrofiramo činjenicu da je Slobodan Milošević te 1995. godine u Dejtonu predstavljao Saveznu Republiku Jugoslaviju i u njeno ime pregovarao, a kasnije i potpisivao zvanične dokumente iako ta tzv. država u tom periodu nije imala međunarodni legitimitet, tj. nije bila priznata članica UN-a.³

3 SR Jugoslavija izgubila je legitimni status u Ujedinjenim nacijama Rezolucijom Vijeća sigurnosti br. 757 u maju 1992. godine i od tada je izvan međunarodnog legitimiteta sve do novembra 2000. godine, kada je Rezolucijom Generalne skupštine br. 55/12 primljena u članstvo Ujedinjenih nacija.

”” Sporan je pritom aktivni legitimitet Savezne Republike Jugoslavije jer ona nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije nije dobila međunarodno priznanje. Time imamo paradoksalnu situaciju da o sudbini Bosne i Hercegovine, koja je priznata 6. i 7. aprila 1992. godine od Evropske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država, odlučuje i čini supotpisnika država koja nema međunarodno priznanje i koju je svijet obilježio kao najodgovorniju za ratne strahote na prostoru bivše Jugoslavije, zbog čega su prema njoj i bile primijenjene međunarodne sankcije do tog momenta najoštrije u povijesti svijeta i zbog čega joj je i uskraćivano međunarodno priznanje (Kurtćehajić, 2012: 86).

Dakle, postoje veoma ozbiljne sumnje u pravni status a time i legitimitet barem jednog aktera i njegovih ovlaštenja da pregovara o bilo čemu drugom osim o postizanju mira (kao strana uključena u ratne aktivnosti na prostoru Bosne i Hercegovine), te s tim u vezi Dejtonski mirovni sporazum treba preskriptivno akceptirati s isključivom redukcijom na njegov mirovni aspekt i ništa više od toga, jer sve izvan postizanja mira unutar dejtonske paradigme je retrogradno i u suprotnosti s demokratskim standardima. Ovo stanovište u potpunosti korespondira s Alibegovićevim (2023) zaključkom da se pozitivna strana Dejtonskog mirovnog ugovora može istaći u zaustavljanju rata, dok su svi ostali prerogativi direktno i indirektno problematični za bosanskohercegovačko društvo i državu. Ne osporavajući bilo kakve ravnopravne mirovne pregovore i legitimno postizanje dogovora o miru, suspektim držimo okolnosti u kojima se pregovori o postizanju mira pretvaraju u nametnute izmjene ustavnih rješenja, izvan propisane pravne procedure i bez jedinog legitimnog tijela koje može odlučivati o Ustavu Republike Bosne i Hercegovine, onemogućavajući bilo kakav vid nužne i plauzibilne široke javne rasprave. Suspektnost takvih pregovora i dogovora materijalizovala se u političkom ambijentu države čiji je Ustav, u formi aneksa, tek dodatak mirovnom sporazumu, koji je, anticivilizacijski i protivno međunarodnom pravu, uvažio

zahtjeve i realizovao ciljeve agresora na račun žrtve, nastao putem nagodbe, pregovaranja, ucjenjivanja i prijetnji, određujući (izvan svake legitimnosti) šta je to bosanskohercegovački interes.

” Ugovor iz Daytonu, koji je ozvaničen pod imenom Okvirni sporazum o miru u BiH, podmetnuo je Ustav, Aneks IV, i time pokušao regulirati ustavnu problematiku BiH za koju postoji tačno predviđena procedura. Mirovnim sporazumom se ne može nametnuti ustav kao vrhovni zakon jedne države (Lavić, 2010: 184).

Ustav kao najviši pravni akt jedne države u Dejtonu je devalviran i isporučen tek kao prilog uz mirovni sporazum, te je intencionalno koncipiran i dizajniran da udovolji dijametralno različitim pregovaračkim pozicijama, umjesto da kao svi moderni demokratski ustavi ponudi progresivne političke i demokratske razvojne mogućnosti građanima Bosne i Hercegovine. Kao posljedicu imamo Ustav utemeljen na načelima koja nisu u potpunosti demokratska niti korespondiraju s proklamovanim evropskim vrijednostima.

” Dejtonski sporazum kako ga razumijevaju i provode političke elite ove zemlje – jasno je to pokazano u više navrata u nizu sudskih presuda i rezolucija relevantnih institucija Evrope i svijeta – u oštroj je suprotnosti s idejom ljudskih prava i sloboda, suprotno ideji demokratije same (Mujkić, 2023: 118).

Ovdje prije svega treba ukazati kako je dejtonskim ustavnim rješenjima projektovan i u praksi omogućen gubitak građanskog identiteta (oslobađanje od građanskog) i retrogradni prelazak političkog identiteta iz demosa u etnos. Ovaj specifični proces identitetskog transformiranja primjećuje i Mujagić (2010) u svojoj analizi ukazujući na to kako je etnički identitet postajao primarnim političkim identitetom, a budući da je takav reducirajući on je istovremeno i „izvanpolitički“ identitet. „Na djelu je svojevrsna aporija političkog koja je u samom temelju etnopolitike“ (Mujagić, 2010: 38). Unutar takve *dejtonske*

demokratije instaliran je princip dominantnog etničkog odlučivanja u kojem legitimacijsku snagu osigurava etnička pripadnost i kolektivna etnička volja. „Štaviše, individua ne funkcioniše na političkom planu kao građanin, niti na društvenom planu kao individua, već isključivo kao pripadnik zadatog etničkog identiteta“ (Mujagić, 2010: 57). U konačnici, bez ikakve sumnje može se zaključiti da je Dejtonski mirovni sporazum omogućio i osigurao suštinski razvoj etnokratije s tek tehničkim/formalnim elementima demokratije, jer „postoji jedna suštinska normativna i principijelna nekompatibilnost dejtonske konstrukcije satkane od diskriminatorских i ekskluzivističkih principa koji održavaju i produbljuju, štaviše simuliraju podjele, odnosno politiku podjela i principa otvorenog i pluralnog demokratskog društva“ (Džihić, 2010: 234). Suspektnost Dejtonskog mirovnog sporazuma ogleda se i u tome što „Ovaj sporazum nisu ratifikovali parlamenti zemalja potpisnica“ (Ibrahimagić, 2001: 31), a u široj analizi se, pored navedenog, mogu apostrofirati još neke od ozbiljnih zamjerki:

” Sadašnji Daytonski sporazum, za kojega se kaže da je svjetski a nije naš, koji se odražava u još 12 važećih entitetskih i županijskih ustava, koji je protuustavan jer prizna ratom povučene podjele koje su suprotne Ustavu iz 1990. godine, koji nije nigdje ratificiran, nije službeno preveden, nije službeno objavljen. U Ustavu se nadalje pojam „republika“ daje entitetu, a uz državu se veže atribut demokratska, ali ne i neovisna, kako je stajalo na referendumskom listiću (Ikić, 2010: 165).

U svojoj analizi Hammer (2010) zaključuje kako dejtonski Ustav BiH ne dopušta bilo kakav politički proces koji se može tumačiti kao postepeno prisvajanje od strane populacije koja bi se time integrirala u *demos* i čime bi počela ispunjavati prazninu „ustavotvorne vlasti“ koja dejtonskoj Bosni i Hercegovini nedostaje od samog početka. Zbog svega navedenog dejtonska paradigma državnosti implicira ekstenzivne, sistematske i krajnje opasne političke procese desuverenizacije

bosanskohercegovačke države transponiranjem jedinstvenog državnog suvereniteta na partikularne, antagonističke i autarkične etno-nacije. U ovom kontekstu Mujagić zaključuje kako „od Dejtonskog mirovnog sporazuma pa sve do danas bosanskohercegovačko društvo nije koncipirano kao cjelina, nego kao zbir tri odvojene etničke cjeline koje, opet, na konstitucionalan način raspolažu velikim stepenom suvereniteta“ (2010: 37), te je iz takvog ambijenta nemoguće izgraditi stabilnu i funkcionalnu državnu strukturu niti oblikovati i etablirati evropski model građanske države-nacije s obzirom na to da je na matrici Dejtonskog mirovnog ugovora Bosna i Hercegovina doživjela svoj treći razorni fizionomijski diskontinuitet, što državu i njeno društvo stavlja u položaj *surogat države* (Alibegović, 2023).

Interferencija dviju paradigmi

Osnovni cilj ovog rada je istražiti korelacije između referendumske i dejtonske paradigme državnosti, te je ogled o njihovoj interferenciji važan za izvođenje ključnih zaključaka koji trebaju pomoći u daljnjim politološkim i sociološkim analizama državne i društvene strukture. Kako prepoznati funkcionalnu interferenciju dviju dominirajućih bosanskohercegovačkih paradigmi? Kao model istraživanja, izvršili smo uvid u dva u teoriji i političkoj praksi dominantna koncepta (građanski i etnički) koji, postajući tačkom konflikta, služe kao svojevrsna vododijelnica kojom se potpuno jasno razdvaja, a onda i dekodira karakter dvaju suprotstavljenih ideoloških koncepta u Bosni i Hercegovini, a koji u postdejtonskom političkom sistemu sve više divergiraju u svojim antagonizmima. Sva dubinska fluktuiranja bosanskohercegovačkog društva, njegova različita politička, kulturološka ili ideološka gibanja u društvenim stratumima na površini se pojavljuju u dva vrlo eksplicitna eksteriorizirana i funkcionalna oblika – građanskom i etničkom identitetu. U toj simplificiranosti bosanskohercegovačke zbilje, bez obzira na različite i česte pokušaje da se suština problema zamagli tendencioznim interpretacijama

historijskih, socioloških i politoloških činjenica, jasno se markiraju intrinzične linije dihotomije na građansko i etničko koje po svojoj strukturi odgovaraju istraživanim referendumskim i dejtonskim paradigmatama državnosti. Ova interferencija, kao proces, postaje svojevrsni idiom bosanskohercegovačke realnosti koja se od specifičnosti veoma brzo transformirala u osnovno i dominantno obilježje društva i države unutar kojeg se svakodnevno i na različitim nivoima prepliću koncepti građanskog i etničkog. U skladu s brojnim teorijskim i empirijskim ogledima može se vrlo argumentirano potvrditi kako građansko ima stabilizirajući a etničko destabilizirajući uticaj na bosanskohercegovačko društvo, a konsekventno tome i na državu Bosnu i Hercegovinu. Taj uticaj posebno je snažan pri kreiranju opštih stavova, javnog mišljenja i kolektivne svijesti kao važan i nezaobilazan faktor u profiliranju aktivnih politika. Krčalo (2023) u tom kontekstu upozorava da etnički odnosi igraju presudnu ulogu u raspodjeli političke moći u državi te da on, iako se sam etnicitet može javiti kao izvor problema i nestabilnosti u državi i društvu, ujedno može državnim režimima poslužiti kao korisno političko sredstvo za izgradnju stranke, mobilizaciju građana i suzbijanje opozicije. Sve izraženiji antagonizam građanskog i etničkog situiran u paradigme referendumske i dejtonske državnosti ima potencijal da trajno destabilizuje društvo i da kao trajnu i krajnju konsekvencu, kako upozorava Ćurak (2004), Bosnu ostavi bez političkog sjećanja. Ovaj kognitivni ponor (prazni prostor državnosti), koji frustrira i tangira kompletno bosanskohercegovačko društvo, ostaje najveći izazov koji se u vlastitoj refleksiji savršeno pronalazi u istraživačkom pitanju „ko će popuniti davno 'ispražnjeno mjesto' – u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini?!” (Mujagić, 2010: 14). Svojevrsna borba građansko-referendumske i etničko-dejtonske države u političkoj areni generira sociopolitičke i još intenzivnije sociokulturološke reperkusije, koje, poput svake druge borbe, slabe koheziju bosanskohercegovačke nacionalne supstance. Oružana borba (1992–1995) protiv referendumske Bosne i Hercegovine se nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma pretvorila u surovu političku,

ideološku, etnonacionalističku borbu u javnom prostoru kojom se kontaminira društvo, razbija struktura i usporava dinamika. Pejanović (2005) opisujući postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu kao razdrobljeno i dezintegrirano društvo, u kojem se gubi vrijeme i energija za promjenu, reforme i razvitak, ukazuje na suštinu problema koja se ogleda u gubitku povjerenja u budućnost u ovoj državi. Upravo ovaj fenomen gubitka povjerenja je najdominantnija reperkusija koju vrijedi dalje istraživati, a povjerenje se kontinuirano gubilo svaki put kada etničko nadvlada građansko, kada dejtonsko nadvlada referendumsko, učvršćujući stare i stvarajući nove konfuzije.

” Dakle, Bosna i Hercegovina se našla i još uvijek se nalazi u mnogostrukoj konfuziji pod pritiskom nasušne potrebe da krene drugačijim i još uvijek za mnoge potpuno nepoznatim putem, o čemu svjedoči i današnja politička, socijalna, kulturna i ekonomska situacija u našem društvu (Bakić S., 2023: 104).

Konfuzije, podjele, konflikti, gubljenje povjerenja... Sve su to izazovi na bosanskohercegovačkom putu proteklih 30 godina. Taj put od referendumske ka dejtonskoj Bosni i Hercegovini Lavić (2010) vidi kao „opasan put autodestrukcije“, tzv. dejtonski proces, koji se sastoji u postepenom dobrovoljnom i dogovornom legaliziranju genocidne tvorevine na teritoriju Republike BiH. Takva dejtonska Bosna i Hercegovina je tek privremena, prolazna, labilna unija dviju država – Republike Srpske i Federacije BiH. U tom opasnom podmetanju entitet RS se nalazi na putu legalizacije, tako da ga dogovorno (tj. vansudski, izvanpravno) priznaju predstavnici žrtve u protuustavnim pregovaranjima o onome o čemu se ne može i ne smije pregovarati – o postojanju države Bosne i Hercegovine. Na osnovu Lavićevih stavova može se zaključiti kako je upravo dejtonski proces programiran da postepeno iz javnog prostora, političke arene i kolektivne bosanske svijesti izbriše referendumsku paradigmu državnosti omogućavajući novi, antibosanski društvenopolitički poredak kao krajnji rezultat, kako

Alibegović (2023) eksplicitno opisuje, sverušiteljskog odnosa spram svega bosanskog.

Umjesto zaključka: povratak na referendumsku Bosnu

Ako se Bosna i Hercegovina danas može označiti kao formalna ili defektna demokratija, ili kao neka vrsta kvazidemokratije – dakle imitiranje demokratije sa suštinskim ne- i anti-demokratskim domenama (Džihić, 2010), te ako je puna konflikata pri kojima se na suprotstavljenu stranu gleda kroz prizmu neprijatelja i apsolutno se ne prihvataju zahtjevi oponenata zbog radikalizacije svoje pozicije (Mujagić, 2010) a da pritom njeno politički konstruirano društvo nema svog jasnog političkog subjekta, nositelja čija bi se samosvijest izražavala u kategorijama ljudskih prava i sloboda (Mujkić, 2023), onda je prije svega nužna sveobuhvatna rekonstrukcija ustavno-političkog sistema, ali i redefinicija nekih opštih vrijednosti bosanskohercegovačkog društva koje su na svojevrsnom ispitu skoro 30 godina. Iz ove kompleksne pozicije teško je propitivati da li danas među građanima Bosne i Hercegovine postoji jednaka volja kao 1992. godine, kada su podržali referendumsko pitanje.

” Međutim, ispitivanja javnog mnijenja posljednjih godina pokazuju da 80 posto građana BiH želi da njihova zemlja postane članica Evropske unije. To je zapravo izraz onoga za šta su glasali 1992. godine. Da BiH bude jedna od evropskih, modernih, demokratskih država (Pejanović, 2015: 68).

Ali aktivne etnonacionalne politike utemeljene na dejtonskoj paradigmi guraju Bosnu i Hercegovinu u stalnu proizvodnju vlastite negacije i, kako to objašnjava Ćurak, potvrđujući punu državnost dejtonske Bosne i Hercegovine „snažno se prekidaju veze sa prethodnom državom Bosnom i Hercegovinom, osvjedočenom i jasnom negacijom recentne pseudodržave Bosne i Hercegovine“ (2004: 105). Tokom naše analize utvrdili smo postojanje *državotvorne*

praznine koja je *par excellence* reperkusija implementacije dejtonskih ustavnih rješenja i koja na najdirektniji način ukazuje da u Bosni i Hercegovini još uvijek nema zajedničke ideje o razlogu ili funkciji države, što je prema Woelku (2010) uglavnom posljedica činjenice da je kontinuitet državnosti nametnula – i za njega još uvijek garantira – međunarodna zajednica. Ovaj bosanskohercegovački fenomen nepostojanja identifikacije s državom autori često povezuju s otvorenim pitanjima vezanim za legitimitet dejtonskog Ustava BiH jer on, „oktroiran, nametnut, nije od naroda izabran, nije od parlamenta ratificiran, nije uklonio ni uzroke ni posljedice rata, rasplamsava rat na drugi način. Fizički mir je plaćen uspostavom nepravednog političko-pravnog sustava“ (Ikić, 2010: 166). U takvom (dejtonskom) ambijentu, koji generira frustracije, defetizam, depresiju, besperspektivnost, uz blokade i ucjene političkih etno-elita i njihovo enormno bogaćenje, dok je istovremeno na sceni kontinuirana pauperizaciju stanovništva, Dejton kao pojam, kategorija ili fenomen postaje *sveto slovo* u koje se ne dira i kojim se štite svi interesi, a bilo kakav pokušaj njegove kritike ili izmjene pokreće oštru stigmatu javnosti, političkih aktera i međunarodnih predstavnika, čineći ga tako apodiktičkom pravnom i društvenom normom bez koje, u već sada mitološkom diskursu Dejtona, ne bi bilo Bosne i Hercegovine. Objašnjavajući ovaj fenomen, Ćurak (2004) govori o čvrstoj vezi između etnopolitičkih elita s državnim aparatom stvarajući svojevrzni pseudodržavni pokret koji ima svoju vezivnu ideologiju u odbrani dejtonskog političkog koncepta koji se može definirati kao *dejtonski nacionalizam*. U sličnom kontekstu Džihić (2010) govori o *dejtonizmu*, definirajući ga kao političko-društveni fenomen koji se sastoji iz proizvoljnog pozivanja na Dejton ili prizivanja Dejtona, što je postalo *modus operandi* današnje bosanskohercegovačke političke i opšte društvene zbilje. Sociološka perspektiva ovog fenomena ukazuje na sve jasniju ideološku artikulaciju Dejtona, te se može zaključiti kako on sve više postaje funkcionalni ideologem kojim se komunicira recentna politika i valorizuje kompletan aksiološki aparat bosanskohercegovačkog društva. Politološka perspektiva ukazuje na

simptomatičan proces *okoštavanja* Dejtona, koji vremenom prestaje biti mirovni sporazum i iz njega izvedena ustavna materija jedne demokratske države, nego se pretvara u nepromjenjivi aksiom od kojeg zavisi opstanak političkog sistema i same države. Ovaj mit Dejtona, koji dobija sve jasnije forme i prijeteći da bosanskohercegovačku demokratiju učini potpuno deficijentnom, a u krajnjoj instanci i nepotrebnom, ima tendenciju da ovlada društvom ako društvo ne ovlada njime. Stoga, kako to instruktivno elaborira Bakić, „Trebalo, zapravo, spriječiti da se indikatori rata ne pretvore u indikatore mira, pogotovo onaj središnji o etničkoj podjeli“ (2023: 162). Upravo u ovoj instrukciji pronalazimo plauzibilni rakurs iz kojeg se dekonstruira dejtonska paradigma i time demistificiraju velike naracije o Dejtonu.

U akademskim krugovima se sporadično i oprezno govorilo o mogućim alternativama dejtonskoj Bosni i Hercegovini. Potpuno svjesni teorijskih i empirijskih reperkusija koje je proizvela ustavna supstitucija, a čije su konsekvence vidljive na pukotinama društva i njegovom pervertiranom sadržaju, reminiscencija na 1. mart 1992. godine, referendumsku, demokratsku, građansku i evropsku Bosnu i Hercegovinu postaje jedini supstrat na kome se može bazirati revitalizacija i operacionalizacija referendumske paradigme državnosti. Pritisnuti „dejtonizmom“ i svjesni „dejtonskog nacionalizma“, intelektualna elita, naučnici i istraživači još uvijek nisu artikulirali (čak ni u formi nacрта) zajednički program ili platformu povratka na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, ostavljajući to manipulativnom i kontingentnom domenu praktične politike koja sama po sebi nema potencijal, znanje ni volju da mijenja trenutni politički koncept. Političke okolnosti, sociološki indikatori, kao i opšta atmosfera u društvu ukazuju da postoji ekstenzivan istraživački prostor unutar kojeg se može minuciozno, multidisciplinarno, objektivno i društveno odgovorno pokrenuti naučni rad na platformi o povratku Ustava Republike Bosne i Hercegovine. Pravni osnov za takav angažman pronalazimo u članu 1. stav 2. Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustava Republike

Bosne i Hercegovine koji je proglašen 12. decembra 1995. godine, a u kojem se precizira da ako se međunarodni mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu i Ustav Bosne i Hercegovine ne budu provodili Republika Bosna i Hercegovina može proglasiti nevažećim Dejtonski sporazum za Bosnu i Hercegovinu i nastaviti da djeluje kao međunarodno priznata, suverena i nezavisna država u skladu sa Ustavom Republike Bosne i Hercegovine. Kurtćehajić (2012) pojašnjava kako ova zakonska norma u svojoj formulaciji ne precizira da se mirovni sporazum mora poništiti, već da se može poništiti u slučaju njegovog nepoštivanja. Kako bi se ova odredba mogla implementirati i koji organi bi mogli pokrenuti inicijativu za njeno oživotvorenje za autora predstavlja sferu politike, jer je politika a ne pravo bila presudna i kod kreiranja Dejtonskog sporazuma. U skladu s navedenim, Kurtćehajić zaključuje kako treba svim relevantnim domaćim i međunarodnim faktorima ukazati na to da se može opozvati Dejtonski sporazum te automatizmom obnoviti Republiku Bosnu i Hercegovinu i njen do tada važeći ustav. Kako bi se metodološki upotpunilo istraživanje, proveden je istraživački strukturirani intervju s Mirom Lazovićem, koji je 1995. godine bio predsjednik Skupštine Republike Bosne i Hercegovine. Prema njegovom mišljenju nije došlo do diskontinuiteta državnih institucija jer Dejtonski mirovni sporazum sadrži odredbe koje govore o kontinuitetu Bosne i Hercegovine u odnosu na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao i o kontinuitetu propisa, odluka i zakona donesenih u Republici Bosni i Hercegovini. O eventualnoj mogućnosti da se sazove stari saziv Skupštine Republike Bosne i Hercegovine Lazović izražava sumnju s obzirom na vremensku distancu od gotovo tri decenije koje su iza nas. „Vrijeme je učinilo svoje. Političke i etničke podjele, sve protekle godine blokirale su svaku mogućnost zajedničkog rada na jačanju državnih institucija“ (Lazović, intervju). Nadalje, pojašnjava da osim što stari saziv Skupštine nije moguće sazvati to nije ni potrebno jer sadašnji saziv Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine ima kontinuitet Skupštine Republike Bosne i Hercegovine i on je meritoran da pokreće sve ustavne procedure i ustavne promjene, pa i povratak na Ustav Republike Bosne i

Hercegovine. U vezi s Ustavnim zakonom iz decembra 1995. godine, koji omogućava povratak na Ustav Republike Bosne i Hercegovine, Lazović smatra da ne postoje ni politički ni pravni uslovi za njegovu aktivaciju i realizaciju.

Na kraju možemo zaključiti kako su svi navedeni referentni autori, uključujući i intervju s Lazovićem, dodatni dokaz o veoma živim i influentnim reperkusijama koje generiraju dvije dominantne bosanskohercegovačke paradigme. Epistemologija državnosti, koja mora biti u fokusu naučnoistraživačkih aktivnosti, otvara različita polja, načine i mogućnosti evaluacije bosanskohercegovačkog historijskog, političkog, pravnog, kulturološkog i ekonomskog aspekta koji u sinergiji mogu obezbijediti veoma ekstenzivne i plodonosne uvide u koncept državnosti kao aksiološku kategoriju koja nema samo simbolički značaj, nego derivira iz strukturalnih i supstantivnih idioma kao nezaobilaznih elemenata u evolutivnom procesu etatizacije jednog društva.

Literatura

- Alibegović, A. 2023, „Sociologija bosanskohercegovačkog društva – perspektive za održivi razvoj“, u Džafić, A., Žiga, J., Filandra, Š. (ur.), *Bosanskohercegovačko društvo i savremenost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Bakić, I. 2023, „Bosna između stvarnosti i razumijevanja“, u Džafić, A., Žiga, J., Filandra, Š. (ur.), *Bosanskohercegovačko društvo i savremenost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Bakić, S. 2023, „Bosanskohercegovački kontekst za istraživanje kulturnih (ne)prilika“, u Džafić, A., Žiga, J., Filandra, Š. (ur.), *Bosanskohercegovačko društvo i savremenost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Belloni, R. 2004, „Izgradnja mira i konsocijalni izborni inženjering u Bosni i Hercegovini“, *Međunarodno očuvanje mira*, 11 (2), 334-353.

Bieber, F., Keil, S. 2009, "Power-Sharing Revisited: Lessons Learned in the Balkans?", u *Review of Central and East European Law*, 34, 337-360.

Ćurak, N. 2004, *Dejtonski nacionalizam*, Buybook, Sarajevo.

Džihić, V. 2010, „'Evropa' u Bosni i Hercegovini – Bosna i Hercegovina u 'Evropi': EU-kondicionalitet i interna previranja u Bosni i Hercegovini: Gdje i zašto smo stali, odnosno kako da se pokrenemo“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Hammer, S. 2010, „Ko je gospodar Daytonskog ustava? Implikacije presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu 'Sejdić i Finci' o procesu ustavne reforme“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Ibrahimagić, O. 2001, *Dejton = Bosna u Evropi. Pravna suština Dejtona*, VKBI, Sarajevo.

Ibrahimagić, O. 2008, *Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Omer Ibrahimagić, Sarajevo.

Ikić, N. 2010, „Stav Katoličke crkve o postdaytonskom razvoju BiH, s posebnim osvrtom na stavove Biskupske konferencije o ustavnim promjenama“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Krčalo, N. 2023, „Dijalog – spojnica nacija“, u Džafić, A., Žiga, J., Filandra, Š. (ur.), *Bosanskohercegovačko društvo i savremenost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

- Kunrath, B. 2010 „Od zaštitne mjere do prepreke za daljnje djelovanje: Entitetsko glasanje u Bosni i Hercegovini“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Kurtćehajić, S. 2012, „Mogućnosti ponovnog oživljavanja Ustava Republike Bosne i Hercegovine“, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 1, 2012, 73-93.
- Lavić, S. 2010, „Postkultura i predrasude o bosanskom biću. Postgenocidna egzistencija Bošnjaka u Evropi mira“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Mujagić, N. 2010, *Tihi govor Bosne*, Heinrich Böll Stiftung, Sarajevo.
- Mujkić, A. 2023, „Model distrikta Brčko u BiH – Korak izvan konsocijacije“, u Džafić, A., Žiga, J., Filandra, Š. (ur.), *Bosanskohercegovačko društvo i savremenost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Nešković, R. 2013, *Nedovršena država*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo.
- Pejanović, M. 2005, *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.
- Pejanović, M. 2010, „Protivrječnosti odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Pejanović, M. 2012, Društveno-istorijski značaj referenduma iz 1992. godine za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 1, 2012, 11-30.
- Pejanović, M. 2015, *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press, Sarajevo.

Woelk, J. 2010, „Balansiranje ideje 'Ujedinjeni u različitosti': Federalizam i ustavna reforma u Bosni i Hercegovini“, u Abazović, D., Hammer, S. (ur.), *Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Žiga, J., Džafić, A. 2023, „Bosanskohercegovačko društvo i savremenost“, u Džafić, A., Žiga, J., Filandra, Š. (ur.), *Bosanskohercegovačko društvo i savremenost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Fahira Fejzić-Čengić

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

fahira.fejzic.cengic@fpn.unsa.ba

IDEJA I REALIZACIJA KONCEPTA BOSANSKOHERCEGOVAČKE NEZAVISNOSTI – IZVEDBENI DIJABOLIS

Sažetak

Jedna izvanakademska misao mogla bi biti korisna – „Bosna će biti ibret (čudo) koliko će je dijeliti i prekrajati. Ona će ostati cijela, biće u njoj ove dunjalučke igre u kojoj će svi misliti da su pobjednici. A Jaki (Kavijj) ovdje hoće pobjedu!“

A u akademskim okvirima je jasno da 30 godina ovu misao potvrđuju svjedoci događaja. I moja malenkost kao sporedne ličnosti u danima nastajanja nezavisnosti. Dvije knjige – *Tuđmanov haški profil* I. Komšića i *Presretnuti razgovori: pripreme za rat* H. Karčića, E. Suljagića i S. Turčala iz 2021. i 2022. godine – sumiraju dva ibreta (čuda), hrvaćanskog i srbijanskog prekrajajućeg djelovanja. Oboje je dijabolično. Kao pocijepana poderotina na nekad finom platnu. Kao razrez i napuklina. Od dejtonskih do briselskih makaza.

Inteligencija Bosne nije bila na visini ovih 30 godina. I nije kao primjerice srbijanska odigrala ključnu ulogu u procesu kooptacije srpskog stanovništva u Bosni i Hrvatskoj za račun Srbije (2022: 11) kao što je trebala kooptirati vlastito stanovništvo pod krov nezavisne domovine, iste te Bosne i Hercegovine.

Ona i dalje ima granice, pasoš, članstvo u UN-u, zastavu, grb, novac, matični broj, glavni grad, političko ustrojstvo... ali mnogo toga još nedostaje.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, nezavisnost, podjela, dijabolis

Summary

One non-academic thought could be useful - Bosnia will be a miracle (miracle) as it will be divided and remade. She will remain whole, she will have this mundane game in which everyone will think they are the winners. And Jaki (Kavijj) wants to win here!

And in the academic framework, it is clear that for 30 years this thought has been confirmed by the witnesses of the event. And my littleness as a side character in the days of independence. I. Komšić's book Tuđman's Hague profile and H. Karčić, E. Suljagić, S. Turčalo Intercepted conversations and preparations for war, from 2021 and 2022, summarize two ibrets (miracles), Croatian and Serbian. Both are diabolical. Like a torn tear on a once fine canvas. Like a cut and a crack. From Daytona to Brussels scissors.

Bosnia's intelligence has not been up to par in the past 30 years. And it did not, like the Serbian one, play a key role in the process of co-opting the Serbian population in Bosnia and Croatia at the expense of Serbia (2022:11), as it should have co-opted its own population under the roof of the independent homeland, the same Bosnia and Herzegovina.

It has borders, a passport, membership in the UN, a flag, a coat of arms, money, an identity number, a capital, a political system...

Keywords: Bosnia and Herzegovina, independence, division, diabolis

Dvije vrlo obimne knjige objavljene 2021/2022. godine, sa oko 400 ili 500 stranica intenzivnog teksta, svaka na svoj način kritizira Tuđmanov profil djelatelja Bosne ili pak Miloševićev profil djelatelja Bosne. Nakon punih trideset godina misaona i povijesna zbilja upotpunjena je dokumentima, podacima, faktima, činjenicama, dokazima, faksimilima, dokaznim materijalima sa distance – da su Bosnu njeni najbliži susjedi, državna vlast Hrvatske i Srbije (ranije Jugoslavija), prisvajali i smatrali svojim teritorijem te na razne načine nastojali podijeliti njeno teritorijalno biće, njen geografski, politički i identitetski subjektivitet.

Za neke druge geopolitičke i politološke analize to bi bilo razvidno dovoljno kao *corpus delicti*, te bi se ista i slična djelanja ubuduće smatrala nemogućim, i samim tim nedopustivim novim praksama koje su već označene zločinstvima. Jer su, treba li to uopće napominjati, oba velikodržavna i djelidbena projekta osuđena na međunarodnim

sudskim instancama u Međunarodnom sudu za bivšu Jugoslaviju u Hagu, i treba li uopće postavljati pitanje-tautologiju – zar i nakon svih utvrđenih činjenica, stotina godina kaznenih robija za izvoditelje zločinačkih djela i ratovanja koji su počinili ratni zločin i genocid, najviši oblik međuljudskog zločinstva što ga moderna društva, države i pravni sistemi poznaju, kao i brojne ali istinski brojne zločine protiv čovječnosti i običaja ratovanja, torture, razaranja, paljevine, uništavanja, raseljavanja...

U svakom dijelu svijeta koji se poziva na demokratske tekovine i obrasce ponašanja i samjeravanja svojih državničkih i inih odluka ovo bi bilo sasvim dovoljno. Za žrtvu i žrtve raznih vrsta i nivoa još bi se samo tražile forme i oblici kako da se plati bol, tortura, nadoknadi neizmijerna šteta, isplate ratne reparacije, nadoknadi i povrati imovina, čast i ono što je u takvim prilikama povrativo, te da se javno uputi izvinjenje za svu bol, štetu, stradalništvo koje je počinjeno.

Ali, nažalost, na prostoru Bosne ovakav scenarij ne samo da se za 30 godina nije dogodio već ima i mnogo nagovještaja koji će potvrditi moguću žalosnu budućnost žrtvama s ovih prostora – da se takvo što neće ni dogoditi. Štaviše, pred nama se već otvorila *Pandorina kutija zla* i likovanja zločinstava kakva vjerovatno ni sami zločinci nisu mogli domaštati.

Referendum o nezavisnosti države Bosne i Hercegovine vjerovatno je najvažniji događaj u njenoj savremenoj historiji, kako navodi jedan od organizatora ovog čina Hasan Čengić:

” Više je razloga zašto ovaj događaj smatram najvažnijim za državu Bosnu i Hercegovinu i njezine građane:

a) prvi put u povijesti svi građani Bosne i Hercegovine su imali priliku da direktno kažu šta je za njih Bosna i Hercegovina i šta žele da ona bude – na referendumu koji je bio utemeljen na odredbi Ustava SFRJ o pravu „republika na samoopredjeljenje do otcjepljenja“, koji je raspisala Skupština (parlament)

SR Bosne i Hercegovine i proveli legalni organi Bosne i Hercegovine, a imajući na umu preporuke međunarodne ekspertne Badinterove komisije;

- b) što je na referendumu 29. februara i 1. marta 1992. glasalo „za“ suverenu i nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu 64,3% od ukupno upisanih glasača sa pravom glasa u Bosni i Hercegovini, odnosno 2.061.932 glasača, gdje su zastupljeni: Muslimani (tada, a danas Bošnjaci), Hrvati, Srbi i drugi građani Bosne i Hercegovine;
- c) što je referendum proveden u prisustvu međunarodnih posmatrača, koji su svojim izvještajem potvrdili legitimnost procesa i rezultata referenduma, čime je tadašnja svjetska javnost objektivno informirana o referendumu i demokratski izraženoj volji građana da žive u suverenoj državi, punopravnoj članici UN-a, što je na temelju rezultata referenduma provedeno Odlukom Skupštine Republike Bosne i Hercegovine o proglašenju nezavisnosti države.¹

Šta su to činili izvorni djelatnici Bosne 90-ih?

Knjiga autora Hikmeta Karčića, Emira Suljagića i Seada Turčala *Presretni razgovori: pripreme za RAT*, u izdanju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, kao i mnoge slične knjige odranije, vrlo jednostavno i dokumentirano potvrđuje svaku riječ i svaku rečenicu koje su izgovorene kao pripremni plameni materijal s najviših nivoa vlasti u Beogradu s *izvođačima radova na terenu* po Bosni, a najprije Sarajevu, prema kojima treba samljati Bosnu u narednim mjesecima, vjerovali su da to neće potrajati godinama, a pogotovo ne četiri godine. A narod pobiti, mučiti, rastjerati i svoj dio, tu desnu polovicu Bosne, prisvojiti sebi u „većoj“ Srbiji. Spomenut ćemo samo imena važnih srbijanskih lidera koji se ovdje u knjizi i na terenu pojavljuju i koje mladost Bosne i

¹ Izvadak s predavanja koje je autor održao na javnoj tribini u Kaknju povodom Dana nezavisnosti 2020. godine. Tekst ovog izlaganja kasnije je objavilo kao feljton sarajevsko glasilo *Oslobođenje*.

Hercegovine mora upamtiti trajno, učiti na svakoj lekciji koja to obrađuje i graditi sopstveni narativ spram ovih rastakajućih koji su se iz desnog susjedstva prelili na bh. javnost: Dobrica Ćosić, poznati historičar, Slobodan Milošević, lider Jugoslavije pa potom Srbije 90-ih i 2000-ih, sve do hapšenja i transporta u Hag, Gojko Đogo, Božidar Vučurević, Milan Babić, Milan Martić, Radoslav Brđanin... Usred tih nakostriješenih imena izmigoljava čuvena rečenica koja je za nezavisnost veoma bitna, izgovorena ustima Slobodana Miloševića: „To što će Alija Izetbegović u ime BiH tražiti priznanje... On će ga tražiti... On ako ga bude tražio, onda će to biti katastrofa... Ko hoće za Alijom da se s nama bije, nek izvoli. Izgubiće...” (Rat, 2022, str. 19). Ove prijetnje kazane su i naglas u samom bosanskohercegovačkom parlamentu ustima Radovana Karadžića, ali ostatak prijetnji je nekako brzo pao u zaborav, a prijetnje su bile strašne i kretale su se od „Sarajevo će biti karakazan u kojemu će poginuti 300 hiljada Muslimana” do „Nestaće mu i Bosne i muslimana ako se bude ratovalo”, do „Za dva-tri dana Sarajevo će nestati, biće petsto mrtvih Muslimana, Srbi će se reducirati a Hrvati će najviše profitirati.”

Manje poznata inostrana imena takozvanih međunarodnih pregovarača i promatrača također zaslužuju da budu pobrojana i upamćena kao sramna popisnica onih koji su u Bosnu dolazili da pripreme i olakšaju rat koji je mirisao na svakom koraku oko nas koji smo bili svjesni i s malo više godina tih 90-ih godina prošlog stoljeća. Najprije je američka obavještajna agencija CIA predvidjela raspad bivše Jugoslavije, a to je pametnom bio dostatan išaret nakon pada Berlinskog zida, ujedinjenja dvije Njemačke i mirnog razlaza Češke od Slovačke (Rat, 2022, str. 51), potom su u EU oformili Arbitražnu pravnu komisiju na čelu s dobrim pravnikom Francuzom Robertom Badinterom koja je 7. decembra 1991. kazala da je Jugoslavija u fazi disolucije i da se trebaju sve bivše sastavnice Jugoslavije, tj. republike, izjasniti o samostalnosti i postati nezavisne države. Za mjesec dana, 11. januara 1992, predloženo je prvim demokratskim vlastima u Bosni i Hercegovini da održe referendum na kojem će svi građani glasati da li su za

nezavisnu, suverenu i cjelovitu BiH. Nakon što je referendum uspješno proveden i izglasana nezavisnost Bosne i Hercegovine, doći će do agresije jugoslavenske armije skupa s četničkim jedinicama i milicijama na teritorijama gdje su živjeli većinski Srbi u Bosni i Hercegovini a kontrolirao ih tada najjači politički blok – Srpska demokratska stranka. Akteri koji će odigrati snažnu antibosansku igru su Radovan Karadžić, Biljana Plavšić, Momčilo Krajišnik... Ali nezaobilazni u igri podjele Bosne i Hercegovine bili su i strani političari ili takozvani političari Peter Carrington i Jose Cutileiro, sve s ciljem da mir u već zaraćenoj Bosni i Hercegovini postignu prekrajanjem unutarnje strukture države. Moglo bi se reći da je rat bio dobra „dimna zavjesa“ da se pod njegovom žestinom i pritiskom lakše obavi unutarnja podjela republike/države Bosne i Hercegovine koja je do tog trenutka bila ustavno i zakonski cjelovita, sa samo odijeljenim općinama kao lokalnim jedinicama samouprave, tad ih je bilo 106 u cijeloj zemlji. Lisabonska igra, koju poznajemo pod službenim nazivom Konferencija oko BiH 22. februara 1992, već tad zaključuje da će se Bosna i Hercegovina priznati kad bude imala tri konstitutivne jedinice (Rat, 2022, str. 61). Dakle, referendum nije bio dovoljan preduvjet za priznanje nezavisne države Bosne i Hercegovine, kako je prethodno najavljivano u spomenutim inozemnim centrima moći.

Nova runda igri oko Bosne bit će pitanje da li je to federalna ili konfederalna forma Bosne i Hercegovine. SDS je naravno tražio labavu konfederaciju da se čim prije prikloni susjednoj Srbiji, koja u tom trenutku još nosi ime SR Jugoslavija, što u očima općeg javnog mnijenja znači ugodan eufemizam za stare političke navike.

Cutileirov plan već je govorio o kantonima, dijelio i crtao mnoge linije razdiobnice u izmiješanoj „kao leopardovoj koži“ bosanskohercegovačke stvarnosti i namišljao „etnički očišćene teritorije“, koje to nisu bile po živom tkivu bosanske države. Termin je dakako tih dana i mjeseci prvi put upotrijebljen u javnom diskursu i tek će biti osviješten u općenitom

smislu nakon godina ubijanja, raseljavanja, paljevina, stratišta...² Nosioci sličnih nakana i djelovanja, da se podsjetimo, David Owen, Cyrus Vance i napokon Richard Holbrooke potvrđuju *dijabolis igrača* koji su, svaki sa svoje interesne strane, dijelili Bosnu u prilog svojoj interesnoj imaginaciji. Ili u prilog svojoj interesnoj realnosti. Nema se prostora protumačiti ulogu dijela igara koji se oduvijek odvijao i odvija izvan javnog diskursa i općepoznatih stvari u modernijoj povijesti svijeta, Evrope, Balkana i Bosne, ali se mogu lahko podrazumijevati, toliko su očiti.

Danas promatrano, svaki stari detalj se zanavlja, svako malo poneki od aktualnih političara prokaže pokoji od ranije betoniranih stavova oko unutarnje razgradnje ili podjele Bosne i Hercegovine, a sve prema tuđim interesima, među kojima su tako slikovite i tako očite interesne zalogaonice Srbije i Hrvatske.

Tuđmanov haški profil

Vrlo instruktivna, metodična, konkretna i nadasve korisna analiza ogromnog broja transkripata kao i u srbijanskom slučaju nudi ova knjiga autora Ive Komšića. I u njoj su na skoro svakoj stranici ispisane te megalomanske i nezajažljive želje drugog bosanskohercegovačkog susjeda, Hrvatske, da uđe u posjed lijeve polovine Bosne i Hercegovine. One koja joj umnogome podebljava historijski začudan oblik države-kifle.

Znakovit je Tuđmanov grafički prikaz podijeljene Bosne i Hercegovine, koji je onako „znalački“ nacrtao na papirnoj ubrus-salveti ručajući s Paddyjem Ashdownom, 6. maja 1996. Dakle, skoro i godinu nakon potpisanog mira za ove prostore, čuveni Dejtonski mirovni sporazum,

2 Snažna pjesma nekadašnjeg premijera i ministra vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Harisa Silajdžića „Pisac i historija“ govori o ruskom piscu koji snajperira po građanima Sarajeva: Sarajevu / Žednom / Gladnom / Krvavom Sarajevu / Nikada dosta Na vatri se tope / Maske velikog svijeta / Na Sarajevo / Oprano od zabluda / Na to gubilište I čistilište / Pada historija / Kakvu je Evropa zaboravila... Prava historija / Jednobojna / Bez ogledala / Bez Drugoga / Nezagađena čovjekoljubljem / Nepomućena mirotvorstvom / Osvajačka / Sa štitom ili bez njega... Pogledati šire u zbirci pjesama *Sarječja* Harisa Silajdžića, Tugra, Sarajevo, 2015, 94-99.

u trenutku kad se proslavljao jubilej, 50 godina od Dana pobjede nad fašizmom. Jelo se u svečanom londonskom Guildhallu, a u blizini su se smješkali i lideri poput Billa Clintona, kraljice Elizabete, i ostale bjeloslavjske elite toga doba. Na salveti se jasno vidi oderana Bosna i Hercegovina s komadićem oderotine oko Sarajeva i Tuzle, što ne bi bila Bosna i Hercegovina, već ono što je Tuđman rado izgovarao, pa čak i pred Paddyjem Ashdownom, kao odgovor na pitanje šta će biti s Muslimanima Bosne... „Neće biti muslimanskog područja, osim kao mali dio hrvatske države“ (Tuđman, 2021, str. 6). Riječ je o dogovoru koji su Tuđman i Milošević postigli kad su nekoć u Karađorđevu u Srbiji, blizu Beograda, sjeli, dogovorili, potpisali onako interno, i na tome nastavili raditi naredne četiri ratne, a potom sve minule mirnodopske godine. Ako ne oni, onda njihovi sljednici.

Nevjerovatno je s koliko kratke pameti operira žrtva agresije iz 90-ih; bosanski narod, bošnjački narod, patrioti Bosne, s koliko malo truda ih se pomete, smete i baci na pladanj odstrjela, nelagode što su sve to preživjeli, što su jadni opstali sa svojim puškicama u rukama, i što su kako-tako priznali svijetu da Bosna i Hercegovina postoji kao ostvareno ali nepopunjeno referendumsko pitanje, dakle kao samostalna, nedjeljiva i cjelovita država nakon raspada druge Jugoslavije. I kako nikada ne smiju zaboraviti velike i male igre oko svoje domovine, te na tragu te činjenice raditi sve što u jednoj državi stradaloj od ratnih razaranja treba izgrađivati. Kao što zapisaše urednici *Glasa* prošle godine.³

U jednom privatnom susretu s autorom ove knjige Ivom Komšićem, važna ličnost u organizaciji i realizaciji referenduma o nezavisnosti Hasan Čengić pribilježio je njegovu iskrenu ispovijest o toku referenduma za nezavisnost kazavši mu: „Kada je Ivan Markešić uoči referenduma

3 „Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine treba slaviti kao dan demokracije. Dan nezavisnosti manjeg entiteta treba žalovati kao dan sjećanja na zločine učinjene u pokušaju 'čišćenja' terena od nersrpskog stanovništva sa ciljem uspostavljanja neovisnosti od neovisnosti“, citat s naslovnice glasila Bošnjačke zajednice kulture Zagreb, veljača 2022, br. 70, ISSN: 1846.3215.

pozvao Hrvate na referendum, digli su mu kuću dinamitom u Ravni, par dana nakon referenduma“, kazao je Ivi to brat fra Luka Markešić. „A fra Petar Anđelović je bio na večeri u Zagrebu s Franjom Tuđmanom i svojom grupom u petak 27. 2. 1992. I tad se ispostavilo da je Tuđman potpuno protiv referenduma.“⁴⁴

Knjiga zorno potvrđuje spregu srbijanske i hrvaćanske politike oko Bosne i da je sam Tuđman blagoslovio osnutak Republike Srpske, što je čak jedan od podnaslova knjige na 53. strani. Iz transkripta se vidi da postoje dvije linije hrvatske politike u Bosni, jedna probosanska i jedna antibosanska ili hercegbosanska. Ignac Koštroman nakon proglašenja Herceg-Bosne na večeri u Zagrebu veli da mu je Stjepan Kljuić prijedio, kao probosanski političar, a Ignac smatra da je on samo izraz zagrebačke alternative „ukoliko dođe do cijepanja BiH“ (Tuđman, 2021, str. 363). Perica Jurić, tajnik HDZ-a Hrvatske, otvoreno govori o dvojnoj, duploj ili toj najopasnijoj politici Zagreba, licemjerju, neiskrenosti, ovim riječima:

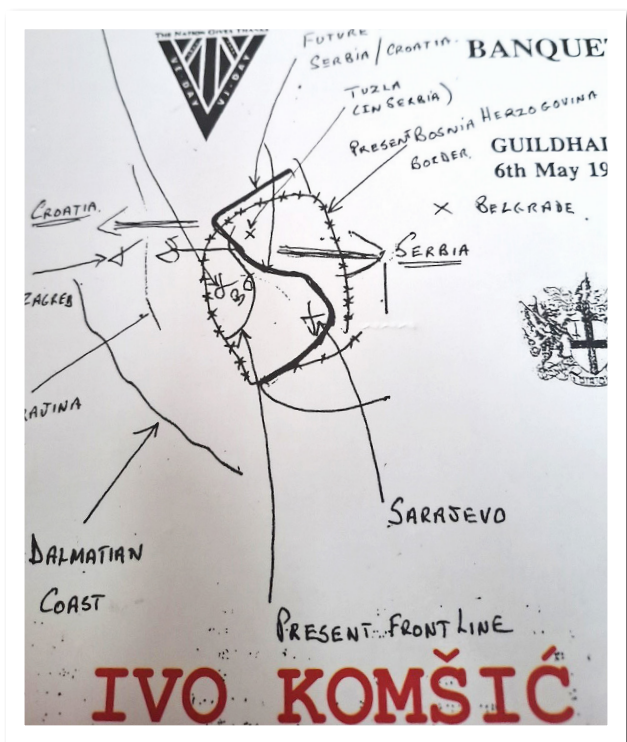
” Na razini diplomacije naši politički ljudi u Sarajevu mogu se kleti da su za suverenu BiH kao što smo to do sada govorili. Mislim da od tog suvereniteta nema ništa, do njega više nitko ne djeluje. To mislim da je hrvatska politika dozrela makar sad do stupnja da mora početi voditi brigu o vlastitim interesima (Tuđman, 2021, str. 367).

O oživljavanju starih ružnih djeliteljskih narativa piše Sead Alić:

” Slika je sada jasnija. Interesi za teritorij Bosne ne dolaze samo od susjeda. Pozivanje na Velikog brata je poziv za preuzimanje zemljišta manjeg entiteta na kojemu se očigledno htjelo uzgajati nuklearno bilje. Ako to do sada nije bilo jasno, sada je evidentno... Borba za zemlje i šume koje bi kao trebale pripadati manjem entitetu bila je zalog potpore Velikog brata. Da bi ipak Veliki brat zakonski mogao uzgajati nuklearno bilje, potreban mu je ugovor sa službenim vlasnikom bh.

44 Ovaj faksimil je ostao iza HC-a i izvor je primarnog nivoa šta se i kako kuhalo u ova teška historijska vremena u i oko Bosne.

zemlje u manjem entitetu... poštovani vlasnici Europe ako ste nekada pogrešno donijeli odluku o embargu oružja u Bosni i Hercegovini, pa tako onemogućili odbranu narodu koji nije imao oružje, koji nije vjerovao u rat, koji je bio osuđen na istrebljenje, koji je zatvaran, mučen, ubijan, nad kojim je konačno izveden zločin genocidnih razmjera, krajnje je vrijeme da prekinete ovu igru skrivača... onda konsekvntno povucite sve svoje akcije u Ukrajini jer je riječ o istoj matrici istoga plana...⁵

Slika 1

” Ovoj slici nije data dovoljna pažnja u javnosti. Najdeblja linija u formi zmije je dijabolis, linija koja dijeli Bosnu na desnu stranu i lijevu stranu. Tako se u ovom tekstu i odnosimo prema podjeli, desna polovica države pripala bi Srbiji a lijeva

5 Pogledati uvodni tekst profesora Alića u listu *Bošnjački glas* od veljače 2022. godine jer jednostavno eksplicira sva dijabolis zamešateljstva u Bosni i Hercegovini i oko nje 21. stoljeća.

Hrvatskoj. Aspiracije su ostale aktualne svih ovih minulih trideset i nešto više godina. Zato je crtež iznimno važan za mlade generacije.

Isto ili još tvrđe izjasnit će se Tuđman kazavši tadašnjem predsjedniku HDZ-a BiH Stjepanu Kljuiću 1991. u Zagrebu na istom sastanku:

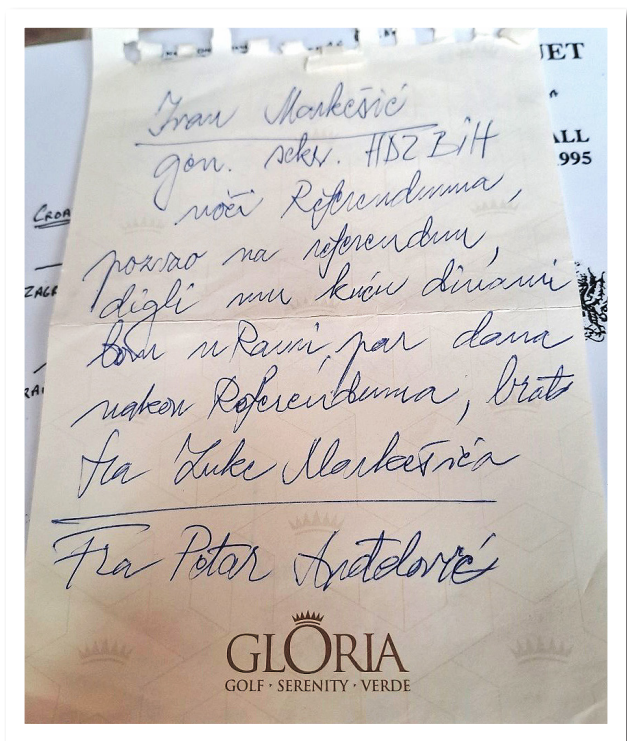
” Neka Srbi uzmu srpske krajeve, a Muslimani neka idu s nama u Hrvatsku... Ali ako kažemo da oni imaju svoju državicu, onda se moraju zadovoljiti, a to će prihvatiti i evropski i svjetski međunarodni čimbenici zbog toga što oni ozbiljno razmišljaju da bi se mogla pojaviti islamska država u Evropi kao opasnost za kojekoga (Tuđman, 2021: 379).

Razgovori vođeni u Zagrebu 27. novembra 1991. godine... Ovih godina sve bivše zakulisne odluke koje vezuju Zagreb i zločinstva po Bosni i Hercegovini izlaze javno na svjetlo dana.⁶

6 „Svim haškim optuženicima iz Herceg-Bosne i njihovim obiteljima bio je osiguran smještaj u Hrvatskoj. U Srednjoj Bosni branila se Hrvatska jer da je ona pala pali bi i Split, Šibenik, Zadar... Ja sam hodajući kompjuator, a s obzirom da su naši partizani nakon 2000. godine sve uništili jer je uša đava u državu, ja sam, evo, tiskao 10 tisuća primjeraka poslanice predsjednika Franje Tuđmana, odnosno govora od 15. siječnja 1996. godine. Što se tiče Rajića, ja sam osobno davao suglasnost za kupnju stanova haškim optuženicima. Svima smo tada kupovali stanove u vlasništvo da su makar njihove obitelji osigurane dok su u Hagu, a plaćali su se i troškovi odvjetnika, telefona, putovanja članova obitelji do Haga... Kad smo Rajiću rješavali stambeno pitanje, tada protiv njega nije bila podignuta optužnica“, rekao je Rojs. Rajića je, kako kaže, dva puta upoznao, i to u kabinetu ministra Gojka Šuška. „Pet dana ja mogu govoriti istinu bez vode, ja sam vojnik... Šušak je tada dobio potvrdu da su svi haški optuženici stambeno riješeni i gdje se nalaze, a bili su pod nadzorom MORH-a u Baškom Polju. Svi osim Darija Kordića, kojeg smo, to mogu danas reći, dvije godine skrivali u jednoj vikendici u Jasenicama kod Masleničkog mosta jer smo tada gradili autocestu. Sve se znalo, mi smo imali državu u rukama, a ne kao danas... Bez predsjednika Tuđmana niko nije mogao potpisati niti nabavu kilograma trulih jabuka... I kad bi se, u interesu države, donijela odluka da se isporuče, oni su se isporučivali Hagu. I svi su otišli, osim Rajića, jer su sigurnosne službe tada ocijenile da ne bi bilo dobro da se on sastane u Hagu s Tihomirom Blaškićem, da to ne bi bilo dobro za Hrvatsku. Rajić je do 2000. bio kooperativan, bio je spreman ići u Hag ako ga mi pošaljemo. Morali smo ga skloniti iz Kiseljaka da nam ne radi probleme“, kazao je Rojs. Ljubo Česić Rojs je dodatno pojasnio kako se sve finansiralo preko MORH-a i preko Federacije BiH, odnosno Sarajeva, te iz vlastitih prihoda Ministarstva obrane Herceg-Bosne. Prema intervjuu Rojsa, dostupno na <https://vijesti.ba/clanak/594083/rojs-otkrio-nove-detalje-uzp-na-celu-s-tudjmanom-i-suskom-kako-su-pomagali-zlocince>.

Trenutačno ponašanje predstavnika svjetske sile i evropskih država potvrđuju Tuđmanov narativ o strahu od islamske države, odnosno tobožnje islamske države, i trebalo bi da osvijesti svakog stanovnika ove zemlje da je teška optužba za žrtve iz rata devedesetih godina i dalje na snazi, da je veoma opaka i zapaljiva forma kojom se pokušavaju izbrisati tekovine važnog dana za demokratiju u Bosni i Hercegovini, a to je Dan nezavisnosti.

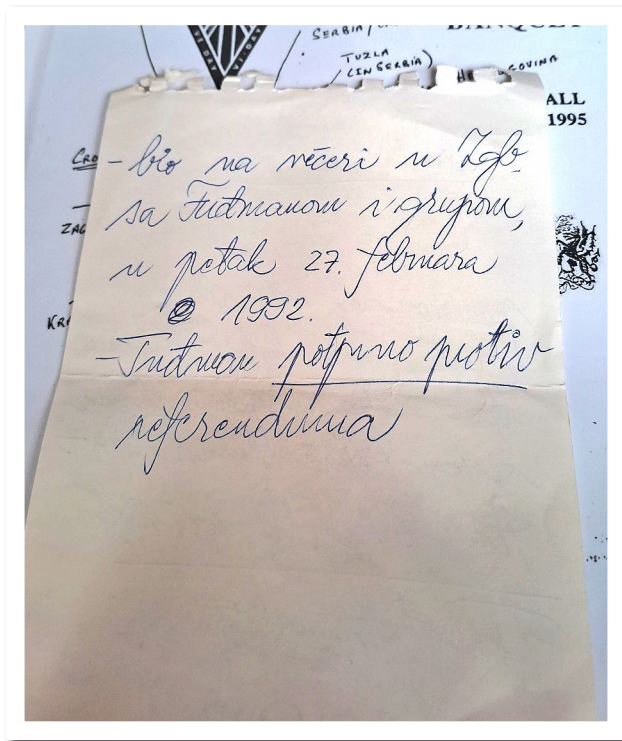
I eto sad, iz današnje perspektive, ako se pogledaju ovi teški ali iskreni narativi, vidi se da nema razlike čak ni u interpretacijama, a pogotovo ne u izvedbama na terenima svih gradova gdje se ponavljaju ove zadaće – Beograd, Zagreb, Mostar, Banja Luka, Sarajevo, potom Brisel, Moskva, Washington.

Slika 2

Ovo je rukom pisao Hasan Čengić razgovarajući s Ivom Komšićem o detaljima oko pripreme referenduma o nezavisnosti Bosne i

Hercegovine. „Kada je Ivan Markešić uoči referendumu pozvao Hrvate na referendum, digli su mu kuću dinamitom u Ravnici, par dana nakon referendumu“, kazao je Ivi brat fra Luke Markešića. „A fra Petar Anđelović je bio na večeri u Zagrebu s Franjom Tuđmanom i svojom grupom u petak 27. 2. 1992. i tad se ispostavilo da je Tuđman potpuno protiv referendumu.“

Slika 3

Iz osobne arhive izdvojen je ovaj zapis kao potvrda koliko je i nakon što je proveden i međunarodnopravno priznat referendum za nezavisnost Bosne i Hercegovine i proglašena njena državna nezavisnost i dalje izazivao trajnu pažnju svih ozbiljnijih aktera bosanskohercegovačke javne i političke scene. Zsigurno postoje još mnoge tajne i zakulisne odrednice ovog velikog čina demokratije za zemlju Bosnu. Za svim faktima treba marljivo tragati.

Gdje smo i kako smo danas?

Trideset godina nakon ovih krupnih razgovora, susreta, događaja, konferencija, saziva i ratnih djelanja, Bosna i Hercegovina skoro je na istome raskrižju. Na istoj hladnoći i vjetrometini koja je za malo promijenjena.

Osnovna promjena je razvoj modernog svijeta sve više kao multipolarnog, a sve manje kao unipolarnog svijeta kakav je bio s početka ovih događaja. Nas u Bosni i Hercegovini to nije previše obavezivalo jer je bio u pitanju egzistencijalni opstanak države, naroda, resursa, golog života. S pomjeranjem glavnih geopolitičkih tokova u svijetu koji nas okružuje i čiji smo neminovni sastojak osnovni narativi, koji su dio spominjanog dijabolisa, raskrižja, numitja i nedorečenosti, u istom su, najprije *evropskom islamofobnom narativu*, koji se i dalje, možda još više, vidi u skupinama evropskih i balkanskih muslimana kao prijetnja za sebe i svoje identitetske crte, ali i najveća sila svijeta u talasima poprima oblike islamofobnog mehkog djelovanja gdje god joj se ukaže prilika, ili konsultativnim oblicima rada utječe na oblikovanje i prepariranje svijeta muslimana na cijelog planeti Zemlji. Pritom je dobro muslimansko društvo samo ono koje je poslušno, neautentično, i koje bespogovorno služi interesima moćne „zaštitničke strane“. Sami predstavnici takozvane međunarodne zajednice sve češće govore i djeluju neujednačeno ali slično kao njihovi partneri u Beogradu i Zagrebu, ali ne kao partneri u Sarajevu. Riječ je često o podmuklim ali realnim tokovima koji se zorno odvijaju pred našim očima i umovima te bi reagiranja žrtve i države Bosne i Hercegovine morala biti trajna, posvećena, ozbiljna i strateški osmišljena. Najnovije izjave takozvanih visokih predstavnika nimalo ne ulijevaju nade da se ta takozvana demokratska strana svijeta ponaša principijelno u osudi zla a afirmaciji dobra.⁷

7 Visoki predstavnik Christian Schmidt izjavio je da je trebala da se dogodi „situacija u stilu genocida“ da bi se okončao rat u Bosni i Hercegovini. Šire vidjeti na stranici <https://saff.ba/skandalozni-govor-christiana-schmidta-u-budimpesti-o-genocidu-u-srebrenici/>

Osovine iz Zagreba i Beograda više nemaju toliko tajnovitih djelanja i namisli, većina ih se može čuti i posvjedočiti u javnom prostoru. Mnogo češće iz Beograda nego iz Zagreba, ali pažljivo osluškivanje daje naputke bosanskohercegovačkoj mislećoj zajednici, akademikima, patriotima svih formi i oblika, ukupnom narodu Bosne i Hercegovine da shvate sadašnji trenutak postojanja i ponašaju se u skladu s tim jasnim obrisima. Možda je uputno pročitati knjigu zagrebačkog istraživača Domagoja Margetića *Balkanske krvave milijarde* i nanovo se zapitati o tokovima krvavog kapitala koji je prespojio finansijsku elitu kako Balkana i ovako pobrojanih glavnih gradova tako i finansijske oligarhe najmoćnijih sila svijeta.⁸ Rat između dvije evropske zemlje, Ukrajine i Rusije, novo je svjedočanstvo da svijet ne miruje i nije oaza mira i ljubavi, te da je spremnost i volja za čuvanje sebe, svog društvenog prostora i države jamačno važna i u 21. stoljeću jednako kako je to bila u prethodnom stoljeću. Pitanje nezavisnosti države Bosne i Hercegovine važno je i 2023. i ubuduće, kao i 1991. i 1992. godine. A ono je žestoko okrvavilo ruke o nevini narod bosanski. Sve druge razlike su manje važne od ove između slobode i sužanjsstva, rata i mira, opstanka i nestanka.⁹

8 Piše Margetić u svojoj obimnoj knjizi: „Mozaik je bio jasan. Shema isprepletenih interesa lokalnih i globalnih elita u izvlačenju krvavih milijardi iz bivše Jugoslavije očito je vodila prema vodećim centrima moći u svijetu. Tek par godina kasnije još će jedna informacija upotpuniti mozaik. Posrnulu Hypo grupu nakon što ju je nacionalizirala austrijska država nije htjela kupiti niti preuzeti gotovo ni jedna ozbiljna bankarska grupacija. Preuzeo ju je američki investicijski fond, očito u nečije ime ili iza nečiji račun. Josyjeva prijetnja i ponuda bile su na neki način povezane s tim preuzimanjem Hypa. Trebalo je sve odraditi u tišini... U operaciju s krvavim balkanskim milijardama uključene su Austrija, Njemačka, Velika Britanija, Francuska, Italija, Cipar i na koncu Hrvatska i Slovenija. Dok se na listi ostalih uključenih u ovu akciju nalaze SAD, Rusija, Kina, Bjelorusija, Švicarska, Lihtenštajn, Britanski djevičanski otoci...“, str. 188/189, Izdavač vlastita naklada, Antuna Bauera 19, Zagreb, Drugo prošireno izdanje, 2020, Zagreb, Beograd.

9 Govoreći o obnovi srbijanskog staljinizma, Vuk Drašković piše o opčinjenosti Rusijom: – Američki državni sekretar Džejms Bejker stiže u Beograd da „moli, podmićuje i preti“, kako je sam izjavio. Nudi poklon od pet milijardi dolara za brzo uspostavljanje demokratskih institucija u državi. I daje najčvršće garancije da će SAD podržati ubrzano članstvo Jugoslavije u Evropskoj zajednici i NATO alijansi! Milan Kučan, tada predsjednik Slovenije, kaže Bejkeru: „Nudite nam iluziju, put u Evropu i NATO je blokiran jer su Srbija i generali JNA strateški protiv Zapada!“

Pokazaće se da je izgovorio proročke reči. Predsjednik Srbije, staljinizmu zavetovani generali Vojske i moćna hidra Udbe, fanatičnog ogranka KGB, nadali su se puču u Moskvi i dosipali benzin na žarišta rata u Hrvatskoj. Te autiste, mentalno zaglibljene u poredak staljinističke diktature, razgoropadio je poraz moskovskih pučista, kontraudar Borisa Jeljcina, zabrana Komunističke partije Sovjetskog Saveza i,

Tako i žestoki povik „Ove godine u Kijevu, a dogodine u Prizrenu“ nije nimalo naivna krilatica koja se čuje i odjekuje kao snažna prijetnja susjednim prostorima i dakako, gotovo kao pravilo, prelijevanjem na teritorij Bosne i Hercegovine i s desne i s lijeve strane, kako smo radno pojašnjavali vanjske susjedne aspiracije prema konkretnom prostoru, teritoriju, imovini i građanstvu ove zemlje.

Za sami kraj ponovit ćemo ovu neakademsku misao, koju sam mnogo puta čula na susretima s onim rijetkim mudracima Bosne koji se pojave i naglo utihnu, jer njihovo je da govore samo jednom. Uši i oči moraju biti prisutne i pažljive, svako bi ponavljanje jakih misli bilo njihovo razvodnjavanje, ali se čini da su u pravu. Na duge historijske staze su u pravu. Međuprostor između brojnih prepreka bit će dakako težak za svakodnevno preživljavanje i svikanje na *poremećenost svijeta*,

uskoro, dogovoreni i mirni raspad te imperije. Obnovu staljinizma preimenovali su u odbranu „srpskih ognjišta“, tenkove pokrenuli na Vukovar, granatirali Dubrovnik, ubrzo ratni požar preneli i u Bosnu i Hercegovinu... Spisku zapadnih neprijatelja, koji nisu podržavali njihovu „odbranu srpskog naroda od genocida“ pridodata je i Rusija Borisa Jeljcina. Pijanac, lopuža, izdajnik pravoslavlja, sluga Vatikana i Vašingtona – grmela je propagandna artiljerija Staljinu odanih generala, Udbe, golootočana, vladika srpske crkve, akademika, pesnika, nostalgičara za razbojničkom Crnom rukom Apisovom, koji su proklinjali kralja Aleksandra, tvorca Jugoslavije.

Osim u Dejtonu 1995, odbijali su sve mirovne planove EU, SAD i Rusije. Odbacili su plan „Z-4“ po kome su Srbi u nezavisnoj Hrvatskoj dobijali državu u državi. Pocepali su i plan iz Rambujea, po kome je Kosovo sticalo status suštinske autonomije za albansku većinu, ali u granicama države Srbije. Izabrali su rat sa NATO alijansom, potpisali kapitulaciju i proterivanje države Srbije sa Kosova... Prvih nekoliko godina ovoga veka, ni Rusiju Vladimira Putina, Jeljcinovog nasljednika, nisu smatrali prijateljem. Anatemisali su partnerstvo Rusije sa Evropom i Amerikom. Vladimir Putin je u Beogradu dočekan sa suzama radosnicama kad se okrenuo protiv Zapada, kad su KGB-ovski siloviki u Kremlju proklamovali obnovu sovjetske imperije, kad su krenuli da podižu spomenike Staljinu, kad je KGB počeo da puni tamnice „izdajnicima“ i da ubija vođe opozicije i prozapadne pobunjenike, a sveštenici ruske crkve blagosiljali raketu Sotona, usmerenu ka Vašingtonu... Ne može biti ničeg ni anticivilizacijskog ni antiistorijskog u posebnim osećanjima Srba prema ruskom narodu. U Rusiju Mihaila Gorbačova i Borisa Jeljcina, kao i u Rusiju Vladimira Putina, u prvim godinama njegovog predsednikovanja, i ljudi sa Zapada odlazili su kao na duhovno hodočašće i posmatrali kako se Rusi, raskopčane duše, raduju slobodi. Tragedija i Srbije i srpskog naroda uzrokovana je općinjenošću Rusijom logorom, Rusijom tamnicom, Rusijom okupatorom i razbojnikom, Rusijom odmetnutom od Evrope, od sebe. Srbija je zarobljenik, vernik samo te Rusije, već duže od tri decenije. Histerična putinofilija u današnjoj Srbiji i restaljinizovana i agresorska današnja Rusija sijamski su blizanci. Iz Moskve traže da Srbija odbaci evropsko-američki plan o Kosovu, i da čeka poraz, smrt Ukrajine. Ove godine u Kijevu, dogodine u Prizrenu!

Dostupno na <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/pogled-iz-srbije-vuk-draskovic-otkriva-iza-krvavog-plana-za-pokretanje-rata-u-bih-i-hrvatskoj-stajali-su-842344>

kako naše moderno doba naziva Amin Malouf u istoimenoj knjizi, ali kad se na obzoru ukaže svjetleća zvijezda koja se ne može rukama prekriti onda je jasno da smisla ima i da je preostalo samo ustrajno, posvećeno i marljivo putovanje ka toj zvijezdi. Usputna habanja, zamori, posustajanja, žrtve, gubici i smetenosti samo su dokazi da se ustajanje i opstajanje na povijesnoj pozornici ne mogu postići osim s puno žrtava i slobodarskih snaga.

Trajni je to dijabolis. Neka začudna dvostrukost i opetovanost. Tu deset posvećenih i odanih postižu više od hiljadu i tisuću jadnih i prepadnutih, lijenih i površnih. Nada i volja za uspjehom, za pobjedom nikada ne smiju zgasnuti!

Mi ćemo kao generacija narednim generacijama predati u naručje, u amanet, ono što imamo, nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu, kako bi je naredne generacije, pokoljenja i borci za slobodu ispunjavali sa sve više i više neophodnih sadržaja, mira, demokratije, stvarnih prava svih ljudi, žena, djece, biljaka, životinja, voda, šuma, ruda, zraka, sunčeva svjetla. Uspostaviti bolji vrijednosni sistem za svakog stanovnika ove prelijepe zemlje, koji je dosad uistinu bio zapostavljen, tako da zemlja Bosna nije ni putem obrazovanja, ni putem opće edukacije, ni putem medija i javnog ponašanja uspostavila održiv vrijednosni i moralni vrijednosni sistem koji uključuje set patriotskih, prosocijalnih i plemenitih ponašanja, djelovanja i činjenja, od parlamenata do domova zdravlja na svakom pedlju suverene nezavisne države. Konačno, podsjetit ćemo ih da najmanje petnaestak godina nakon rata djeca u Bosni i Hercegovini nisu smjela učiti ništa o ratu u svojoj zemlji jer je tako naložio Ured visokog predstavnika, čuveni OHR, s tadašnjom glasnogovornicom i zagovarateljicom tog propisa Alexandrom Stiglmayer, naprosto nisu mogla čuti ništa o agresiji, ništa o genocidu i sličnim stradanjima u svojim lokalnim sredinama. Time se, kao, postizao odmak od teške prošlosti, a zapravo žrtva se tako dugo navikavala da ju se prešućuje, da zatamljuje svoju bol i stradanja, te da o svemu šuti i pokuša zaboraviti. A bez istine i priznanja zločina, bez izvinjenja nema

sretne budućnosti ovim narodima i ovoj državi. Bez učenja lekcija prošlosti nema zdrave budućnosti.

Na pitanje čija je Bosna i Hercegovina pravilan odgovor je samo onaj koji uključuje snažnu misao i zadaću – ona je svih onih koji u njoj ostanu i opstanu da žive.

Kako rekosmo na početku ovoga teksta, ponavljamo: Jedna izvanakademska misao mogla bi biti korisna – „Bosna će biti ibret (čudo) koliko će je dijeliti i prekrajati. Ona će ostati cijela, biće u njoj ove dunjalučke igre u kojoj će svi misliti da su pobjednici. A Jaki (Kavijj) ovdje hoće pobjedu!“

A u akademskim okvirima jasno je da 30 godina ovu misao potvrđuju svjedoci događaja. I moja malenkost kao sporedna ličnost u danima nastajanja nezavisnosti. Dvije knjige, *Tuđmanov haški profil* I. Komšića i *Presretnuti razgovori i pripreme za rat* H. Karčića, E. Suljagića i S. Turčala iz 2021. i 2022, sumiraju dva ibreta (čuda), hrvaćanskog i srbijanskog prekrajajućeg djelovanja. Oba su dijabolična. Kao pocijepana poderotina na nekad finom platnu. Kao razrez i napuklina. Od dejtonskih do briselskih makaza.

Inteligencija Bosne nije bila na visini ovih 30 godina. I nije kao primjerice srbijanska odigrala ključnu ulogu u procesu kooptacije srpskog stanovništva u Bosni i Hrvatskoj za račun Srbije (2022: 11), kao što je trebala kooptirati vlastito stanovništvo pod krov nezavisne domovine, iste te Bosne i Hercegovine.

Literatura

Bošnjački glas, broj 70, Informativno glasilo BNZH, Zagreb, ISSN: 1846-3215.

Karčić, H., Suljagić, E., Turčalo, S. 2022, *Presretnuti razgovori: Pripreme za rat*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Komšić, I. 2022, *Tuđmanov haški profil, Udruženi zločinački poduhvat na BiH*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2021.

Margetić, D. 2020, *Krvave balkanske milijarde*, Drugo dopunjeno izdanje, Vlastita naklada, Antuna Bauera 19, Zagreb.

Silajdžić, H. 2015, *Sarječja*, „Tugra“, Sarajevo.

<https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/pogled-iz-srbije-vuk-draskovic-otkriva-iza-krvavog-plana-za-pokretanje-rata-u-bih-i-hrvatskoj-stajali-su-842344>

<https://www.saff.ba/skandalozni-govor-christiana-schmidta-u-budimpesti-o-genocidu-u-srebrenici/>

<https://www.vijesti.ba/clanak/594083/rojs-otkrio-nove-detalje-uzp-a-na-celu-s-tudjmanom-i-suskom-kako-su-pomagali-zlocince>

Lada Sadiković

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne studije

www.fkn.unsa.ba

lsadikovic@fkn.unsa.ba

DOSTIGNUĆA DVADESETOGODIŠNJEG ČLANSTVA BOSNE I HERCEGOVINE U VIJEĆU EVROPE – OSPOSOBLJAVANJE DRŽAVE ZA SAMOSTALNO IZVRŠAVANJE NAMETNUTIH OBAVEZA ILI DALJNJA STAGNACIJA?

Sažetak

Država Bosna i Hercegovina je 24. aprila 2022. godine obilježila dvadeset godina od prijema u Vijeće Evrope. Ulazak u jednu tako važnu evropsku instituciju podrazumijevao je potpisivanje Statuta Vijeća Evrope, te ratifikaciju Evropske konvencije o ljudskim pravima od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Svaka članica Vijeća Evrope mora biti demokratska i pravna država koja svim licima pod svojom jurisdikcijom osigurava ljudska prava i temeljne slobode. Vijeće Evrope je 2022. godine, uzimajući u obzir sve do sada donesene dokumente, usvojilo Akcioni plan Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu, kao strateški instrument koji, između ostalog podržava državu članicu u izvršavanju svih preuzetih obaveza. Pri tome se postavljaju pitanja i to prvo, zašto se Akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu nije oslonio na jedan od najvažnijih dokumenata Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, Rezoluciju 1513 iz 2006. godine? Navedena rezolucija je sažetak Mišljenja Komisije za demokraciju putem prava (Venecijanske komisije) iz 2005. godine o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima Visokog predstavnika, što predstavlja polaznu tačku za buduće ustavne reforme. Drugo, da li je Vijeće Evrope u proteklih dvadeset godina poduzelo odgovarajuće akcije na zajedničkom planu (čl. 1 Statuta Vijeća Evrope), kako bi državu Bosnu i Hercegovinu osposobilo

za izvršavanje 14 ključnih prioriteta za otvaranje pregovora o pristupanju države Evropskoj uniji? I treće, koje će instrumente Evropska unija iskoristiti kako bi osigurala kontrolu nad izvršavanjem preuzetih obaveza? Pri svemu se nameće zaključak, da Bosna i Hercegovina u proteklih dvadeset godina nije u dovoljnoj mjeri osposobljena da samostalno izvršava nametnute obaveze, te da je urgentno potreban drugačiji pristup Vijeća Evrope, Evropske unije i svih potpisnika Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, prije svega Visokog predstavnika kao ključne institucije Aneksa 10 Mirovnog sporazuma.

Ključne riječi: Vijeće Evrope, Evropska unija, država Bosna i Hercegovina, Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, Aneks 4 – Ustav Bosne i Hercegovine, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Akcioni plan Vijeća Evrope, Rezolucija 1513 Vijeća Evrope

Achievements of Bosnia and Herzegovina's 20-year membership in the Council of Europe – empowering the state to independently fulfill the imposed obligations or further stagnation?

Summary

On April 24, 2022, the State of Bosnia and Herzegovina marked twenty years since its admission to the Council of Europe. Entry into such an important European institution implied the signing of the Statute of the Council of Europe and the ratification of the European Convention on Human Rights by the Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina. Each member of the Council of Europe must be a democratic and legal state that ensures human rights and fundamental freedoms to all persons under its jurisdiction. In 2022, the Council of Europe, taking into account all the previous documents, adopted the Action Plan of the Council of Europe for Bosnia and Herzegovina as a strategic instrument that, among other things, supports the member state in fulfilling all its obligations. The following questions are asked, first, why did the Action Plan for Bosnia and Herzegovina not rely on one of the most important documents of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1513 from 2006? The aforementioned Resolution is a summary of the Opinion of the Commission for Democracy through Law (Venice Commission) from 2005 on the constitutional situation in Bosnia and Herzegovina and the powers of the High Representative, as a starting point for future constitutional reforms. Second, in the past twenty years, has the Council of Europe taken appropriate actions on a common concern (Article 1 of the Statute of the Europe) in order to enable the State of Bosnia and Herzegovina to fulfill the 14 priorities that are key to opening negotiations on the country's accession to the European Union? And thirdly, which

instruments will the European Union use to ensure control over the fulfillment of the imposed obligations? The conclusion is that a different approach towards Bosnia and Herzegovina is urgently needed by the Council of Europe, the European Union and all the signatories of the general Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, with special emphasis on the High Representative as a key institution of Annex 10 of the Peace Agreement.

Keywords: Council of Europe, European Union, State of Bosnia and Herzegovina, General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, European Convention on Human Rights, Action Plan of the Council of Europe, Resolution 1513 of the Council of Europe

Uvod

Država Bosna i Hercegovina (u daljnjem tekstu: BiH) 24. aprila 2022. godine obilježila je dvadeset godina od prijema u Vijeće Evrope. Ulazak u jednu tako važnu evropsku instituciju podrazumijevao je potpisivanje Statuta Vijeća Evrope te ratifikaciju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (u daljnjem tekstu: EKLJP) od strane Parlamentarne skupštine BiH (PSBiH). Statutom je propisano da svaka članica Vijeća Evrope mora biti demokratska i pravna država koja svim licima pod svojom jurisdikcijom osigurava ljudska prava i temeljne slobode. Pristupanjem Vijeću Evrope država prihvata dvije vrste obaveza, i to postprijemne i one koje proizlaze iz samog članstva. Postupanje suprotno navedenim vrijednostima povlači za sobom mogućnost isključenja države članice iz Vijeća Evrope. Vijeće Evrope osnovano je neposredno nakon Drugog svjetskog rata s ciljem jačanja jedinstva između evropskih država, zajedničkih vrijednosti, ideala, ekonomskog i socijalnog prosperiteta, i jedna je od najvažnijih međunarodnih organizacija političkog karaktera (V. Đerić, 2001, str. 9; J. Omejec, 2013, str. 2; L. Sadiković, 2005, str. 191). Glavni organi Vijeća Evrope su Odbor ministara, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope (PSVE), Ured Generalnog sekretara te institucije Evropski sud za ljudska prava i Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope. Pored Evropske konvencije o sprečavanju torture i nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili

kažnjavanja kojom je ustanovljen Evropski komitet za sprečavanje torture i Evropske socijalne povelje, „dragulj u kruni“ Vijeća Evrope je EKLJP. Ulaskom u Vijeće Evrope i ratifikacijom EKLJP-a države članice su se obavezale da će osigurati ljudska prava i slobode svim licima pod državnom jurisdikcijom (čl. 1. EKLJP-a). Istovremeno su prihvatile nadležnost Evropskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) koji nadgleda da li i u kojoj mjeri države članice poštuju preuzete obaveze (čl. 19. EKLJP-a; Drzemczewski A. Z., str. 260; Harris D. J., O'Boyle M., Warbrick C., 1995, str. 5). BiH je danom potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (1995) i pripadajućeg Aneksa 4 – Ustava BiH prihvatila i direktno počela primjenjivati EKLJP, čiji član II(2) osim direktne primjenljivosti propisuje i prioritet EKLJP-a nad svakim drugim pravom. To suštinski znači obavezu usaglašavanja Aneksa 4 – Ustava BiH, sa EKLJP-om, što je više nego potvrđeno presudama ESLJP-a u predmetima „Sejdić i Finci“ (2009), „Zornić“ (2014), „Pilav“ (2016) i ostalim. EKLJP se smatra „ustavnim instrumentom evropskog javnog poretka“ (Loizidou protiv Turske, 1995), dok su Vijeće Evrope i ESLJP i dalje „glavni instrumenti Evropske unije (u daljnjem tekstu: EU) za odbranu ljudskih prava u Evropi“ (REP 2022/2137(INI), str. 20).

Put države Bosne i Hercegovine prema Vijeću Evrope kroz Mišljenje 234. Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope

BiH je svoj put prema Vijeću Evrope započela podnoseći zahtjev za specijalnog gosta u PSVE-u 5. maja 1992. godine, dok je zahtjev za članstvo podnijet 10. aprila 1995. godine. Važno je napomenuti da je BiH u trenutku podnošenja zahtjeva za specijalnog gosta u PSVE-u imala moderne, efikasne i snažne demokratske institucije s podjelom vlasti na temelju kojih je ispunjavala sve uvjete i trenutno je mogla biti primljena u Vijeće Evrope. Vrlo je teško, stoga, odgovoriti na pitanje zašto je država BiH nakon završetka rata ostala bez modernog demokratskog i pravnog uređenja na temelju kojeg je mogla i trebala napredovati prema punopravnom članstvu u euroatlantskim integracijama.

Pristupanjem Vijeću Evrope BiH se u svom parlamentu, između ostalog, obavezala da će u potpunosti izvršiti brojne nametnute obaveze i saradivati u pogledu nadgledanja istih. Prijem u Vijeće Evrope pretpostavljao je postupanje u skladu s velikim brojem aktivnosti u cilju dostizanja evropskih principa, vrijednosti, načela, ideala i tradicija (vidi o tome Sadiković Ć., 2005, str. 37-38). U proteklih dvadeset godina trebalo je već u prvoj godini članstva osnažiti demokraciju te uspostaviti vladavinu prava i zaštitu ljudskih prava uz pomoć kako samih institucija i Ureda Vijeća Evrope, koji je u Sarajevu otvoren 1996. godine, tako i svih prisutnih regionalnih i međunarodnih institucija na čelu s Visokim predstavnikom, koji je konačni tumač civilnog dijela Mirovnog sporazuma.

Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je 2002. godine donijela Mišljenje br. 234 o Zahtjevu BiH za članstvo u Vijeću Evrope i već tada notirala brojne nedostatke, posebno one koje je uočila u pogledu efektivne zaštite i promocije ljudskih prava i sloboda. Postprijemne obaveze BiH su podrazumijevale širok dijapazon aktivnosti, od kompletiranja zakona o imovini, daljnjeg rada na uspostavljanju efikasnog nezavisnog i profesionalnog pravosudnog sistema, reforme obrazovnog sistema s ciljem ukidanja svih oblika segregacije i diskriminacije na temelju etničkog porijekla do suzbijanja korupcije ne samo unutar pravosudnog nego policijskog i upravnog sistema. Iako se u Mišljenju navodi da je najveći dio aktivnosti ipak u nadležnosti entiteta, PSVE je smatrao da ključnu odgovornost nose institucije države BiH, pa su u tom smislu zaključili da institucije države nisu dovoljno jake te da bi ih u odnosu na entitetske trebalo dodatno osnažiti, i to revizijom Ustava (Mišljenje 234 par. 4). U sklopu postprijemnih obaveza državi je s pravom naloženo i usklađivanje izbornog zakonodavstva s EKLJP-om u roku od godinu dana (14.iv.b Mišljenja) s obzirom na to da je jedan od najvažnijih članova Aneksa 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, član II(2) Aneksa 4 – Ustava BiH, propisao direktnu primjenljivost EKLJP-a i njegov prioritet nad svakim drugim pravom.

Konačno, posebno je važno ukazati na to da u redovnoj proceduri države članice otklanjaju nedostatke na koje su im organi Vijeća Evrope ukazali prije prijema u samo članstvo. U tom smislu Evropska komisija za demokraciju putem zakona Vijeća Evrope (Venecijanska komisija), koja se prvenstveno bavi jačanjem i daljnjim razvojem demokratskih institucija, promocijom principa vladavine prava s akcentom na reformu ili donošenje novih ustava državama u tranziciji, navodi da je u zadnje vrijeme postala redovna praksa zahtijevati od država prije članstva u Vijeću Evrope da izvrše ustavne reforme u cilju prijema u samu organizaciju, kao što su to uradile Armenija, Crna Gora, Turska i Ukrajina (Venecijanska komisija, 2009, par. 34). Pritom se automatski nameće pitanje zašto takva praksa nije primijenjena i kod prijema BiH u Vijeće Evrope umjesto što je PSVE zaključio da je država BiH „sposobna i voljna“ izvršiti članom 3. Statuta propisane aktivnosti? Odbor ministara Vijeća Evrope utvrdio je neophodne reforme od posebnog značaja za državu, uključujući tu i ustavne reforme, i trebalo je pritom pružiti dodatnu finansijsku, političku, tehničku i svaku drugu podršku. Stoga ostaje neodgovoreno pitanje zašto nisu iskorišteni svi instrumenti koji bi državi pružili potrebnu pomoć na pravi način kako bi se BiH, koja se našla u otežanim okolnostima zbog novog uređenja suprotnog EKLJP-u, osposobila za samostalno izvršavanje nametnutih obaveza? Veoma je to komplikovano i teško pitanje ako dodamo činjenicu da je jedan od potpisnika Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH 1995. godine bila EU u svojstvu specijalnog pregovarača, čiji su ministri vanjskih poslova istovremeno i članovi Odbora ministara Vijeća Evrope. U tom smislu ostaje posve nejasno zašto smo od demokratskog ustava i pravne države s modernim i demokratskim katalogom ljudskih prava i sloboda došli do države sa slabim institucijama i Ustavom koji nije usaglašen s EKLJP-om (14.iii.c Mišljenje 234 Vijeća Evrope)?

Izrada i usvajanje novog ustava najkasnije do oktobra 2010. godine

Dvije godine poslije PSVE nastavlja s aktivnim nadzorom ispunjavanja preuzetih obaveza države BiH i usvaja Rezoluciju 1384 (2004) pod nazivom „Jačanje demokratskih institucija u BiH“ u kojoj traži od Venecijanske komisije da razmotri, prvo, da li je praksa Visokog predstavnika kao konačnog tumača Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH i mogućnost da donosi odluke za koje ne postoji pravni lijek u skladu s EKLJP-om kao temeljnim principom Vijeća Evrope? Drugo, da li je i u kojoj mjeri Aneks 4 – Ustav BiH, usaglašen s EKLJP-om i Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi? I treće, da li su ustavna i zakonska rješenja efikasna i racionalna (par. 13 Rezolucije PSVE-a 1384)? Rezolucija 1384 PSVE-a tada je pokrenula niz za Bosnu i Hercegovinu najznačajnijih pitanja na koja je trebalo promptno odgovoriti, pa je Venecijanska komisija već godinu poslije usvojila ključno i do sada jedino Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima Visokog predstavnika iz 2005. godine. PSVE je prihvaćajući Mišljenje Venecijanske komisije 2006. godine usvojio Rezoluciju 1513 Vijeća Evrope koja je bez premca odredila daljnju sudbinu države BiH.

PSVE je tada zaključio da su institucije države ekstremno slabe i da ih treba osnažiti kako bi BiH mogla ostvariti svoje daljnje obaveze na putu ka EU. Istovremeno, u martu 2006. godine postignut je dogovor o ustavnim izmjenama, koji, mjesec dana kasnije, ipak u konačnici nije dobio potrebnu dvotrećinsku većinu u Parlamentarnoj skupštini BiH (Aprilski paket). Rezolucija 1513 Vijeća Evrope bila je od krucijalnog značaja za BiH jer je istakla potrebu ne samo izmjena postojećeg Aneksa 4 – Ustava BiH, nego i potrebu donošenja novog Ustava (par. 17 Rezolucije 1513). Vlasti BiH se ponovno pozivaju na pokretanje razgovora o ustavnim reformama kako bi se odbacilo entitetsko glasanje u Predstavničkom domu PSBiH te precizirala definicija vitalnog nacionalnog interesa u smislu korištenja mehanizma veta. Prvi put je tada država dobila rok za donošenje novog ustava, i to najkasnije do oktobra 2010. godine.

Rezolucijom 1513 PSVE je precizno zatražio od BiH da etničko predstavljanje zamijeni građanskim, omogući proces donošenja političkih odluka i izvrši teritorijalnu reorganizaciju države u cilju efikasnosti i njene održivosti (par. 20.1-20.3. Rezolucije). Skupština je, između ostalog, dodatno potcrtala, da BiH mora usvojiti potrebne zakone vezane za obrazovanje, formirati vrhovni sud na nivou države i privesti kraju reformu policije u skladu s evropskim principima. Postupanje kako vlasti BiH tako i institucija Vijeća Evrope u skladu s Rezolucijom 1513 moglo je već tada osposobiti državu za samostalno izvršavanje prihvaćenih integracijskih obaveza. Vijeće Evrope je, s druge strane, u proteklih dvadeset godina trebao i mogao uložiti veći napor u smislu poduzimanja akcije na zajedničkom planu kako bi pomoglo BiH da usvoji novi ustav sa svim onim evropskim vrijednostima koje je država po Mišljenju br. 4. Konferencije za mir u bivšoj Jugoslaviji već 1992. godine imala.

Dvije godine poslije PSVE u Rezoluciji 1626 (2008) ponovno je ukazao da ništa iz Rezolucije 1513 Vijeća Evrope nije izvršeno, te da ključni problemi i dalje ostaju neizvršene reforme državnog ustava i policije, raspodjela ovlaštenja između države i entiteta, sistem etničkog glasanja u Predstavničkom domu BiH, preširoka odredba vitalnog nacionalnog interesa zajedno s mehanizmom veta u Domu naroda BiH, te daljnja diskriminacija nacionalnih manjina u pogledu mogućnosti političkog kandidiranja (par. 4 Rezolucije 1626). PSVE je nastavio pratiti proces izvršavanja postprijemnih obaveza BiH kroz brojne rezolucije Vijeća Evrope – 1701 (2010), 1725 (2010) i 1855 (2012) i ponovno zaključio da demokratske institucije i dalje ne funkcioniraju, te da je još uvijek prisutna urgentna potreba za ustavnim reformama u BiH. Stavovi PSVE-a prema BiH se zaoštavaju, pa Skupština u procesu nadgledanja iznosi za nas vrlo zabrinjavajući stav da nepoštivanje vladavine prava u BiH raste, dok vršioci vlasti na najvišem nivou i vodstvo političkih stranaka ignoriraju i krše i ustavne i zakonske zahtjeve (par. 10.3 Rezolucije 2018). Poslije dvadeset godina članstva BiH u Vijeću Evrope, PSVE se BiH zaključno obratio 2023. godine i pozvao ponovno vlasti BiH da izvrše ključne prioritete te da usklade Aneks 4 – Ustav BiH, i izbornu zakonodavstvo s EKLJP-om (par.

6.4 Rezolucije 2483).

Međutim, ono što nije navedeno u rezolucijama jeste zapravo na koji bi način i putem kojih instrumenata država BiH s ugrađenim ustavnim mehanizmima blokade trebala ili mogla izvršiti spomenute reforme. Zar nije već više nego vidljivo da BiH, kao dvadesetogodišnja članica Vijeća Evrope i potpisnica EKLJP-a, nije u mogućnosti navedeno izvršiti? Koliko je zapravo Vijeće Evrope uspjelo pomoći BiH kako bi mogla samostalno izvršavati svoje regionalne i međunarodne obaveze? I zašto se pritom nisu u dovoljnoj mjeri angažirali Visoki predstavnik međunarodne zajednice, Specijalni predstavnik EU, brojne u Sarajevu prisutne organizacije UN-a, OSCE-a i ostalih? Vrlo delikatno pitanje ostaje i u pogledu angažmana civilnog društva, tj. da li se i u kojoj mjeri uključilo u vrlo ozbiljan proces ustavnih promjena u skladu s preporukama Venecijanske komisije (par. 6 Rezolucije 1725).

Akcioni planovi Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu

Vijeće Evrope je za državu BiH već implementiralo dva akciona plana u okviru programa saradnje, i to u periodu od 2015. do 2017. i od 2018. do 2021. godine, sa zaključnom ocjenom ostvarenog „strateškog pristupa“ (APVE 2022, str. 7). Za vrijeme dvadesetogodišnjeg članstva BiH u Vijeću Evrope pozitivnim se, između ostalog, ocjenjuje obraćanje u više navrata Venecijanskoj komisiji Vijeća Evrope, usvajanje većeg broja konvencija VE-a, popunjavanje članstva u brojnim organizacijama Vijeća Evrope te uspješno rukovođenje Odborom ministara Vijeća Evrope od maja do novembra 2015. godine. Iako se Vijeće Evrope nije bavilo usaglašavanjem Aneksa 4 – Ustava BiH, s EKLJP-om, što bi bilo ključno za BiH, samo je za Akcioni plan iz 2015. godine izdvojeno 20 miliona eura i nije u potpunosti finansiran (par. 1.2.7 Izvještaja iz 2018). Drugi Akcioni plan Vijeća Evrope za BiH 2018–2022. godine u ostvarenim ishodima navodi prije svega postignute rezultate u okviru procesa prilagođavanja uvjetima nastalim uslijed pandemije virusa COVID-19. Također, u Akcionom planu se, između ostalog, spominju razne aktivnosti u oblasti obrazovanja, osnaživanja

Roma putem kampanje izgradnje svijesti, pokretanje *web*-stranice u Mostaru, podrške u oblasti zatvora i sl. (APVE 2022–2025, str. 10). Akcioni plan 2022–2025. Vijeća Evrope urađen je uz dogovor s vršiocima vlasti u BiH i u prvom segmentu se s pravom navodi primjena EKLJP-a i jurisprudencija ESLJP-a u BiH kao temeljna obaveza države prema Vijeću Evrope u odnosu na čl. II(2) Aneksa 4 – Ustava BiH, koji nalaže direktnu primjenu EKLJP-a i njen prioritet nad svakim drugim pravom (APVE 2022–2025, str. 11). Iako Vijeće Evrope predlaže pomoć pri izradi konkretnih akcionih planova za izvršenje presuda Suda za ljudska prava i formiranju međuagencijske radne grupe za izvršenje presuda domaćih sudova (APVE 2022, par. 13), ipak se nameće pitanje zašto dvadeset godina od prijema u članstvo Vijeća Evrope i dalje nema konkretnih rezultata koji bi bili vidljivi svima nama.

Otvaranje kandidatskog statusa za Bosnu i Hercegovinu

Šefovi vlada država EU 15. decembra 2022. godine odobrili su BiH kandidatski status uz uvjet izvršavanja obaveza koje su većinski trebale biti izvršene još prije ulaska države u VE, a zasnivaju se na kriterijima iz Kopenhagena (1993) i Madrida (1995). Navedene kriterije usvojilo je Evropsko vijeće upravo u cilju osposobljavanja buduće članice EU kako bi njene institucije bile u dovoljnoj mjeri stabilne i snažne da svim licima pod svojom jurisdikcijom jamče vladavinu prava (vidi o tome: Venecijanska komisija, 2009, str. 15), demokratski način upravljanja državama i zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Jedino na taj način osposobljene stabilne i snažne državne institucije mogu se samostalno nositi s političkim, ekonomskim i monetarnim ciljevima EU, ali i zahtjevima koje nameće tržišna ekonomija. Prvog juna 2015. godine stupio je na snagu i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između BiH i EU, u okviru kojeg je Evropski parlament počeo diskutovati o cjelokupnom stanju u BiH i donositi odgovarajuće rezolucije. U okviru SSP-a za BiH izuzetno je važan Parlamentarni odbor za stabilizaciju i pridruživanje, čiji poslovnik nije mogao biti usvojen zbog insistiranja pojedinih članova iz BiH da se u

njega bira shodno etničkoj pripadnosti (Mišljenje Evropske komisije, 2019, str. 4). To je u direktnoj suprotnosti s već spomenutom Rezolucijom 1513 Vijeća Evrope u kojoj se od BiH traži da sistem etničkog predstavljanja zamijeni predstavljanjem građana (par. 20.1). Ovdje je izrazito jasno da su ključni zahtjevi Vijeća Evrope prema BiH istovremeno i zahtjevi EU, te da su to samo različite institucije sa istim članovima – ministrima vanjskih poslova država članica EU (Van Dijk, P., Van Hoof, F., Van Rijn, A., Zwaak, L., 2006, str. 34-35).

U istoj je ravni i evropski sistem zaštite ljudskih prava na čelu s ESLJP-om, čije presude nisu izvršene u BiH iako se država ratifikacijom u svom parlamentu obavezala na njihovo izvršenje. Izvještaj o BiH za 2022. godinu navodi da se izborne stranke nisu uspjele dogovoriti o reformama kako bi ustavni i pravni okvir uskladile s EKLJP-om (2022, str. 8). Međutim, izvršenje presuda ESLJP-a nije tek jedna u nizu prihvaćenih obaveza i za njihovo izvršenje ne mogu biti odgovorne samo „izborne stranke“. Čitav je tu niz nadležnih institucija, od Odbora ministara Vijeća Evrope i ESLJP-a na evropskom nivou do svih onih koji su odgovorni na nacionalnom nivou, uključujući dvije formirane parlamentarne komisije i Tužilaštvo BiH, koje je pokrenulo istragu zbog neizvršenja presude u predmetu „Sejdić i Finci“ (Tužilaštvo BiH, 2013).

Iako se i sam evropski sistem zaštite ljudskih prava trenutno suočava s brojnim izazovima, ne ide naruku ni činjenica da nakon dvadeset godina članstva u Vijeću Evrope još uvijek u BiH nije izvršena niti jedna od navedenih presuda ESLJP-a, čime se direktno dovodi u pitanje učinkovitost kolektivnog sistema zaštite ljudskih prava. U kojoj je mjeri važna efektivna primjena EKLJP-a i njegov kontrolni mehanizam u vidu ESLJP-a govori i iskazana potreba država potpisnica da se dodatno osigura efektivna primjena EKLJP-a, ali da se i ESLJP fokusira na sve češća kršenja ljudskih prava i sloboda, neizvršavanje presuda ESLJP-a, ali i na brojna sistemska i strukturna pitanja EKLJP-a i njegovog tumačenja (Deklaracija iz Kopenhagena, 2018, str. 3). Izuzetno je važno napomenuti da je za izvršenje presuda podjednako značajna odgovornost i države

potpisnice kao primarnog i ESLJP-a kao supsidijarnog zaštitnika ljudskih prava (Reid K., 1998, str. 31; L. Sadiković 2005, str. 49). Teško je povjerovati da Vijeće Evrope nije imalo efikasnije rezultate u BiH i pored svih mehanizama koji su mu bili na raspolaganju. Tu svakako ubrajamo PSVE, Generalnog sekretara Vijeća Evrope, Odbor ministara i druge organe direktno nadležne za nadgledanje izvršenja presuda ESLJP-a.

Odbor ministara Vijeća Evrope je u više navrata u okviru konferencija na visokom nivou razmatralo da li i na koji način države članice izvršavaju prihvaćene obaveze iz EKLJP-a i koliko je to važno kako za vladavinu prava tako i za zaštitu ljudskih prava i dobro upravljanje. Međutim, i pored „koncepta zajedničke odgovornosti“ (Deklaracija iz Kopenhagena 2018, par. 6), u kojem se odgovornost za efektivnu primjenu dijeli između države članice i ESLJP-a, naglašavajući pritom primarnu odgovornost države, nema opravdanja za potpuno ignoriranje EKLJP-a u BiH u proteklih dvadeset godina. Apsolutno nije moguće obavezu izvršenja presuda i efektivne primjene EKLJP-a svesti na periodično podsjećanje države na prihvaćene obaveze. Zbog toga se dodatno mora naglasiti da nije sve samo u rukama „izbornih stranaka“, nego svakako i u rukama kako Vijeća Evrope i akcionih planova tako i EU, Visokog predstavnika međunarodne zajednice, Specijalnog predstavnika EU i svih drugih aktera prisutnih u BiH.

Ostaje neodgovoreno pitanje na koji će način država BiH s izrazito slabim državnim institucijama, koje „nisu u stanju da djelotvorno osiguraju poštivanje obaveza zemlje u odnosu na VE i međunarodnu zajednicu uopće“ (Venecijanska komisija, 2005, par. 26), poslije skoro trideset godina stagnacije samostalno osnažiti državne institucije i izvršiti prihvaćene obaveze. Č. Sadiković smatra da se, što je moguće prije, morala izvršiti „normalizacija“ države BiH kroz „urgentno usaglašavanje cijelog prava BiH – uključujući tu naravno i ustavno pravo sa EKLJP-om, koji je, kao što je to već rečeno, temelj evropskog pravnog poretka“ (Godišnjak, 2003, str. 382), dok N. Pobrić navodi da je „potrebno ispraviti konstitucionalnu devijaciju“ kako bi se država približila Vijeću Evrope (Ljudska prava, 2000, str. 115).

Istovremeno, I. Festić obrazlaže u kojim segmentima „pravni poredak BiH nije saglasan standardima Vijeća Evrope“ (Ljudska prava, 2000, str. 88), a B. Petrović ukazuje da „trudeći se da udovoljimo zahtjevima za prijem u Vijeće Evrope, mi ustvari permanentno unapređujemo kvalitet vlastitog življenja“ (Ljudska prava, 2000, str. 112).

Istovremeno, EU raspolaže instrumentima kojima bi mogao vršiti kontrolu nad izvršavanjem preuzetih obaveza, pa „samo čekanje na lokalne političke aktere neće biti dovoljno i treba da se upotrijebe mehanizmi koji su već na raspolaganju Evropskoj komisiji i EU uopšte“ (K. Grošelj, 2022). Trenutna geopolitička situacija traži „nove i smjele odluke Evropske komisije i Evropskog parlamenta u pogledu ubrzanja integracije BiH u EU“ (Pejanović, 2023, str. 165). Samo uz upotrebu navedenih korektivnih mehanizama država BiH može uspješno izvršiti sve ono što je prihvatila i što se od nje zahtijeva, pa bi to bila šansa ne samo za BiH nego i Evropu u cjelini.

Zaključak

Država BiH očigledno u proteklih dvadeset godina članstva u Vijeću Evrope nije dostigla potrebni nivo vladavine prava i demokratskog upravljanja u kojem bi ljudska prava sadržana u EKLJP-u i protokolima uz njega bila u potpunosti i zaštićena. BiH je jedina država u Evropi koja je EKLJP počela direktno primjenjivati kroz Opći okvirni sporazum za mir u BiH i prije njenog ulaska u VE i ratifikacije EKLJP-a. S obzirom na činjenicu da je Opći okvirni sporazum za mir u BiH potpisan prije dvadeset i osam godina, postignuti rezultati su daleko od zadovoljavajućih. U proteklom periodu više je nego evidentna odgovornost same države BiH i njenih institucija. Međutim, posebno je vidljivo da iako je najviši savjetodavni organ Vijeća Evrope ustvrdio da je BiH slaba i neefikasna država, već dvadeset i osam godina se od nje očekuje da „samo“ iskaže dovoljnu političku volju i pristupi realizaciji zacrtanih ciljeva. Iako zaključak Venecijanske komisije iz 2005. godine o slabosti institucija države dovoljno govori o težini situacije, opravdano se pitamo postoji li odgovornost i

politička volja Vijeća Evrope i EU da se na efikasan način pomogne BiH kako bi mogla izvršiti preuzete obaveze.

Akcioni planovi za koje su izdvojena velika finansijska sredstva mogli su i morali imati drugačiji učinak na iznimno tešku situaciju u BiH. Država se trebala barem djelimično osposobiti da postupi u skladu sa 14 prioriteta EU iako je to zapravo u potpunosti domaća zadaća prve stepenice evropskih integracija ili tzv. prihvaćanje obaveza koje proizlaze iz članstva države u Vijeću Evrope. Više je nego neosporna činjenica da država BiH, koja dvadeset i osam godina implementira mir, bez drugačijeg pristupa mnogih institucija, a u ovom slučaju Vijeća Evrope, nije mogla napredovati te ostvariti zadane prioritete. Sve navedeno što je do sada urađeno u BiH svakako bi bilo idealno za uređenu i funkcionalnu državu, ali ne i za BiH, koja ne samo da nije ostvarila napredak nego je u pojedinim oblastima i nazadovala. Akcioni planovi iz 2015. i 2018. godine pokazuju, da je prijeko potreban potpuno drugačiji pristup osposobljavanju demokratskih institucija i direktnoj primjeni EKLJP-a u BiH kako bi država mogla napredovati i samim tim samostalno ispuniti preuzete obaveze.

Izvršenje presuda ESLJP-a treba biti ključno pitanje kako za samu državu tako i za sve članice i Vijeća Evrope i EU. Ne radi se samo o dobrobiti bosanskohercegovačkog društva, nego se zapravo primarno radi o odbrani temeljnih vrijednosti samih evropskih država. Iako nije posve jasno zašto su iste u većoj mjeri odustale od zacrtanog evropskog puta BiH kroz Rezoluciju 1513 i ostale, više je nego vidljivo da je rezultat koji je BiH u proteklom periodu postigla iznimno nezadovoljavajući, te da se svi zajedno prvenstveno moramo okrenuti direktnoj primjeni EKLJP-a i izvršenju presuda ESLJP-a. Posebno je važno da se navedeni procesi odvijaju u skladu s novim politikama EU u okviru kojih će postojati mehanizmi za nadgledanje, ali i korekciju. To je jedino moguće uraditi ili putem usklađivanja postojećeg Aneksa 4 – Ustava BiH, s EKLJP-om ili usvajanjem novog ustava, uz direktnu pomoć Venecijanske komisije, kako je to naloženo Rezolucijom 1513 Vijeća Evrope. Samo na taj način će BiH

postati socijalna, demokratska i pravna država koja će svim pojedincima pod jurisdikcijom države osigurati temeljna ljudska prava i slobode i biti u mogućnosti da se ravnopravno nosi s brojnim ekonomskim, socijalnim, sigurnosnim i drugim poteškoćama.

Literatura

Akcioni plan Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu za period 2018–2021.

Odbor ministara Vijeća Evrope. CM(2018)46 13 June 2018, <https://rm.coe.int/akcioni-plan-bh-bhs-2753-7710-5414-1/1680a61b54> (pristupljeno 18. marta 2023).

Akcioni plan Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu za period 2022–

2025. Komitet ministara Vijeća Evrope CM(2021)161 od 17. 11. 2021, <https://rm.coe.int/akcioni-plan-bh-bhs-2753-7710-5414-1/1680a61b54> (pristupljeno 20. 3. 2023).

Deklaracija iz Kopenhagena, 12. i 13. 4. 2018, http://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/dokumenti/default.aspx?id=8223&langTag=bs-BA (pristupljeno 5. 4. 2023).

Doc. 14465. (2018). *The honouring of obligations and commitments by Bosnia and Herzegovina*. Report 1, Co-rapporteurs: Sir Roger Gale, United Kingdom, European Conservatives Group, and Mr Tiny Kox, Netherlands, Group of the Unified European Left, https://www.ecoi.net/en/file/local/1421446/1226_1515588729_the-honouring-of-obligations-and-commitments-by-bosnia-and-herzegovina.pdf (pristupljeno 10. 4. 2023, par. 1.2.7).

Drzemczewski, Z. A. 1997, *European Human Rights Convention in domestic Law: a comparative study*.

Đerić, V. 2001, *Članstvo u Vijeću Evrope, uslovi, postupak prijema i nadzor nad izvršenjem obaveza*. Beogradski centar za ljudska prava.

Evropska komisija za demokraciju putem prava (Venecijanska komisija). *Izveštaj o vladavini prava*. CDL-AD(2011)003 od 4. 4. 2009, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2005\)004-bos](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2005)004-bos) (pristupljeno 20. 3. 2023).

Evropska komisija za demokraciju putem prava (Venecijanska komisija). *Izveštaj o promjeni ustava*. CDL-AD(2010)001 od 19. 1. 2019, <https://rm.coe.int/3-coe-venice-commission-and-cm-documents-serbian/1680a11de3> (pristupljeno 25. 3. 2023, par. 34).

Evropska komisija za demokraciju putem prava (Venecijanska komisija). *Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima Visokog predstavnika*. CDL-AD(2005)004 od 11. 3. 2005, par. 26.

Evropska konvencija o ljudskim pravima, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (pristupljeno 15. 3. 2023; čl. 1, čl. 19).

Festić, I. 2000, Pravni poredak Bosne i Hercegovine nije saglasan standardima Vijeća Evrope, *Ljudska prava*, 1(1), 88.

Grošelj, K. *Oslobođenje*, 14. 12. 2022, str. 4-5.

Harris, D. J., O'Boyle, M., Warbrick, C. 1995, *Law of the European Convention on Human Rights*.

Institutional relations between the EU and the Council of Europe (2022/2137(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0056_HR.html (pristupljeno 2. 4. 2023).

Loizidou v. Turkey, 23 March 1995, A 310, 75, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-57920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-57920%22]}) (pristupljeno 2. 3. 2023).

Matulović, M. i Pavišić, B. (prir.) 2001, *Dokumenti Vijeća Evrope, Statut Vijeća Evrope*, čl. 1.

Mišljenje br. 234 o Zahtjevu BiH za članstvo u Vijeću Evrope, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16967&lang=en> (pristupljeno 2. 4. 2023; par. 4; 14.iv.b; 14.iii.c.).

Mišljenje Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2022. godinu, SWD(2022)336 od 12. 10. 2022, https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/10/izvjestaj-o-bosni-i-hercegovini-za-2022-godinu_1666693844.pdf (pristupljeno 5. 4. 2023).

Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, COM(2019)261, od 29. 5. 2019, <https://europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Misljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovina-za-%C4%8Dlanstvo-u-Evropskoj-uniji.pdf> (pristupljeno 14. 4. 2023).

Mišljenje br. 4. Konferencije za mir u bivšoj Jugoslaviji, <https://pecanik.net/10-misljenja-badinterove-komisije> (pristupljeno 16. 4. 2023).

Omejec, J. 2013, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Evropskog suda za ljudska prava – Strasbourški acqui*. Novi informator, Zagreb.

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. *Aneks 4 – Ustav Bosne i Hercegovine*, <http://www.ohr.int/dayton-peace-agreement/?lang=en> (pristupljeno 17. 4 2023; član 2.2.

par. 1.2 Izvještaja iz 2018).

Pejanović, M. 2023, *Bosna i Hercegovina – 30 godina od sticanja nezavisnosti*, Udruženje za modernu historiju / Udruga za modernu povijest (UMHIS), Sarajevo.

Petrović, B. 2000, Pitanje evropske sigurnosti kao faktor ulaska Bosne i Hercegovine u Vijeće Evrope, *Ljudska prava* 1(1), 112.

- Pobrić, N. 2000, Standardi Vijeća Evrope i bosanskohercegovačka pravno-politička i društvena stvarnost. *Ljudska prava*, 1(1), 115.
- Reid, K. 1998, *A Practitioner's Guide to the European Convention of Human Rights*, str. 31.
- Resolution 1384 (2004), *Strengthening of democratic institutions in Bosnia and Herzegovina*. Parliamentary Assembly, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17232&lang=en> (pristupljeno 12. 3. 2023; par. 13).
- Resolution 1513 (2006), *Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina*, Parliamentary Assembly, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTMLen.asp?fileid=17465&lang=en> (pristupljeno 19. 3. 2023; par. 17; par. 20.1-20.3).
- Resolution 1626 (2008)¹, *Honouring of obligations and commitments by Bosnia and Herzegovina* Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/17669> (pristupljeno 14. 4. 2023, par. 4).
- Resolution 1701 (2010)¹. *Functioning of democratic institutions in Bosnia and Herzegovina*, Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17800&lang=en> (pristupljeno 1. 4. 2023).
- Resolution 1725 (2010). *Urgent need for constitutional reform in Bosnia and Herzegovina*, Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/17847> (pristupljeno 1. 4. 2023; par. 6).
- Resolution 1855 (2012)¹. *The functioning of democratic institutions in Bosnia and Herzegovina*, Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18057&lang=en> (pristupljeno 14. 3. 2023).

- Resolution 2018 (2014)¹. *The progress of the Assembly's monitoring procedure* (October 2013 – September 2014) Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21293&lang=en> (pristupljeno 5. 3. 2023; par. 10.3).
- Resolution 2201 (2018)¹. *The honoring of obligations and commitments by Bosnia and Herzegovina*, Parliamentary Assembly, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24465&lang=en> (pristupljeno 15. 3. 2023).
- Resolution 2483 (2023)¹. *The progress of the Assembly's monitoring procedure* (January – December 2022) Parliamentary Assembly, <https://pace.coe.int/en/files/31624/html> (pristupljeno 15. 3. 2023; par. 6.4).
- Sadiković, Ć. 2002, Bosna i Hercegovina i Savjet Evrope. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XLV-2002, 382.
- Sadiković, Ć. 2004, Ustav BiH i Evropska konvencija – usklađivanje Ustava BiH sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XLVI.
- Sadiković, Ć. 2005, Za državu novog stoljeća. *Dijalog*, 37.
- Sadiković, L. 2005. *Država u evropskom poretku*, Šahinpašić, Sarajevo.
- Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, <https://tuzilastvobih.gov.ba/index.php?id=2190&jezik=b> (pristupljeno 10. 3. 2023).
- Van Dijk, P., Van Hoof, F., Van Rijn, A., Zwaak, L. (eds.) 2006, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*.

Larisa Velić

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Dr. sci. Ismet Velić, advokat

www.prf.unze.ba

larisa.velic@gmail.com

DRŽAVNA IMOVINA: ESENCIJA SUVERENITETA

Sažetak

Bosanskohercegovačko društvo i država su u periodu nakon proglašenja nezavisnosti na različite načine bili izloženi izuzetno negativnim tendencijama, opstrukcijama, pa čak i direktnom ataku na samu egzistenciju i opstanak. Evidentni su slučajevi ugrožavanja elementarnih društvenih vrijednosti, prava i sloboda, kao i temelja državnog sistema i poretka. Zadiranja u zaštićenu sferu prava, kao i direktne povrede zagwarantovanih prava možemo pritom sistematizirati u različite pravne oblasti, a u ovom radu će se ukazati na sadržaj i karakter povreda pravila i principa sadržanih u brojnim konvencijama te domaćim propisima koji uređuju oblast imovinskopravnih odnosa.

Ustav Bosne i Hercegovine kao dio Općeg mirovnog sporazuma u članu II/3k propisuje da sve osobe na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode, koji uključuju i pravo na imovinu. Pored navedenog, prava i slobode koje određuje Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, a prema Protokolu I Evropske konvencije svaka fizička i pravna osoba ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Bosna i Hercegovina, dakle, utemeljila je svoj pravni sistem na principima zaštite prava, pa tako priznaje (privatno) pravo vlasništva u njegovom punom obimu, definirajući ga kao pravo koje vlasniku daje ovlaštenje da slobodno i po svojoj volji stvar posjeduje, koristi i da njom raspoláže. Pravo vlasništva je sada zagwarantovano kao jedno od ljudskih prava, utvrđena je njegoja nepovredivost, te je ukinut raniji

dualizam vlasničkih prava koji je bio povezan s društvenim vlasništvom i pravima koja su obilježila raniji socijalistički sistem (prava korištenja, raspolaganja i upravljanja). Novo uređenje imovinskopravnih odnosa vrši se donošenjem zakona o stvarnim pravima i zemljišnim knjigama, nažalost na nivou entiteta i Brčko distrikta. Zbog političkih opstrukcija Bosna i Hercegovina još uvijek nema potrebne zakone na nivou države, a ova politička subverzija se ogleda u faktičkom negiranju vladavine prava, kao i negiranju države i njenih institucija, te se na različite načine pokušava „uzeti“ državna imovina.

S obzirom na to da reforma imovinskopravnih odnosa i garancija pravne sigurnosti podrazumijevaju i ažuriranje podataka u javnim registrima, kao i usaglašavanje katastarskih i zemljišnoknjižnih podataka, uslijedile su brojne aktivnosti uz podršku različitih međunarodnih organizacija, opet nažalost na različite načine u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine. Tako se u Republici Srpskoj vrši uspostava katastra nekretnina koja daje isključivu nadležnost za vođenje nekretnina i prava na nekretninama organima uprave, a u Federaciji Bosne i Hercegovine, u kojoj imamo zemljišne knjige koje vode sudovi i katastar u nadležnosti organa uprave, u toku je postupak harmonizacije zemljišnoknjižnih i katastarskih podataka. U navedenim postupcima dolazi do ozbiljnog kršenja prava na imovinu, pri čemu je državna imovina vrlo često na udaru. Prihvaćena pravila i principi se ignoriraju, te dolazi do oduzimanja najvišim aktima zagantovanih prava kroz kvazilegalne postupke.

Do povrede imovinskih prava subjekata iz Bosne i Hercegovine dolazi kako u zemlji tako i u inostranstvu bez obzira na to što države koje krše ta prava same u svojim ustavima garantuju nepovredivost vlasništva kao najveću vrijednost njihovog ustavnog poretka. Sve navedeno vodi ka destabilizaciji države i ugrožavanju njenog teritorijalnog integriteta i suvereniteta.

Ključne riječi: vlasništvo, zemljišne knjige, katastar nekretnina, Protokol I Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Sporazum o sukcesiji

Abstract

In the period after the declaration of independence, Bosnian society and the state itself were exposed to extremely negative tendencies, obstructions, and even to a direct attack on their very existence and survival. Cases of endangering basic social values, rights and freedoms as well as the foundations of the state system and order are evident. Encroachments into the protected sphere of rights as well as direct violations of guaranteed rights can be systematized into different legal areas, and this paper will point out the content and character of violations of rules and principles contained in numerous conventions, as well as domestic regulations governing the area of property relations.

The Constitution of Bosnia and Herzegovina, as part of the General Peace Agreement in Article II/3k stipulates that all persons on the territory of Bosnia and Herzegovina

enjoy human rights and freedoms, which include the right to property. In addition to the above, the rights and freedoms determined by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols are directly applied in Bosnia and Herzegovina, and according to Protocol I of the European Convention, every natural and legal person has the right to unhindered enjoyment of their property. Bosnia and Herzegovina therefore founded its legal system on the principles of protection of rights, thus recognizing the (private) right of ownership in its full scope, defining it as a right that gives the owner the authority to own, use and dispose of their property freely and at will. The right to property is now guaranteed as one of the human rights, its inviolability has been established, and the earlier dualism of property rights, which was associated with social ownership and rights that characterized the earlier socialist system (rights of use, disposal and management), has been abolished. The new regulation of property relations is carried out by passing laws on real rights and land registers, unfortunately at the level of the two entities and Brčko District. Due to political obstructions, Bosnia and Herzegovina still does not have the necessary laws at the state level, and this political subversion is reflected in the factual denial of the rule of law, as well as the denial of the state and its institutions, and attempts are made to "take" state property in various ways.

Given that the reform of property legal relations and the guarantee of legal security also includes the updating of data in public registers as well as the harmonization of cadastral and land registry data, numerous activities followed with the support of various international organizations, unfortunately again in different ways in certain parts of Bosnia and Herzegovina. Thus, in the Republic of Srpska, the real estate cadastre is being established, which gives the administrative bodies the exclusive authority to manage real estate and rights related to real estate, and in the Federation of Bosnia and Herzegovina, where we have land registers that are kept by the courts and the cadastre under the jurisdiction of the administrative authorities, the procedures for harmonizing the land registry and cadastral data are in progress. In the aforementioned procedures, there is a serious violation of the right to property, whereby state property is very often under attack. Accepted rules and principles are therefore ignored, and the rights guaranteed by the highest acts are taken away through quasi-legal procedures.

Violation of the property rights of subjects from Bosnia and Herzegovina occurs both in the country and abroad, regardless of the fact that the states that violate these rights guarantee the inviolability of ownership as the greatest value of their constitutional order. Everything seems to lead to the destabilization of the state and the endangering of its territorial integrity and sovereignty.

Keywords: Ownership; Land registers; Real estate cadastre; Protocol I of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Succession agreement

Pravo vlasništva

Vlasništvo je vrlo slojevit fenomen na koji utiču različiti faktori, pa nije ni čudo da se ovim institutom bave mislioci i naučnici različitih disciplina već preko dvije hiljade godina,¹ i sve političke ideologije imaju za predmet vlasništvo. Privatno vlasništvo počiva na ideji pripajanja dobara određenim subjektima. Ciceron² je polazio od toga da privatno vlasništvo u izvornom stanju nije postojalo, već da je do privatne imovine došlo činom okupacije.³ Aristotel⁴ je, s druge strane, smatrao da upravo privatno vlasništvo omogućava razmjenu dobara i usluga na adekvatan način jer se samo na taj način mogu postići odgovarajući standardi brige o stvarima i jača orijentiranost ka uspjehu. Tako Aristotel obrazlaže:

” (1) samo ako postoji privatno vlasništvo uklonjene su sve smetnje i sporovi koji prate kolektivno vlasništvo; (2) svatko će radije raditi i proizvoditi kad zna da radi za vlastitu korist, a taj podstrek za rad država može pojačati tako da u nekim slučajevima zakonom predvidi zajedničku upotrebu izvjesnog dobra; (3) privatno vlasništvo stvara zadovoljstvo koje se ne može riječima opisati, što proistječe iz egoizma prirodno ugrađenog u čovjeka; (4) samo onda kad postoji privatno vlasništvo postoje pretpostavke za vršenje dviju važnih kreposti: samozatajnosti i darežljivosti.

Thomas Hobbes⁵, poznat po svojim teorijama društvenog ugovora, vidi prirodno stanje kao stanje bezakonja i rata u kojem ne egzistira vlasništvo, nego samo posjed. Prema njemu država stvara pravo i vlasništvo, pa tako ima i neograničeno pravo da prisvaja vlasništvo

1 Papier, H., Shirvani, F., *Grundgesetz Kommentar*. C. H. Beck, München, 2020, član 14, pasusi 14 i nadalje; Pobrić, N., *Ustavno pravo*, 2000, str. 451.

2 Rimski filozof Ciceron (106. p. n. e. – 43. p. n. e.).

3 Hösch, U., *Eigentum und Freiheit* (Vlasništvo i sloboda), Tübingen, Mohr Siebeck, 2000, str. 85.

4 Grčki filozof, znanstvenik i polihistor Aristotel (384. pr. n. e. – 322. pr. n. e.)

5 Engleski filozof Thomas Hobbes (1588–1679)

drugih.⁶ Za razliku od Hobbesa, John Locke⁷ vidi vlasništvo kao prirodno pravo,⁸ a niko nema ekskluzivno vlasništvo nad prirodnim dobrima. Prema njemu ljudski rad je osnova za nastanak vlasništva i izraz je ljudske slobode koja je zaštićena od bezakonitog oduzimanja imovine.

Naš vlasničkopравни sistem priznaje privatno vlasništvo u njegovom punom obimu, polazeći od toga da su pravila koja omogućavaju kontrolu nad materijalnim resursima rezultat društvenog konsenzusa da se stvari stave pod kontrolu određene osobe i da toj osobi stvar pripada na način da može o njoj samostalno da odlučuje, naravno vodeći računa o pravima drugih. Prema zakonima o stvarnim pravima u Bosni i Hercegovini vlasništvo je pravo koje vlasniku daje ovlaštenje da slobodno i po svojoj volji stvar posjeduje, koristi i da njome raspoláže, a svakoga od toga prava isključi u granicama određenim zakonom (član 17⁹ / član 16¹⁰). Tako vlasnik ima pravo da stvar posjeduje, koristi, da njom raspoláže, ubire njene plodove, da odredi njen način korištenja, kao i da uživa pravnu sigurnost od bespravnog oduzimanja stvari. Vlasnik također ima obaveze koje se ogledaju u tome da stvar održava na način da drugima ne nanosi štetu, da je koristiti u skladu sa zakonom, da omogući izvršenje na stvari itd., pa možemo reći da vlasništvo predstavlja spoj prava i obaveza.

Dakle, možemo konstatovati da su se pravila i stavovi u pogledu vlasništva mijenjali, te su uspostavljeni različiti sistemi pravila koja određuju način sticanja i kontrole nad materijalnim stvarima. U našem pravnom sistemu najupečatljiviji su koncepti privatnog i društvenog/

6 Andrew, C., S. A. Lloyd, *Morality in the Philosophy of Thomas Hobbes: Cases in the Law of Nature*. *Ethics*, 2011, 121, 460-465, 10.1086/657966, str. 4.

7 Engleski filozof John Locke (1632–1704)

8 Ryznar, H. *Prirodni zakon, prirodno pravo i um kod Lockeja*, dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/92347>

9 Zakon o stvarnim pravima FBiH i RS (*Službene novine FBiH*, br. 66/13, 100/13 i 32/19; *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 124/08, 3/09 – ispr., 58/09, 95/11, 60/15, 18/16 i 107/19). Zakoni o stvarnim pravima FBiH i RS-a su u velikom dijelu identični, značajne razlike se nalaze u prelaznim i završnim odredbama te u činjenici da RS ne poznaje institut zemljišnog duga.

10 Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Brčko distrikta (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, br. 11/01, 8/03, 40/04, 19/07, 26/21 i 44/2).

kolektivnog vlasništva. Privatno ili individualno vlasništvo danas je prihvaćeni koncept državne organizacije, a pravo vlasništva je zagarantovano Ustavom BiH i zakonima.

Raniji pravni sistem u pogledu prava na nekretninama

U bivšoj FNRJ/SFRJ (1945–1992) prevladavalo je državno odnosno društveno vlasništvo kao poseban koncept baziran na principu pravičnosti koji je državu stavljao u privilegovan položaj i nije dopuštao da određene nekretnine budu u privatnom vlasništvu. Društveno vlasništvo vezujemo za socijalistički sistem u kojem društvena sredstva ne mogu biti u privatnom vlasništvu, već služe kao zajedničko sredstvo za proizvodnju. Marx i Engels u *Manifestu*¹¹ ističu da kapital nije nikakva osobna nego društvena moć, a da bi se to postiglo potrebno je da se kapital pretvara u zajedničko, svim članovima društva pripadajuće vlasništvo. Prema njihovom stavu na taj način bi se izgubio klasni karakter, a što je bio jedan od ciljeva komunizma. Nakon Drugog svjetskog rata u bivšoj Jugoslaviji došlo je do ukidanja privatnog vlasništva na sredstvima za proizvodnju, nekretninama, poljoprivrednom zemljištu, šumama itd., te do uspostave društvenog odnosno državnog vlasništva. Taj proces odvija se kroz dva talasa nacionalizacije, i to prvo pretvorbom pokretne i nepokretne imovine, patenata, preduzeća itd. u društveno vlasništvo 1946. i 1948.¹² te 1958. godine kada u državno/društveno vlasništvo prelaze stanovi, zgrade, građevinsko zemljište u obimu većem od maksimalno dozvoljenog.¹³ Značajne površine poljoprivrednog zemljišta prisilno su prenesene u općenarodnu imovinu ili podijeljene siromašnim, a općenarodna imovina se kasnije mijenja u društveno vlasništvo.

Devedesetih godina dolazi do raspada Jugoslavije i nastanka novih država koje svoje postojanje baziraju na savremenom kontinentalno-

11 <https://www.yorku.ca/comninel/courses/4090pdf/manifest.pdf>

12 Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća FNRJ (*Službeni list FNRJ*, br. 98/46 i 35/48).

13 Velić, I. i sur. *Praktikum za stvarna prava* (dio II). Privredna štampa, Sarajevo, 2015, str. 466.

evropskom građanskopravnom sistemu. Razvoj pravne nauke dovodi do toga da historijska ideja kolektivnog vlasništva gubi na značaju u korist razvoja vlasničke garancije. Tako je Bosna i Hercegovina, kao što su morale i Slovenija, Hrvatska i druge države koje su bile u sastavu Jugoslavije, kreirala novi pravni sistem koji je značio kraj jednog društvenog sistema i početak novog. Sistemski se proklamiraju novi principi društvenog uređenja koji zahtijevaju rušenje starog. To je značilo ograničavanje vlasti države, osiguranje privatnog vlasništva, kao i transformaciju zatečenih prava koja vezujemo za društveno vlasništvo. Novi koncept vlasničkopravnih odnosa vidi se već u Ustavu iz 1946, kada je pravo upravljanja shvaćano na jedan širi način, preko Ustavnog zakona iz 1953, koji afirmira pravo korištenja i raspolaganja, te napose u Ustavu SFRJ iz 1974. i Zakonu o udruženom radu.

Osnovne komponente društvenog vlasništva činile su pravo raspolaganja, upravljanja i korištenja kao posebna prava koja su kao takva evidentirana u zemljišnim knjigama.¹⁴ Naime, s obzirom na to da transformacijom privatnog u društveno vlasništvo nije došlo do transformacije na licu mjesta, te da je bilo neophodno definirati ko može koristiti sada podruštvene nekretnine, njima raspolagati ili upravljati, zakonodavac je za društveno vlasništvo vezao navedene tri komponente koje su sada sadržane u pravu vlasništva. Sva tri navedena prava bila su jasno definirana, kao i njihov način sticanja.

Pravo raspolaganja kao jedna od komponenti društvenog vlasništva predstavljalo je osnovno imovinsko pravo na stvarima u društvenoj svojini, te je kao takvo ustvari pravo društvenopravnih osoba da u pravnom prometu stiču i otuđuju nekretnine kupovinom, prodajom, zamjenom i slično. Pravo raspolaganja državnim zemljištem pripadalo je državi, a pravo iskorištavanja i ubiranja plodova korisnicima zemljišta.¹⁵ S obzirom na to da je pravo raspolaganja samo jedna od komponenti društvenog vlasništva, to pravo je imalo određena ograničenja koja

14 Medić, D., *Novo stvarno pravo u Republici Srpskoj*, 2016, Banja Luka.

15 Begić, M., *Zemljovlasnici Bosne* (knjiga I), 1997, Sarajevo.

su bila utvrđena prinudnim normama javnog prava ili su se odnosila na organe subjekata u čiju korist su ta prava bila utvrđena, a koja su povezana s glavnim ciljevima i karakteristikama tadašnjeg društvenog sistema.

Pravo upravljanja na sredstvima u općenarodnoj imovini imala su državna privredna preduzeća shodno odredbama Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.¹⁶ Pravo upravljanja na gradskom građevinskom zemljištu imale su općine.¹⁷ Pravo upravljanja uspostavljalo se i na općim dobrima s obzirom na to da ista zbog njihove prirode ne mogu biti u nečijem vlasništvu (riječ je o zraku, vodi u rijekama, jezerima, moru, dakle dobrima bez kojih nije moguć ljudski opstanak), a da je potrebno djelovanje koje će biti usmjereno ka što boljem upravljanju tim dobrima u cilju zadovoljavanja javnog interesa.

Kao nosioci prava korištenja na nekretninu u društvenom vlasništvu mogli su se uknjižiti društveno-pravne osobe, društvenopolitičke zajednice, radne i druge samoupravne organizacije, društvenopolitičke organizacije i udruženja građana koji su na takvu nekretninu stekli to pravo. Pravo korištenja sticalo se prvenstveno na sredstvima preduzeća, određenim prirodnim bogatstvima, poljoprivrednim i šumskim zemljištima i šumama u društvenom vlasništvu, te na gradskom građevinskom zemljištu na kojem su i fizičke osobe sticale prava korištenja. U naš pravni sistem pravo korištenja se uvodi Zakonom o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama.¹⁸ Nadalje, Ustav

16 Velić, I. i sur., *Praktikum za stvarna prava* (dio II), Privredna štampa, Sarajevo, 2015, str. 467; Velić, I., *Državna imovina, status i praksa u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama*, Privredna štampa, Sarajevo, 2022, str. 59; Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, nazvan Zakon o predaji tvornica na upravljanje radnicima, odnosno Zakon o radničkom samoupravljanju (*Službeni list SFRJ*, br. 43/50).

17 Povelakić, M., Pretvorba prava na gradskom građevinskom zemljištu – Neverending story?, 2019, dostupno na <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2020/04/%C4%8Dlanak.pdf>

18 Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodjeljivanju zemlje

SFRJ iz 1974. godine regulirao je da na zemljištu u gradovima i naseljima gradskog karaktera i drugim područjima predviđenim za stambenu i drugu kompleksnu izgradnju, koje, u skladu s uslovima i po postupku koji su utvrđeni zakonom, odredi općina, ne može postojati privatno vlasništvo, te su utvrđeni posebni uslovi za sticanje određenih prava na tom zemljištu u korist fizičkih i pravnih osoba. Zavisno od nastanka i svrhe sticanja prava korištenja na gradskom građevinskom zemljištu, razlikujemo nekoliko vrsta tog prava, pa tako imamo privremeno pravo korištenja, prvenstveno pravo korištenja, pravo korištenja radi građenja i trajno pravo korištenja.¹⁹ Privremeno pravo korištenja dodjeljivalo se ranijem vlasniku koji je ostajao u posjedu nacionalizovanog zemljišta sve do njegovog privođenja namjeni. Prvenstveno pravo korištenja građevinskog zemljišta za izgradnju zgrade imao je bivši vlasnik neizgrađenog građevinskog zemljišta. Pravo korištenja radi građenja u pravilu se moglo steći na osnovu javnog konkursa u svrhu gradnje na građevinskom zemljištu, jer se na gradskom građevinskom zemljištu nije moglo steći pravo vlasništva sve do 2003. godine. Ovo pravo moglo je biti oduzeto ako do predviđene gradnje ne bi došlo u predviđenom roku, tj. u roku od jedne godine od pravosnažnosti rješenja o dodjeli zemljišta na korištenje radi građenja ako ne izgradi prvu nadzemnu stropnu konstrukciju. Nakon završene izgradnje nosilac prava korištenja radi građenja sticao bi trajno pravo korištenja građevinskog zemljišta ispod zgrade i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade. Ovo pravo pratilo je sudbinu zgrade i moglo se prenijeti, otuđiti, naslijediti ili opteretiti samo zajedno s njom.

U tom vremenskom periodu nekretnine su bile definirane kao zemljišta, zgrade, stanovi, poslovne prostorije i drugi građevinski objekti upravo iz razloga što je bilo moguće pravno odvojiti zgradu od zemljišta u društvenom vlasništvu trajnim pravom korištenja koje je pripadalo vlasniku zgrade, odnosno društvenopravnoj osobi koja je imala pravo

poljoprivrednim organizacijama (*Službeni list FNRJ*, br. 22/53).

19 Velić, L. i sur., *Komentar zakona o stvarnim pravima FBiH*, Privredna štampa, Sarajevo, 2014, str. 842.

upravljanja, pravo korištenja ili pravo raspolaganja na zgradi, a protezalo se na onu površinu zemljišta koju je pokrivala zgrada i koja je prema prostornom uređenju bila namijenjena za upotrebu zgrade.²⁰

Na poljoprivrednom zemljištu u društvenom vlasništvu pravo korištenja ustanovljeno je u korist poljoprivrednih a na šumama u korist privredno-šumarskih organizacija, ali bez prava raspolaganja.

Zakon o građevinskom zemljištu iz 2003. godine vrši transformaciju trajnog prava korištenja građevinskog zemljišta ispod zgrade i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade u vlasništvo,²¹ i to bez naknade. Istim zakonom određeno je da po sili zakona prestaje državno vlasništvo na građevinskom zemljištu koje nije privedeno namjeni u skladu s regulacionim planom kada je to vlasništvo u društveno/državno prešlo na osnovu odluke općine, i to u korist ranijeg vlasnika, član 96.

Zakonima o stvarnim pravima vrši se daljnja pretvorba izvedenih prava (korištenja, raspolaganja i upravljanja) u pravo vlasništva na način da se prelaznim odredbama regulira da se navedena prava, koja do stupanja na snagu zakona nisu postala vlasništvo drugih osoba, danom stupanja na snagu zakona pretvaraju u pravo vlasništva njihovih dosadašnjih nosilaca, tj. njihovih pravnih sljednika. Zakonom se ponovo uspostavlja jedinstvo nekretnine, garantuje pravo vlasništva, te se konačno vrši transformacija stvarnih prava.²²

Dakle, Zakonom o stvarnim pravima ponovo se uvode klasična stvarna prava te se daje garancija vlasništva na način da se ograničava bilo kakvo zadiranje u tuđa prava vlasništva, osim na osnovu zakona i uz odgovarajuću naknadu. Prema toj definiciji pravo vlasništva danas u sebi sadrži sve komponente koje su u ranijem sistemu imale pravnu samostalnost, tj. pravo korištenja, raspolaganja i upravljanja.

20 Simonetti, P., Trajno pravo korištenja i njegova pretvorba u pravo vlasništva zgrade, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 20, 1999, str. 487-528.

21 Zakon o građevinskom zemljištu FBiH (*Službene novine FBiH*, br. 25/03, 16/04 i 67/05); Zakon o građevinskom zemljištu RS (*Službeni glasnik RS*, br. 41/03 i 86/03).

22 Zakon o stvarnim pravima FBiH i RS (*Službene novine FBiH*, br. 66/13, 100/13 i 32/19; *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 124/08, 3/09 – ispr. 58/09, 95/11, 60/15, 18/16 i 107/19).

Zakonodavni okvir

Ustav Bosne i Hercegovine

Vlasništvo je i u Bosni i Hercegovini zagarantovano Ustavom i zakonima. Nova definicija vlasništva daje nosiocu tog prava sveobuhvatnu moć da u okviru ustavnih granica slobodno raspolaže svojom imovinom onako kako on to želi. Zakonodavac je stvorio pravni sistem koji bi trebao biti u funkciji zaštite građana, pravnih osoba, pa i same države.

Član II/3 k) Ustava BiH garantuje pravo na imovinu (infrastrukturnu, vojnu, naslijeđenu imovinu, prirodna bogatstva i dr.), što je širi pojam od prava vlasništva, a Ustavni sud imovinsku poziciju percipira kako u skladu s domaćim propisima tako i u skladu s članom 1. Protokola I uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP). Naime, prava i slobode predviđeni u EKLJP-u, kao i u njegovim protokolima, direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, član II/2 Ustava BiH. S obzirom na to da ovi akti, prema Ustavu BiH, imaju prioritet nad svim ostalim zakonima, sudovi su u obavezi da pravne pozicije koje kao takve nisu definirane domaćim propisima, ali jesu prema EKLJP-u, tretiraju kao imovinske.²³ Ustavni sud je tako obavezan štiti kako postojeću vlasničku poziciju tako i očekivane imovinske koristi, tj. ekonomske vrijednosti. U pravilu, zakonodavac definira sadržaj i obim prava na imovini, što je djelimično i urađeno.²⁴ Prvo, vlasništvo tako daje potpunu kontrolu nad stvari njenom vlasniku u odnosu na sve ostale, koja se može ograničiti zakonom i koja podliježe, u različitom stepenu, socijalnim ograničenjima, tj. pravima drugih. Možemo reći da u Evropi ne postoji jedinstven koncept imovine, ali nacionalni sistemi,

23 Steiner, C., Ademović, N., *Ustav Bosne i Hercegovine, Komentar*, Konrad Adenauer fondacija, Sarajevo, 2010, str. 370.

24 Neka bitna pitanja još uvijek nisu regulirana, o čemu će biti u nastavku riječ, ali između ostalih još uvijek nije donesen zakon o restituciji BiH. Republika Srpska je 2000. godine usvojila Zakon o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju (*Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 13/00). Visoki predstavnik Wolfgang Petritsch je 30. augusta 2000. godine donio Odluku kojom se Zakon o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju stavlja van snage. Odluku je Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu obrazložio na način da predmetno pitanje treba jedinstveno biti uređeno na nivou države.

ustavi i zakoni podliježu ograničenjima definiranim u EKLJP-u. Evropska konvencija preuzeta je i prihvaćena kao ustavni tekst, tj. akt *lex superiori*, polazeći od toga da je zaštita osnovnih prava i sloboda prioritet novog društvenog sistema. Odluke ustavnih sudova služe da zaštite ljudska prava i slobode, a sudije o tome vode računa po službenoj dužnosti bez obzira na to da li se u njihovim odlukama pozivaju na Konvenciju ili Ustav, čiji je ona sastavni dio.

Svrha vlasništva se također mijenjala počevši od prvobitnog izraza lične slobode do današnjeg svrstavanja stvari određenoj osobi kako bi se postigla ekonomska svrha.

Ostali propisi

Pored Ustava koji garantuje i štiti pravo vlasništva, imamo i brojne zakone koje to pitanje detaljnije reguliraju. Zakoni o stvarnim pravima daju pravo vlasništva sadržaj i pružaju zaštitu nosiocima tog prava vodeći pritom računa kako o titularu tog prava tako i o drugim koji dolaze u kontakt s tuđim vlasništvom. Ovo usklađivanje interesa, tj. neophodni balans, naročito dolazi do izražaja u zakonima o eksproprijaciji ali i u Zakonu o uzurpacijama, Zakonu o građevinskom zemljištu i drugim. Kada je riječ o zakonima koji imaju za predmet specifična dobra, onda je neophodno spomenuti i zakone o poljoprivrednom i šumskom zemljištu, zakone o vodama itd., a zbog nedostatka regulative na državnom nivou i potrebu zaštite državne imovine, a upravo ta imovina je zaštićena Zakonom o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom.

Zakoni o stvarnim pravima definirali su vlasništvo kao pravnu poziciju koju jedan subjekt ima naspram određene stvari. Riječ je o pravu vlasnika da slobodno i po svojoj volji stvar koristi, njom raspolaže, upravlja, naravno vodeći računa i o tuđim interesima. S obzirom na zaštitu koju uživa vlasnik, zakon o stvarnim pravima definira i da pravo vlasništva može samo na osnovu zakona o javnom interesu biti oduzeto

ili ograničeno, i to uz naknadu. Međutim, u istom zakonu se omogućava i sticanje prava vlasništva na tuđoj nekretnini putem dosjelogosti. Dosjelost je sticanje prava vlasništva neke stvari njenim neprekidnim samostalnim posjedovanjem kroz zakonom određeno vrijeme. Rokovi za dosjelost su pritom jako kratki, tj. iznose deset godina zakonitog i savjesnog posjeda i dvadeset godina samo savjesnog posjeda, pri čemu se savjesnost pretpostavlja.²⁵ Ovi rokovi odnose se i na nekretnine u vlasništvu države ako iste ne podliježu Zakonu o privremenoj zabrani raspolaganja nekretninama.²⁶ Posljedica dosjelogosti je pretvorba dotadašnje faktičke vlasti na stvari u pravnu vlast na istoj, tj. sticanje prava vlasništva i neminovan gubitak prava vlasništva dotadašnjeg vlasnika, i to bez naknade. Pravni učinci dosjelogosti nastupaju silom zakona čim se ispune sve pretpostavke sticanja putem dosjelogosti. Evropski sud za ljudska prava je u svojim odlukama utvrdio da ovakav posjed predstavlja „imovinu“ zaštićenu Protokolom br. 1. čl. 1. EKLJP-a.²⁷ Kratki rokovi za dosjelost također će značajno uticati na gubitak državne imovine, posebno imajući u vidu mogućnost upravljanja tom imovinom, tj. činjenicu da Bosna i Hercegovina nema odgovarajuće tijelo koje ima u isključivoj nadležnosti upravljanje državnom imovinom, već da se pitanjem državne imovine bave različite državne institucije (Ministarstvo pravde, Ministarstvo finansija (Sektor za državnu imovinu), Služba za zajedničke poslove, Vijeće ministara, Parlament, Ministarstvo vanjskih poslova i drugi), a u suštini to pitanje nije riješeno i niko ne preuzima te nadležnosti.

Zakoni o šumama, poljoprivrednom zemljištu i vodama egzistiraju na različitim nivoima, a u Federaciji postoje kantonalni propisi koji uređuju ovu materiju, dok nedostaju rješenja na nivou države, pa samim tim su i u ova dobra izložena stalnim opasnostima u pogledu njihove adekvatne zaštite.

25 Član 60. Zakona o stvarnim pravima FBiH i RS.

26 Presuda Vrhovnog suda FBiH br. 070-0-Rev-07-000984 od 21. oktobra 2008; Presuda Vrhovnog suda FBiH br. 53 0 P 06157522 Rev.

27 Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Jakeljić protiv Hrvatske“: Zahtjev br. 22768/12.

Zakon o javnim registrima nekretnina i prava na nekretninama

Pravna regulativa u Bosni i Hercegovini daje veliki značaj javnim evidencijama nekretnina povezujući ih s momentom sticanja prava i štiteći treće savjesne osobe od prava osoba koje se nisu evidentirale u javne registre. Javne evidencije se tako povezuju s ekonomskim, privrednim i društvenim razvojem dajući prednost upisanom pravu nad onim koje svoje pravo nije evidentirao, pa makar ga stekao po bilo kom pravnom osnovu. Javno povjerenje u zemljišne knjige i javne registre tako ima prednost nad bilo kojim neupisanim pravom. Međutim, Bosna i Hercegovina nažalost nema jedinstvenu evidenciju nekretnina, već su različitim propisima uvedene različite evidencije koje vode različiti organi. To nije uvijek bilo tako. Na teritoriji Bosne i Hercegovine je austrougarska vlast uspostavila zemljišne knjige, koje su iz različitih razloga počele gubiti na značaju i postale djelimično neažurne, što je imalo za posljedicu da se 1984. godine u BiH krenulo u uspostavu Katastra nekretnina kao jedinstvene evidencije nekretnina i prava na nekretninama, tj. evidencije koja objedinjuje materiju ranijih zakona o premjeru i katastru zemljišta i Zakona o zemljišnim knjigama, za čije vođenje je nadležan organ uprave.²⁸ Ta evidencija egzistirala je do 2002, kada je Visoki predstavnik nametnuo zakone o zemljišnim knjigama, čime je ponovo uspostavljen raniji sistem, tj. dvojna evidencija. Prema ovom sistemu sudovi su nadležni za vođenje evidencije o pravima na nekretninama, a katastar ostaje u nadležnosti organa uprave. Parlamenti Federacije BiH i Republike Srpske su 2003. godine potvrdili ove zakone. Međutim, Narodna skupština Republike Srpske je 2011. godine usvojila Zakon o premjeru i katastru Republike Srpske, čime se ponovo odlučila za uspostavljanje jedinstvene evidencije u okviru izvršne vlasti. Ustavni Sud BiH je te iste godine donio Odluku o privremenom obustavljanju primjene ovog zakona, a Narodna skupština Republike Srpske je kratko nakon toga usvojila novi Zakon o premjeru i katastru Republike Srpske (ZPK RS), koji je stupio na snagu 3. februara 2012. godine. Ovaj zakon je u prelaznim i završnim odredbama stavio van snage prethodni Zakon

28 Zakon o premjeru i katastru nekretnina (*Službeni list SRBiH*, br. 22/84, 12/87, 26/90, 36/90).

o katastru, nakon čega je Ustavni sud BiH u martu 2012. godine donio Odluku o obustavi postupka. Visoki predstavnik na ove promjene u Republici Srpskoj nije reagovao bez obzira na činjenicu da je sam nametnuo zakon o zemljišnim knjigama kojim je određena nadležnost suda za vođenje zemljišnih knjiga i da je novim zakonom taj zakon stavljen van snage.

Dakle, u Federaciji BiH i u Brčko distriktu postoje zemljišne knjige koje se vode pri sudovima koji su nadležni za evidenciju prava na nekretninama i uspostavu zemljišnih knjiga pri kojoj se utvrđuju i prava na nekretninama. Pored zemljišnih knjiga postoji i katastar koji vodi organ uprave. U Republici Srpskoj se uspostavlja katastar nekretnina kao jedinstveni registar u kojem se vode nekretnine i prava na nekretninama pri organima uprave. S obzirom na to da ni jedna ni druga evidencija nekretnina nije ažurna, u toku su dva značajna projekta vezana za uspostavu katastra nekretnina u Republici Srpskoj i harmonizacija zemljišnoknjižnih i katastarskih podataka u Federaciji Bosne i Hercegovine. Oba postupka odlikuju se brojnim povredama prava, na koje se samo djelimično reaguje.

Harmonizacija katastarskih i zemljišnoknjižnih podataka u Federaciji Bosne i Hercegovine

U Federaciji BiH u toku je postupak aktualiziranja podataka zemljišne knjige u tehničkom smislu, tj. preuzimanje podataka „novog“ premjera u zemljišne knjige. Naime, prema odredbama ZZKFBiH i Pravilnika o postupanju u zemljišnoknjižnim stvarima, zemljišne knjige se vode prema podacima novog premjera.²⁹ Riječ je o harmonizaciji podataka između zemljišne knjige i katastra. Postupak harmonizacije

²⁹ Zemljišne knjige trenutno se vode prema podacima starog premjera, tj. prvog premjera, izvršenog za vrijeme Austro-Ugarske (1880–1884), dok je pedesetih godina započet novi premjer, koji je završen početkom sedamdesetih godina, a na osnovu tog premjera vode se katastarski podaci (detaljnije vidi u Mustafa Begić, Katastar nekretnina, http://www.suggsbih.ba/GEODETSKI%20GLASNIK/GLASNIK%2033/Mustafa%20Begic_Katastar%20nekretnina.pdf)

zemljišnoknjižnih i katastarskih podataka u suštini predstavlja postupak tehničke prirode, međutim ovi postupci se vrlo često koriste i za ažuriranje stvarnopravnog stanja na način da se u korist posjednika, tj. osobe koja je u katastru upisana kao posjednik, utvrdi pravo vlasništva. Dakle, postupcima harmonizacije, suprotno pravnoj prirodi tog postupka, dolazi i do promjene upisanih prava, a kada se radi o državnoj imovini dolazi do jednostranog ukidanja vlasničkih prava države i utvrđivanja prava u korist drugih subjekata. Takva praksa zabilježena je kod više prvostepeni³⁰ odnosno općinskih sudova, kao i kod nekih viših odnosno kantonalnih³¹ sudova, koji su potvrđivali takve odluke. Međutim, prijavni list općinske službe za poslove katastra ne može biti osnova za promjene i ukidanje upisanih stvarnih prava, na što su se neki zemljišnoknjižni uredi u svojim rješenjima pozivali, što je utvrđeno u postupcima koji su kasnije uslijedili.³² Zauzeti su stavovi kojima je ukazano na nemogućnost promjene prava u toku postupka harmonizacije podataka, kao i nemogućnost promjene tj. prenosa upisanih stvarnih. Kada je riječ o državnoj imovini, Ustavni sud BiH je u više navrata utvrdio povredu prava države od strane nižestepeni³³ sudova, koji su omogućili brisanje državne imovine u postupku harmonizacije i uspostave zemljišne knjige pozivajući se pritom na Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom.³³

U postupcima harmonizacije mogu se međutim vršiti tehničke ispravke vezane za parcele, ali i ispravke u pogledu naziva kada je riječ o ažuriranju istog. Naime, u javnim registrima nekretnina, državna imovina se vrlo često pojavljuje kao Državni erar Federativne Narodne Republike Jugoslavije, općenarodna imovina, društvena svojina i slično, s upisanim pojedinim stvarnim pravom u korist određenih subjekata za

30 Npr. Općinski sud Kiseljak, broj: 049-0-DN-18-001 130 od 16. 11. 2018; Općinski sud Tuzla, broj: 032-0-Dn-17-005121 od 2. augusta 2018 (Velić, I., *Državna imovina*, 2022, str. 193).

31 Kantonalni sud Novi Travnik, broj: 06 0 Dn 015973 21 Gž od 8. 6. 2022.

32 Čini se je u postupcima harmonizacije došlo do pogrešnog stava da se u ovim postupcima radi o postupcima koje smo poznavali iz ranijeg sistema, a vezano za uspostavu katastra nekretnina, koji su omogućavali rješavanja i tehničkih i pravnih pitanja.

33 Ustavni sud BiH, broj: AP 1080/18 poziva se na Zakon o privremenoj zabrani raspolaganja državnom imovinom.

koje je općepoznato da više ne egzistiraju (Kraljevina Jugoslavija, SFRJ, SRBiH, Savezni sekretarijat za poslove narodne odbrane i drugi subjekti). Polazeći od državnog kontinuiteta i pravnog sljedništva, na ovakvim nekretninama bi se moglo upisati državno vlasništvo jer se u suštini ne mijenja titular, niti se nekom oduzima pravo vlasništva.³⁴ Tako je prema članu 1. Ustava Bosne i Hercegovine Bosna i Hercegovina pravni slijednik Republike Bosne i Hercegovine.

Uspostava katastra nekretnina u Republici Srpskoj

U skladu sa Zakonom o premjeru i katastru nepokretnosti, u Republici Srpskoj se uspostavlja katastar nepokretnosti, registar za vođenje evidencija o pravima na nekretninama, njihovom obliku, površini i položaju. Područne jedinice Republičke uprave za geodetske i imovinskopravne poslove preuzele su zemljišne knjige i ostalu prateću dokumentaciju od sudova i putem komisija vode postupke utvrđivanja podataka o nekretninama i pravima na nekretninama. Zemljišna knjiga u ovom postupku predstavlja samo jedan od dokaznih sredstava za postojanje određenih prava, a organ uprave sada ima ulogu suda i zaštitnika povjerenja u pravnom prometu prava na nekretninama. Međutim, kroz postupak uspostave katastra nekretnina vrlo se često krše imovinska prava, te se umjesto ranijih vlasnika sistemski kao novi vlasnik upisuje Republika Srpska. Žrtve ovakvih postupaka su građani Bosne i Hercegovine koji žive u inostranstvu, najčešće Bošnjaci i Hrvati, kao i pravne osobe, koji svoje ustavom zagarantovano pravo, koje im je oduzeto bez naknade, moraju dokazivati u sudskim postupcima. Državna imovina također je na udaru, i to na različite načine: nadležni organi uprave ne provode odluke sudova kojima je utvrđeno pravo vlasništva u korist države Bosne i Hercegovine, Narodna skupština RS već u više navrata donosi zakone kojima pokušava državnu imovinu pretvoriti u imovinu ovog entiteta, predsjednik entiteta poziva nadležne službe da bojkotuju knjiženje državne imovine itd. Navedene činjenice

34 Šarčević, E., *Državna imovina*, Sarajevo, 2012, str. 38.

idu u prilog tome, da je Visoki predstavnik 2002. godine dobro procijenio situaciju u Bosni i Hercegovini kada je nametnuo zakone o zemljišnim knjigama i na taj način utvrdio isključivu nadležnost suda za vođenje evidencije o pravima na nekretninama. Prenos nadležnosti za vođenje evidencije nekretnina na organe uprave u Bosni i Hercegovini pokazao se neadekvatnim jer je u postupcima uspostave katastra nekretnina došlo do povrede zagarantovanih prava, a samim tim do pravne nesigurnosti. Međutim, u reforme zemljišne administracije već je previše uloženo, i nije realno za očekivati da će ponovo doći do promjene nadležnosti u pogledu vođenja evidencija o nekretninama, pa stoga ostaje samo nada da će organi uprave djelovati na način da poštuju domaće i međunarodne propise koji štite pravo vlasništva, a ne političke stavove.

Država i pravo na imovinu

Državnopravna tradicija definira državno vlasništvo ili državnu imovinu kao sveukupnu stvarnu vrijednost materijalnih dobara koja pripadaju jednom te istom suverenom subjektu, tj. državi, kao osobi ovlaštenoj da raspolaže tim pravima.³⁵ Danas se polazi od toga da državna imovina predstavlja sva imovinska dobra i prava na kojima država polaže prava i kojima može raspolagati. U tom smislu, državnu imovinu čine sve pokretne i nepokretne stvari u vlasništvu države, kao i potraživanja koja se mogu izraziti u novcu. Trenutno nemamo stvarnu sliku o bogatstvu države, a ono što se manifestuje prema vani pratimo samo kroz brojna zaduženja. Možemo reći da imovina predstavlja suštinu vlasti i potencijala države, te da je njen značaj u iskazivanju državne moći isti kao i očuvanje najvažnijih stubova društva i države.

Imovina države obuhvata i nekretnine, koji se protežu od upravnih zgrada i vojnih objekata, kao i šumskih i poljoprivrednih zemljišta na cijeloj teritoriji države Bosne i Hercegovine, ali i one nekretnine izvan

35 Degan, V. Đ., Teritorijalna suverenost države, *Politička misao: časopis za političke nauke*, Vol. 35, 1998, str. 54-74.

BiH koje su prema Sporazumu o sukcesiji pripale Bosni i Hercegovini. U nedostatku odgovarajućeg zakona, definiciju državne imovine daje Ustavni sud BiH na sljedeći način: Državna imovina predstavlja fundamentalno pitanje vezano za ostvarivanje državnih legitimnih ciljeva vodeći računa o razdvajanju administrativne/finansijske imovine i alternativnih oblika djelovanja polazeći od državnog uređenja. Također je neophodno naglasiti da pravo vlasništva i obavezuje, pa samim tim podrazumijeva i preuzimanje odgovarajućih koraka kojima se osigurava transparentan i ekonomičan rad državnih institucija. Sve ovo je naravno otežano imajući u vidu nedostatak odgovarajuće legislative.³⁶

Praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i državna imovina

Ostvarivanje ljudskih prava i sloboda je trajan proces, uređen odgovarajućim propisima, a koji osigurava Ustavni sud BiH, ne dozvoljavajući da ljudska prava i slobode budu dovedeni u pitanje. Kao što je već rečeno, Bosna i Hercegovina se Ustavom i Zakonima o stvarnim pravima pridružila evropskim vrijednostima i stvorila dobar pravni okvir. Međutim, još uvijek nedostaju propisi koji reguliraju prava javnih subjekata, posebno države, s obzirom na to da BiH nema zakon o državnoj imovini niti zakon kojim bi se regulirala prava države i njenih administrativno-teritorijalnih jedinica. Također nema ni zakon kojim bi se regulirala opća i javna dobra na nivou države, a posebno je apsurdno da se ova pitanja reguliraju entitetskim zakonima, tako da pitanje mora, morske obale, prekograničnih rijeka itd. reguliramo entitetskim zakonima. Pored navedenog, vlasti entiteta RS ne prihvataju činjenicu da BiH ima svoju imovinu, tvrdeći da je to imovina entiteta, te su u više navrata donosile zakone kojima su državnu imovinu pokušavale pretvoriti u imovinu tog entiteta.

36 Ajanović, E., Zakon o imovini BiH = BiH law on property, *Pregled*, časopis za društvena pitanja, Sarajevo, God. 59, br. 2, 2018, str. 15-30. Dostupno i na <https://pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/244>

Sve ovo dovelo je do toga da je Ustavni sud BiH morao više puta odlučivati o bitnim pitanjima vezanim za državnu imovinu. Jedna od najvažnijih odluka Ustavnog suda BiH je odluka U-1/11 u kojoj se Ustavni sud bavio pitanjem državne imovine razmatrajući zahtjev za ocjenu ustavnosti Zakona o statusu državne imovine koja se nalazi na teritoriji Republike Srpske i pod zabranom je raspolaganja.³⁷ Naravno, u vezi s ovim u RS-u je problematizirana nadležnost Ustavnog suda za rješavanje ovog pitanja, ali i za davanje definicije državne imovine. Što se tiče prvog pitanja, odgovor nalazimo u članu VI/3. a) Ustava BiH, gdje je definirano da Ustavni sud ima isključivu nadležnost da odlučuje o svim sporovima koji proisteknu iz Ustava između dva entiteta ili između Bosne i Hercegovine i jednog ili oba entiteta. Ustavni sud je također nadležan da utvrdi da li je neka odredba ustava ili zakona u skladu s Ustavom BiH. U konkretnom slučaju Ustavni sud BiH je odlučivao o tome da li se zakon o državnoj imovini može donijeti na nivou jednog entiteta, što spada u isključivu nadležnost Ustavnog suda BiH. Ustavni sud BiH je utvrdio povredu člana I/1 Ustava BiH i člana III/3. b) Ustava BiH, kao i člana IV/4. e Ustava BiH, koji dodjeljuje Parlamentarnoj skupštini nadležnost za reguliranje pitanja državne imovine. Dakle, obavezu i pravo za donošenje zakona o državnoj imovini imaju institucije Bosne i Hercegovine, a ne entiteta.

Međutim, bez obzira na navedenu odluku Ustavnog suda BiH, Narodna skupština Republike Srpske nastavlja s trendom donošenja zakona o državnoj imovini na nivou entiteta i time dovodi u pitanje cjelokupni pravni sistem BiH, a sve češće se negira kontinuitet države BiH, kao i njeno pravo na imovinu. Iz navedenih razloga Ustavni sud BiH je donio i nekoliko drugih odluka (8/19 – poljoprivredno zemljište, U 9/19-vode, U 4/21 – šume itd.), u kojima naglašava isključivu nadležnost državnih organa za donošenje zakona o državnoj imovini.

37 Zakon o statusu državne imovine koja se nalazi na teritoriji Republike Srpske i pod zabranom je raspolaganja. (*Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 135/10); Atlantska inicijativa, *Država i njena imovina, Analiza politika*, Sarajevo, 2014, str. 23-30.

Pored toga, Ustavni sud daje državnoj imovini poseban status i ističe kako ista obuhvata pokretne, nepokretne stvari te javno dobro, koje po svojoj prirodi prioritarno služi svim ljudima u državi (tekuća voda, zaštita klimatskih uslova života, šume, nužna infrastruktura itd.). U imovinu države se ubrajaju i nekretnine koje se koriste u vojne svrhe, šume, objekti javne vlasti itd. Ovo je drugi razlog zbog kojeg predstavnici vlasti u RS-u osporavaju odluke Ustavnog suda BiH. Dakle, dovodi se u pitanje nadležnost Ustavnog suda BiH za davanje određene definicije, konkretno definicije državne imovine, jer se time, prema nekim mišljenjima, preuzima normativna nadležnost parlamenta.³⁸ Međutim, polazeći od toga da Ustavni sud daje tumačenje Ustava, jasno je da samim tim može definirati predmetno pravo, kao i odrediti jasan pravac koji ide ka zaštiti osnovnih prava kao dijela ustavnog standarda. Ova mogućnost Ustavnog suda je jako bitna imajući u vidu da su odredbe o nadležnostima Ustavnog suda veoma široko i neprecizno formulirane, tako da daju mogućnost za šire tumačenje. Nesporno je da Ustavni sud nije politički organ i da se pri donošenju odluka mora u potpunosti rukovoditi Ustavom i konvencijama koje su sastavni dio Ustava. Pritom Ustavni sud postavlja okvir unutar kojeg se mogu donositi političke odluke. Nažalost, zbog političkih opstrukcija, Ustavni sud BiH je konfrontiran s brojnim izazovima koji nalažu interpretaciju i definiranje pojmova, a sve u cilju zaštite i osiguranja zaštićenih prava. Davanje definicije je nekada potrebno kako bi se dobio sadržaj i smisao određenog pojma i time odredila sama primjena Ustava. Kako bi se osiguralo pravo države na imovinu, a koje vezujemo za njen teritorijalni integritet i suverenitet, Ustavni sud je sasvim ispravno zaključio da je neophodno dati definiciju državne imovine.

Odluke Ustavnog suda su konačne i obavezujuće, tako da se iste moraju poštovati sve i ako su suprotne određenim ličnim stavovima. Stavovi ustavnih sudova u pravilu se uvažavaju kao najviši domet shvatanja koji je iznad parlamenta, političkih stavova i zakona. Ustavni sud inkorporira načela vladavine prava, bez kojeg je nemoguće

³⁸ Izdvojeno mišljenje. Knežević, Z., sudija Ustavnog suda BiH u presudi U-1/11.

uspostaviti demokratsko društvo. Međutim, bez obzira na to što je prošlo već jako puno vremena od promjene društvenopolitičkog sistema i formalne opredijeljenosti države da poštuje međunarodne konvencije i Ustav, koji garantuju pravo na imovinu, pravo vlasništva još uvijek nije doživjelo svoju punu ekspanziju. Ono što je apsurdno jest da se danas dovodi u pitanje pravo države na imovinu i da država, koja u pravilu ima monopol nad političkim sistemom i ekonomskim kretanjima, danas mora da se bori za osnovna prava, te mora da dokazuje svoje pravo na imovinu. Republika BiH je nastavila svoje pravno postojanje kao država pod sada zvaničnim imenom Bosna i Hercegovina, s posebnom unutrašnjom strukturom. Dakle, nastavljen je državopravni kontinuitet, a što znači i preuzimanje prava i obaveza. Pored toga, Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska, Republika Makedonija, Republika Slovenija i Savezna Republika Jugoslavija, koje predstavljaju pet suverenih ravnopravnih država sukcesora bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, potpisale su međunarodni sporazum (Sporazum o pitanjima sukcesije) prema kojem je, u cilju postizanja pravednog rešenja, pokretna i nepokretna državna imovina federacije koja je bila konstituirana kao SFRJ („državna imovina“) prenesena na države sukcesore. Pored toga, državna imovina je sredstvo provođenja javne vlasti i stoga usko povezana s teritorijalnim i materijalnim nadležnostima organa javne vlasti, a samim tim s teritorijalnim integritetom i suverenitetom države. Dakle, na pitanje smije li Sud vršiti provjeru zakona koji su doneseni od strane parlamenta, legitimnog predstavnika suverenog naroda, odgovor je pozitivan i bazira se na normativnoj hijerarhiji koja podrazumijeva da entitetske zakonodavne i izvršne vlasti moraju primjenjivati standarde iz Ustava BiH. Ustav je najvažniji pravni osnov za funkcioniranje jedne države jer on čini politički i pravni fundament.

Imovina Bosne i Hercegovine izvan države i način njene zaštite

Aneks G Sporazuma o sukcesiji, s posebnim osvrtom na njegovu (ne)primjenu u Republici Hrvatskoj

Dvadeset devetog juna 2001. godine u Beču, Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska, Republika Makedonija, Republika Slovenija i Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), koje predstavljaju pet suverenih ravnopravnih država sukcesora bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, potpisale su Sporazum o pitanjima sukcesije koji je stupio na snagu 2004. godine, nakon što je Republika Hrvatska, kao peta stranka Sporazuma, izvršila ratifikaciju. Ovaj sporazum predstavlja dokument o podjeli imovine SFRJ između novoformiranih država koje su nekada činile zajednicu, a smatra se osnovom dobrosusjedskih političkih, privrednih i kulturnih odnosa među novoformiranim državama. Ugovor o pitanjima sukcesije regulira raspodjelu prava, odgovornosti, imovine i obaveza država sljednica bivše Jugoslavije, regulirajući različite aspekte sukcesije u sedam aneksa.³⁹ Posebno problematičnim se pokazala primjena Aneks G, koji se odnosi na imovinu i stečena prava fizičkih i pravnih osoba. Naime, prema odredbi člana 2. Aneksa G ovog sporazuma, stranke Sporazuma moraju priznati, zaštititi i vratiti imovinu na koju su fizičke i pravne osobe imale pravo na dan 31. decembra 1990. godine.⁴⁰ Shodno članu 7, Sporazum konačno rješava pitanja zajedničkih prava i obaveza, pa tako predviđa da svaka država nasljednica treba da poduzme potrebne mjere u skladu s vlastitim zakonima kako bi osigurala da se odredbe Sporazuma priznaju i provedu od svih nadležnih organa.

39 Aneks A: Pokretna i nepokretna imovina, Aneks B: Diplomatska i konzularna imovina, Aneks C: Financijska aktiva i pasiva, Aneks D: Arhivi, Aneks E: Mirovine, Aneks F: Ostala prava, interesi i obveze, i Aneks G: Privatna imovina i stečena prava.

40 „Prava na pokretnu i nepokretnu imovinu koja se nalazi na teritoriji države sukcesora i na koje su građani ili druga pravna lica SFRJ imali pravo na dan 31. 12. 1990. godine biće priznata, zaštićena i vraćena u prvobitno stanje od strane te države u skladu sa utvrđenim standardima i normama međunarodnog prava, i to nezavisno od nacionalnosti, državljanstva, boravišta ili prebivališta takvih lica. Oni koji nisu bili u mogućnosti da ostvare takva prava će imati pravo na naknadu u skladu sa građanskim i međunarodnim pravnim normama.“

Polazeći od toga da je sveobuhvatna provedba Ugovora osnov trajnih stabilnih i prijateljskih odnosa među potpisnicima, Bosna i Hercegovina je poduzela sve što je bilo potrebno kako bi vratila imovinu na kojoj su države sljednice bivše Jugoslavije polagale pravo.⁴¹ Praksa u drugim državama je različita, a činjenično stanje nije moguće u potpunosti prikazati iz razloga što Bosna i Hercegovina nema registar državne imovine niti ima pregled stanja u pogledu njene imovine. U Republici Srbiji je nakon potpisivanja Sporazuma počela primjena Aneksa G na način da se priznavalo pravo vlasništva na značajnom dijelu imovine koju su koristila preduzeća iz bivše republika SFRJ,⁴² što je kasnije obustavila u odnosu na državljane Republike Hrvatske.⁴³ Republika Sjeverna Makedonija, Slovenija i Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) u najvećem broju slučajeva direktno primjenjuju Sporazum, dok to sa Republikom Hrvatskom nije slučaj.

Republika Hrvatska, na čijem području postoje brojni objekti, odmarališta na moru, luke, rezidencije, stanovi, poslovni prostori i druge nepokretnosti brojnih bosanskohercegovačkih preduzeća i drugih osoba,⁴⁴ Sporazum posmatra samo kao osnov za sklapanje daljnjih

41 Više o tome pogledaj: Bungenberg, M., Bikić, E., Velić, L., Međunarodna zaštita bosanskohercegovačkog prava vlasništva u Hrvatskoj, ZIPS, broj: 1413 od 16. do 31. VIII 2019. (Odluka Vijeća ministara o provođenju Sporazuma o sukcesiji, propisi na nivou kantona itd.).

42 Čolović, V., Sporazum o pitanjima sukcesije – zaštita privatne svojine. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, str. 47. Dostupno na http://www.gfpn-au.com/sites/default/files/GFPN-5-5/GFPN_godina_5_broj_5_Vladimir_Colovic.pdf: Građansko odjeljenje Vrhovnog kasacionog suda Republike Srbije je na sjednici održanoj 27. decembra 2010. godine, a koje je kasnije preimenovano u pravno shvatanje na sjednici od 7. februara 2011. godine, a dana 23. februara 2011. godine verifikovano, a koje se odnosi na Prilog G, i to „Prilog G sporazuma o pitanjima sukcesije primenjuje se na pitanja imovine delova preduzeća u Republici Srbiji koja imaju sedište na teritorijama država sukcesora bivše SFRJ, pod uslovima postojanja faktičkog reciprociteta“.

43 Dimitrijević, D., Nikšić, R., Otvorena pitanja i primene aneksa G i E Sporazuma o sukcesiji SFR Jugoslavije. Dostupno na https://www.researchgate.net/publication/336898362_OTVORENA_PITANJA_PRIMENE_ANEKSA_G_I_E_SPORAZUMA_O_SUKCESIJI_SFRJ_OPEN_QUESTIONS_ON_THE_APPLICATION_OF_ANNEX_G_AND_E_TO_THE_AGREEMENT_ON_SUCCESSION_ISSUES_OF_THE_SFRY.

44 Npr. Vila „Bosanka“ u Dubrovniku, „Aurora“ u Trstenom, hotel „Vis“ u Dubrovniku, veći broj objekata u Gradcu, Makarskoj, Zaostrogu i drugim mjestima na jadranskoj obali, Energopetrolove pumpe, Šipad u luci Šibenik.

bilateralnih sporazuma,⁴⁵ te do sklapanja istih u pravilu onemogućava povrat imovine.⁴⁶ Još 1991. godine Republika Hrvatska je Uredbom o zabrani raspolaganja nekretninama na teritoriji Republike Hrvatske⁴⁷ ograničila raspolaganje nekretninama koje su u vlasništvu preduzeća i drugih pravnih osoba sa sjedištem izvan Republike Hrvatske, te su u zemljišnim knjigama po službenoj dužnosti izvršene zabilježbe zabrane raspolaganja. Ova Uredba predstavljena je kao akt očuvanja predmetne imovine, međutim faktički je time onemogućen bilo kakav vid raspolaganja (prodaja, zamjena, davanje u zakup, osnivanje hipoteka itd.), ali i korištenja.⁴⁸ Raniji titulari lišeni su bilo kakvih prava, pa i prava posjeda.

Nekoliko godina kasnije Republika Hrvatska ide korak dalje i 2018. godine donosi Zakon o upravljanju državnom imovinom kojim sebi daje za pravo da raspolaže tuđim nekretninama na način da ih daje pod zakup ili najam na period do 30 godina. Dakle, prema članu 71. spomenutog zakona do sklapanja odgovarajućeg međunarodnog ugovora (bilateralnog sporazuma) ili donošenja odluke o izuzimanju od zabrane raspolaganja Ministarstvo državne imovine Republike Hrvatske dobilo je ovlaštenje da raspolaže imovinom Bosne i Hercegovine na način da je daje u dugoročni zakup, najam, ili da njom raspolaže na neki drugi način. Vlasnička pozicija osoba koje nemaju sjedište u Hrvatskoj time je postala nezavidna, a imajući u vidu da se to ne odnosi na druge vlasnike riječ je o očitoj diskriminaciji.

45 Ovakav stav zauzeo je Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojim odlukama – Rev 900/07-2 od 5. 3. 2008, Rev 306/08-2 od 17. prosinca 2008. i Rev 224/07-2 od 10. listopada 2007. S Republikom Slovenijom i Republikom Makedonijom sklopljeni su bilateralni ugovori o uređenju imovinskopravnih odnosa, dok s Bosnom i Hercegovinom te Srbijom i Crnom Gorom to još nije učinjeno.

46 Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-1348/2001, U-I-2529/2001 i dr. od 4. travnja 2002. godine; Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-1777/2003 od 17. ožujka 2009. i dr.

47 Uredba o zabrani raspolaganja nekretninama na teritoriju Republike Hrvatske. (*Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 36/91).

48 Prema stanovištu Ustavnog suda Republike navedeni ugovor predstavlja samo „temelj za sklapanje daljnjih sporazuma između ugovornih strana u pogledu uređivanja postupka ostvarivanja prava na naknadu za uništenu, oštećenu ili nestalu imovinu, ali ne i akt podoban za neposrednu primjenu u svakom konkretnom slučaju“, U I – 1777/2003 Rješenje od 17. ožujka 2009, str. 5.

Postoje i slučajevi u kojima su hrvatski sudovi ipak donijeli odluku u korist određenih preduzeća iz Bosne i Hercegovine,⁴⁹ međutim to su samo izuzeci u odnosu na uspostavljenu praksu odbijanja zahtjeva takve prirode od subjekata iz Bosne i Hercegovine.

*Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*⁵⁰

Godine 2008. sklopljen je sveobuhvatni Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica s jedne i Bosne i Hercegovine s druge strane. Ovaj sporazum stupio je na snagu 1. juna 2015. godine. Cilj ovog sporazuma je razvoj dobrosusjedskih odnosa, ljudskih prava te poštovanje i zaštita manjina od ključnog značaja za Proces stabilizacije i pridruživanja. Važan dio Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju su i osnovne slobode koje su usmjerene na jaču integraciju tržišta između Evropske unije i Bosne i Hercegovine. Sporazumom je zagarantovana i sloboda kretanja osoba, robe, kapitala i usluga.

Međutim, preduzeća iz Bosne i Hercegovine tretiraju se drugačije od preduzeća iz Republike Hrvatske. Zabrana raspolaganja nekretninama, u Republici Hrvatskoj vrijedi samo za strance ili strana preduzeća, može se smatrati diskriminacijom. Član 91. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju regulira da međudržavne investicije treba promovirati i zaštititi. Država tako ima obavezu da štiti ljudska prava i sprečava njihovo kršenje.⁵¹ Dakle, Sporazumom je predviđena saradnja između stranaka u pogledu promocije i zaštite investicija. U slučaju povrede

49 Crveni križ Novog Sarajeva je, nakon 30 godina, 2022. godine dobio natrag u vlasništvo svoje dječje odmaralište u Lozici, prigradskom naselju Dubrovnika.

50 Republika Hrvatska potpisala je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 29. oktobra. 2001. godine u Luxembourg. Nakon potpisivanja Sporazuma započeo je proces ratifikacije u Republici Hrvatskoj, Evropskom parlamentu i svim državama članicama Unije. Sporazum je stupio na snagu 1. februara 2005. godine, *Službeni list Evropske unije* L 26/3, a prestao je važiti ulaskom Hrvatske u punopravno članstvo Evropske unije 1. jula 2013. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica s jedne i Bosne i Hercegovine s druge strane potpisan je u Luxembourg 16. juna 2008. godine, a stupio je na snagu 1. juna 2015. godine, *Službeni list Evropske unije* L 164/2.

51 Komnenić, D., *Pravo na mirno uživanje imovine i Evropski sud za ljudska prava*, 2018, str. 26.

navedene odredbe postoji mogućnost da se u okviru mehanizma za rješavanje sporova Bosna i Hercegovina obrati Vijeću za stabilizaciju i pridruživanje i od njega traži konsultacije i odlučivanje. Prema članu 125. stav 2. Sporazuma svaka strana upućuje Vijeću za stabilizaciju i pridruživanje svaki spor koji se tiče primjene i tumačenja ovog sporazuma.⁵² Nije poznato da se na ovaj način pokušalo riješiti neko sporno pitanje.

Sporazum o unapređenju i zaštiti investicija zaključen između Hrvatske i Bosne i Hercegovine

Sporazum o unapređenju i zaštiti investicija⁵³ potpisan između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine također nudi određene zaštitne mehanizme vezane za investicije u svakoj od država. Prema članu 7. i 8. ovog sporazuma otvorena je mogućnost da se spor između ugovornih strana rješava pred Međunarodnim centrom za rješavanje sporova oko ulaganja ili pred arbitražnim *ad hoc* tribunalom ako nesuglasice ne mogu biti riješene prijateljskim putem. Ako bi se utvrdila povreda prava od strane arbitražnog suda, Republika Hrvatska bi bila u obavezi da kompenzira povrijeđeno dobro, odnosno naknadi štetu, a takva odluka bila bi međunarodno izvršna.

Slično kao i Sporazum o pridruživanju, ovaj sporazum se u praksi vrlo malo ili nikako ne primjenjuje od strane Bosne i Hercegovine.

52 Detaljnije vidi: Bungenberg, M., Bikić, E., Velić, L., Međunarodna zaštita bosanskohercegovačkog prava vlasništva u Hrvatskoj, ZIPS, br. 1413 od 16. do 31. VIII 2019.

53 Ugovor između vlada Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine o poticanju i uzajamnoj zaštiti ulaganja potpisan je 26. februara 1996, a stupio na snagu 4. augusta 1997.

Zaključak

Nema smisla ponavljati historijske, pravne, moralne, ekonomske i zakonske argumente kako bi se istakao značaj državne imovine, značaj donošenja zakona na nivou države Bosne i Hercegovine i pravno reguliranje svih pitanja od značaja za zaštitu ustavom zagarantovanih prava. Jasno je da političke opstrukcije i sada već transparentno antidržavno i antiustavno djelovanje pojedinih političara vode ka razgradnji i uništenju temeljnih vrijednosti, od čega niko, pa ni oni koji u tom pravcu djeluju, nema nikakve koristi. Državna imovina je usko povezana s teritorijalnim integritetom i suverenitetom države, što predstavlja jedan o osnovnih principa i zaštićenih instituta proklamovanih u većini modernih ustava, pa tako i u Ustavu Bosne i Hercegovine. Međutim, ova naročito značajna imovinska kategorija ostala je neriješena posebno u pogledu njenog statusa, načina upravljanja i raspolaganja istom. Nedostatak zakona i odgovarajućeg registra državne imovine otvara mogućnost raznih zloupotreba i malverzacija, a država, koja ima obaveze i prema domaćem i prema međunarodnom pravu da obezbijedi pretpostavke za njeno funkcioniranje, danas posebno u pogledu obezbjeđenja čistog i zdravog okoliša, ostaje bez osnovnog instrumenta za ispunjenje svojih obaveza.

Literatura

Atlantska inicijativa, 2014, *Država i njena imovina, Analiza politika*, Sarajevo.

Begić, M. 1997, *Zemljovlasnici Bosne* (knjiga I), Sarajevo.

Hösch, U. 2000, *Eigentum und Freiheit* (Vlasništvo i sloboda). Tübingen: Mohr Siebeck.

Komnenić, D. 2018, *Pravo na mirno uživanje imovine i Evropski sud za ljudska prava*, Beograd: Službeni glasnik.

- Medić, D. 2016, *Novo stvarno pravo u Republici Srpskoj*, Banja Luka.
- Papier, H., Shirvani, F. 2020, *Grundgesetz Kommentar*, C. H. Beck, München.
- Pobrić, N. 2000, *Ustavno pravo*, Mostar.
- Steiner, C., Ademović, N. 2010, *Ustav Bosne i Hercegovine, Komentar*, Konrad Adenauer fondacija, Sarajevo.
- Šarčević, E. 2012, *Državna imovina*, Sarajevo.
- Velić, I. 2022. *Državna imovina, status i praksa u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama*, Privredna štampa, Sarajevo.
- Velić, I. i sur., 2015, *Praktikum za stvarna prava (dio II)*, Privredna štampa, Sarajevo.
- Velić, L. i sur., 2014, *Komentar zakona o stvarnim pravima FBiH*, Privredna štampa, Sarajevo.

Članci

- Ajanović, E. 2018, *Zakon o imovini BiH = BiH law on property*, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, br. 2, god. 59, str. 15-30.
- Andrew, C. 2011. S. A. Lloyd, *Morality in the Philosophy of Thomas Hobbes: Cases in the Law of Nature*. *Ethics*, 121. 460-465. 10.1086/657966
- Begić, M. *Katastar nekretnina*, http://www.suggsbih.ba/GEODETSKI%20GLASNIK/GLASNIK%2033/Mustafa%20Begic_Katastar%20nekretnina.pdf
- Bungenberg, M., Bikić, E., Velić, L. 2019, *Međunarodna zaštita bosanskohercegovačkog prava vlasništva u Hrvatskoj*, ZIPS, br. 1413 od 16. do 31. VIII.

- Čolović, V. 2015, Sporazum o pitanjima sukcesije – zaštita privatne svojine. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, Banja Luka, str. 47, dostupno i na http://www.gfpn-au.com/sites/default/files/GFPN-5-5/GFPN_godina_5_broj_5_Vladimir_Colovic.pdf
- Degan, V. Đ. 1998. Teritorijalna suverenost države. *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 35, str. 54-74.
- Dimitrijević, D., Nikšić, R. *Otvorena pitanja primene aneksa G i E Sporazuma o sukcesiji SFRJ*, https://www.researchgate.net/publication/336898362_OTVORENA_PITANJA_PRIMENE_ANEKSA_G_I_E_SPORAZUMA_O_SUKCESIJI_SFRJ_OPEN_QUESTIONS_ON_THE_APPLICATION_OF_ANNEX_G_AND_E_TO_THE_AGREEMENT_ON_SUCCESSION_ISSUES_OF_THE_SFRY
- Held, M. Primjena Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Ustavnog suda Republike Hrvatske, <https://hrcak.srce.hr/file/248126> od 14.4.2023
- Marx, K., Engels, F. Manifesto of the Communist Party, <https://www.yorku.ca/comninel/courses/4090pdf/manifest.pdf>
- Povlakić, M., 2019, Pretvorba prava na gradskom građevinskom zemljištu – Neverending story?, <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2020/04/%C4%8Dlanak.pdf>
- Ryznar, H. Prirodni zakon, prirodno pravo i um kod Lockeja, <https://hrcak.srce.hr/file/92347>
- Simonetti, P., 1999, Trajno pravo korištenja i njegova pretvorba u pravo vlasništva zgrade. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 20.

Pravni akti

Strategija upravljanja državnom imovinom za razdoblje 2019. – 2025.
(*Narodne novine*, br. 96/19)

Uredba o zabrani raspolaganja nekretninama na teritoriju Republike
Hrvatske (*Narodne novine*, br. 36/91)

Zakon o građevinskom zemljištu FBiH (*Službene novine FBiH*, br. 25/03,
16/04 i 67/05)

Zakon o građevinskom zemljištu RS (*Službeni glasnik RS*, br. 41/03 i 86/03)

Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća FNRJ (*Službeni list
FNRJ*, br. 98/46 i 35/48)

Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i
dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama (*Službeni list
FNRJ*, br. 22/53)

Zakon o premjeru i katastru nekretnina (*Službeni list SR BiH*, br. 22/84,
12/87, 26/90 i 36/90)

Zakon o radničkom samoupravljanju (*Službeni list SFRJ*, broj 43/50)

Zakon o stvarnim pravima FBiH i RS (*Službene novine Federacije BiH*, br.
66/13, 100/13 i 32/19; *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 124/08,
3/09 – ispr., 58/09, 95/11, 60/15, 18/16 i 107/19)

Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Brčko distrikta. (*Službeni
glasnik Brčko distrikta BiH*, br. 1/01, 8/03, 40/04, 19/07, 26/21 i 44/22)

Zakon o statusu državne imovine koja se nalazi na teritoriji Republike
Srpske i pod zabranom je raspolaganja (*Službeni glasnik Republike
Srpske*, br. 135/10)

Sudska praksa

Kantonalni sud Novi Travnik, broj: 06 0 Dn 015973 21 Gž od 8. 6. 2022.

Odluka Ustavnog suda BiH broj: U-1/11.

Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-1348/2001, U-I-2529/2001 i dr.

Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-1777/2003 od 17. 3. 2009. i dr.

Odluka Vrhovnog suda Republike Hrvatske: Rev 224/07-2 od 10. 10 2007.

Odluka Vrhovnog suda Republike Hrvatske: Rev 306/08-2 od 17. 12. 2008.

Odluka Vrhovnog suda Republike Hrvatske: Rev 900/07-2 od 5. 3. 2008.

Općinski sud Kiseljak, broj: 049-0-DN-18-001 130 od 16. 11. 2018.

Općinski sud Tuzla, broj: 032-0-Dn-17-005121 od 2. 8. 2018.

Presuda Europskog suda za ljudska prava „Jakeljić protiv Hrvatske“: zahtjev br. 22768/12

Presuda Vrhovnog suda FBiH broj: 53 0 P 06157522 Rev.

Presuda Vrhovnog suda FBiH broj: 070-0-Rev-07-000984 od 21. 10. 2008.

Ustavni sud BiH, broj: AP 1080/18

Dragan Đukanović

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

www.fpn.bg.ac.rs

dragandjuk@yahoo.com

BOSNA I HERCEGOVINA U REGIONALNOJ PERSPEKTIVI¹

SAVREMENI IZAZOVI REGIONALNE SARADNJE NA ZAPADNOM BALKANU I AKTUELNA SPOLJNOLITIČKA POZICIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Rat u Ukrajini suštinski je uticao i na prilike na Zapadnom Balkanu i dodatno stvaranje nestabilnog ambijenta u ovom delu Evrope. Tome doprinosi i činjenica da postoje brojni nerešeni regionalni i međudržavni problemi u čijoj senci je i uređivanje odnosa unutar Bosne i Hercegovine, odnosno i njeno pozicioniranje u regionalnim i transatlantskim odnosima. Zato se Bosna i Hercegovina, kako navodi autor, nalazi na podužoj „listi čekanja“ drugih započetih i nedovršenih procesa u regionu, a pre svega odnosa između Beograda i Prištine, ali i zapadnog sprečavanja evidentnog jačanja ruskog uticaja u Crnoj Gori i Severnoj Makedoniji. Istovremeno, autor ukazuje i na krizu u sprovođenju ranije nedvosmislene evroatlantske politike Bosne i Hercegovine, kao i na najbitnije elemente odnosa ove zemlje i njenih suseda (pre svega Srbije i Hrvatske). Takođe, on podvlači i da se unutrašnji nesporazumi u okviru Bosne i Hercegovine reflektuju i na njenu poziciju u Berlinskom procesu, kao predominantnom vidu regionalne saradnje.

Istovremeno, autor analizira i ulogu pre svega Rusije i Kine na Zapadnom Balkanu i ukazuje koliko to predstavlja problem za potpunu inkorporaciju regiona u zapadne integracije. On zaključuje i da je nužan novi pristup Evropske unije prema Zapadnom Balkanu sa nastojanjem da se proces proširenja što pre ubrza. Isto se odnosi i na

nova proširenja NATO-a u ovom delu Evrope, naglašavajući pritom objektivno predominantnu ulogu Sjedinjenih Američkih Država u regionu Zapadnog Balkana.

Ključne reči: regionalna saradnja, Zapadni Balkan, Bosna i Hercegovina, spoljna politika, susedi, NATO, Evropska unija, Berlinski proces, SAD, rat u Ukrajini

Uvod

I pored činjenice da je početak ruske agresije na Ukrajinu početkom 2022. godine ubrzao određene globalne procese vezane za internu koheziju evropskih i transatlantskih odnosa čini se da Zapadni Balkan ipak, za sada, ostaje u određenoj vrsti potpune periferije (Đukanović, 2015: 349-364). Ovu poziciju on je stekao još u prvobitnom posthladnoratovskom razdoblju, odnosno tokom jugoslovenskih ratova, i nije uspeo da, sa izuzetkom Hrvatske i u širem kontekstu još jedne postjugoslovenske republike – Slovenije, napusti takav status. Naime, ostatak regije svakako je još uvek ostao zatočenik vlastitog nedovoljnog uključivanja u zapadne integrativne tokove, a pre svega u Severnoatlantski savez i u Evropsku uniju. Tu je i veoma ozbiljan čitav niz problema koji se odnosi na međusobne izrazito složene i često veoma loše odnose zapadnobalkanskih država, ali i njihovih širih struktura društava (Đukanović, 2020: 174-193).

Bosna i Hercegovina je svakako, neretko se čini, i sama u još nezavidnijoj poziciji u smislu vlastite interne nefunkcionalnosti i *via facti* dodatno periferne i marginalizovane uloge čak i u odnosu na sve druge aktere iz okruženja i region kao celinu.¹ Proteklih desetak godina fokus Zapada bio je na rešavanju drugih osetljivih odnosa u samoj regiji Zapadnog Balkana, dok nije bilo značajnijeg senzibiliteta za deblokadu Bosne i Hercegovine i njen ubrzani ulazak pre svega u NATO, što predstavlja suštinski garant njene opstojnosti (Đukanović,

1 Ovo posebno potvrđuje značajan zaostatak na putu evropskih integracija imajući u vidu da je tek polovinom decembra 2022. godine Bosna i Hercegovina dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, ali pod brojnim uslovima (Vijeće ministara – Direkcija za evropske integracije, 2023).

2019: 335-361). Istovremeno, Bosna i Hercegovina i njeno ustavno uređenje u regionalnom kontekstu često se upravo navode ne kao primer funkcionalnog i efikasnog, već potpuno neuspešnog modela. U toku aktuelnog dijaloga između Beograda i Prištine, umnogome intenziviranog od početka 2023. godine, o njihovoj punoj normalizaciji odnosa, sa mnogih zapadnih adresa, kao i od strane posrednika u ovom procesu, često stižu jasne komparacije da recimo još 2013. godine osmišljena Zajednica većinski srpskih opština na Kosovu,² a na čijem se formiranju insistira, neće imati takve ingerencije/status poput bh. entiteta Republika Srpska (N1, 2023a). Višestruka interna blokada Bosne i Hercegovine tako se uočava od strane mnogih zvaničnika, ali za sada nema vidljivijih inicijativa da se to na bilo koji način značajnije izmeni.

Bosna i Hercegovina na dugoj „listi čekanja“ regulisanja drugih otvorenih pitanja na Zapadnom Balkanu

Tokom protekle i ove decenije u zapadnobalkanskom kontekstu svakako su predominantne bile druge teme u odnosu na stalnu i tinjajuću unutrašnju krizu u Bosni i Hercegovini. Tako su zasigurno prevladavali problemi vezani za odnose Republike Makedonije i njoj susedne Grčke oko dugo nerešivog pitanja ustavnog imena ove balkanske države (sve do Prespanskog sporazuma iz 2018. godine) (Prespa Agreement, 2018). Danas je pak više nego evidentan pokušaj Zapada da dođe do nove etape u normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova, koja će osigurati očuvanje mira u regionu. Naime, procena je Zapada da potencijalna nova eskalacija nestabilnosti na Zapadnom Balkanu i te kako može biti od koristi pre svega zvaničnoj Moskvi u kontekstu kulminacije rata na istoku Evrope, tj. u Ukrajini (Bechev, 2017: 51-84). Upravo iz navedenih razloga stalna relokacija fokusa Zapada sa Bosne i Hercegovine na druge delove Zapadnog Balkana stvara i

2 Iako se često u javnosti koristi izraz Zajednica srpskih opština, njen pravi naziv, prema Prvom sporazumu o normalizaciji između Beograda i Prištine od aprila 2013. godine, zapravo je Zajednica većinski srpskih opština na Kosovu (engl. Association/Community of Serb Majority Municipalities in Kosovo) (Brussels Agreement, 2013, Articles 1-6).

brojne probleme u samoj državi i otežava njenu poziciju u regionalnom kontekstu. Čini se i da će tema jačanja ruskog uticaja u Crnoj Gori, a pre svega vezano za predsedničke izbore tokom marta i aprila 2023. godine, čak i u slučaju pozitivnog epiloga u odnosima između Prištine i Beograda, tj. potencijalnog uspešnog sprovođenja Sporazuma o putu normalizacije između Kosova i Srbije (Brisel, 27. februar 2023, Ohrid, 18. mart 2023), preuzeti to mesto (Ignac i Morris, 2023; EEAS, 2023a; EEAS, 2023b).

Zaokupljenost Evropske unije ali i Sjedinjenih Američkih Država određenim etnopolitikama i akterima u regionu Zapadnog Balkana dosta utiče i na regionalne odnose (Serwer, 2021). To se reflektuje i na odnose Srbije prema Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, sa kojima postoje brojni otvoreni problemi u bilateralnim odnosima i gde se stalno potencira na dodatnom povezivanju Srba u ovim zemljama sa zvaničnim Beogradom. Sa druge strane, čini se da će se postupno repozicioniranje Srbije ka Zapadu svakako i ubuduće odnositi i na njene odnose na prvom mestu sa postjugoslovenskim susedstvom. Paralelno sa ovim, (pre)naglašena zainteresovanost zvaničnog Beograda da ubrza poboljšanje odnosa sa Republikom Hrvatskom više je nego očigledno plod uticaja Sjedinjenih Američkih Država, a tek u izvesnoj meri i rezultat određenih kontinuiranih sugestija Evropske unije (N1, 2023b). Ovakvo povezivanje zvaničnog Beograda i Zagreba za cilj treba da ima i izvesno relociranje Srbije sa potpunog fokusa ka Zapadnom Balkanu prema Srednjoj Evropi, kojoj ona delimično i pripada (Đukanović, 2019: 98-122). Ali ovaj proces okretanja Srbije ka Srednjoj Evropi trenutno je pod izrazito jakim uticajem trenutne više nego evroskeptične pozicije Mađarske i njenog premijera Viktora Orbana (Viktor Orbán) koji sa vlastima u Beogradu ima osobito razvijene odnose. Ovaj proces bi značio i otklanjanje stalnih napetosti i tenzija u odnosima Srbije sa drugim zapadnobalkanskim susedima i postupno napuštanje uspostavljanja stalne paternalističke uloge prema Srbima u njenom balkanskom okruženju.³

3 Pre svega prema Srbima u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, a u određenom širem smislu i u

Sasvim izvesno buduće preusmeravanje pažnje Zapada sa odnosa između Beograda i Prištine na Bosnu i Hercegovinu ima i određena ograničenja. Čini se da su i Evropska unija i Sjedinjene Američke Države u ovom momentu izrazito sklone podršci takvih rešenja koja će zapravo samo učvrstiti i utvrditi postojeće dejtonske etničke barijere i podele u ovoj državi. Neuspešni, ali ambiciozno najavljivani, pregovori vođeni u Neumu početkom 2022. godine između tadašnjih bošnjačkih i hrvatskih čelnika u Bosni i Hercegovini o izmeni izbornog zakonodavstva uz posredovanje Sjedinjenih Američkih Država nisu dali nikakve rezultate (E. L., 2022). S druge strane, ponuđena rešenja nisu bila na tragu ranijih jednako tako neuspelih inicijativa za promenu Ustava BiH poput „aprilskog paketa“ iz 2006 ili pak predloga Butmirskog sporazuma iz 2009. godine (Klix.ba, 2019; RTRS, 2009). Treba, međutim, istaći i napomenuti da navedene prethodne inicijative, a koje su se odnosile predominantno na izmene konstitutivnog akta Bosne i Hercegovine, nisu imale izrazito naglašene etničke prefikse kao rešenja koja su bila ponuđena u okviru prošlogodišnjih neuspešnih neumskih pregovora.

Na veoma sličnom putu pokušaja nalazi se i Evropska unija koja uvođenjem određenih elemenata etnofederalizma pokušava „otkloniti“ složene bosanskohercegovačke probleme. U tom smislu svakako Hrvatska, kao članica Evropske unije od 2013. godine, dodatno insistira na ovakvom rešavanju pokušavajući da upotrebi sve mehanizme da (pre)naglašava odsustvo, kako se navodi, jednakopravnog statusa Hrvata u susednoj Bosni i Hercegovini (tzv. legitimno predstavljanje) (European Parliament Resolution, 2017). I sama uloga Kristijana Šmita (Christian Schmidt), aktuelnog Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu, i njegovo delovanje „na terenu“ ne ide u pravcu pokušaja prevladavanja brojnih izazova i internih kontradiktornosti postojećeg temeljnog ustrojstva Bosne i Hercegovine kao isključivo troetničke političke zajednice (Aljović, 2023). Zato u okviru takvih aktivnosti u gotovo potpuno marginalizovanom položaju u Bosni i Hercegovini

Severnoj Makedoniji. O istorijskoj komponenti Srbije i njenih suseda tokom 19. i 20. veka videti: Đukanović i Dašić, 2022, str. 131-151).

ostaju drugi građani i brojne manjinske zajednice, koje su uvek krasile multietnički kolorit ove nekadašnje središnje jugoslovenske republike.

Istovremeno se čini i da će ishodište potencijalno novih inicijativa kako Sjedinjenih Američkih Država tako i Evropske unije ići upravo u pravcu dodatnog učvršćivanja sadašnje „etnorealnosti“, uz odsustvo vizije Bosne i Hercegovine kao države i svojih građana, uz naravno poštovanje i temeljnog dejtonskog načela postojeće konstitutivnosti njena tri naroda. Na ovaj način ponovo će, na tragu kompromisa sa etnoelitama, biti pokušaja da se zapravo u Bosni i Hercegovini prevenira potencijalno pojavljivanje međuetničkih sukoba, bez jasnije vizije kako dalje zemlja treba da se razvija. Tome doprinosi i potpuna konfuzija i nejasnost delovanja građanskih političkih stranaka i opcija koje su jednako tako spremne ulaziti u neprincipijelne kompromise sa nacionalističkim snagama (Marukić, 2023). Na taj način one zapravo pokušavaju da osiguraju jačanje svojih pozicija u inače veoma nestabilnoj aktuelnoj vladajućoj koaliciji na nivou države Bosne i Hercegovine.

Naravno, sličan scenario „kakvih takvih“ ustavnih izmena u Bosni i Hercegovini zapravo je moguć isključivo uz potpuni primat Sjedinjenih Američkih Država i sadašnje administracije predsednika Džozefa Bajdena (Joseph Biden), koji će međutim već naredne godine biti pred izazovima pripreme nove predsedničke kampanje, što pretilo da ne samo ovu zemlju nego i čitav Zapadni Balkan ponovo smesti na začelje spoljnopolitičkih interesovanja aktuelne vašingtonske administracije (U.S. Department of State, 2021). Dinamika rešavanja otvorenih pitanja na Balkanu pokazala je upravo predominaciju SAD u ovim procesima neretko i pored formalno „vodeće“ uloge Evropske unije. One su nedvosmisleno imale odlučujuću ulogu u prodoru u okviru duže od deceniju vođenog procesa dijaloga o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, pre svega tokom 2013. i početkom 2023. godine, ali i prilikom rešavanja makedonsko-grčkog spora 2018. godine, što je svakako doprinelo relaksiranju širih balkanskih odnosa. SAD su imale i predominantnu ulogu u ubrzanju prijema Crne Gore i Severne

Makedonije u NATO tokom juna 2017. i marta 2020. godine, ali i za sada u većoj meri uspešnim aktivnostima sprečavanja značajnijeg prodora uticaja zvaničnog Kremlja u ovim zemljama u kojima je javnost inače u istorijskom kontekstu često oslonjena na proruskе sentimente.

Spoljnopolitička pozicija Bosne i Hercegovine u regionalnom kontekstu: kako implementirati ranije definisane ciljeve?

Normativni deo definisanja spoljnopolitičkih ciljeva Bosne i Hercegovine od 2003. godine uvek je i konstantno odražavao njenu realnu i adekvatnu poziciju u regionalnoj i evropskoj perspektivi (Đukanović, 2020: 117-120). Takođe, u strateškim spoljnopolitičkim aktima su kao dominantni ciljevi uvek evroatlantske integracije, kao i poboljšanje odnosa sa susedima (Predsjedništvo BiH, 2003). Naravno, tu je neretko naglašavan i značaj aktivnijeg učešća Bosne i Hercegovine u radu međunarodnih organizacija i foruma. Ipak, treba istaći i činjenicu da i pored postojanja ovih dokumenata nadasve složena bosanskohercegovačka realnost ukazuje da ne postoji bazični kompromis dominantnih etnoelita, pre svega o članstvu zemlje u NATO-u. Upravo na tom pitanju se i prelama mogućnost povezivanja Bosne i Hercegovine sa Zapadom i njenog integrisanja u ovu sferu, a nasuprot gajenju nerealnih alternativa poput povezivanja sa Ruskom Federacijom, na čemu insistiraju zvaničnici bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska, ili sa Turskom, što je uočljivo kod delova bošnjačkih elita. No, imajući u vidu da je polovinom marta isteklo važenje spoljnopolitičke strategije BiH, usvojene za period 2018-2023. godine, otvara se i pitanje kako će i da li će se dosadašnji kurs i dalje voditi (Predsjedništvo BiH, 2018; Milojević, 2023).

Objektivno sagledavanje međunarodnog položaja Bosne i Hercegovine u regionalnom kontekstu veoma složenih odnosa sa Hrvatskom i Srbijom, ali i u okviru regionalnih vidova saradnje, dodatno je otežano zbog njenih brojnih unutrašnjih kriza. Pored toga, čini se da

i Sjedinjene Američke Države i Evropska unija još uvek nisu usredsredile dovoljno neophodne pažnje na Bosnu i Hercegovinu. Put njene interne konsolidacije i jačanja kapaciteta državnosti svakako će zavistiti ne samo od unutrašnjih reformi i otklanjanja internih blokada političkog, bezbednosnog i ekonomskog sistema već i od novog pozicioniranja Bosne i Hercegovine u vlastitom regionalnom i širem evropskom i transatlantskom okruženju.

Temeljni uslov za to je pre svega nastavak puta članstva Bosne i Hercegovine, a u skladu sa njenim dosadašnjim strateškim spoljnopoličkim dokumentima, *ka punopravnom članstvu u Severnoatlantskom savezu* (Đukanović, 2019: 335-361). I pored trenutne ojačane uloge NATO-a, koja i danas postoji u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, tek punopravno članstvo može doneti punu internu stabilnost zemlji, ali i osnaženje regionalne bezbednosti, a posebno u kontekstu rata u širem evropskom okruženju. Nažalost, novoformirani Savet ministara BiH nije dovoljno markantno istakao upravo nužnost ovog procesa, pokušavajući da na određeni način ublaži suštinske otpore iz bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska (Dnevnik.ba, 2022). Na taj način nova vlast će samo deaktivirati jednu veoma značajnu/vitalnu bosanskohercegovačku spoljnopoličku temu, i to u trenutku kada geopolitičke prilike u Evropi to ne dozvoljavaju.

Drugi, ništa manji uslov za konsolidaciju položaja Bosne i Hercegovine u regionalnom i evropskom smislu predstavlja i finalno *rešavanje otvorenih pitanja sa susedima*. Naime, sa izuzetkom dobrih odnosa sa Crnom Gorom, Bosna i Hercegovina ima čitav niz gotovo identičnih otvorenih pitanja sa svoja druga dva suseda – Hrvatskom i Srbijom (Đukanović, 2020: 181-185). Naravno, sa druge strane, ove zemlje nemaju jednaki kapacitet uticaja na međunarodnu poziciju BiH ovim povodom imajući u vidu da je za razliku od Srbije Hrvatska članica i Evropske unije i NATO-a. Mora se napomenuti i da sami odnosi ova dva suseda prema Bosni i Hercegovini nekada samo dodatno usložnjavaju unutrašnje prilike u zemlji, ali i da ne pokazuju značajniji interes za ubrzanjem

rešavanja otvorenih pitanja. Nedavne posete ministra inostranih poslova BiH Elmedina Konakovića Zagrebu i Beogradu nisu ostavile utisak da će sa ubrzavanjem otklanjanja otvorenih pitanja uskoro početi (Zebić, 2023; RSE, 2023). Više se činilo da se sem protokolarnog nivoa susretâ ništa značajnije u prodoru u inače prilično lošim bilateralnim odnosima neće ni desiti. No, nesumnjivo je da su u preoblikovanju nove vlasti u BiH i te kako (in)direktno učestvovala i vlasti u Zagrebu i Beogradu.

U okviru šire perspektive (zapadno)balkanskih odnosa — *regionalne saradnje* — Bosna i Hercegovina je zahvaljujući unutrašnjim činiocima zapravo blokirana i kada je reč o dominantnom obliku ovdašnje međuvladine saradnje — Berlinski proces (Politicki.ba, 2023). Otvoreni postupci opstrukcije ratifikacije sporazuma usvojenih na samitu Berlinskog procesa 3. novembra 2022. godine u Berlinu samo su dodatni odraz veoma jake ruske uloge u Bosni i Hercegovini (Chair s Conclusions, 2022). Navedena forma saradnje uspostavljena još 2014. godine pokušava da putem Saveta za regionalnu saradnju od 2020. godine uspostavi Zajedničko regionalno tržište, a kojem je zapravo cilj kasnije povezivanje i što je moguće značajnije integrisanje sa Jedinstvenim tržištem Evropske unije (Euronews Serbia, 2023). Takođe, Berlinski proces kao model saradnje uspostavljen je i po ugledu na slične evropske međudržavne forume – Višegradsku grupu (V4), Nordijski savet i Beneluks (Đukanović i Dašić, 2019: 617-636). Njegovo delovanje je u potpunosti usklađeno sa pravom Evropske unije, a dosadašnje aktivnosti su rezultirale jačanjem međuvladine saradnje u brojnim oblastima – regionalna bezbednost, migracije, saradnja mladih, energetska bezbednost itd. (Chair s Conclusions, 2022). Ubrzano ratifikovanje sporazuma Berlinskog procesa postignutih tokom samita održanog početkom novembra 2022. godine u Berlinu o slobodi kretanja i priznanju stručnih kvalifikacija od strane Albanije, Kosova, Severne Makedonije, Srbije i Crne Gore opet ostavlja Bosnu i Hercegovinu izvan konteksta zajedničkih regionalnih nastojanja i tokova saradnje.

Sa druge strane, nejasna i nedefinisana poluinicijativa Otvoreni Balkan (*Open Balkan*) započeta 2019. godine predstavlja izvesni pokušaj konkurencije pet godina ranije uspostavljenom Berlinskom procesu. Ipak, i pored ambiciozno osmišljenih aktivnosti Otvorenog Balkana treba imati u vidu da ova inicijativa gotovo pola godine nije imala nikakvu aktivnost (septembar 2022 – mart 2023), ali i da se iznalaze određene mogućnosti da se ovaj trojni regionalni aranžman (Severna Makedonija, Srbija i Albanija) na određeni način učini koherentnim sa Berlinskim procesom ili da bude stavljen pod njegov širi okvir (Terzić Petronijević, 2022). Svi dosadašnji višegodišnji pokušaji potpune inkluzije Otvorenog Balkana nisu dali rezultate zbog više nego uočljivih otpora u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, ali i na Kosovu (Đukanović, 2022). Jedan od dodatnih problema ove inicijative jeste i to da ona nije pod nadzorom ili izvesnim mehanizmom kontrole od strane Evropske unije, ali istovremeno Otvoreni Balkan ima značajnu i neretko izrazito naglašenu podršku aktuelne američke administracije.

Kuda ide Zapadni Balkan? – Ponovo negde između?

U okviru panevropskog odgovora na rusku agresiju na Ukrajinu dosta je značajno uvideti da se na određeni način spušta nova „gvozdena zavesa“, ovoga puta od Baltika do Crnog mora, te da i Zapadni Balkan kao dosadašnja evropska periferija mora preoblikovati i s tim u vezi uskladiti vlastiti položaj. On treba da se zasniva na što jačem i čvršćem povezivanju sa Zapadom kroz već postojeća i potencijalno nova i osnažena strateška partnerstva ovdašnjih država sa Sjedinjenim Američkim Državama i daljnjim nastojanjima za ulazak u članstvo Evropske unije i NATO-a.⁴ Naravno, sa druge strane, i opcija ponovne (samo)marginalizacije i (samo)izolacije Zapadnog Balkana, poput one neposredno nakon okončanja hladnog rata 1989. godine, ostaje kao sasvim realna opcija.

4 U Jugoistočnoj Evropi zapravo jedino Srbija nema jasno definisano strateško partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama, ali postoje naznake da se o dokumentu o njegovom zaključenju pregovara (Đurović, Ranković, 2022).

Takođe, brojni su pokušaji opstrukcije povezivanja Zapadnog Balkana sa Zapadom, a koji stižu pre svega iz Rusije, Kine, ali često i Turske. Ponovno latentno jača uticaj Ruske Federacije u Severnoj Makedoniji kroz delovanje opozicione VMRO-DPMNE, ali i u Crnoj Gori kroz delove od 2020. godine vladajuće koalicije (Nikolovski, 2019). Ruski uticaj sasvim je evidentan i u Srbiji kako kroz određene strukture vlasti tako i kroz delovanje predominantnog spektra političkih partija opozicije. Proruski sentiment se ponovo snaže i u bosanskohercegovačkom entitetu Republici Srpskoj čiji čelnici dodeljuju visoki entitetski orden ruskom predsedniku Vladimiru Putinu (*Oslobođenje*, 2023). To se zapravo dešava u njegovoj veoma zapaženoj i prilično uspešnoj diplomatskoj izolaciji pokušavajući time da se pokaže da u Evropi ipak postoje političari koji ga (in)direktno podržavaju u kontekstu rata koji je Rusija otpočela u februaru 2022. godine u Ukrajini.

Dugoročno uklanjanje uticaja Rusije će biti veoma otežano u vremenu kada rat u Ukrajini dobija na intenzitetu i kada i sama očekivanja pojedinih sfera društava u zapadnobalkanskim državama pridobijaju značajan (pro)ruski sentiment povezan gotovo sa mitološkim predstavama da će iznenada „sa Istoka“ stići nekakva dugo očekivana pomoć.⁵ Takođe, sama činjenica da se Srbija nije pridružila restriktivnim merama Evropske unije prema Ruskoj Federaciji ni duže od godinu dana od otpočinjanja sukoba potvrđuje koliko je ruski faktor i dalje uticajan u ovom delu Balkanskog poluostrva. Čini se takođe i da je sprečavanje uvođenja sankcija Rusiji od strane Srbije na određeni način „poslednja linija odbrane“ njenog uticaja. I očigledne opstrukcije koje stižu iz bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska kada je reč o primeni restriktivnih mera koje je i Bosna i Hercegovina uvela prema Ruskoj Federaciji tome značajno doprinose. Stoga bez jasnog i nedvosmislenog distanciranja svih država na Balkanu od aktuelne agresivne uloge Ruske Federacije nije moguće očekivati ni uspostavljanje minimalnog internog i međusobnog poverenja između ovdašnjih dominantnih političkih elita i približavanje regiona Zapadu.

5 Tome svedoči i evidentan pad podrške članstvu Severne Makedonije i Crne Gore u NATO prema istraživanjima sprovedenim u novembru 2022. godine (Raičević, 2023).

Ništa manje sporna nije ni uloga Kine, koja se uistinu u ovom momentu predominantno vezuje za njene ekonomske interese, ali pitanje je vremena kada će se oni sagledavati kroz globalnu geopolitičku prizmu i kada će uticaj i na političke elite u regionu postati dodatno značajni. To se pre svega odnosi na Crnu Goru i Srbiju, a u izvesnoj manjoj meri i na ostale države regije.

Premda je Turska imala tokom protekle dve decenije izrazito veliki uticaj na bošnjačke političke elite u Sarajevu, čini se da taj uticaj postupno slabi, a i u kontekstu skorašnjih posve neizvesnih majske izbora u ovoj zemlji i odlaska u opoziciju Stranke demokratske akcije u Bosni i Hercegovini (Dettmer, 2023). Pokušaj turskog predsednika Redžepa Tajipa Erdoana (Recep Tayyip Erdoğan) da se postavi kao određeni ključni faktor u širem kontekstu „zaštite“ bošnjačkog, a delimično i albanskog faktora na Balkanu treba doživeti kao zamenu prihvatanjem predominantno evropskog/evroatlantskog puta od strane političkih elita ovih balkanskih naroda (Trkanjec, 2021). Dakle, pokušaji stvaranja nerealnih spoljnopolitičkih alternativa koje stižu „sa Istoka“ (Rusija, Kina ili Turska) nisu dugoročno održivi. Često je uočljivo da Turska neguje evroskeptični narativ kod pre svega bošnjačkih elita u Bosni i Hercegovini govoreći o hrišćanskoj predominaciji u današnjoj Evropskoj uniji i nedostatku mesta evropskim muslimanima u njoj (Le Miere, 2017). S druge strane, mora se istaći da je u EU neretko indirektno uočljiva ta vrsta distance od strane pojedinih dominantnih mnjenja u zemljama Zapadne i Srednje Evrope prema delovima Zapadnog Balkana u kojima su većinom ili pretežno nastanjeni pripadnici islamske veroispovesti. Ipak, svako negovanje antievropskog diskursa među balkanskim/evropskim muslimanima konfrontiraće ih protiv svog neposrednog okruženja i može dovesti u pitanje posthladnoratovski koncept Zapadnog Balkana kakvog danas poznajemo.

Sveevropski i usaglašeni odgovor na oružani napad Rusije na Ukrajinu dakle mora podrazumevati ubrzanje procesa evropskih i evroatlantskih integracija, ali i izgradnju međusobnog poverenja između

zapadnobalkanskih društava i ovdašnjih elita. Ovo treba da uključuje i napuštanje i te kako živih/oživljenih megalomanskih ideja i projekata poput tzv. srpskog sveta ili panalbanskih tendencija. Istovremeno, navedeno suštinski treba da znači i odsustvo tumačenja o određenim autohtonim narodima, kao i narodima nekakvog slučajnog prisustva na Balkanu i prevladavanje stalnih antagonizama i otvorenih i skrivenih međudržavnih/međuetničkih tenzija.

Dodatni preduslovi za konsolidaciju Zapadnog Balkana vezani su za ubrzano proširenje Evropske unije, ali i Severnoatlantskog saveza. Ovo se kada je reč o NATO-u ne odnosi isključivo na punopravno članstvo zapadnobalkanskih država u ovom savezu, već i na potencijalnu potpuno dubinsku saradnju određenih zemalja sa njim. To je posebno bitno u slučaju Srbije, gde postoji naglašeno osporavanje bilo kakvog nastavka još s kraja 2007. godine prekinutog puta ka članstvu u NATO-u. U tom smislu doskorašnja pozicija Finske,⁶ koja je bila vojno neutralna, a opet prilično blisko vezana sa NATO-om, može biti dosta značajan primer (Vahtola, 2003).

Volja Sjedinjenih Američkih Država da se Zapadni Balkan zaokruži kao bezbednosna celina je od svakako najvećeg značaja. Ovo ne treba šire elaborirati ako se sagleda delovanje Sjedinjenih Američkih Država u posthladnoratovskom kontekstu na Zapadnom Balkanu kroz zaključenje Erdutskog, Dejtonskog, Kumanovskog, Ohridskog, Briselskog, Prespanskog i drugih sporazuma nakon 1995. godine (Đukanović, 2020: 40-45). Navedeno potvrđuje i komparativno sagledavanje aktuelne poprilično formalne uloge Evropske unije i objektivne predominacije Sjedinjenih Američkih Država u smislu postizanja Sporazuma o putu normalizacije odnosa između Kosova i Srbije u Briselu 27. februara 2023. godine i utvrđivanja okvira/aneksa njegove implementacije (Ohrid, 18. mart 2023). (EEAS, 2023a; EEAS, 2023b)

6 Finska je 4. aprila 2023. godine postala članica Severnoatlantskog saveza.

Zaključak

Nova konfiguracija Zapadnog Balkana kao sastavnog dela globalnog Zapada neće biti uspešna ni realna bez daljnjeg ograničavanja pre svega ruskog uticaja u regionu, ali i postupne marginalizacije drugih aktera poput Narodne Republike Kine. Naglašeno interesovanje za sektor energetike u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska i u Srbiji protekle gotovo dve decenije postupno se transformisalo u otvoreni ruski politički uticaj koji danas predstavlja ozbiljan problem i za poboljšanje međusobnih odnosa na Zapadnom Balkanu (Đukanović, 2020, str. 46-51). Rusija će svakako paralelno sa eskalacijom rata u Ukrajini pokušati da ospori sadašnju zapadnobalkansku i postjugoslovensku realnost kroz davanje pre svega verbalne podrške i podsticaja pojedinim stranama bez suštinske potpore. Na taj način Rusija će stvarajući uporedo i privid potencijalne promene rasporeda geopolitičke moći vodećih svetskih aktera na Balkanu probati da ojača svoj uticaj.

Najznačajniji test za ovo će svakako biti odnos Rusije prema budućem sprovođenju Sporazuma o putu normalizacije između Kosova i Srbije, kojim se podrazumeva prihvatanje realnosti postojanja odvojenih političkih, ekonomskih i bezbednosnih sistema pod kontrolom vlasti u Prištini i Beogradu (EEAS, 2023a; EEAS, 2023b). Ovim zapravo Rusija gubi potencijal da Srbiju uslovljava daljnjom „podrškom“ u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija, a vezano za status Kosova. Naime, prema članu 4. ovog sporazuma zvanični Beograd se neće protiviti članstvu Kosova u bilo kojoj međunarodnoj organizaciji. Istovremeno, u ovom sporazumu se spominje i član 21. Ugovora o Evropskoj uniji o nužnosti usklađivanja spoljne politike obe strane sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom Unije (EEAS, 2023a). Ovo Srbija ne čini gotovo čitavu deceniju pre svega zbog svog bliskog odnosa sa Ruskom Federacijom, i to kako povodom aneksije Krima (2014) tako i njene otvorene agresije na Ukrajinu (2022). Naravno, ostaje da se vidi i da li Srbija u dužem ili kraćem roku može da se odupire uticajima sa

Zapada da uvede čitav niz sankcija Rusiji. Takođe, očigledno je i dalje više nego evidentna energetska zavisnost Srbije od Ruske Federacije, a zahvaljujući strateškim odlukama ranijih političkih elita u Beogradu (polovina 2000-ih) da se gotovo svi energetske potencijali zemlje povoljno ustupe ovoj zemlji kao izvesni залог ruske diplomatske borbe za očuvanje Kosova u sastavu Srbije.

Koliko će biti uspešan nastavak puta današnjeg Zapadnog Balkana prema Zapadu gotovo tri i po decenije nakon hladnog rata ostaje da se vidi jer je mnoštvo složenih preduslova, ali i nepredvidljivih i kolebljivih političkih aktera u zemljama regiona. Naravno, tu se nalaze i brojni i jako uvreženi zapadnoevropski stereotipi koji postoje prema Balkanskom poluostrvu generalno, a posebno prema današnjem Zapadnom Balkanu zbog nekadašnjih postjugoslovenskih sukoba. I sam proces evropskih integracija, treba naglasiti, zavisice stoga od percepcije koju Sjedinjene Američke Države imaju prema transatlantskom prostoru u čijem sastavnom delu vide i Zapadni Balkan (RTV, 2023). U tom smislu biće realan i izvestan pritisak koji može biti izvršen od strane Vašingtona prema Evropskoj uniji, a u cilju integrisanja ovog dela Evrope.

Izazovi dugoročnog ostanka Zapadnog Balkana na potpunoj evropskoj periferiji i dalje ostaju aktuelni i stalno prisutni. Takođe, i pokušaj postupnog prelaska u drugačiji, barem poluperiferni položaj Zapadnog Balkana, a koji će podrazumevati regionalnu stabilnost, ekonomski razvoj i infrastrukturno povezivanje sa Zapadom i uspešno savladavanje nasleđa konfliktne prošlosti Zapadnog Balkana, zahtevaće dosta vremena. U tom smislu treba percipirati i spoljnopolitičku ulogu Bosne i Hercegovine, koja predominantno zavisi od redefinisanja izrazito složenih unutrašnjih odnosa. Tek nakon toga BiH se može pokazati kredibilnim akterom kako u regionalnom tako i u transatlantskom kontekstu. Zato je i nužna suštinska reafirmacija evroatlantske politike Bosne i Hercegovine, koja je tokom protekle dve decenije i predstavljala temelj njenog spoljnopolitičkog kursa i međunarodne afirmacije. Pošto je isteklo važenje petogodišnje spoljnopolitičke strategije BiH usvojene

tokom 2018. godine ostaje s tim u vezi i mnoštvo otvorenih pitanja. No, u tome će svakako biti značajnih otpora ne samo od onih aktera koji u BiH otvoreno osporavaju napredak ka članstvu zemlje u NATO-u već i od određenih činilaca koji su samo deklarativno i formalno na proevropskim i proevroatlantskim pozicijama. Štaviše, dodatne opstrukcije se s tim u vezi naravno mogu očekivati i od strane zvanične Moskve, koja će uporedo sa svojom prilično nezavidnom međunarodnom pozicijom u kojoj se trenutno nalazi pokušati da izvesni uticaj i dalje ostvaruje u Bosni i Hercegovini, ali i u drugim državama ovog dela Evrope (Euraktiv, 2023). Sa druge strane, u ovom kontekstu uloga Turske i njen uticaj na pojedine političke činioce u Bosni i Hercegovini može biti pozitivna imajući u vidu kontinuitet njenih nastojanja da se integracija ove zemlje u NATO ubrza.

Literatura

- Aljović, A. 2023, „Hoće li OHR ojačati etničke podjele u BiH?“, *Al Jazeera Balkans*, Sarajevo. 28. 3. 2023, [https://balkans.aljazeera.net/ teme/2023/3/28/ohr-ne-komentarise-medijske-napise-raste-strah-od-novih-podjela-u-bih](https://balkans.aljazeera.net teme/2023/3/28/ohr-ne-komentarise-medijske-napise-raste-strah-od-novih-podjela-u-bih) (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Bechev, D. 2017, *Rival Power — Russia's Influence in Southeastern Europe*, New Haven and London: Yale University Press.
- Brussels Agreement 2013, “First Agreement on Principles Governing the Normalization of Relations.” Brussels. April 19, 2013, <https://www.srbija.gov.rs/cinjence/en/120394> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- “Chair’s Conclusions” 2022, Berlin Process. Berlin. November 6, 2022, https://www.berlinprocess.de/uploads/documents/chairs-conclusions-bp-2022_1678468722.pdf (pristupljeno 2. 4. 2023).

- Dettmer, J. 2023, "It's going to be hard to get rid of Turkey's Erdoğan", *Politico*, March 18, 2023, <https://www.politico.eu/article/turkey-elections-recep-tayyip-erdogan-president-media/> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Dnevnik.ba* 2022, „Krišto: 'NATO ostaje prioritet novog Vijeća ministara'“, 22. 12. 2022, <https://www.dnevnik.ba/vijesti/kristo-nato-ostaje-prioritet-i-novog-vijeca-ministara-bih-2649235> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Đukanović, D. i Dašić, M. 2022, "The Serbian Neighbour: Historical Heritage, Present Challenges and Ways to Improve Relations in the Western Balkans". In Bence Balazs, Adam (ed.). *The Europeanization of Montenegro: A Western Balkan Country and its Neighbourhood in Europe and the Global World*, Nomos Verlag, Baden-Baden, pp. 131-151.
- Đukanović, D. 2015, „Zapadni Balkan – stalni usud evropske periferije“, *Međunarodni problemi*, 67(4), str. 349-364.
- Đukanović, D. 2019, „Bosna i Hercegovina na neizvesnom putu ka članstvu u NATO“, *Međunarodni problemi*, 71(3), str. 335-361.
- Đukanović, D. 2019, *Spoljnopolitički identiteti Srbije: protivrečnosti i refleksije*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Đukanović, D. 2020, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989-2020)*. Drugo dopunjeno izdanje, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Službeni glasnik, Beograd.
- Đukanović, D. 2022, „Otvoreni Balkan – izazovi održivosti i nedovršene inkluzije“, Centar za regionalizam. Igmanska inicijativa. Open Society Foundation – Serbia, Beograd. 17. 4. 2022, <https://www.igman-initiative.org/wp-content/uploads/2022/06/OTVORENI-BALKAN-IZVESTAJ.docx.pdf> (pristupljeno 2. 4. 2023).

- Đukanović, D. i Dašić, M. 2021, „Modeliranje regionalne saradnje na Balkanu nakon 1999. godine: evropska iskustva i njihova primena“, *Međunarodni problemi*, 73(4), str. 617-636.
- Đurović, J. i Ranković, R. 2022, „Dan Amerike: Potrebno strateško partnerstvo SAD i Srbije“, *Glas Amerike*. Beograd, 9. 9. 2022, <https://www.glasamerike.net/a/srbija-sad-stratesko-partnerstvo/6738027.html> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- E. L. 2022, „Ovo su dijelovi dokumenta o kojima se pregovara u Neumu“, Faktor.ba, Sarajevo, 28. 1. 2022, <https://faktor.ba/vijest/ovo-su-dijelovi-dokumenta-o-kojem-se-pregovara-u-neumu-/151797>, (pristupljeno 2. 4. 2023).
- EEAS, 2023a, “Belgrade-Pristina Dialogue: EU Proposal – Agreement on the path to normalization between Kosovo and Serbia.” Brussels. February 27, 2023, https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-eu-proposal-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en (pristupljeno 2. 4. 2023).
- EEAS, 2023b, “Belgrade-Pristina Dialogue: Implementation Annex to the Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia.” Ohrid. March 18, 2023, https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation-annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Euraktiv, 2023, „Ako BiH uđe u NATO, Moskva ima pravo da se brani: Ruski ambasador u Sarajevu uputio prikrivenu pretnju“, Beograd, 8. 2. 2023, <https://euraktiv.mondo.rs/politika/a341/Ako-BIH-udje-u-NATO-Moskva-ima-pravo-da-se-brani-Ruski-ambasador-u-Sarajevu-uputio-prikrivenu-pretnju.html>, (pristupljeno 2. 4. 2023).

Euronews Serbia 2023, „Čadež: Nemamo vremena za čekanje, moramo da trčimo na putu ka EU, pa da što pre uđemo na jedinstveno tržište“, Beograd. 30. 3. 2023, <https://www.euronews.rs/biznis/privreda/82756/cadez-nemamo-vremena-za-cekanje-moramo-da-trcimo-na-putu-ka-eu-da-sto-pre-udemo-na-jedinstveno-trziste/> vest (pristupljeno 2. 4. 2023).

European Parliament Resolution 2017. “European Parliament resolution of 15 February 2017 on the 2016 Commission Report on Bosnia and Herzegovina (2016-2313(INI)).” Strasbourg, 15. 2. 2017, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0037_EN.html?redirect (pristupljeno 2. 4. 2023).

Ignac, L. i Morris, K. 2023, “Montenegro s presidential elections is a litmus of Russian influence in the Western Balkans.” Atlantic Council, Washington, 17. 3. 2023, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/montenegros-presidential-election-is-a-litmus-test-of-russian-influence-in-the-western-balkans/> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Klix.ba 2019, „Amandmani na Ustav Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, 2006, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/koje-su-reforme-planirane-aprilskim-paketom-jacanje-drzave-u-odnosu-na-entitete/190923067> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Le Miere, J. 2017, “Muslims and Christians in War in Europe, Turkey Warns, Lamenting ‘Clash Between the Cross and the Crescent’”, *Newsweek*, March 17, 2017, <https://www.newsweek.com/erdogan-islam-christianity-battle-europe-569792> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Marukić, F. 2023, „Socijaldemokratija trči počasni krug“, Politicki.ba, Sarajevo, 1. april 2023, <https://politicki.ba/politika/socijaldemokratija-trci-pocasni-krug/32857> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Milojević, M. 2023, „BiH ostala bez strategije koja je omogućavala sankcije Rusiji. Šta sada?“, Radio Slobodna Evropa, Balkanski servis, Prag, 13. 3. 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/vanjska-strategija-bih-istekla/32315757.html> (pristupljeno 2. 4. 2023).

N1 2023a, “Cholett for N1: CSM will not be like Republika Srpska”, January 19, 2023, <https://n1info.rs/english/news/cholett-for-n1-csm-will-not-be-like-republika-srpska/> (pristupljeno 2. 4. 2023).

N1 2023b, “Escobar: Serbia is not pretending it wants better relations with Zagreb”, January 24, 2023, <https://n1info.rs/english/news/escobar-serbia-not-pretending-to-want-better-relations-with-zagreb/> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Nikolovski, I. 2019, “Russia Still Has Cards to Play in North Macedonia.” Balkan Insight, June 27, 2019, <https://www.balkancrossroads.com/russia-still-has-cards-to-play-in> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Oslobođenje 2023, „Dodik odlikovao ruskog predsjednika: Putinu orden RS-a za naročitu patriotsku brigu i ljubav“, 8. 1. 2023, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/dodik-odlikovao-ruskog-predsjednika-putinu-orden-rs-a-za-narocitu-patriotsku-brigu-i-ljubav-824557> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Politicki.ba. (2023). „Zbog Dodika, BiH jedina nije uradila ništa na sporazumu iz Berlina“, Sarajevo, 16. 3. 2023, na <https://politicki.ba/vijesti/zbog-dodika-bih-jedina-nije-uradila-nista-na-sporazumu-iz-berlina/32545> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Predsjedništvo BiH 2003, „Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, 26. 3. 2003, https://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/osnovni_pravci_vanjske_politike_bih/?id=2 (pristupljeno 2. 4. 2023).

- Predsjedništvo BiH 2018, „Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine za period 2018–2023“, Sarajevo, mart 2018, http://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20._3_Strategija%20vanjske%20politike%20BiH.pdf (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Prespa Agreement 2018, “Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the termination of the Interim Accord of 1995, and the establishment of a Strategic Partnership between the Parties.” Prespa, June 17, 2018, <https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/spogodba-en.pdf> (pristupljeno 2. aprila 2023).
- RTV 2003, „Eskobar: ZSO odmah da se sprovede, predlog ne podrazumeva priznanje“, Radio-televizija Vojvodine, Novi Sad, 28. 2. 2023, https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/eskobar-zso-odmah-da-se-sprovede-predlog-ne-podrazumeva-priznanje_1422245.html (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Raičević, D. 2023, „U Sjevernoj Makedoniji i Crnoj Gori pad podrške članstvu u NATO“, Radio Slobodna Evropa, Balkanski servis, Prag, 22. 3. 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/%C4%8Dlanstvo-nato-istra%C5%BEivanje/32329748.html> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- RSE 2023. „Ministar spoljnih poslova BiH sa zvaničnicima Srbije: 'Stabilnost u interesu obe države'“. Radio Slobodna Evropa, Balkanski servis, Prag, 24. 2. 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/32286601.html> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- RTRS 2009, „Prijedlog Butmirskog sporazuma — Ustavni amandmani“, Banja Luka, 19. 10. 2009, dostupno na <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=10692> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Serwer, D. 2021, *The 'Serbian world' *is a peril to non-Serbs and regional Security*, July 19, 2021, dostupno na <https://www.peacefare.net/2021/07/19/the-serbian-home-is-a-peril-to-non-serbs-and-regional-security/> (pristupljeno 2. 4. 2023).

- Terzić Petronijević, I. 2022. „Soroš: Otvoreni Balkan bi mogao da postane deo Berlinskog procesa“, *Danas*. 16. 8. 2022, <https://www.danas.rs/vesti/politika/demostat/soros-otvoreni-balkan-bi-mogao-da-postane-deo-berlinskog-procesa/> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Trkanjec, Ž. 2021, “Erdogan, godfather to daughter of Bosniak SDA party leader.” Euroaktiv, August 30, 2021, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/erdogan-godfather-to-daughter-of-bosniak-sda-party-leader/ (pristupljeno 2. 4. 2023).
- U.S. Department of State 2021, “Joint Statement on the Western Balkans.” Washington. October 20, 2021, <https://www.state.gov/joint-statement-on-the-western-balkans/> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Vahtola, T. 2003, *From Finlandisation to Finnish Foreign and Security Policy Since the end of Cold War*, College of Europe, Brugge.
- Vijeće ministara BiH — Direkcija za evropske integracije 2023. *Proces pristupanja*, <https://www.dei.gov.ba/bs/accesion-process> (pristupljeno 2. 4. 2023).
- Zečić, E. 2023, „Bh. šef diplomatije: 'Nije fer da Hrvatima biramo člana Predsjedništva'“. Radio Slobodna Evropa, Balkanski servis, Prag, 21. 2. 2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-bih-diplomatija/32281563.html> (pristupljeno 2. 4. 2023).

Sandro Knezović

Institut za razvoj i međunarodne odnose Zagreb

www.irmo.hr

sandro@irmo.hr

Ante Zrile

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

www.fpzg.unizg.hr

ante.zrile@studenti.fpzg.hr

DINAMIKA POSTDEJTONSKIH ODNOSA BIH I HRVATSKE

Sažetak

Hrvatska i Bosna i Hercegovina gaje posebne odnose. Dijele višestoljetnu zajedničku povijest, blisku kulturu i geostrateški izazovan položaj. Ključni su i vanjskotrgovački partneri. Hrvatska je jamac sigurnosti i opstanka Bosne i Hercegovine kao potpisnica Daytonskog sporazuma, a ima i ustavnu obvezu brige o Hrvatima izvan domovine, što se posebno odnosi na Hrvate u BiH. Hrvatska se obvezala podupirati put država Jugoistočne Europe u euroatlantske strukture, a posebno se ističe pomoć Bosni i Hercegovini u tom procesu. Danas, kao punopravna članica NATO-a i Europske unije, Hrvatska aktivno sudjeluje u regionalnim procesima Europske unije koji imaju za cilj približavanje država regije njezinom članstvu. Ovaj članak analizira dinamiku

bilateralnih odnosa između dviju zemalja u širem euroatlantskom kontekstu, pokušavajući detektirati potencijalne mogućnosti i izazove koji stoje pred njima u nadolazećem periodu.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvatska, euroatlantski procesi, bilateralni odnosi, Jugoistočna Europa

Uvod

Vanjskopolitičke odnose Hrvatske i Bosne i Hercegovine mogli bismo opisati kao *poseban odnos*. Ove dvije države dijele stoljetnu zajedničku povijest, a kontinuirano od 1918. do 1991. bile su dijelom jedne države. Diplomatske odnose uspostavile su u srpnju 1992. godine, te od tada započinje posebna vrsta bilateralnih odnosa koje Hrvatska gaji prema bilo kojoj državi međunarodnog poretka. Posebnost tih odnosa pokazuje i činjenica da Hrvatska ima najveće konzularno predstavništvo u Bosni i Hercegovini, veće i od onih u Sjedinjenim Američkim Državama, Njemačkoj, Srbiji, Crnoj Gori ili Italiji – riječ je o susjednim zemljama i najvećim saveznicama. Odnose tih dviju država regulira više od stotinu potpisanih ugovora, sporazuma i obvezujućih izjava (Jović, 2022: 1).

Ustav Republike Hrvatske propisuje obvezu brige za hrvatski narod koji živi izvan Hrvatske, što se posebno odnosi na Hrvate u susjednoj Bosni i Hercegovini. Na temelju te obveze 2018. usvojena je *Deklaracija Hrvatskoga sabora o položaju hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini*, koja poziva na ravnopravnost svih konstitutivnih naroda BiH, izmjene izbornog zakona i poticanje drugih aktivnosti u cilju ostvarenja ravnopravnosti hrvatskog naroda u zemlji, te izražava podršku euroatlantskom putu Bosne i Hercegovine (Hrvatski sabor, 2018). Sabor je 2011. usvojio i *Deklaraciju o promicanju europskih vrijednosti u Jugoistočnoj Europi*, kojom se snažno zauzima za nastavak procesa širenja euroatlantskih integracija na Jugoistočnu Europu, promicanje europskih vrijednosti mira, slobode, vladavine prava, demokracije i socijalnog i tržišnog gospodarstva. Ulazak zemalja Zapadnog Balkana

u Europsku uniju pridonosi stabilizaciji regije, stoga je on u interesu Hrvatske. Deklaracija obvezuje Hrvatsku na pružanje potpore svim zemljama Jugoistočne Europe u provođenju reformi u ostvarivanju europske i euroatlantske perspektive svakog kandidata (Hrvatski sabor, 2011).

Trenutno hrvatsku vanjsku politiku oblikuje *Provedbeni program Ministarstva vanjskih i europskih poslova za razdoblje 2021. – 2024. godine*, koji ima zadaću zalaganja za ustavnu ravnopravnost i očuvanje identiteta Hrvata Bosne i Hercegovine, zagovaranja prava hrvatskog naroda u susjednim zemljama prema načelu uzajamnosti, te podupiranje suradnje i povezanosti domovinske i iseljene Hrvatske (MVEP, 2021: 7). S druge strane, Bosna i Hercegovina donijela je 2003. smjernice za vanjsku politiku, koje su i danas na snazi, a počivaju na suradnji, poštivanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta u bilateralnim i multilateralim odnosima. Kao strateški cilj u vanjskoj politici postavljen je pristup NATO-u i Europskoj uniji. Članstvo u Europskoj uniji osiguralo bi sigurnost na ekonomskom, socijalnom i drugim planovima, a pristup NATO-u osigurao bi kolektivnu vojnu sigurnost (Vego, 2017: 164). Temeljem Daytonskog sporazuma, vanjska politika ovisi o konsenzusu domaćih elita, te bez njihovog dogovora nema napretka Bosne i Hercegovine prema euroatlantskim integracijama. Zbog toga je i dalje ključna uloga međunarodne zajednice, koja ne može odustati od BiH i pored nepostizanja konsenzusa domaćih elita o vanjskopolitičkoj viziji budućnosti države (Vego, 2017: 166).

Ovaj članak pokušava sumirati različite dimenzije vrlo dinamičnih bilateralnih odnosa dviju zemalja koji se, u posljednja nešto više od dva desetljeća, promatraju u širem kontekstu procesa pridruživanja institucijama transatlantske zajednice i vrijednosno-funkcionalnom određenju koje im ti procesi daju. Ne zanemarujući egzistirajuće izazove dugoročnoj i potpunoj harmonizaciji odnosa između BiH i Hrvatske, koje jasno navode, autori daju naglasak na gore spomenute šire procese od kojih očekuju da će nastaviti davati značajan doprinos njihovom unapređenju.

Početak intenziviranja bilateralnih odnosa

Promjenom vlasti početkom 2000. dolazi i do promjene vanjskopolitičkog djelovanja Hrvatske, kojem je cilj bio izlazak iz međunarodne izolacije i pridruživanje euroatlantskim strukturama. U kratkom roku Hrvatska je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s EU-om, primljena je u NATO-ovo Partnerstvo za mir i Svjetsku trgovinsku organizaciju, te se pridružila CEFTA-i. Dolazi i do promjene politike prema susjedstvu, kada se započelo s politikom suradnje i s državama u okruženju. Tada je istaknuto kako je u nacionalnom interesu Hrvatske članstvo zemalja regije u Europskoj uniji, jer stabilnost regije dovodi do prosperiteta Hrvatske (Bošnjak i Bošnjak, 2018: 334).

Europska unija pozdravila je promjenu vlasti u Hrvatskoj i nastavak procesa demokratizacije, te je već krajem 2000. u Zagrebu održala *summit* zemalja članica i zemalja Zapadnog Balkana. Zagrebački *summit* postavio je temelje izgradnje novih odnosa među zemljama regije, te je poslao poruku građanima, ali i čelnicima da imaju podršku Unije u njihovim europskim integracijama. Tadašnji premijer Ivica Račan istaknuo je na kraju *summita* kako je zadaća Hrvatske biti čimbenikom i jamcem stabilnosti u regiji, generatorom dobrosusjedskih odnosa, te da je otvorena za gospodarsku suradnju i zajedničko djelovanje. Tom prigodom Hrvatska je započela pregovore o *Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju*, čime je započela proces pristupanja Europskoj uniji (Grubiša, 2000: 118). Pet država regije – Hrvatska, SR Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, Sjeverna Makedonija i Albanija – započelo je svoj europski put na *summitu*, od kojih je do danas jedino Hrvatska postala punopravna članica Europske unije (Grubiša, 2000: 121).

Na *summitu* je pokrenut program pomoći za zemlje sudionice u Procesu stabilizacije i pridruživanja, pod nazivom CARDS (*Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization*), koje su potaknute na ubrzanje političkog, ekonomskog i institucionalnog razvoja na razinu prepoznatljivu u zemljama Europske unije. Proces

stabilizacije i pridruživanja postavio je ciljeve državama Jugoistočne Europe u izgradnji institucija civilnog društva, uspostavljanja političkog dijaloga na bilateralnim i multilateralnim razinama, unaprjeđenju suradnje na području pravosuđa i unutarnjih poslova, te uspostavljanju trgovinskog režima s Albanijom, Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom (Knezović, 2006: 97-98).

Dvadeset godina nakon Zagrebačkog *summita*, Hrvatska je bila domaćin novog sastanka na vrhu između čelnika Europske unije i zemalja Zapadnog Balkana, koji je zbog pandemije virusa COVID-19 održan virtualno. Hrvatska je planirala ovaj sastanak u sklopu svojeg predsjedanja Vijećem Europske unije, te se nadala kako će snažnom političkom porukom proširenja EU na regiju dati novi zamah državama u njihovim europskim integracijama. Ali zbog inzistiranja određenih članica u završnoj Deklaraciji izostavljeni su pojmovi „članstvo“, „proširenje“ ili „integracija u EU“, već je Unija stavila naglasak na vladavinu prava, borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije, demokratizaciju te zaštitu prava manjinskih skupina u regiji. U međuvremenu je Bosna i Hercegovina u prosincu 2022. dobila status kandidata za članstvo u EU (Palokaj, 2020; N1Info, 2022).

Pitanje granice u odnosima RH i BiH

Bosna i Hercegovina i Hrvatska dijele 1.011 kilometara dugu granicu, a Hrvatska obavlja BiH s dviju od tri strane. Granica između ovih dviju država nastala je na temelju granice između dviju saveznih republika SFRJ. Zbog te činjenice Hrvatska ima neriješena granična pitanja sa svim državama s kojima je bila dijelom bivše države – Slovenijom, Bosnom i Hercegovinom, Srbijom, te Crnom Gorom. S Bosnom i Hercegovinom postoje dva neriješena granična pitanja – jedno na moru, kod grada Neuma, te jedno na kopnu, diljem rijeke Une. U bivšoj državi nije postojalo razgraničenje između saveznih država na moru, već je ono smatrano saveznim teritorijem. Stoga je osamostaljivanjem država proizašlih iz Jugoslavije bilo potrebno kreirati crtu razgraničenja. Dvije

države potpisale su 1999. *Ugovor o državnoj granici između BiH i Republike Hrvatske*. Iako sporazum nikada nije ratificiran u parlamentima država potpisnica, obje države provode sporazum u dobroj vjeri (Šelo Šabić i Borić, 2016: 4).

Granica je utemeljena na granici koja je postojala unutar SFRJ, odnosno u vrijeme njezina raspada i u trenutku međusobnog priznanja dviju država, putem crte koja je razdvajala vršenje vlasti u dvjema državama. Granica na moru određena je „središnjom crtom morskog prostora između kopna Hrvatske i Bosne i Hercegovine u skladu s Konvencijom Ujedinjenih naroda o pravu mora iz 1982“ (Omerbegović i Šarić, 2019: 424). Bosanskohercegovačka obala kod grada Neuma dijeli teritorij Hrvatske na dva dijela, što je stvorilo potrebu za povezivanjem teritorija nekim drugim putem. Od samostalnosti države Hrvatska je nastojala spojiti jug s ostatkom države, a kao optimalno rješenje uvijek se pojavljivala izgradnja mosta od kopna do poluotoka Pelješac. Člankom 4. *Ugovora* reguliran je plovni put međunarodnim plovnim rijekama, ali je ostao nereguliran plovni put morem kod Neuma.

Ugovorom je granična crta povučena tako da su vrh poluotoka Kleka i otoci Mali i Veliki škoj pripali Bosni i Hercegovini, na što je Županijska skupština Dubrovačko-neretvanske županije uložila žalbu, tvrdeći kako taj teritorij pripada Hrvatskoj. Zbog toga Hrvatski sabor nikada nije ratificirao ugovor o razgraničenju. S druge strane, Republika Srpska, jedan od entiteta Bosne i Hercegovine, uložila je žalbu na razgraničenje na rijeci Uni, jer je ugovoreno kako će ada na rijeci između Hrvatske Kostajnice i Bosanske Kostajnice pripasti Hrvatskoj, kao i veći dio same rijeke kod njenog ušća u rijeku Savu. Prema tumačenju RS-a, granica bi trebala ići središnjom linijom Une (Bickl, 2019: 54).

Koridor kroz Neum činio je dva desetljeća jedinu kopnenu vezu Dubrovnika s ostatkom Hrvatske. Posebno je pitanje granice postalo ključno nakon pristupanja Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine, kada je granica Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom postala vanjska granica Unije. Kako bi se olakšao promet dobara između dva dijela Hrvatske,

dogovoreno je da se sva roba koja prolazi iz jednog dijela Hrvatske u drugi kontrolira samo na hrvatskim graničnim prijelazima (Bickl, 2019: 53). Tijekom 1990-ih na dnevni red je prvi put stavljeno pitanje povezivanja države. Kao najlogičnije rješenje od početka se nametala izgradnja mosta, o čemu je 1998. započela rasprava u Hrvatskom saboru. Od tada je pitanje izgradnje Pelješkog mosta bilo predmetom svake predizborne kampanje za parlamentarne izbore. Do konačnog početka izgradnje, 2019. godine, predstavljeno je nekoliko idejnih rješenja, a izgradnja je prvi put započela 2005. iako do tog trenutka nisu bili dogovoreni niti projekt, izabrani izvođači radova, niti je ishoda građevinska dozvola (Žabec, 2022a).

Ukupno je izrađeno desetak idejnih rješenja, a nekoliko puta se visina mosta prilagođavala zahtjevima Bosne i Hercegovine kako bi u luku Neum mogli uplovljavati kruzeri i veliki vojni brodovi. Radovi su po drugi put otvoreni 2007. godine, ali se zbog mnogih poteškoća gradnja zaustavlja 2010 (Žabec, 2022a). Zbog teške ekonomske situacije nova Vlada Zorana Milanovića raskida ugovor o izgradnji te pokušava pronaći novo rješenje. Jedna od ideja bila je izgradnja zatvorenog cestovnog koridora kroz zaleđe Neuma, kojim bi se prometovalo bez zadržavanja. Ali zbog prosvjeda vlasti BiH, koja je uvjetovala izgradnju istovjetnog koridora do luke Ploče, dolazi do odustajanja od te ideje (Žabec, 2022b). Nakon toga hrvatske vlasti pokušavaju pronaći optimalno rješenje, te nakon što je studija izvodljivosti potvrdila da je Pelješki most najbolje rješenje za povezivanje juga Hrvatske Europska unija donosi odluku o sufinanciranju projekta. U lipnju 2017. Europska komisija donosi odluku o sufinanciranju iz Europskog fonda za regionalni razvoj. Te iste godine Parlament BiH pokreće inicijativu za zaustavljanje radova dok se ne riješi pitanje morske granice kod Neuma, ali bez uspjeha. Izvođač, kineski konzorcij China Road and Bridge Corporation, izabran je početkom 2018. godine, koji s radovima započinje krajem srpnja te iste godine. Točno četiri godine kasnije, u srpnju 2022., Pelješki most pušten je u promet (Žabec, 2022a).

Pitanje razgraničenja na moru između Hrvatske i BiH još uvijek nije riješeno. Bosna i Hercegovina nastojala je izboriti nesmetan prolaz većih brodova ispod Pelješkog mosta kako bi oni mogli nesmetano pristajati u neumsku luku. Ali ostaje problem pristupa otvorenom moru, jer plovila iz Bosne i Hercegovine moraju iz teritorijalnog mora BiH proći kroz hrvatsko teritorijalno more. Bosanskohercegovačke vlasti inzistiraju na pravu pomorskog pristupa otvorenom moru, usvojivši 2019. odluku o pozivu na zaustavljanje radova na Pelješkom mostu te pozivu na bilateralne razgovore oko razgraničenja na moru. U suprotnom, BiH zadržava pravo na postupak pred Međunarodnim sudom za pravo mora. Milorad Dodik, član Predsjedništva BiH iz reda srpskog naroda, usprotivio se odluci, istaknuvši kako ona nije u interesu Republike Srpske kao entiteta, da se ona ne bavi pitanjem razgraničenja na rijeci Uni, te da može dovesti u pitanje izgradnju mosta na rijeci Savi kod Gradiške (Bickl, 2022: 65-68).

Pitanje pristupa Bosne i Hercegovine otvorenom moru preko područja RH dogovoreno je 1998. *Sporazumom o slobodnom tranzitu kroz teritorij Republike Hrvatske u i iz luke Ploče i kroz teritorij Bosne i Hercegovine u Neumu*. Njime je predviđen slobodan i nesmetan protok osoba, prtljage i robe kroz neumski koridor, bez naplate carine i drugih pristojbi. *Sporazumom* je reguliran status slobodne i vanjskotrgovačke zone u Pločama, pri čemu gospodarski subjekti iz BiH imaju ugovorene prednosti. Korisnici slobodne zone iz Bosne i Hercegovine imaju pravo obavljanja djelatnosti, također bez plaćanja carine i drugih pristojbi i naknada (Bolanča, 2001: 46-47).

Drugo otvoreno granično pitanje nalazi se na rijeci Uni kod Hrvatske i Bosanske Kostajnice. *Ugovorom o državnoj granici između BiH i Republike Hrvatske* granica je određena kanalom Unčice, čime povijesna utvrda Stari grad Zrinski pripada Hrvatskoj. Nakon potpisivanja *Ugovora*, Republika Srpska je uložila žalbu tvrdeći kako granica prolazi sredinom rijeke Une. Zbog toga *Ugovor* nije nikada ratificiran niti od Parlamenta Bosne i Hercegovine niti od Hrvatskog sabora (Klemenčić, 1999/2000:

98). Granični spor pokušao se riješiti na sastanku Predsjedništva Bosne i Hercegovine, predsjednika Hrvatske Iva Josipovića i premijerke Jadranke Kosor, kada su ponuđena četiri rješenja: (i) ratifikacija *Ugovora* od strane parlamenata objiju država; (ii) djelomična ratifikacija *Ugovora* koji podrazumijeva prihvaćanje nespornog dijela granice, te započinjanje novih pregovora oko spornih dijelova; (iii) uspostava nove komisije koja bi pripremila novi granični sporazum; te (iv) opcija rješavanja spora arbitražom ili postupkom pred Međunarodnim sudom pravde. Međutim, ovaj sastanak nije rezultirao uspjehom, niti je izabrano ijedno od ponuđenih rješenja (Šelo Šabić i Borić, 2016: 7).

Ekonomska suradnja Hrvatske i BiH

Hrvatska i Bosna i Hercegovina međusobno su važni trgovinski partneri. Do ulaska Hrvatske u Europsku uniju ona je bila najveći izvoznik u Bosnu i Hercegovinu, dok je izvoz BiH u Hrvatsku bio na drugom mjestu po važnosti, odmah nakon Njemačke. Ulazak Hrvatske u EU značio je napuštanje Srednjoeuropskog ugovora o slobodnoj trgovini (CEFTA) i gubitak povlastica koje su ove dvije zemlje imale kao članice ovog trgovinskog bloka. Kako bi se ublažile posljedice ulaska Hrvatske u EU na trgovinsku razmjenu s BiH, prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, Hrvatska je nakon svog ulaska u EU mogla nastaviti izvoziti 2/3 svojih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda uz nultu stopu carina, ali je BiH zadržala pravo nametanja carina za preostalu količinu robe iz Hrvatske (Šarganović, 2016: 164). Ulazak Hrvatske u EU pozitivno se odrazio na fiskalnu sliku BiH i na ukupnu vanjskotrgovinsku robnu razmjenu s EU-om, dok se negativno odrazio na razmjenu između ovih dviju zemalja, te na razmjenu između BiH i ostatka CEFTA-e (Šarganović, 2016: 169).

Najvažnije tržište za Hrvatsku nakon ulaska u Europsku uniju postalo je područje upravo EU-a jer robna razmjena s državama članicama čini oko 77 posto ukupnog uvoza, te 70 posto ukupnog izvoza, prema podacima hrvatskog Državnog zavoda za statistiku za 2021. Najvažniji

vanjskotrgovinski partneri su Slovenija, Italija i Njemačka. Ostatak vanjskotrgovačkih aktivnosti čini uvoz i izvoz iz trećih zemalja, od kojih su najvažnije Bosna i Hercegovina, Sjedinjene Američke Države i Srbija. Hrvatska je u 2021. u Bosnu i Hercegovinu izvezla robe u vrijednosti 1,6 milijarde eura, dok je uvezla robe u vrijednosti od gotovo 975 milijuna eura. Gotovo 9% ukupnog hrvatskog izvoza u 2021. ostvareno je u Bosni i Hercegovini (DZS, 2022).

Europska unija kao posrednik u Jugoistočnoj Europi

Europska unija na Zapadnom Balkanu ima za cilj stvaranje zone političke stabilnosti i ekonomskog prosperiteta. U tu svrhu formiraju se koncepti za regionalnu suradnju, postavljajući suradnju kao alternativu nestabilnostima u ovom dijelu Europe. Želja za povezivanjem s Europom i primjenom demokratskih načela i procesa temelj je preduvjeta za stvaranje perspektive punopravnog članstva u EU svih zemalja regije (Knezović, 2006: 83). Kao jedan od prvih inicijativa regionalne suradnje uspostavljen je program PHARE. Izvorno zamišljen kao program pomoći Mađarskoj i Poljskoj, program se proširio na deset zemalja kandidatkinja za članstvo u EU iz Srednje i Istočne Europe. Zemlje obuhvaćene Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (među kojima su bile Hrvatska i Bosna i Hercegovina) koristile su različite PHARE potprograme kao osnovu za suradnju na području razvoja i istraživanja i obrazovanja. Zemlje Zapadnog Balkana iz programa su dobivale samo simboličnu pomoć, stoga je on zamijenjen CARDS programom koji je osigurao znatniju materijalnu pomoć (Knezović, 2006: 85).

Politička inicijativa iz Royaumonta imala je za cilj jačanje stabilnosti i dobrosusjedskih odnosa među državama Jugoistočne Europe, te mirnim rješenjima dovesti do političke suradnje u regiji. Bila je to prva inicijativa koja je bila usmjerena na podupiranje implementacije Daytonskog sporazuma, a uz zemlje regije i članice EU u procesu su sudjelovale i Turska, SAD i Rusija, te organizacije poput Vijeća Europe i OESS-a. Glavni zadatak koji je Vijeće ministara Europske unije postavilo

Royaumontskom procesu bilo je dati momentum u postizanju stabilnosti, izbjegavanju sukoba i njegovanju mira kroz isticanje važnosti civilnih organizacija za promoviranje demokratizacije i konsenzualno rješavanje sukoba (Knezović, 2006: 86-87). Inicijativa je stavila naglasak na neprofitni sektor kao ključni čimbenik svakog demokratskog društva u procesu provođenja političkih, ekonomskih i socijalnih reformi (Knezović, 2006: 90).

Kao nadopunu Royaumontskog procesa, Europska unija je 1996. pokrenula Regionalni pristup namijenjen razvoju i obnovi ekonomske suradnje slobodnim protokom roba, usluga i ljudi i projektima od zajedničkog interesa. Unutar tog pristupa EU je davala financijsku potporu i trgovinske preferencije državama bivše Jugoslavije (plus Albaniji), uz uvjete poštivanja Daytonskog i Pariškog sporazuma, te uz punu suradnju s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju. Unija je navela principe poštivanja demokracije, ljudskih prava i prava manjina te tržišne ekonomije kao uvjete političke uvjetovanosti koji bi doveli do „nagrada“ – nastavka daljnjeg približavanja EU (Beširević i Cujzek, 2013: 161). Regionalni pristup podrazumijevao je multilateralni pristup zemljama Zapadnog Balkana, što je služilo kao poticaj državama da uspostave međusobne političke i ekonomske odnose. Perspektiva nije bilo punopravno članstvo u Europskoj uniji, već trgovinski odnosi, financijska pomoć i ekonomska suradnja, čime je državama regije jasno dano do znanja da se nalaze na nižem stupnju odnosa prema EU u odnosu na pretpristupni proces država Srednje i Istočne Europe (Beširević i Cujzek, 2013: 162).

Jedan od pokušaja međunarodne zajednice u cilju stabiliziranja regije, poticanja suradnje među zemljama sudionicama i uspostavljanja strategije za prevenciju sukoba, na inicijativu Europske unije 1999. pokrenut je Pakt o stabilnosti. Više od četrdeset zemalja preuzelo je obvezu poticanja zemalja jugoistoka Europe u naporima za postizanjem mira, demokracije, ekonomskog prosperiteta i poštivanja ljudskih prava, u svrhu postizanja stabilnosti u regiji. Značajnu ulogu u Paktu

imali su i institucije OESS-a, UN-a, NATO-a, OECD-a, te i Sjedinjene Američke Države i Rusija (Knezović, 2006: 105). Konkretni ciljevi projekta uključivali su kreiranje demokratskog političkog procesa, stvaranje dobrosusjedskih odnosa u regiji, formiranje tržišnih gospodarstava, poticanje gospodarske suradnje, borba protiv organiziranoga kriminala i korupcije, te stvaranje uvjeta za punu integraciju u političke, ekonomske i sigurnosne strukture prema njihovom izboru (Knezović, 2006: 106).

U posljednjih nekoliko godina Europska unija intenzivirala je suradnju zemalja Zapadnog Balkana i članica EU kroz Berlinski proces. Proces je pokrenula Njemačka 2014. godine, sa zemljama regije i ostalim partnerima kako bi se promovirala regionalna suradnja i ubrzalo približavanje zemalja Zapadnog Balkana i EU-a. Format je uskoro postao vodeća inicijativa u procesu proširenja, s ciljem poticanja regionalne suradnje i integracije (Butković, 2022: 1). Proces ima nekoliko ciljeva, koji uključuju rješavanje bilateralnih pitanja, postizanje pomirenja unutar regije, jačanje regionalne gospodarske suradnje, provedbu reformi, napredak po pitanju vladavine prava te napredak u području sigurnosti. Berlinski proces temelji se na godišnjim samitima na najvišoj razini, koje prati niz sastanaka na nižim razinama. Prednost njegove forme je što djeluje kao element strukture EU-a, što se pozitivno odražava na njegove dosege. Zbog manjeg broja članova u procesu donošenja odluka, odlučivanje o inicijativama puno je brže nego na institucionalnoj razini Europske unije, koja broji 27 članica (Butković, 2022: 2-3). Hrvatska snažno podupire europsku perspektivu država Zapadnog Balkana u ubrzavanju gospodarske integracije. U kontekstu jačanja europske energetske sigurnosti Hrvatska pokazuje spremnost postati energetska čvorište koje može znatno pridonijeti energetske sigurnosti Srednje Europe i regije kroz proces izgradnje novih plinovoda, između ostalog i prema Bosni i Hercegovini (Kreizer, 2022; MVEP, 2022).

Hrvatska kao posrednik prema Bosni i Hercegovini

Složeni oblik hrvatskog teritorija predstavlja vojno-sigurnosni izazov. Zbog činjenice da Bosna i Hercegovina predstavlja spojnicu između istoka i juga države, regionalni integracijski procesi nacionalni su interes Hrvatske. Regionalna suradnja, kao dio razvoja dobrosusjedskih odnosa i osiguranja stabilnosti i prosperiteta u regiji, ima važno mjesto u vanjskopolitičkoj aktivnosti i obrambenoj suradnji. Euroatlantski proces u regiji doprinosi stabilnosti i sigurnosti bliskog okruženja Hrvatske i prožima prostorno-funkcionalne procese i odnose kao uvjet stabilnosti i razvoja. Integracijskim procesima na regionalnoj i europskoj razini znatno može doprinijeti i razvoj komunikacijsko-prometne mreže (Lozančić, 2009: 41-44). Bitno geostrateško značenje za Hrvatsku, ali i Bosnu i Hercegovinu ima izgradnja koridora Vc, koji služi kao važna spojnica juga i istoka Hrvatske, ali daje prostorima ovih država i važno europsko geostrategijsko značenje. Gravitacijski potencijal urbanizacije gradova Splita i Zadra može utjecati i na prostorno-funkcionalne odnose i na prostoru Bosne i Hercegovine zbog toga što dijelovi te zemlje gravitiraju ovim hrvatskim gradovima (Lozančić, 2009: 44-45).

Nakon završetka procesa euroatlantskih integracija Hrvatska bi trebala biti više orijentirana na prosperitet regije, a posebno Bosne i Hercegovine, jer ima obvezu podupiranja opstanka te države kao potpisnica Daytonskog sporazuma. Briga o BiH temelji se ne samo na činjenici da su Hrvati konstitutivni narod Bosne i Hercegovine, kojima je potrebno pružiti pomoć poštivanjem njezinih institucija, nego i na činjenici da Hrvatska i BiH imaju specifičan geografski odnos. Bilo kakva nestabilnost u Bosni i Hercegovini utjecala bi i na hrvatsko gospodarstvo, vanjskotrgovinsku razmjenu, turizam, ali i na sigurnosnu situaciju (Bošnjak i Bošnjak, 2018: 334).

Ipak, ne smijemo zanemariti interne bosanskohercegovačke probleme koji i dalje opterećuju tranzicijski potencijal zemlje, neovisno o potpori susjednih zemalja i šire transatlantske zajednice. Dakle, kompliciranost državnih i lokalnih struktura u BiH, u kojima međunarodna prisutnost

još uvijek igra značajnu ulogu, teškoće u procesu formiranja vlasti nakon provedenih izbora i osiguranju legitimne političke predstavljenosti svih naroda te izrazita divergentnost strateških odrednica dvaju entiteta u pogledu najvažnijih pitanja vezanih za regionalnu i europsku sigurnost (perspektiva članstva BiH u NATO savezu, jednoznačno određenje prema ruskoj agresiji u Ukrajini i posljedično nametanje sankcija,¹ priznavanje neovisnosti Kosova itd.) nastavljaju predstavljati značajnu prepreku ubrzanju transatlantskih procesa u BiH.

U usporedbi s drugim članicama NATO-a i Europske unije, Hrvatska ima komparativne prednosti u procesu potpore integraciji zemalja Jugoistočne Europe u navedene organizacije, što se posebno odnosi na Bosnu i Hercegovinu. Ta prednost temelji se na višestoljetnoj zajedničkoj povijesti, bliskoj kulturi i jeziku, te geostrateškom položaju ovih dviju zemalja. Hrvatska je posebno aktivna u bilateralnim i multilateralnim inicijativama usmjerenim na integraciju zemalja Jugoistočne Europe u euroatlantske strukture. Prioritet hrvatskih vlasti trebao bi biti vođenje istaknute uloge u multilateralnim inicijativama koje imaju za cilj približavanje ove regije euroatlantskim integracijama, kao predstavnika države koja je nedavno završila taj proces (Knezović i Esteves Lopes, 2018: 9-11).

Hrvatska je u vrlo kratkom vremenu prošla put od objekta do subjekta euroatlantskih političkih i ekonomskih procesa. Početkom 2000. bila je u svojevrsnoj međunarodnoj izolaciji, da bi svega 13 godina kasnije postala punopravna članica NATO-a i Europske unije. Te godine bila je i domaćin Zagrebačkog *summita* na kojem je Europska unija prvi put ozbiljno pružila ruku suradnje regiji obilježenoj sukobima, a dvadeset godina kasnije upravo Hrvatska je bila predvodnica sličnog procesa (*Summit EU – Zapadni Balkan* u okviru svog prvog predsjedanja Vijećem EU 2020. godine). Jugoistočnu Europu čini nekoliko slabih država,²

1 Kao i u slučaju Srbije, od zemlje kandidatkinje za članstvo u EU očekuje se puna usklađenost sa Zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom EU, osobito u iznimno kriznim situacijama kao što je ukrajinska kriza.

2 Engl. – *weak states*.

obilježenih unutardržavnim sporovima, te je regija i sama podložna utjecaju velikih sila poput Rusije, Kine i Turske, koje ne dijele iste vrijednosti i interese kao zapadne saveznice (Knezović i Klepo, 2017: 7).

Trend povratka geostrategije „na velika vrata“ u svjetsku politiku u posljednjih desetak godina nažalost nije zaobišao ni jugoistočni dio Europe. Nezadovoljavajući tempo procesa pridruživanja transatlantskim strukturama, uzrokovan općom nezainteresiranošću „Zapada“ te populističkim i autokratskim karakterom većine političkih elita u regiji, otvorio je mogućnost (re)pozicioniranja asertivnih međunarodnih aktera koji ako ne žele potpuno blokirati integracijske procese u regiji, zasigurno ih žele usporiti. Tu se naravno radi o državama kao što su Rusija i Kina, ali sporadično i Turska te pojedine arapske zemlje. Nizak opći standard u regiji, nekonkurentnost regionalnih gospodarstava i striktna kondicionalnost pretpristupnih fondova EU kreiraju pogodno okruženje za maksimizaciju političkog učinka proizašlog iz financijskih injekcija ovih zemalja, što dugoročno utječe i na legitimnost transatlantskih procesa i njihovih protagonista. Na taj način transformacijski procesi koji su imali zamjetnu dinamiku i djelovali ireverzibilno sve više gube zamah i utjecaj na političke i ekonomske procese u regiji. Tromost procesa proširenja Europske unije na Zapadni Balkan stvorila je u njemu antizapadno raspoloženje, frustracije i osjećaj nesigurnosti, što ove velike sile koriste kako bi destabilizirale regiju, ali i jedinstvo zapadnih saveznika (Jović, 2022: 14).

Zaključak

Hrvatska i BiH od perioda razdruživanja bivše Jugoslavije do danas, uz određene turbulentnosti i sporadična nerazumijevanja, gaje dobrosusjedske odnose na obostrano zadovoljstvo i korist. Koliko god da određene činjenice nekad izgledaju samorazumljivo, za potrebe šire kontekstualizacije bilateralnih odnosa između ovih dviju zemalja, na ovom ih je mjestu korisno ponoviti. Prije svega, dvije su zemlje imale zajedničku poziciju *vis-a-vis* pitanja disolucije jugoslavenske federacije

i težnje za ostvarenjem državnog suvereniteta i samostalnosti u ranom posthladnoratovskom razdoblju. Nažalost, u objema zemljama je državni suverenitet plaćen nemjerljivo visokom cijenom – veliki broj ljudskih života je ugašen, počinjeni su brojni zločini protiv čovječnosti, mnogi gradovi devastirani, o širim gospodarskim i društvenim posljedicama da i ne govorimo. Također, obje su zemlje, svaka na svoj način i svojom dinamikom, odabrale put priključivanju transatlantskoj zajednici kao jedinog racionalnoj razvojnoj koncepciji u periodu nakon pada Berlinskog zida i raspada dotadašnje zajedničke federacije. Osim toga, dijelile su i slične, ako ne identične, tranzicijske tegobe obilježene disfunkcionalnošću državnog aparata, nedostatkom adekvatne političke kulture i konsenzusa, pojačanim teretom korupcije i organiziranog kriminala te gospodarske nerazvijenosti opterećene neadekvatnim obrazovnim sustavima i posljedično nekonkurentnom radnom snagom.

Nakon *summita* u Zagrebu 2000. godine između lidera EU i zemalja regije demokratska konsolidacija i gospodarski razvoj dviju zemalja postaju neodvojivi dio Procesa stabilizacije i pridruživanja. Kondicionalnost i pretpristupni fondovi EU postaju glavni motor pokretač korjenitih reformi u dvjema zemljama, dok transformacijski mehanizmi Partnerstva za mir i procesa pridruživanja NATO savezu generiraju transformaciju sigurnosnog sektora i vojno-civilne odnose.

U posljednja dva desetljeća bilateralni odnosi dviju zemalja, ali i njihovi opći politički i gospodarski razvojni procesi odvijaju se u širem kontekstu procesa pridruživanja transatlantskim strukturama. Unatoč značajnim tranzicijskim tegobama, širi proces apsorpcije europskih vrijednosti u društveno-politički sustav ovih dviju zemalja nepovratno mijenja stanovite obrasce ponašanja u političkom i gospodarskom životu te unapređuje funkcionalnost državnih aparata na svim razinama. U tom smislu svi prijepori, uključujući i preostale bilateralne nesuglasice, rješavat će se u širem kontekstu navedenih promjena, što nameće određene uzuse ponašanja i podrazumijeva odricanje od agresivnog pristupa u pokušaju rješavanja postojećih sporova.

Drugim riječima, uvažavajući činjenicu da ni u kojem slučaju ne treba podcjenjivati ozbiljnost izazova koji stoje ispred dviju zemalja u njihovim odnosima, ohrabruje činjenica da spomenuti efekti euroatlantskog procesa pridruživanja u njih unose novu dimenziju i određuju vrijednosno-operativni okvir u kojem se oni trebaju rješavati. Ono što zasigurno neće pomoći ubrzavanju rješavanja postojećih bilateralnih prijepora jest tromost državne uprave u oba slučaja i „funkcionalna povezanost“ volje za rješavanjem postojećih izazova s izbornim ciklusima u ovim zemljama.

Ipak, bez obzira na sve postojeće izazove, jasno je vidljivo čak i pri samom pogledu na geografsku kartu regije kako su ove dvije zemlje upućene jedna na drugu. Nadalje, značajan napredak Hrvatske na njezinom euroatlantskom putu te kontinuirano zalaganje za podršku procesu unapređenja pridruživanja BiH NATO savezu i EU daje dodatnu dimenziju dobrosusjedskim odnosima dviju zemalja. Naime, Hrvatska je 2009. postala punopravna članica NATO saveza, a 2013. EU. Proces potpunog europskog integriranja završen je 1. siječnja 2023. stjecanjem punopravnog članstva u eurozoni i šengenskom području, čime Hrvatska sve europske *policy*-procese i razne dimenzije europskog integriranja praktički dovodi do državne granice BiH. Paralelno s time, kao zemlja izraženog udjela turizma u nacionalnom BDP-u, Hrvatska jasno definira stabilnost BiH, ali i ostatka regije, kao strateški nacionalni interes. Razumijevajući činjenicu da su stabilnost i prosperitet u ovom dijelu Europe praktički teško zamislivi izvan konteksta održivog procesa pridruživanja transatlantskim institucijama, temeljenog na jasno definiranim kriterijima, Hrvatska postaje jedan od temeljnih zagovornika nastavka spomenutih procesa u cijeloj regiji, a posebno u BiH.

Ipak, kako je to bilo i u slučaju Hrvatske, dok je potpora prijateljskih zemalja integracijskim procesima jako važna, ključne reforme temeljene na jasno definiranim strateškim prioritetima i funkcionalnom političkom konsenzusu trebaju biti generirane unutar same zemlje kandidatkinje i u tom smislu pred BiH je dug put demokratske i gospodarske

konsolidacije i usvajanja širokog dijapazona zahtjevnih kriterija za članstvo u EU ali i NATO savezu.

Literatura

- Beširević, N. i Cujzek, I. 2013, Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu – dosezi i ograničenja, *Politička misao*, 50(1), 155-179.
- Bickl, T. 2019, Bridge over Troubled Waters: The Pelješac Project, China, and the Implications for Good-neighbourly Relations and the EU, *Croatian Political Science Review*, 56(3-4), 50-78.
- Bolanča, D. 2001, Pravni status luke Ploče u sklopu hrvatskih relevantnih propisa i međunarodnog Sporazuma o slobodnom tranzitu kroz teritorij Republike Hrvatske u i iz luke Ploče i kroz teritorij Bosne i Hercegovine u Neumu (1998.), *Pomorski zbornik*, 39(1), 17-55.
- Bošnjak, M. i Bošnjak, R. 2018, Uspješnost vanjske politike Republike Hrvatske od osamostaljenja do danas, *Zbornik sveučilišta Libertas*, 3(1), 325-339.
- Butković, H. 2022, Berlinski proces: jučer, danas i sutra, *IRMO aktualno*, 30, 1-9.
- DZS 2022, Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2021, Državni zavod za statistiku, <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29548> (pristupljeno 12. 4. 2023.).
- Grubiša, D. 2000, The Zagreb Summit and Croatian Foreign Policy, *Croatian International Relations Review*, 6(20/21), 117-121.
- Hrvatski sabor 2011, *Deklaracija o promicanju europskih vrijednosti u jugoistočnoj Europi*. Narodne novine, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_10_121_2379.html

- Hrvatski sabor 2018, *Deklaracija Hrvatskoga sabora o položaju hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Narodne novine, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2018_12_118_2331.html
- Jović, D. 2022. Hrvatsko-bosanskohercegovački odnosi. *Predavanje u okviru memorijala Zdravko Grebo*, Sarajevo, 22. 3. 2022., 1-18, https://fcjp.ba/images/Dejan_Jovic-Hrvatsko-bosanskohercegovacki_odnosi.pdf
- Klemenčić, M. 1999/2000. The Border Agreement Between Croatia And Bosnia-herzegovina: The First But Not The Last. *IBRU Boundary and Security Bulletin*, Winter 1999-2000, 1, 96-101.
- Knezović, S. 2006. Postkonfliktni okviri regionalne sigurnosti i suradnje u jugoistočnoj Europi – inicijative Europske unije, *Politička misao*, 43(2), 79-120.
- Knezović, S. i Esteves Lopes, M. 2018, *Croatia as a Small State in Contemporary International Relations*, Hans-Seidel-Stiftung, Zagreb.
- Knezović, S. i Klepo, N. 2017, *Croatian Foreign Policy in 3D*, Hans-Seidel-Stiftung, Zagreb.
- Kreizer, N. 2022, 3. 11. Berlinski proces ušao u oprezno optimističnu fazu. Deutsche Welle, <https://www.dw.com/hr/berlinski-proces-u-%C5%A1ao-u-oprezno-optimisti%C4%8Dnu-fazu/a-63643296>
- Lozančić, M. 2009, Sigurnosni izazovi za Republiku Hrvatsku u euroatlantskom geostrategijskom kontekstu, u T. Smerić, G. Sabol (ur.) *Sigurnost i obrana Republike Hrvatske u euroatlantskom kontekstu* (str. 35-50), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- MVEP 2021, Provedbeni program Ministarstva vanjskih i europskih poslova za razdoblje 2021. – 2024., Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, <https://mvep.gov.hr/UserDocImages/files/file/2021/211901-Provedbeni-program-MVEP--2021-2024.pdf> (pristupljeno 12. 4. 2023.).

- MVEP 2022, 21. 10., Potpora nastavku aktivnosti u okviru Berlinskog procesa. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, <https://mvep.gov.hr/press/potpورا-nastavku-aktivnosti-u-okviru-berlinskog-procesa/248959> (pristupljeno 12. 4. 2023.).
- N1 Info 2022, 15.12., Povijesni dan: Bosna i Hercegovina dobila status kandidata za članstvo u EU. N1 Hrvatska, <https://n1info.hr/regija/bosna-i-hercegovina-dobila-status-kandidata/>
- Omerbegović, S. i Šarić, I. 2019, Granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Republikom Hrvatskom, *Historijski pogledi*, 2(2), 414-429.
- Palokaj, A. 2020, 4. 5., Ekskluzivno Nacrt Zagrebačke Deklaracije za summit EU – Zapadni Balkan „EU obećava veću pomoć regiji, ali ne spominje članstvo niti proširenje“, Euractiv, <https://euractiv.jutarnji.hr/euractiv/ekskluzivno-nacrt-zagrebacke-deklaracije-za-summit-eu-zapadni-balkan-eu-obecava-vecu-pomoc-regiji-ali-ne-spominje-clanstvo-niti-prosirenje-10271530>
- Šarganović, H. 2016, Analiza uticaja ulaska Hrvatske u EU na ekonomiju Bosne i Hercegovine. *Društvena i tehnička istraživanja*, 2, 162-175.
- Šelo Šabić, S. i Borić, S. 2016, *Crossing Over: A Perspective on Croatian Open Border Issues*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Zagreb.
- Vego, M. 2017, Uređena država – otvoren put u NATO i EU, *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine*. DOI:10.5644/PI2017.171.11
- Žabec, K. 2022a, 25. 7., Kronologija izgradnje: Most je prvi put spomenut 1994. godine, u povijest je ušao – Luka Bebić. *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/peljeski-most/kronologija-izgradnje-most-je-prvi-put-spomenut-1994-godine-u-povijest-je-usao-luka-bebic-15226789>

Žabec, Krešimir 2022b, 25. 7., SDP-ova vlada bila je za koridor kroz Neum, a onda je stigao dopis iz Sarajeva: „Na to ne možemo pristati!“, *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/peljeski-most/sdp-ova-vlada-bila-je-za-koridor-kroz-neum-a-onda-je-stigao-dopis-iz-sarajeva-na-to-ne-mozemo-pristati-15226793>

Mirko Pejanović

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

www.anubih.ba

mpejanovic@anubih.ba

GEOPOLITIČKE PROMJENE U EVROPI I SVIJETU I MOGUĆNOST UBRZANJA INTEGRACIJE BOSNE I HERCEGOVINE U EVROPSKU UNIJU

Sažetak

Preokret u opstojnosti države Bosne i Hercegovine nastao je potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine. Dejtonskim mirovnim sporazumom uspostavljen je geopolitički okvir za izgradnju mira u Bosni i Hercegovini i odvijanje procesa integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO.

Proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju odvijao se uspješno do 2008. godine, kada je potpisan Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji s Evropskom unijom. Nakon dužeg čekanja na provođenje Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji dvije uticajne evropske države – Savezna Republika Njemačka i Velika Britanija, svojom inicijativom prekinule su zastoje u integracijskom procesu Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Tokom 2015. godine ratifikovan je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju od svih članica Evropske unije.

Početak 2019. godine Bosna i Hercegovina je dobila mišljenje sa 14 uslova za sticanje statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Cijeli mandatni period Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine u vremenu 2018–2022. godine protekao je bez novih koraka u ispunjavanju 14 uslova za kandidatski status Bosne i Hercegovine.

Nakon intervencije Ruske Federacije u februaru 2022. godine na Ukrajinu nastaju nove geopolitičke okolnosti za mir na Zapadnom Balkanu i u Evropi. Geopolitička

kretanja u Evropi dovela su do oblikovanja novog odnosa institucija Evropske unije prema dobijanju kandidatskog statusa za članstvo Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji. Taj novi odnos institucija Evropske unije uslovljen geopolitičkim promjenama potvrđen je odlukom Vijeća Evropske unije u decembru 2022. godine da se Bosni i Hercegovini dodijeli status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji.

Nakon sticanja statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji Bosna i Hercegovina stoji pred izazovom da ubrza proces integracije u Evropsku uniju i spriječi opasnosti ruskog uticaja na Republiku Srpsku i time i na Bosnu i Hercegovinu.

Ključne riječi: Evropska unija, Bosna i Hercegovina, geopolitičke promjene u Evropi, Ruska Federacija, invazija na Ukrajinu, pretpostavke ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

Bosna i Hercegovina i geopolitički okvir Dejtonskog mirovnog sporazuma

Nakon troipogodišnjeg rata od 1992. do 1995. godine u Bosni i Hercegovini je zaustavljen rat. Rat je 1992. godine započeo kao agresija vojnih snaga Miloševićevog režima: Jugoslovenske narodne armije, paravojnih snaga iz Srbije i paravojnih snaga koje je formirala Srpska demokratska stranka. Do septembra 1992. godine agresorske snage su pod svoju kontrolu stavile 70% teritorije Republike Bosne i Hercegovine. U izvođenju agresije Miloševićevog autoritarnog režima na Bosnu i Hercegovinu izvršena je vojna opsada Sarajeva kao glavnog grada i nasilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata sa prostora istočne Bosne, Posavine, Bosanske krajine i istočne Hercegovine. Više od milion stanovnika pomjereno je sa svojih vjekovnih mjesta življenja. Otpor agresiji pružile su građanske patriotske snage pod rukovodstvom Ratnog predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. U aprilu 1992. godine Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine formiralo je Armiju Republike Bosne i Hercegovine koja će uspostaviti linije odbrane i vojnom snagom braniti suverenitet, integritet i multietničko biće Bosne i Hercegovine.

Nakon Vašingtonskog mirovnog sporazuma na početku 1994. godine zaustavljen je vojni sukob između Bošnjaka i Hrvata. Time je bitno promijenjen odnos vojnih snaga u Bosni i Hercegovini.

Sjedinjene Američke Države uložile su svoju moć, svoj uticaj u svijetu, kao i svoj prestiž u međunarodnoj zajednici, i pokazale liderstvo u pripremi Dejtonskog mirovnog sporazuma tokom ljeta i jeseni 1995. godine. Administracija Sjedinjenih Američkih država je za vođenje pregovora imenovala svog specijalnog predstavnika Richarda Holbrookea.¹

U pregovorima za postizanje mirovnog rješenja u Bosni i Hercegovini pošlo se od Plana Kontrolne grupe.² Unutar Kontaktne grupe, koju čine vodeće svjetske sile, postignut je konsenzus da se mirovno rješenje gradi na konceptu razdvajanja vojnih snaga: Armije Republike Bosne i Hercegovine sa Hrvatskim vijećem obrane na jednoj i Vojske Republike srpskog naroda na drugoj strani. Tako je izvedeno i rješenje unutrašnjeg ustrojstva Bosne i Hercegovine sa dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine u obuhvatu 51% teritorije Bosne i Hercegovine i Republika srpskog naroda u obuhvatu 49% teritorije Bosne i Hercegovine.

Unutar Dejtonskog mirovnog sporazuma oblikovan je i Ustav Bosne i Hercegovine. Ovim ustavom uspostavljeno je ustavno-političko i teritorijalno ustrojstvo sa dva entiteta i institucijama države Bosne i Hercegovine: Parlament, Predsjedništvo države, Vijeće ministara, Ustavni sud i Centralna banka.

Nakon što je završena arbitraža za grad Brčko u postdejtonskom vremenu, Distrikt Brčko postao je sastavnim dijelom teritorijalnog ustrojstva države Bosne i Hercegovine.³ Tako je dejtonsko ustrojstvo države Bosne i Hercegovine, zbog dominacije etničkog momenta u ispoljavanju političkih interesa, učinilo državu Bosnu i Hercegovinu

1 Specijalni predstavnik predsjednika Sjedinjenih Američkih Država za pregovore o postizanju mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu bio je američki diplomata Richard Holbrooke.

2 Kontaktnu grupu činile su vodeće svjetske sile, članice Vijeća sigurnosti: Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija, Francuska, Ruska Federacija. Članica Kontaktne grupe je i Savezna Republika Njemačka. Zemlje članice Kontaktne grupe usvojile su mirovni plan koji će postati osnova za pripremu Dejtonskog mirovnog sporazuma na temelju konsenzusa vodećih svjetskih sila.

3 Grad Brčko je u okviru arbitraže u postdejtonskom vremenu 1998. godine dobio status distrikta koji je vezan za državu Bosnu i Hercegovinu.

nefunkcionalnom. Država Bosna i Hercegovina uz pomoć međunarodne zajednice i bonskih ovlasti Visokog predstavnika međunarodne zajednice transformiše se i razvija unutar istorijskog procesa integracije u Evropsku uniju.⁴ Radi se o tome da je Bosna i Hercegovina, na osnovu Dejtonskog mirovnog sporazuma, dobila geopolitički okvir za izgradnju mira i integraciju u evroatlantske institucije: Evropsku uniju i NATO savez. U tom kontekstu javlja se istorijska posebnost Dejtonskog mirovnog sporazuma jer je provođenje sporazuma osigurano snagom institucija međunarodne zajednice i institucijama bosanskohercegovačke demokratske vlasti te uz primjenu bonskih ovlasti Visokog predstavnika i međunarodne zajednice. Odgovornost za provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma ima Upravni odbor za implementaciju mira.⁵ Zahvaljujući civilnim i vojnim snagama međunarodne zajednice, Bosna i Hercegovina je postigla napredak u razvoju svojih demokratskih institucija. Od 1996. godine uspješno se provode parlamentarni izbori na lokalnom, kantonalnom, entitetskom i državnom nivou. Provedene su mnoge reforme koje su omogućile da država Bosna i Hercegovina uspostavi i izgradi preko 70 državnih institucija. Među tim institucijama su Državna granična služba, Oružane snage, Ministarstvo odbrane, Vijeće ministara sa devet ministarstava, Uprava za indirektno oporezivanje, Sud Bosne i Hercegovine, Obavještajno-sigurnosna služba (OSA), Agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Agencija za zaštitu ličnih podataka, Agencija za statistiku, Direkcija za evropske integracije i druge agencije. Za većinu ovih institucija zakonska osnova je osigurana privremenim odlukama Visokog predstavnika međunarodne zajednice, a najviše za vrijeme kada je Visoki predstavnik međunarodne zajednice bio Paddy Ashdown, diplomata Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije (2002–2006). Djelovanje i moć institucija

4 Integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju predstavlja provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma i ostvarivanje strateškog opredjeljenja države Bosne i Hercegovine da postane članica Evropske unije.

5 Od 2010. godine Ruska Federacija, kao članica Upravnog odbora za implementaciju mira sve manje učestvuje u gradnji konsenzusa ovog važnog tijela za izgradnju mira u Bosni i Hercegovini. Ambasador Ruske Federacije izdvaja mišljenje i daje potporu Miloradu Dodiku koji zagovara politiku secesije Republike Srpske iz Bosne i Hercegovine.

države Bosne i Hercegovine i dalje su ograničeni zbog nepostojanja konsenzusa vladajućih stranaka o državnom razvoju Bosne i Hercegovine u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

Provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma javlja se u istorijskoj perspektivi kao dovršenje integracije Bosne i Hercegovine u članstvo Evropske unije i NATO savez. U literaturi se to smatra dovršenjem internacionalizacije bosanskog pitanja. Pod tim se podrazumijeva istorijski proces u kome će država Bosna i Hercegovina usvojiti evropske standarde za organizaciju i funkcionisanje pravne države. Zapravo, radi se o onom istorijskom vremenu kada će Bosna i Hercegovina kao članica Evropske unije postati stabilna i ekonomski prosperitetna država. Tada će političke silnice zasnovane na nacionalnim i etničkim podjelama biti dokinute i otići u istorijsku prošlost.

Budućnost države Bosne i Hercegovine opredijeljena je postizanjem članstva u Evropskoj uniji. Za takav cilj postoji konstantna opredijeljenost građana Bosne i Hercegovine.

Geneza procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

Za Bosnu i Hercegovinu proces integracije u Evropsku uniju i NATO savez ima prevashodno geopolitičko značenje. Sa dobijanjem članstva u Evropskoj uniji i NATO savezu Bosna i Hercegovina će postići svoju unutrašnju integraciju i stabilnost u ekonomskom razvoju. Osim toga, Bosna i Hercegovina bi izgradila bitna svojstva pravne države koja štiti univerzalna ljudska prava i svoj državni integritet i suverenitet. U tom kontekstu istorijski projekt integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju predstavlja strateški interes građana Bosne i Hercegovine jer omogućuje uspostavu stabilnog i trajnog mira.⁶

6 Vidi šire: Mirko Pejanović: Integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez kao pretpostavka za učvršćenje mira i stabilnog političkog razvoja države Bosne i Hercegovine, u knjizi: *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću*, University Press, Sarajevo, 2021, str. 198.

Proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju otpočeo je 1998. godine, kada je uspostavljeno Konsultativno radno tijelo (Consultative Task Force – CTF) kao forma za odvijanje tehničkog i političkog dijaloga između Bosne i Hercegovine i Evropske unije. Kasnije se taj dijalog odvijao u okviru Mape puta prema Evropskoj uniji. Na ovaj način Evropska unija putem institucije specijalnog predstavnika Evropske unije, a koja je uspostavljena Dejtonskim mirovnim sporazumom, politički i tehnički pomaže poslijeratnu obnovu Bosne i Hercegovine te izgradnju njenih demokratskih institucija i usvajanje evropskih standarda za uključivanje Bosne i Hercegovine u evropski integracijski proces.

Odnos Evropske unije prema Bosni i Hercegovini i njenoj budućnosti u članstvu Evropske unije institucije Evropske unije su potvrdile time što su od 1996. do 2018. godine uložile preko 3,5 milijardi eura u obnovu i razvoj Bosne i Hercegovine. Ova finansijska potpora Evropske unije omogućila je poslijeratnu obnovu infrastrukture, reformu javne uprave i vladavinu prava. Skoro da „nema regije u Bosni i Hercegovini u kojoj Evropska unija nije finansirala obnovu komunalne infrastrukture, obnovu obrazovanih ustanova, obnovu objekata zdravstvene zaštite, kao i razvoj malih i srednjih preduzeća.⁷ U martu 2000. godine Evropska unija je objavila Mapu puta kao odgovor na zahtjeve Bosne i Hercegovine za početak pregovora o stabilizaciji i pridruživanju. Mapa puta je bila podijeljena na političke, ekonomske mjere i mjere koje se odnose na demokratiju, vladavinu zakona i ljudska prava. Unutar političkih mjera usvojena su tri zakona bitna za funkcionisanje države Bosne i Hercegovine. To su: Izborni zakon, Zakon o državnoj službi i Zakon o državnoj graničnoj službi. U okviru ekonomskih mjera ukinut je Zavod za platni promet. Potom su ukinute trgovinske barijere između entiteta. Uspostavljen je i Institut Bosne i Hercegovine za standarde, mjeriteljstvo i intelektualno vlasništvo te Institut za akreditaciju.

7 Vidi: Mirko Pejanović: Geneza odvijanja procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju 1998–2018, u knjizi: *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću*, University Press, Sarajevo, 2021, str. 205.

Donesena su i tri zakona: Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o konkurenciji i Zakon o stranim direktnim ulaganjima.

Mjere vezane za demokratiju, vladavinu zakona i ljudska prava odnosile su se na donošenje imovinskog zakona, poboljšanje uslova za održivi povratak, uspostavljanje institucije za ljudska prava – ombudsmena, i donošenje Zakona o sudskoj i tužilačkoj funkciji u Federaciji Bosne i Hercegovine te Zakona o sudu i sudskoj službi Republike Srpske. Nakon pozitivne ocjene Evropske komisije 2003. godine o napretku u 16 oblasti uslijedilo je odobrenje Vijeća Evropske unije u novembru 2005. godine za otvaranje pregovora o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Zvanični pregovori između Evropske unije i Bosne i Hercegovine započeli su u januaru 2006. godine. Dva mjeseca nakon početka pregovora Evropska komisija je dalji nastavak pregovora usloвила postizanjem napretka u reformi policije.

Nakon što je Dom naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine u junu 2008. godine usvojio dva zakonska prijedloga o reformi policije, „Bosni i Hercegovini je omogućeno potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čime je Bosna i Hercegovina ušla u ugovorni odnos s Evropskom unijom“.⁸ Nužno je potcrtati da su pregovori o reformi policije trajali četiri godine i da su završeni prihvatanjem kompromisnog rješenja. Umjesto uspostavljanja jedinstvenog lanca komandovanja i budžeta, uvedena je na nivou države Direkcija za koordinaciju policijskih agencija. Dogovoreno je da se cjelovita reforma policije izvede u okviru ustavnih promjena u Bosni i Hercegovini.

Poslije potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju nastale su teškoće u proceduri njegove ratifikacije u institucijama Evropske unije. Teškoće su nastale krajem 2009. godine, kada je Evropski sud za ljudska prava donio presudu protiv države Bosne i Hercegovine u predmetu „Sejdić i Finci“. Presudom je država Bosna i Hercegovina obavezana da amandmanima na Ustav Bosne i Hercegovine ukine

8 *Ibid.*, str. 206.

diskriminaciju etničkih manjina u pravu da biraju i da budu birani u državno Predsjedništvo i Dom naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Donošenje amandmana na Ustav Bosne i Hercegovine nije imalo konsenzus vladajućih stranaka u dužem vremenskom trajanju. Zbog toga je Vijeće Evropske unije odlučilo da Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i Evropske komisije „čeka svoju primjenu i realizaciju sve dok se ne postigne implementacija presude Evropskog suda za ljudska prava u presudi 'Sejdić i Finci'“.⁹

Implementacija presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić i Finci“ nije uslijedila u mandatnom periodu Parlamenta Bosne i Hercegovine od 2010. do 2014. godine. Provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić i Finci“ nije uslijedila ni u mandatu Parlamentarne skupštine u periodu od 2014. do 2018. godine, kao ni u mandatu od 2018. do 2022. godine.

Aktivnosti u odnosu na provođenje presude Suda za ljudska prava odložene su nakon što je došlo do britansko-njemačke inicijative 2015. godine. Ovom inicijativom, koju su prihvatile sve članice Evropske unije, ustanovljeno je polazište da se reforme političkog karaktera za koje ne postoji konsenzus u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine odlože za buduće vrijeme. Na ovoj osnovi primjena presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić i Finci“ nije više jedan od uslova za stavljanje na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Tako je 2015. godine „započela realizacija Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i time nastavljen proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju“.¹⁰

Od 2008. godine, kada je potpisan Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji između Bosne i Hercegovine i Evropske unije, pa do 2015. godine proteklo je sedam godina zastoja u odvijanju evropskog integracijskog procesa.

9 *Ibid.*, str. 207.

10 *Ibid.*

Na temelju provođenja dokumenata pod nazivom *Reformska agenda* tokom 2016. godine podnesen je zahtjev za članstvo u Evropsku uniju. Vijeće Evropske unije zahtjev je ocijenilo kredibilnim i u decembru 2016. godine „uručilo Bosni i Hercegovini upitnik sa 3.242 pitanja“.¹¹

Urađeni odgovori na postavljena pitanja u Upitniku omogućili su „Evropskoj komisiji da u maju 2019. godine objavi Mišljenje sa 14 prioriteta“.¹² Tih 14 prioriteta predstavljaju sveobuhvatnu mapu puta za reforme u daljem odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Realizacija mape sa 14 prioriteta predstavlja uslove za dobijanje statusa kandidata za članstvo u Evropsku uniju.

Zastoj u odvijanju integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju u vremenu: 2019–2022.

U mandatnom periodu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine 2018–2022. dolazi do zastoja u odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Parlamentarna većina u tom periodu, koju su činile Stranka demokratske akcije, Savez nezavisnih socijaldemokrata i Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine, nije imala koalicioni sporazum niti javno proglašeni program za realizaciju tog sporazuma. Partneri u vršenju vlasti bili su složni samo u podjeli mjesta u državnim resorima. Prioriteti iz Mišljenja Evropske komisije ostali su na periferiji sve do 28. aprila 2020. godine. Tada je na redovnoj sjednici Predsjedništva Bosne i Hercegovine obavljena rasprava o realizaciji 14 ključnih prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije. Formirana je politička radna grupa koja ima zadatak da inicira izradu Akcionog plana za realizaciju 14 prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije.

Sastav političke radne grupe čine članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine, predsjedavajući Vijeća ministara sa zamjenicima i članovi kolegija oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

Ovom sjednicom Predsjedništvo Bosne i Hercegovine prekinulo je skoro trogodišnji zastoj bavljenja institucija države Bosne i Hercegovine odvijanjem procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Vijeće ministara nije pripremalo zakone kojim se implementiraju prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije i sve je bilo na čekanju. Samo je postignut, nakon dužeg pregovaranja, Sporazum o izborima u Mostaru između Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine i Stranke demokratske akcije. Taj sporazum je otklonio prepreke za provođenje parlamentarnih izbora 2022. godine. Politička grupa koja je formirana na sjednici Predsjedništva nije se sastajala i nije postigla nikakve rezultate. Namjesto međustranačke saradnje i aktivnosti na provođenju 14 prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije, uslijedile su tokom cijele 2021. i u prvoj polovini 2022. godine političke konfrontacije. Te konfrontacije su dolazile zbog pokušaja rukovodstva Saveza nezavisnih socijaldemokrata i Narodne skupštine Republike Srpske da protivustavno preuzimaju nadležnosti institucija države Bosne i Hercegovine u oblasti indirektnog oporezivanja, pravosuđa, odbrane i drugim oblastima. Takve aktivnosti Narodne skupštine Republike Srpske dovele su do blokade rada institucija države Bosne i Hercegovine. Uslijed toga je političko i ekonomsko stanje u Bosni i Hercegovini 2021. godine bilo bitno pogoršano. Cilj je bio stvoriti zakonsku osnovu za secesiju Republike Srpske iz Bosne i Hercegovine. Ovim neustavnim i nezakonitim pokušajima Narodne skupštine Republike Srpske bilo je dovedeno u pitanje funkcionisanje Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Predsjedništva Bosne i Hercegovine i Vijeća ministara. Bilo je dužih perioda bez održavanja sjednica Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Zbog toga je izostala zakonodavna aktivnost Parlamenta Bosne i Hercegovine u vremenu 2018–2022. Samim tim izostala je aktivnost na provođenju 14 prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije o uslovima koje treba ispuniti Bosna i Hercegovina do sticanja statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji.

Radi se o tome da je rukovodstvo Saveza nezavisnih socijaldemokrata u liderstvu Milorada Dodika postalo produžena ruka politike Ruske Federacije na prostoru Republike Srpske kao dijela Bosne i Hercegovine. „Pokušaj ove stranke da tokom 2021. i 2022. godine blokira institucije države Bosne i Hercegovine doveo je do destabilizacije u razvoju bosanskohercegovačkog društva.“¹³ I ne samo to, u velikoj mjeri je bilo pogoršano stanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Misija EUFOR-a, kao mirovnih vojnih snaga Evropske unije, brojčano je proširena tokom 2021. godine kako bi se prevenirala nepovoljna kretanja u sferi opšte bezbjednosti građana.

Nova geopolitička kretanja u Evropi i promjena odnosa institucija Evropske unije prema Bosni i Hercegovini

Radikalne promjene u geopolitičkim odnosima u Evropi i svijetu nastale su s invazijom Ruske Federacije na Ukrajinu kao suverenu državu. Ova invazija donijela je nesagledive posljedice za mir u Evropi i šire u svijetu. Uništavaju se gradovi Ukrajine i njena infrastruktura. Građani su zbog granatiranja gradova izloženi masovnom stradanju. Nametanje vojne sile Ruske Federacije i državnog hegemonizma urušava međunarodni poredak u pogledu nepovredivosti državnog suvereniteta i međunarodno priznatih državnih granica. Ekonomija u evropskim državama bilježi recesiju. Većina građana, uslijed porasta inflacije, strahuje od siromaštva.

Zemlje Evropske unije izgradile su čvrsto jedinstvo u pružanju otpora agresiji Ruske Federacije na nezavisnu državu Ukrajinu. Ruskoj Federaciji su uvedene sankcije. Ukrajini se pruža pomoć i u oružju da odbrani svoju zemlju.

I pored ujedinjenosti zemalja Evropske unije u pružanju otpora ruskoj velikodržavnoj agresiji na Ukrajinu, „ruski uticaj i dalje postoji u zemljama Zapadnog Balkana. Srbija je izbjegla uvesti sankcije Rusiji

¹³ Vidi: Mirko Pejanović: Bosna i Hercegovina – 30 godina od sticanja nezavisnosti, UMHIS, Sarajevo, 2023, str. 13.

zbog invazije na Ukrajinu. Član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Milorad Dodik odlazi kod Putina i otvoreno podržava njegovu autoritarnu politiku¹⁴. Početkom 2023. godine, Milorad Dodik, u ulozi tek izabranog predsjednika Republike Srpske, dodjeljuje visoko priznanje Vladimiru Putinu. Time pokazuje da u potpunosti podržava agresivnu velikodržavnu politiku jednog autoritarnog vođe kakav je Vladimir Putin, predsjednik Ruske Federacije. Milorad Dodik, i sam, u svemu, autoritarni despot, traži uzor u Putinu i slijedi njegovu politiku. Takvo antievropsko i antibosanskohercegovačko držanje Milorada Dodika ugrožava temelje demokratije ne samo u Bosni i Hercegovini već i u Evropskoj uniji. Njegove antiustavne aktivnosti i aktivnosti protiv mira u Bosni i Hercegovini zavređuju širu akciju demokratskih slobodoljubivih snaga kako bi se poduzele mjere za zaustavljanje destruktivne politike Milorada Dodika prema državi Bosni i Hercegovini i prema Evropskoj uniji.

Lideri zemalja Evropske unije su, unutar vođenja jedinstvenog otpora prema ruskoj invaziji na Ukrajinu, došli do stanovišta da je potrebno učiniti zaokret prema Bosni i Hercegovini u pogledu njenog dobijanja statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Imajući u vidu opasnosti od širenja ruskog uticaja na zemlje Zapadnog Balkana, i u tom kontekstu na Bosnu i Hercegovinu, Vijeće Evropske unije je u decembru 2022. godine donijelo odluku o dodjeli Bosni i Hercegovini statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Pri tome se Evropsko vijeće rukovodilo geopolitičkim razlozima kojima se želi prevenirati dalji uticaj Ruske Federacije na prostoru Bosne i Hercegovine.¹⁵

Status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji koji je dobila Bosna i Hercegovina ima veliki značaj za dalje odvijanje evropskog integracijskog procesa. Zbog realne opasnosti da će se geopolitički odnosi u Evropi i dalje usložnjavati zbog ruske invazije na Ukrajinu,

¹⁴ *Ibid.*, str. 161.

¹⁵ U nastojanju da Bosna i Hercegovina dobije status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji posebnu aktivnost ispoljila je Republika Slovenija i njena ministrica vanjskih poslova Tanja Fajon. Vidi: *Oslobođenje* od 15. novembra 2022.

postavlja se pitanje da li se i koliko može ubrzati proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Geopolitički razlozi upućuju na nužnost ubrzanja integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, a to znači prelazak na završnu fazu integracije. Radi se o nužnosti pregovora o otvorenim poglavljima. Ispunjavanje uslova koji slijede, na temelju pregovora o otvorenim poglavljima, država Bosna i Hercegovina će graditi svoj novi zakonodavni sistem preuzimanjem evropske pravne stečevine. U preuzimanju evropskih standarda u ekonomiji i politici Bosna i Hercegovina će ući u brojne reforme, a među njima i u ustavnu reformu.

Pretpostavke za ubrzanje integracije u Evropsku uniju

U istorijskom razvoju svoje državnosti Bosna i Hercegovina je na kraju XX stoljeća, a to je nakon referendumu građana 29. februara i 1. marta 1992. godine, stekla suverenost i nezavisnost. Nije imala istorijske sreće da u miru razvija svoju ekonomiju i kulturu kao suverena država. Bila je izložena vojnoj agresiji Miloševićevog režima. Građani su samoorganizovanjem i putem svojih ustavnih institucija organizovali otpor i odbranu integriteta i multietničkog bića Bosne i Hercegovine. Glavni institucionalni nosioci organizacije i vođenja odbrane bili su Ratno predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine i Armija Republike Bosne i Hercegovine. Na temelju volje za odbranu državne suverenosti Bosne i Hercegovine i liderstva Sjedinjenih Američkih Država u vođenju pregovora rat je 1995. godine zaustavljen Dejtonskim mirovnim sporazumom.

Izgradnja bosanskohercegovačke države u postdejtonskom vremenu odvija se uz veliku političku, pravnu i finansijsku pomoć zemalja svijeta i zemalja Evropske unije. Sve se to izvodi angažovanjem Visokog predstavnika međunarodne zajednice koga imenuje Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija na osnovi odredbi Dejtonskog mirovnog sporazuma. Važna institucija provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma je i specijalni predstavnik Evropske unije u Bosni i Hercegovini. Njegova

uloga je primarno usmjerena na ostvarivanje istorijskog projekta integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Budući da integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju ima strateško značenje za interese građana da žive u miru i ekonomskom napretku, postavlja se pitanje koje su to društvene pretpostavke koje omogućuju ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Od više pretpostavki moguće je izdvojiti sljedeće:

- Geopolitičke pretpostavke
- Kulturološke pretpostavke
- Ustavno-zakonske i institucionalne pretpostavke
- Volja građana kao pretpostavka za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju

Geopolitičke pretpostavke za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju proističu iz globalnog geopolitičkog okvira izgradnje mira u Bosni i Hercegovini na osnovi Dejtonskog mirovnog sporazuma. Provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma usmjerava budućnost države Bosne i Hercegovine ka postizanju članstva i u Evropskoj uniji i u NATO savezu. U prve dvije decenije XXI stoljeća razvija se povoljan geopolitički okvir za integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Ali na početku treće decenije XXI stoljeća radikalno se mijenjaju geopolitički odnosi u Evropi i svijetu zbog agresije Ruske Federacije na nezavisnu državu Ukrajinu. Kako bi se spriječilo dalje širenje ruskog uticaja na Republiku Srpsku, kao dio Bosne i Hercegovine, nužno je mijenjati odnos institucija Evropske unije prema ubrzanju integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Evropska unija ima institucionalnu polugu da pruža tehničku, političku i materijalnu pomoć državi Bosni i Hercegovini da u ubrzanom toku usvaja evropske standarde i evropsku pravnu stečevinu. To je moguće postići uspostavom jedinstvene agende specijalnog predstavnika Evropske unije i Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Odgovornost za provođenje reformi obavezuje sve institucije vlasti da zajedno sa specijalnim predstavnikom Evropske

unije dovedu do uspješne realizacije Reformske agende. Nijedna država među državama Zapadnog Balkana nema kao Bosna i Hercegovina specijalnog predstavnika Evropske unije koji ima ulogu da pruža pomoć u odvijanju procesa integracije i sticanje članstva u Evropskoj uniji. Bosna i Hercegovina je u vremenu rata 1992–1995. imala velika stradanja civila, uključujući i genocid nad Bošnjacima u Srebrenici. Uz geopolitičke, postoje i etički razlozi da zemlje Evropske unije pruže daleko veću podršku i pomoć da Bosna i Hercegovina postane članicom Evropske unije do početka tridesetih godina XXI stoljeća.

Kulturološke pretpostavke znače sve ono što Bosnu i Hercegovinu geografski i kulturološki čini zemljom Evrope. Bosna i Hercegovina egzistira u središtu Zapadnog Balkana kao istorijska zemlja, kao prirodno-geografska cjelina i zemlja sa specifičnom multietničkom, multikulturalnom i multireligijskom strukturom. Od svoje srednjovjekovne državne samostalnosti Bosna i Hercegovina od 1463. godine egzistira preko četiri vijeka unutar Otomanskog Carstva, ali uvijek u svojoj teritorijalnoj cjelovitosti. Tokom austrougarske uprave nad Bosnom i Hercegovinom od 1878. do 1918. godine Bosna i Hercegovina prolazi kroz zasebnu modernizaciju. Bio je to zapravo period evropeizacije Bosne i Hercegovine, koju je provodilo moćno Austro-Ugarsko Carstvo. U dvije Jugoslavije Bosna i Hercegovina je od 1918. do 1990. godine, a naročito u Titovoj Jugoslaviji od 1945. do 1990. godine, postigla zlatno doba u svom ekonomskom i kulturnom razvoju.

U okviru sistema obrazovanja Bosna i Hercegovina podigla je nove generacije obrazovanih građana za rad u privredi i društvenim službama. I prije rata u Bosni i Hercegovini 1992. godine brojni građani Bosne i Hercegovine su šezdesetih godina XX stoljeća radili u zemljama Evropske unije: Njemačkoj, Austriji, Švedskoj i drugim zemljama. Prema relevantnim uvidima o građanima Bosne i Hercegovine vidljivo je da su vrlo cijenjeni radnici na evropskom tržištu. U postdejtonskom i poslijeratnom periodu preko 400.000 radno sposobnih stanovnika Bosne i Hercegovine emigriralo je, radi zaposlenja, u razvijene zemlje

Evropske unije. Oni se vrlo uspješno integrišu u društvene tokove i postaju cijenjeni građani.

Evropska kulturološka svojstva građana Bosne i Hercegovine, kao i želja da njihova zemlja Bosna i Hercegovina postane članicom Evropske unije, snažno potvrđuje da država Bosna i Hercegovina ima kulturološku pretpostavku da ubrzano postane članica Evropske unije.

Ustavno-zakonske i institucionalne pretpostavke odnose se na mogućnost ugradnje Evropske klauzule u Ustav Bosne i Hercegovine. Na ovaj način bi se Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine uvela u poziciju da ubrzano usvaja zakone kojim se preuzima evropska pravna stečevina u zakonski sistem Bosne i Hercegovine. Uz uvođene evropske klauzule u odredbe Ustava, sve su postsocijalističke zemlje: Češka, Slovačka, Mađarska, Poljska, Slovenija i Hrvatska, godišnje u svojim parlamentima usvajale više desetina zakona i tako ubrzano usvojile evropsku pravnu stečevinu i sticale uslove za prijem u članstvo Evropske unije.

Volja građana kao jedna od pretpostavki za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju ogleda se u tome da 75% građana Bosne i Hercegovine iskazuje želju da njihova zemlja ubrzano postane članicom Evropske unije. U postdejtonskom vremenu već je skoro pola miliona građana Bosne i Hercegovine svoju životnu egzistenciju pronašlo u zemljama Evropske unije. Tako bosanskohercegovački građani iz cijele Bosne i Hercegovine postaju Evropljani. Radi se o tome da i njihova država institucionalno postane članicom Evropske unije. Sa izgradnjom moderne saobraćajne infrastrukture te osiguranjem slobodnog kretanja osoba, robe, kapitala i usluga građanima će se omogućiti da žive i rade po svom izboru na širokom evropskom tržištu.

Zaključak

Integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju javlja se kao istorijski proces izgradnje države a u okviru geopolitičkog okvira uspostavljenog Dejtonskim mirovnim sporazumom. Evropski integracijski proces omogućuje unutrašnju integraciju Bosne i Hercegovine.

Od 1998. godine, kada počinje tehnički i politički dijalog Bosne i Hercegovine i Evropske unije, protekle su 24 godine. U tim godinama Bosna i Hercegovina je provela više reformi i došla do potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom 2008. godine.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju nije mogao stupiti na snagu do 2015. godine zbog neprovođenja odluke Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić i Finci“.

Posredstvom britansko-njemačke inicijative, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Bosne i Hercegovine i Evropske unije ratifikovan je od svih država članica Evropske unije. Usvojena je Reformska agenda i Bosna i Hercegovina je 2016. godine aplicirala za članstvo. Zatim je ispunila upitnik sa 3.242 pitanja. Aplikacija je ocijenjena kredibilnom i uslijedio je odgovor Evropske unije u maju 2019. godine. Evropska komisija je uspostavila Mišljenje sa 14 prioritetnih pitanja koja valja putem reformi realizovati kako bi Bosna i Hercegovina dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji.

Umjesto međustranačkog razumijevanja uslijedilo je političko sukobljavanje vladajućih stranaka u mandatu Parlamentarne skupštine od 2018. do 2022. godine.

Tokom 2021. i 2022. godine Savez nezavisnih socijaldemokrata, sa svojim liderom Miloradom Dodikom, započeo je aktivnost blokade institucija države Bosne i Hercegovine. Narodna skupština Republike Srpske započela je nezakonito i jednostrano odlučivati o prenošenju nadležnosti sa institucija države Bosne i Hercegovine na Republiku Srpsku. Sve je to dovelo do destabilizacije političkog i sigurnosnog

stanja u Bosni i Hercegovini. Ustavni sud Bosne i Hercegovine odbio je nezakonite i neustavne zakone Narodne skupštine Republike Srpske. U rukovodstvu Republike Srpske je sve više prihvatana uticaj Putinove Ruske Federacije. To su nove opasnosti za provođenje evroatlantskih integracija.

Kada je u februaru 2022. godine Ruska Federacija izvršila invaziju na suverenu Ukrajinu, nastali su novi geopolitički odnosi u Evropi i svijetu. Rukovodstvo Republike Srpske i dalje podržava agresivnu i velikodržavnu politiku Vladimira Putina.

Do preokreta u pogledu odvijanja procesa integracije države Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju dolazi u decembru 2022. godine. Tada zemlje članice Evropske unije donose odluku o dodjeli statusa kandidata Bosni i Hercegovini za članstvo u Evropskoj uniji. Odluka je donesena na osnovi geopolitičkih razloga. Postoji jedinstvo zemalja članica Evropske unije da ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju može prevenirati dalji ruski uticaj na Republiku Srpsku kao dio Bosne i Hercegovine.

U tim novim geopolitičkim kretanjima u Evropi postavlja se pitanje kako ubrzati dalji proces integracije Bosne i Hercegovine kroz otvaranje pregovora o članstvu unutar otvorenih poglavlja.

Kao moguće pretpostavke za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju izdvajaju se geopolitičke i kulturološke pretpostavke. Zatim slijede ustavno-zakonske i institucionalne pretpostavke. Važna pretpostavka je i volja 75% građana da njihova zemlja postane članicom Evropske unije. Najvažniji koraci u ubrzanju integracije Bosne i Hercegovine je donošenje Reformske agende specijalnog predstavnika Evropske unije koja će biti istovjetna za specijalnog predstavnika Evropske unije i Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine.

Sljedeći, važan, drugi korak je usvajanje evropske klauzule putem izmjene Ustava Bosne i Hercegovine, čime će se stvoriti institucionalni preduslovi za ubrzano donošenje zakona kojim se preuzima evropska pravna stečevina u zakonodavni sistem Bosne i Hercegovine.

Literatura

Pejanović, M. 2021, Integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez kao pretpostavka za učvršćenje mira i stabilnog političkog razvoja države Bosne i Hercegovine, u knjizi: *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, M. 2021, Geneza odvijanja procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju 1998–2018, u knjizi: *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću*, University Press, Sarajevo.

Pejanović, M. 2023, *Bosna i Hercegovina – 30 godina od sticanja nezavisnosti*, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo.

Nezavisne novine *Oslobođenje* od 15. 11. 2022.

Selmo Cikotić

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

selmo.cikotic@fpn.unsa.ba

KOOPERACIJA – NE KONFRONTACIJA (31 GODINA NEZAVISNOSTI DOMOVINE)

Sažetak

Razumijevanje i vrednovanje nezavisnosti domovine podrazumijeva artikuliranu državotvornu svijest, osjećaj nacionalnog identiteta i ponosa, kao i razumijevanje uzroka i posljedica mnogih dešavanja i procesa iz prošlosti koji utiču na aktuelne tokove, a nesumnjivo će imati uticaja i na mnoge tokove u budućnosti. Specifičan geopolitički i geokulturološki položaj Bosne i Hercegovine zahtijeva elastičan i kompleksan pristup mnogim osjetljivim i otvorenim pitanjima, sposobnost da se prisutnim trendovima konfrontacije, isključivosti i fragmentacija suprotstave vrijednosti kooperacije, uključivosti i integracija, odnosno da se vrijeme nestabilnosti i sukoba zamijeni vremenom progresa, razvoja i stabilnosti. Vanjska politika koja bi kapitalizirala ovakve unutrašnje promjene mogla bi se temeljiti na mudrosti da snagu države primarno opredjeljuje stepen njene integriranosti u sveukupnu međunarodnu arhitekturu. U slučaju Bosne i Hercegovine značaj rastuće snage i uticaja dijaspore u svijetu valja prepoznati kao novu mogućnost u vanjskoj politici, ali i u mnogim unutrašnjim procesima u Bosni i Hercegovini – ekonomiji, obrazovanju, nauci, sportu i drugim sferama funkcioniranja države i jačanja društvene zajednice.

Svoje komentare vezane za ovako značajnu godišnjicu, kojoj mi u akademskoj zajednici, pa ni u državnim institucijama, ne pridajemo adekvatan značaj, želim započeti riječju zahvalnosti organizatorima ove diskusije. Zahvalan sam svim slušaocima, a posebno onima koje će ova cjelokupna rasprava motivirati

da promijene i unaprijede neke od svojih rezona i stavova vezanih za pitanje slobode, mira i nezavisnosti koje živimo, uz sve primjedbe i komentare koji se tim vrijednostima mogu dodati.

Također želim svoje obraćanje početi konstatacijom da je jako luksuzno ovim temama se baviti iz perspektive akademske zajednice. Izaberete područje, diskurs, vremenski obuhvat, kao i obim i sadržaj pitanja kojima se želite baviti, o kojima želite promišljati, istraživati i govoriti. Za razliku od akademske zajednice, u realnom životu, iz pozicije odgovornosti državnih struktura, odnosno institucija vlasti, problemi biraju vas. I vi se onda bavite pitanjima i problemima koji su vam nametnuti, u prostoru i vremenu njihovog nastanka, po redu i prioritetima koje diktira situacija, a ne vi.

Nezavisnost i državotvorna svijest

U namjeri da primijetim nedostatak svjesnog i odgovornog odnosa prema svojoj državi, svojoj domovini, od strane određenog procenta njenih državljana, građana, opredijelio sam se da u samom uvodu svoga izlaganja govorim o **domovini**. Ne slučajno. Duga i dramatična iskustva ovih prostora prepoznaju historijsko i životno značenje realnosti da je zemlja pomiješana s vodom – *blato*, a zemlja pomiješana s krvlju – *domovina*.

Suštinu odnosa prema Bosni i Hercegovini neminovno valja posmatrati u kontekstu činjenice da mira, slobode i nezavisnosti Bosne i Hercegovine ima onoliko koliko su dominantne vrijednosti i snaga onih koji joj žele dobro u odnosu na namjere i djelovanje onih koji je osporavaju i razgrađuju.

Burno milenijsko iskustvo Bosne sugerije da sudar probosanskih i antibosanskih snaga, praktično, traje konstantno. Tokom vremena mijenjali su se intenzitet i forma njegovog manifestovanja.

Čak i oni koji glasno i svjesno nastoje osporiti kontinuitet trajanja, subjektivitet, a posebno budućnost i prosperitet Bosne i Hercegovine, često koriste izreku „od Kulina bana i dobrih dana“ – u namjeri da naglase dugo trajanje neke pojave ili tradicije, kao i sintagmu „mirna Bosna“ – kojom žele predstaviti postizanje rješenja nekog teško rješivog problema ili procesa.

Ovom prilikom uputno je podsjetiti se činjenice da je plemenita i dobra zemlja Bosna preživjela različita vremena sukobljavanja i preplitanja uticaja najmoćnijih svjetskih imperija i država različitih historijskih etapa, i da su često granice tih dominantnih carstava i uticaja počinjale i završavale upravo na prostorima bosanske zemlje. Ili su se na njoj preklapale i sudarale.

Ono što posebno treba imati u vidu jeste činjenica da je posljednjih više od jednog i po stoljeća, spletom složenih društvenih i historijskih okolnosti, među stanovnicima Bosne stvoren prividan dojam da bosanska država ne pripada svojim građanima, već da je tuđa. Čak se išlo i korak dalje – uspostavljena je praksa da je *sevap uzeti od države*, pa još i ako se „plijen podijeli raji i sirotinji“ onda to već prelazi u dobročinstvo ili herojstvo. Tragična posljedica ovakvog stanja reflektovala se gubljenjem državotvorne svijesti, gubljenjem osjećaja nacionalnog ponosa i nacionalnog identiteta te nedostatkom mnoštva praktičnih manifestacija odgovornog odnosa prema svojoj državi. Prema *domovini*. Čak i među odgovornim vršiocima vlasti na nekim državnim nivoima.

Historija ljudske zajednice je historija sukobljavanja, osvajanja i otimanja. Ne treba se čuditi namjerama tuđina, osvajača, prema Bosni, kakve god one bile. Ali odnos bosanskih građana, njenih državljana, prema svojoj domovini valja stalno preispitivati. I dograđivati. Ne samo iz potrebe da se zadovolje puke formalnosti građanske i patriotske privrženosti svojoj domovini. Mnoštvo je psiholoških, kulturoloških, vjerskih i socioloških razloga da se ovaj odnos neprekidno preispituje i nadograđuje. Ne samo u interesu domovine, već više u interesu svakog njenog građanina pojedinačno. Uostalom, zadovoljstvo građanina je jedini pravi indikator stanja u domovini, njene razvijenosti i kvaliteta organizacije i funkcioniranja njenih institucija.

Značaj ovakvog pristupa možda najbolje ilustrira vjerska doktrina svojim postavkama da je *ljubav prema domovini polovina vjere*, odnosno *poslije Boga, na ovom svijetu – domovina*.

Nedostatak državotvorne svijesti nema za posljedicu samo nedostatak nacionalnog identiteta i nacionalnog ponosa, već po pravilu proizvodi veće probleme u neminovnosti sticanja pojedinačnog i kolektivnog podaničkog mentaliteta.

Značaj referenduma za obnavljanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine

Na referendumsko pitanje s početka 1992. godine *Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda BiH – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive* oko dvije trećine građana Republike Bosne i Hercegovine odgovorilo je pozitivno. Referendum je održan u skladu s visokim standardima i zahtjevima domaćeg zakonodavstva i međunarodne pravne prakse, uz rigorozan međunarodni nadzor.

Društveno-političke odnosno historijske okolnosti trenutka u kome se održavao referendum za mnoge koji su učestvovali u izjašnjanju svoga stava i volje značio je i prihvatanje rata kojim se prijetilo od onih koji su već bili napali druge bivše jugoslavenske republike jer nisu bile spremne prihvatiti velikosrpski državni koncept. U slučaju Republike Bosne i Hercegovine, kao što je naknadni razvoj događaja i potvrdio, opredjeljenje za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu podrazumijevalo je i spremnost na suočavanje s udarom i velikohrvatskog državnog koncepta.

Unatoč činjenici da su neki uticajni centri moći tadašnje Evrope i svijeta stali na stranu agresije Socijalističke Republike Jugoslavije, i kasnije Republike Hrvatske, na suverenu i nezavisnu Republiku Bosnu i Hercegovinu, u čemu je, svojom neefikasnošću i neaktivnošću, učestvovala i svjetska Organizacija ujedinjenih nacija, ratno liderstvo Republike Bosne i Hercegovine uspjelo je očuvati funkcionalnost, legalitet i legitimitet svojih institucija, formirati vlastitu odbrambenu silu – Armiju Republike Bosne i Hercegovine, i iznenaditi ne samo agresore

i njihove lokalne pomagače već i čitav svijet. Herojska, neočekivana i neobjašnjiva odbrana Republike Bosne i Hercegovine naknadno je postala planetarno poznata kao *čudo bosanskog otpora*.

Etička komponenta čuda bosanskog otpora

Ako se, međutim, pažljivo analizira unutrašnja struktura i fizionomija ponašanja agresora i branilaca, dolazi se do vrlo značajnih zaključaka koji se ne vide na površini, a često se zanemaruju u mnogima analizama. Brutalnosti, nasilju i zločinima jednog i drugog agresora državno rukovodstvo i branioци Republike Bosne i Hercegovine, unatoč inferiornosti u skoro svim bitnim elementima moći, suprotstavili su visoke civilizacijske, moralne, pravne i viteške odnosno vojničke vrijednosti. Praktično je prva bitka u odbrambenom ratu dobijena na polju **morala**. Ovu pobjedu slijedila pobjeda na nivou **politike**, pa onda na nivou **medija**, i na kraju – pobjeda je bila konačno efektuirana na **bojnom polju**.

Ali moćnici međunarodne zajednice, koji su tada mogli odlučivati o sudbini Republike Bosne i Hercegovine, nisu dozvolili da njeni branioци ostvare konačnu pobjedu na bojnom polju, nakon čega bi, kao pobjednici, mogli diktirati mnoge uslove postizanja i primjene mira.

U pregovorima o miru u Daytonu postalo mi je jasno da su nam znatno ozbiljniji problemi prisutni u stavovima i zahtjevima predstavnika Kontakt grupe i drugih svjetskih centara moći tog trenutka nego u nerazumnosti ili tvrdoglavosti zahtjeva ili očekivanja naših susjeda, koji su, kao učesnici rata, odnosno agresori, pregovarali o postizanju mira u Republici Bosni i Hercegovini. U samim potpisnicima Dejtonskog mirovnog sporazuma nalazi se definicija karaktera rata u Republici Bosni i Hercegovini. Podsjećanja radi, ugovor o miru potpisali su učesnici rata – predsjednici Republike Bosne i Hercegovine, Savezne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske.

Komentirajući suštinu Dejtonskog sporazuma, Alija Izetbegović kaže:

” da je to gorak mir... možda nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata... u situaciji kakva jeste, u svijetu kakav jest, bolji mir se nije mogao postići ... to je kolosalni kompromis, u kojem se ništa ne može promijeniti a da se sve ne promijeni... i da nijedna strana ne može tražiti za sebe neke pozitivne promjene a da ne prihvati i one za sebe nepovoljne.

Unatoč svim rezervama i mogućim primjedbama, mora se priznati da su u godinama nakon okončanja rata dominantna volja i ponašanje međunarodne zajednice, u prvom redu SAD-a, ali i mnogih drugih država, bili na strani uspostave održivog mira te rekonstrukcije i obnove Bosne i Hercegovine. Posebno je vidljiva promjena u liderstvima Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske, gdje su novoizabrani šefovi država Tony Blair i Jacques Chirac prema Bosni i Hercegovini, za razliku od svojih prethodnika Majora i Mitterranda, imali pozitivan i konstruktivan pristup.

Svakako, posvećenost i angažman SAD-a i NATO-a imali su presudan značaj u svim bitnim postratnim postignućima i progresu Bosne i Hercegovine na unutrašnjem i međunarodnom planu. Doprinos dvojice visokih predstavnika – Wolfganga Petritscha i Paddyja Ashdowna, posebno je značajan u reformama i napretku Bosne i Hercegovine. Neprihvatanje sveobuhvatne reforme Ustava BiH, tzv. Aprilskog paketa, 2006. godine označilo je promjenu kursa i tempa napretka postdejtonske Bosne i Hercegovine. Domaći i međunarodni politički akteri mijenjaju svoj odnos i odgovornost prema efektima reformskih procesa. Primjera radi, za razliku od značajne i vrlo uspješne reforme odbrane, koja je bila i svojevrsna ustavna reforma, podržane od SAD-a i NATO-a, policijska reforma, podržana od EU, doživjela je potpun neuspjeh.

Sprega etničkih politika i međunarodne zajednice

Etničke politike na površini, a nacionalističke u suštini, počinju dobijati na zamahu i značaju. Klausewitz je „okrenut naglavačke“. Neuspjele ratne politike nasilja zamjenjuje se drugim, političkim metodama, u namjeri da se političkim instrumentima ostvare ratni ciljevi podjele i cijepanja Bosne i Hercegovine. Sadašnje politike Srbije i Hrvatske prema Bosni i Hercegovini nisu ništa manje maliciozne od Miloševićeve i Tuđmanove. U analizi ovih odnosa bitno je primijetiti činjenicu da imena ljudi koji otjelovljuju jednu ili drugu politiku nisu toliko bitna. Važno je shvatiti stoljetne ideologije i politike jednog i drugog velikodržavnog projekta koje osporavaju Bosnu i Hercegovinu i njen politički narod.

Ove politike nastoje učiniti sve da blokiraju, ospore i uspore rad institucija, pojedinih dijelova i cjelokupne države Bosne i Hercegovine. Ove politike nastoje kreirati dojam o nemogućnosti i neodrživosti trajanja Bosne i Hercegovine kao države, da bi naknadno, na bazi tako kreiranog dojma, tražile dalju fragmentaciju i secesiju BiH.

Međunarodna zajednica, po suštini mirovnih/dejtonskih aranžmana (OHR u prvom redu), ima ulogu mehanizma deblokade i pronalaska rješenja u momentima kada domaće strukture nisu u stanju riješiti određeni zastoj ili nesporazum. Valja primijetiti neodrživost sadašnje pozicije te i takve međunarodne zajednice, otjelovljene prvenstveno u poziciji OHR-a, koja *ima sva ovlaštenja i nikakvu odgovornost*. Takvo stanje ne postoji nigdje u demokratskom i razvijenom svijetu. Da ta međunarodna zajednica igra ulogu protektora, imala bi visok nivo odgovornosti. Neaktivnost takve međunarodne zajednice ide naruku destruktivnim snagama u Bosni i Hercegovini. Da i ne govorimo o situacijama kada nekim odlukama i postupcima ne pomaže i ne podržava konstruktivne snage, već one koje je osporavaju i razgrađuju Bosni i Hercegovinu.

U isto vrijeme, u analizi domaćih aktera, suludo je povlačiti znak jednakosti između onih koji govore i rade protiv svoje domovine s

jedne i onih koji je grade i brane s druge strane. Govoriti o tri štetna i destruktivna nacionalizma pristajanje je na opasnu tezu velikodržavnih koncepata Srbije i Hrvatske, kao i dijela nedobronamjerne međunarodne zajednice. Ovim se izjednačavaju odgovornost za agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i zasluge za odbranu Republike Bosne i Hercegovine. Ovakve postavke govore o nespojivosti etničkih i drugih razlika koje postoje unutar Bosne i Hercegovine kao ključnim razlozima za dalju fragmentaciju države.

Pristup ove vrste potpuno zanemaruje milenijsku kohabitaciju svih različitosti unutar Bosne i Hercegovine, koje je čine toliko privlačnom i zanimljivom tokom njenog dugog historijskog hoda stradanja, osporavanja, opstajanja i ponosa. Ovakav pristup osporava postojanje bosanske duhovnosti, koja svjedoči o milenijskom taloženju kulturološke, političke, duhovne i društvene supstance, koja je izvan i iznad pojedinačnih etničkih, vjerskih i kulturoloških identiteta.

Odnos prema perspektivama Domovine

Veoma je bitno razlikovati one koji imaju *dobre* od onih koji imaju *loše* namjere u odnosu na budućnost i jačanje Bosne i Hercegovine. Oni koji imaju odgovorne i pozitivne namjere prema svojoj domovini ne smiju se dijeliti po osnovama koje im preporučuju protivnici Bosne i Hercegovine – iz zemlje i iz inostranstva. Etničke, vjerske, kulturološke i druge razlike su prisutne, ali ne i presudno bitne za budućnost bilo kojih od ovih pojedinačnih identiteta, a pogotovu ne za budućnost Bosne i Hercegovine kao države.

Bošnjaci ne smiju sebi dati ekskluzivno pravo na zastupanje i odbranu interesa Bosne i Hercegovine. Srbi i Hrvati, kao i Ostali, ne trebaju se, i ne smiju, odricati svojih prava na Bosnu i Hercegovinu, koja im po svim ljudskim, društvenim i političkim kriterijima pripadaju. Istovremeno, svi moraju balansirati svoja prava i svoje odgovornosti prema domovini. Nepošteno je insistirati na svojim pravima u okviru domovine, a ne izvršavati ni elementarne obaveze i dužnosti prema njoj.

U isto vrijeme, Bošnjaci moraju biti svjesni svoje posebne odgovornosti. Ne mogu uspjeti u projektu izgradnje i razvoja domovine bez svih ostalih. Ako pak u tome, iz bilo kakvih razloga, ne bi uspjeli, onda bi oni bili odgovorni. Ali i tako prepoznatljiva odgovornost ne daje im za pravo da, bez učešća ostalih, svojataju Bosnu i Hercegovinu.

Balansiranje ovih vrijednosti nije nimalo lako postići. Skoro je nemoguće na bilo kojem praktičnom pitanju postići ravnotežu proklamovanih stavova različitih politika unutar Bosne i Hercegovine. Tada se, kako je ambasador Holbrooke znao kazati, u nemogućnosti postizanja balansa satisfakcija pribjegava postizanju balansa frustracija. I takav balans vodi ka stabilnosti i osjećaju ravnopravnosti unutar domovine.

U tom smislu, oni koji imaju dobre namjere moraju prepoznati svoju ključnu odgovornost u stvaranju pretpostavki za izlazak iz postojećeg stanja blokada, međusobnih optužbi i sukoba različite vrste.

Na unutrašnjem planu, sukobe proizvode i zagovaraju oni koji **ne žele** uspjehe i napredak Bosne i Hercegovine. Primitivna i nedobronamjerna svijest i praksa proizvode sukobe i neprijatelje i tamo gdje se to može izbjeći. Ne treba imati nikakva posebna znanja niti sposobnosti za takav odnos. To zna i može svako. *Kunst* politike potrebne Bosni i Hercegovini je u sposobnosti da se od neprijatelja prave saveznici odnosno prijatelji.

Uključivost, integracije i kooperacija, a ne isključivost, fragmentacija i konfrontacija

Na nivou međunarodne politike Bosna i Hercegovina treba ne samo prepoznavati već i prakticirati i potpuno zaživljavati mnoge svoje komparativne i komunikacijske prednosti, ne samo u odnosu na susjede već i u odnosu na znatno šire međunarodno okruženje. Bosna i Hercegovina ima potencijal direktne komunikacije s najuticajnijim i najmoćnijim akterima civilizacijskih i poslovnih aktera modernog svijeta – Washingtonom, Moskvom, Vatikanom, Rijadom, Berlinom, Ankarom i sl.

Pritom je mnoštvo historijskih, geopolitičkih i geokulturoloških razloga koji Bosnu i Hercegovinu pozicioniraju na pijedestal moralne superiornosti u odnosu na mnoge aktere međunarodnog okruženja, posebno u odnosu na susjedne Srbiju i Hrvatsku. U svojim *Sjećanjima* Alija Izetbegović tvrdi da se „na minimumu bosanskog prostora dešava maksimum svjetske politike, Bosna i Hercegovina se i dalje posmatra kao moralno pitanje. A pitanja moralnog reda su uvijek univerzalna i tiču se svakog čovjeka, odnosno svakog aktera međunarodnog poretka i međunarodnih odnosa“.

Veoma upečatljiv historijski moment koji svjedoči o ovoj dimenziji Bosne i Hercegovine je činjenica da je suštinu antifašističke borbe i odbrambeno-oslobodilačkog rata bivša Jugoslavija vodila upravo na prostoru Bosne i Hercegovine. U tom periodu, kada su i „pod zastavom Komunističke partije Jugoslavije“, uoči Drugog zasjedanja AVNOJ-a, velikosrpska i velikohrvatska osporavanja Bosne dovela u pitanje njenu poziciju i definiranje njenog statusa, presudnu ulogu imao je čovjek koji nije bio Bosanac. Josip Broz je svojim ličnim stavom, odlučnije nego bilo ko drugi, uticao na stav AVNOJ-a kazavši da je *Bosna krvlju svojih građana zaslužila da ima status najmanje kao Srbija i Hrvatska*. Tokom svog historijskog hoda prije Drugog svjetskog rata, a i nakon njega, Bosna i Hercegovina je prepoznatljiva po činjenici da su u nju ratovi uvijek bili uvoženi, a nikada iz nje izvoženi. Bosna i Hercegovina je trpjela napade s različitih strana, a nikada nikoga nije napadala izvan svog državnog prostora.

Ovakva moralna i vrijednosna pozicija treba služiti kao spona unutrašnjeg stanja i vrijednosti i vanjske politike. Vanjsku politiku Bosne i Hercegovine treba prožimati praktična mudrost da se veličina države ne mjeri kvantitativnim vrijednostima njene površine, stanovništva, ekonomije i slično, već se mjeri stepenom njene integriteta u sveukupnost međunarodne političke, sigurnosne i ekonomske arhitekture.

Spregu jačanja kvaliteta unutrašnje organizacije i funkcionalnosti institucija s jedne i sve aktivnija i pragmatičnija vanjska politika s druge strane treba biti praćena mnoštvom vrijednosnih, organizacijskih i praktičnih iskoraka, kojima će se unaprijediti i osnažiti sadašnja praksa i nivo funkcioniranja državnih struktura, ali i cjelokupne društvene zajednice.

Dijaspora – nesretna posljedica i neprocjenjiva mogućnost

Ideologije i strategije koje su osporavale i napadale Bosnu i Hercegovinu bile su temeljene na namjeri da se bosansko stanovništvo dijelom pobije, dijelom protjera, odnosno raseli, a preostali dio asimilira. Stoga je izučavanje *genocida, migracija i državotvorne svijesti, nacionalnog ponosa, jezičkog, kulturološkog i vjerskog identiteta* veoma važno za Bosnu i Hercegovinu.

Narod dobre zemlje Bosne je, nažalost, u više historijskih perioda preživljavao zločin genocida, kad god je vjerovao da će nečinjenje zla drugima proizvesti isti odgovor drugih prema njemu, a pritom nije imao namjeru ili mogućnost da se oružjem i silom odbrani. S druge strane, kad god i gdje god je odlučio da se bori i brani, uz manje ili veće gubitke, uspijevaio je odbraniti svoje živote, dostojanstvo i trajanje na tlu svoje domovine.

Migracije su svojstvene ljudskog zajednici, u svim vremenima i na svim prostorima. Iz različitih razloga. Narod Bosne već stoljećima je, zbog nasilja i opasnosti izazivane od različitih zavojevača, morao napuštati svoje domove i utočišta tražiti u Turskoj i drugim zemljama Balkana i svijeta. Novu historiju karakterizira predratni val ekonomskih privremenih migracija ka zemljama Evrope i Zapada. Ratne strahote posljednje agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu dovode do masovnog etničkog čišćenja posebno bošnjačkog stanovništva, koje svoj bijeg završava po zemljama Zapadne Evrope, Sjeverne Amerike, Australije, kao i drugim krajevima svijeta.

Odliv bosanskog stanovništva se, iz porodičnih i ekonomskih razloga, nastavlja i nakon okončanja agresije, intenzivnije od procesa povratka prognanih u domovinu. U komparaciji veličine svog stanovništva u dijaspori i u domovini, prije jedne decenije Bosna i Hercegovina je postala vodeća država u Evropi. Danas je, iza Gvineje, prema pisanju magazina *Forbes* (novembar 2022), druga država u svijetu po veličini stanovništva koje živi u dijaspori. Pritom ove statistike uopšte ne uključuju značajan broj državljana Bosne (njihov broj se kreće od dva do osam miliona) koji su tokom osmanskog, austrougarskog i naknadnog jugoslavenskog perioda napustili teritoriju Bosne (kasnije i Sandžaka) i nastanili se u različitim dijelovima Turske.

Dijaspora Bosne i Hercegovine je sada u situaciji da predstavlja veoma važnu komponentu ukupnih bosanskohercegovačkih državnih, ekonomski, demografskih, kulturoloških, naučnih, sportskih i drugih perspektiva. U nekim veoma uticajnim državama svijeta (Ujedinjeno Kraljevstvo, Australija, Njemačka, Švedska, Austrija) djeca Bosne i Hercegovine su ušla u vlade ili parlamente. U velikom broju najrazvijenijih država Evrope i svijeta nacionalne zajednice porijeklom iz Bosne i Hercegovine smatraju se najbolje integriranim zajednicama u ukupnu društvenu i državnu strukturu tih zemalja.

Bosanska dijaspora je sve prisutnija u politici, nauci, biznisu, kulturi, umjetnosti, sportu i drugim sferama života i rada u zemljama prijema. Bosna i Hercegovina, unatoč mnoštvu malicioznih političkih i drugih razloga kojima se onemogućava uspostava kvalitetne saradnje sa svojom dijasporom, mora pronalaziti moduse i metode da svojoj dijaspori omogući lakši, otvoreniji i sveobuhvatan pristup u svim područjima rada u domovini u kojima dijaspora ima interes i mogućnost učestvovati i djelovati. Ova saradnje treba biti obostrano korisna. Ovakvom saradnjom se znatno može unaprijediti integriranost Bosne i Hercegovine u ukupne globalne tokove politike, finansija i biznisa, nauke i obrazovanja, kulture, umjetnosti i sporta, kao i u druga područja od interesa za domovinu i dijasporu.

Mogućnost i odgovornost akademske zajednice

Podizanje kvaliteta obrazovanja trebalo bi imati vodeću ulogu u promjeni svijesti mladih ljudi i lidera koji će u vremenu koje dolazi preuzimati teret odgovornosti za sudbinu svoje domovine. Obrazovanje nije trošak, kako ga sada posmatraju mnogi stereotipni političari, već najbolja investicija u budućnost države i naroda, kako je to još mudri renesansni mislilac Erasmus govorio. Nelson Mandela je vjerovao da je obrazovanje najbolji alat kojim možemo mijenjati svijet i svijest ljudi.

Nakon unapređenja kvaliteta samog obrazovanja, valja ga dovesti u funkcionalnu vezu sa institucijama vlasti i sa ključnim akterima planiranja i vođenja ekonomije države. Ovom trostrukom spiralom vlasti, ekonomije i univerziteta postiže se *triple helix*. Ova međusobna uvezanost i saradnja ne jača samo svaku od ovih cjelina pojedinačno, već snaži cjelokupnu državnu strukturu i društvenu zajednicu.

U cilju zaživljavanja ovakvog modela u Bosni i Hercegovini, na nivou Rektorske konferencije BiH, mogla bi se osmisliti područja specifičnih kompetencija u kojima bi svaki od univerziteta u Bosni i Hercegovini mogao dati osmišljene ideje, naučne podloge i kvalifikovane preporuke za poboljšanje državne organizacije i rada, načina funkcioniranja ekonomije i proizvodnje, kao i međusobnom razmjenom unaprijediti vlastiti kvalitet edukacije, naučnog i obrazovnog procesa.

Znanje i idejnost akademske zajednice imaju smisla samo onda kada su u funkciji rješavanja mnogih otvorenih pitanja državnih struktura, političkih partija i drugih procesa donošenja važnih odluka, baziranih na znanju, najvećim poznatim teorijskim ostvarenjima i na najboljoj praksi primjenjivoj na naše uslove.

Znanje i znanost trebaju biti u funkciji podizanja kvaliteta ekonomije – od podizanja kvaliteta organizacije rada i proizvodnje preko tehnoloških unapređenja kvaliteta proizvodnje i proizvoda, njihovog brendiranja, lobiranja u interesu države i njenih proizvoda i sl.

Suštinski, akademska zajednica bi najveći doprinos mogla dati ako se fokusira na proizvodnju znanja i rješenja koja su praktično primjenjiva. Nije velika mudrost niti napor kreirati teoriju i znanje koji podržavaju neki od sada uticajnih političkih ili partijskih centara u Bosni i Hercegovini. Neke naučne i obrazovne institucije, prihvatajući da budu svojatane, pa i privatizirane, od pojedinih političkih ili partijskih lokalnih centara uticaja i moći u Bosni i Hercegovini, pretvaraju se u svoju suprotnost.

Mudrost je u sposobnosti da se kreiraju rješenja koja će voditi u promjene nabolje, a biti, barem približno, opšteprihvatljiva za sve one koji žele živjeti unutar Bosne i Hercegovine.

Takva rješenja će neminovno zahtijevati pristup, način mišljenja i praktičnog djelovanja koji će zahtijevati jedinstvo svebosanskog pristupa, i koji će sadašnju atmosferu – u kojoj dominiraju konflikti i konfrontacija – zamijeniti boljom – u kojoj će dominirati dogovor i kooperacija.

A mnogo je historijskih perioda i iskustava Bosne koji nam sugeriraju da je postizanje takvog stanja ne samo moguće već i neophodno.

U sferi politike i društvenih nauka, a i u drugim relevantnim oblastima, ozbiljne testove vremena pred nama preživljavat će samo ona rješenja koja idu u korist svih naroda i građana Bosne i Hercegovine.

Rješenja koja zadovoljavaju interese samo jedne etničke grupe, političke opcije ili teritorijalne cjeline unutar Bosne i Hercegovine dugoročno će najviše štete nanositi upravo onima u čije ime su, navodno, kreirana.

Sanela Bašić

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

sanela.basic@fpn.unsa.ba

SOCIJALNA POLITIKA U TRANZICIJSKOJ DISTOPIJI: U TROUGLU IZGRADNJE DRŽAVE, DEMOKRATIZACIJE I EUROPEIZACIJE

Sažetak

Sistem socijalne politike i iz njega proizlazeći programi mogu biti značajan aspekt reintegracije podijeljenoga društva i izgradnje države. Socijalna politika može u značajnoj mjeri doprinijeti stvaranju demokratskog građanstva i konsolidaciji mira u postkonfliktnom okruženju kako na normativnom tako i na funkcionalnom nivou. Na normativnom nivou efektivna socijalna politika sa svojim mjerama ima potencijal da potpomogne proces demokratizacije, učvrsti multietičnost i demokratsko donošenje politika. Na funkcionalnom nivou, socijalna politika javlja se kao jedna od ključnih komponenti institucionalnog utemeljenja stabilne tržišne ekonomije. Međutim, u procesu donošenja mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu i u poslijeratnoj izgradnji države propuštena je prilika da se iskoristi potencijal socijalne politike da postane glavnom integrativnom oblašću društva putem socijalnopolitičkih programa i mjera usmjerenih na uspostavu i konsolidaciju mira, reintegraciju društva i razvoj demokratske svijesti građanstva. Ovaj prilog ima za cilj artikulirati ključne izazove i posljedice kompleksnog državnog okvira, bezbrojnih aktera i preferencije neliberalnog (rezidualnog) modela socijalne politike za efikasnu transformaciju i europeizaciju sistema socijalne politike u postsocijalističkom periodu.

Ključne riječi: tranzicija, socijalna politika, Bosna i Hercegovina

Rasprava koja slijedi tiče se promjena u sferi socijalne politike od stjecanja nezavisnosti do danas, a situirana je na tačkama interferencije obilježja društvenog konteksta i odgovornosti države za elementarnu dobrobit stanovništva koja se promiče razvojem socijalne države, pri čemu se socijalna država u našem kontekstu identificira s institucijama socijalne politike i javno financiranim socijalnim uslugama.

Polazno ishodište ovoga rada dalo bi se formulirati na sljedeći način: od stjecanja nezavisnosti bosanskohercegovačka država i društvo suočavaju se sa dva snažna sruza društvenosti, čije se posljedice na dramatičan način iskazuju upravo u socijalnoj sferi. Ovo zbog toga što je sfera društvenosti mjesto gdje se velika naučna i analitička pitanja, metanaracije i politike društvenih nejednakosti, društvenih podjela, teorija moći, ali i teorija države susreću sa svakodnevnim ljudskim životom u svoj njegovoj jednostavnosti i kompleksnosti.

Prvi lom društvenosti korespondira s ratom protiv Bosne i Hercegovine kao koncepta/ideje multietničke države-društva i kao živućeg društvenog iskustva. Rat općenito po svojoj esenciji jeste negacija ljudskosti, specifična forma društvenog terora koja zahtijeva radikalnu reorganizaciju društva. Rat je zasigurno i najdublji mogući društveni potres, najdrastičniji traumatski lom društvenosti o kojem je svijest moguće razviti i o kojem svijest postoji tek kada direktno nasilje, kada direktno ništenje prestane. Onkraj svih pokušaja da se kroz općepoznate agregatne statističke podatke o broju ubijenih, raseljenih, zatočenih, nestalih, silovanih (Papić et al., 2007: 14) da dokučiti ništenje koje po svojoj supstanci ostaje neizmjerljivo nalazi se činjenica da je esencijalna ratna zaostavština u potpunosti izmijenjen i deformiran demografski, društveni, ekonomski, kulturni i etnički profil zemlje. Ratno naslijeđe pokazat će se ne samo radikalnim nego i ireverzibilnim.

Drugim srazom društvenosti označila bih kompleksnu društvenu transformaciju koja je uslijedila nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog ugovora, koji je barem naizgled stvorio pretpostavke za adresiranje dvaju najtežih bremena rata: militarizacija politike,

ekonomije i društvenog života, te duboka traumatiziranost pojedinaca i zajednica. Drugi lom društvenosti korespondira dakle s procesom strukturalne prilagodbe znanim kao „tranzicija“.

Čak i u društvima bez iskustva rata i ratne destrukcije u Istočnoj Europi gramatika tranzicije jeste kompleksnost, tranzicijski procesi odvijali su se različitom brzinom i intenzitetom, pod utjecajem brojnih unutrašnjih i vanjskih aktera i korespondirajućih interesa i ideologija, producirajući u konačnici različite ishode. Čitamo li detaljnije mapu transformacije, možemo zaključiti da je geografija tranzicije vrlo različita: postoje zemlje prethodnice tranzicije poput Mađarske, Poljske, Češke, Slovačke, Slovenije i Estonije, koje slijede Latvija i Litvanija, dok su tranzicijske trajektorije Bugarske i Rumunije, uključujući i iskustvo Hrvatske, mnogo izazovnije.

S druge strane, društvena stvarnost ostalih zemalja Jugoistočne Europe, uključujući i BiH, distinktivna je, dovodi u pitanje tranzicijsku paradigmu i nameće pitanje koje je među prvima postavila Marina Blagojević (2015) o tome da li je korisno ili čak uopće moguće obuhvatiti novu ontologiju ovih zemalja postojećim epistemološkim konceptom.

U Bosni i Hercegovini samo jednu dekadu kasnije bosanskohercegovački građani našli su se u „postsocijalističkoj“ pustinji (Horvat i Štiks, 2015), suočeni s brojnim i kompleksnim društvenim lomovima koji su direktno rezultirali destabilizacijom političkih, ekonomskih i društvenih institucija te eksplozijom društvenih ranjivosti. Imamo najmanje dvije generacije bosanskohercegovačkih građana/ki koji su rođeni i odrasli u ovoj atmosferi multipliciranih prijetnji i nesigurnosti. Stoga ne čudi da su perzistentni osjećaji nesigurnosti i straha oko budućnosti široko rašireni, uz razočarenje i beznadnost u kapacitete građana da promijene svoje životne uvjete.

Na kritici trenutačne krize mišljenja u Jugoistočnoj Europi, koja je po njoj posljedica naše zarobljenosti u konceptima razvoja, modernosti, napretka i zbog čega nismo u stanju razviti nove analitičke konstrukte

kojima bismo opisali nove strukture i realnosti koje determiniraju naš svakodnevni život u vrijeme „velike transformacije“, Blagojević (2009, 2015) predlaže upotrebu koncepta raz-razvoja. Koncept raz-razvoja (*de-development*) inicijalno su razvili Meuers i Ranasinghe (2003) da opišu proces društvene promjene koja vodi ka potcjenjivanju ljudskog, institucionalnog i infrastrukturnog kapitala u tranzicijskim zemljama. Naime, istražujući promjenu u ekonomskim i socijalnim putanjama bivših socijalističkih država, ove dvije autorice utvrdile su da su prije tranzicije istočnoeuropske zemlje postigle signifikantan napredak u ključnim indikatorima razvoja. Koncem 1980-ih godina ove zemlje su na indeksu humanog razvoja zauzimale visoke pozicije jer su društvene prednosti od rapidne industrijalizacije bile ujednačeno raspoređene. U postsocijalističkom periodu sve ove zemlje suočile su se s određenim rizikom od nazadovanja i pada bruto nacionalnog proizvoda, zaposlenosti, plaća, javnih prihoda, obuhvata osnovnim i srednjoškolskim obrazovanjem, infrastrukturi i rastućim regionalnim disparitetima.

Po Blagojević (2009, 2015) temeljna karakteristika tranzicije na semi-periferiji jeste upravo proizvodnja siromaštva i novih oblika egzistencijalne nesigurnosti, za čiju deskripciju predlaže proširivanje koncepta raz-razvoja da obuhvati sljedeće fenomene: deindustrijalizaciju; porast i intenziviranje društvenih nejednakosti, siromaštva i društvene isključenosti; strukturnu i kronično visoku nezaposlenost, podzaposlenost i deprofesionalizaciju; informalizaciju ekonomije i tržišta rada, umanjivanje radničkih prava i slabost radničkih sindikata; smanjenu socijalnu zaštitu i povećanje socijalne nesigurnosti; nedostatak „vladavine zakona“, endemsku korupciju; populacionu krizu (problem obnavljanja stanovništva, intenzivno starenje stanovništva, visoka sklonost ka emigraciji, u nekim slučajevima povećanje mortaliteta); devastaciju prirodnih resursa, „grabljenje resursa“, uključujući zemljište i vode; snižavanje kvaliteta života, odnosno dominaciju „ekonomije preživljavanja“; urušavanje obrazovnih,

zdravstvenih, naučnih i institucija kulture, čime se značajno umanjuju i kvalitet života itd.

U bosanskohercegovačkom iskustvu navedeni procesi su dodatno usloženi makroekonomskim programima stabilizacije međunarodne zajednice, koje se predvodile Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, te prihvatila i Europska unija. Bez da su se pokušale anticipirati implikacije „šok-terapije“ na ratom razoreno društvo, „tretmanska intervencija“ međunarodne zajednice počivala je na prethodno oprobanoj recepturi Vašingtonskog konsenzusa. „Šok-terapija“ uključivala je najmanje tri procesa: privatizaciju i liberalizaciju, tržišnu deregulaciju, uključujući i tržište rada, te povlačenje države iz financiranja socijalne sigurnosti i pružanja socijalnih usluga. Moglo bi se ustvrditi da je ključna društvena inovacija u procesu tranzicije zapravo demontiranje socijalne države. Kada je u bivšim socijalističkim zemljama inicirana tranzicija ka tržišnoj ekonomiji, u zapadnim i tranzicijskim akademsko-istraživačkim krugovima brzo se postavilo pitanje u koji će se sistem socijalne politike konvergirati restrukturirani sistemi socijalne politike u istočnoeuropskim zemljama nakon socijalizma. U tom kontekstu brojne studije ukazuju na značajne razlike u pristupima i načinu rješavanja društvenopolitičkih pitanja u ovim društvima, tako da zapravo možemo govoriti o raznolikosti reformiranih sistema društvene dobrobiti.

U bosanskohercegovačkom kontekstu se ova debata iz znanih razloga nije vodila: socijalistički sistem državne socijalne politike, u kojemu se država, a kasnije društvo pojavljuje kao vlasnik, financijer i kontrolor svih institucija i organizacija koje se bave produciranjem i pružanjem socijalnih usluga i finansijskih transfera građanima, skončao je radikalnom reorganizacijom države tokom rata. Ključne riječi u vrijeme rata jesu teritorijalna dezintegracija, slom centralnog državnog autoriteta i državne infrastrukture, frakcionalizacija i difuzija moći. Direktna posljedica kolapsa države jeste potpuna lokalizacija i etnizacija socijalne države i njezinih sistema (obrazovanje, zdravstvena

zaštita, socijalna sigurnost, socijalni rad, stanovanje), dok je legislativni i institucionalni okvir za njihovo funkcioniranje uspostavljen tokom socijalizma u ratu izmijenjen u skladu s novim vojnim i političkim realitetima na terenu.

Nažalost, u procesu donošenja mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu i poslijeratnoj izgradnji države propuštena je prilika da se iskoristi potencijal socijalne politike da postane glavnom integrativnom oblašću društva putem socijalno-političkih programa i mjera usmjerenih na uspostavu i konsolidaciju mira, reintegraciju društva i razvoj demokratske svijesti građanstva. Sistem socijalne politike i iz njega proizlazeci programi mogu biti značajan aspekt reintegracije podijeljenoga društva i izgradnje države. Socijalna politika može u značajnoj mjeri doprinijeti stvaranju demokratskog građanstva i konsolidaciji mira u postkonfliktnom okruženju kako na normativnom tako i na funkcionalnom nivou. Na normativnom nivou efektivna socijalna politika i njene mjere ima potencijal da potpomogne proces demokratizacije, učvrsti multietičnost i demokratsko donošenje politika. Na funkcionalnom nivou, socijalna politika javlja se kao jedna od ključnih komponenti institucionalnog utemeljenja stabilne tržišne ekonomije (Bašić, 2013, 2022).

Shodno odredbama Dejtonskog mirovnog ugovora, država Bosna i Hercegovina nema nikakve kompetencije u oblasti socijalne politike, tako da se slabost države u institucionalnom smislu i u smislu razvoja politika javlja kao ključni problem u uspostavi efikasnog i finansijski samodovoljnog i održivog sistema socijalne politike. Zakonodavne i institucionalne odgovornosti leže u tri međusobno potpuno nezavisna nivoa upravljanja (entiteti, distrikt, kantoni i općine). Zapravo, suštinski nije riječ o jednom sistemu, nego o trinaest sistema u različitim oblastima socijalne politike (obrazovanje, zdravstvena zaštita, penziona politika, socijalna zaštita), jer su izrada, usvajanje, implementacija, monitoring i evaluacija politika u nadležnosti etniteteta, odnosno u Federaciji BiH dalje podijeljena nadležnost entiteteta i kantona.

Visok nivo decentralizacije stvara uvjete za političke elite na vlasti da na teritorijima na kojima imaju moć provode politike koje favoriziraju određenu (svoju) i diskriminiraju druge etničke skupine. Tako da sistem socijalne politike, koji bi u teoriji trebao doprinositi izjednačavanju životnih uvjeta i uključenosti, u stvarnosti rezultira otvorenom diskriminacijom etnički manjinskih skupina.

Uz zakonodavne i izvršne odgovornosti podijeljene između tri međusobno visoko nezavisna nivoa vlasti (entiteti, kantoni i općine), sistem socijalne politike proizvodi sistemsku nejednakost i diskriminaciju korisnika usluga u različitim područjima isključenjem iz socijalnih naknada i diskriminirajućom praksom u područjima javne politike (rad i zapošljavanje, penzioni sistem, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita).

Slabost javnih vlasti, otvorena diskriminacija i (zlo)upotreba sistema socijalne politike kako bi se učvrstila „etnička“ nadmoć diskriminacijom spram manjima (u oblasti rada i zapošljavanja, socijalnih usluga itd.) navele su međunarodnu zajednicu da intervenira. Međutim, intervenirajući naponi mnogobrojnih međunarodnih agencija bili su nekoherentni, nekoordinirani, zakašnjeli, zbunjujući ili kontradiktorni i doprinijeli su više „projektizaciji“ nego smislenim sistemskim rješenjima (Stubbs, 2003).

Što nas dovodi do sljedećega problema: sporednosti, odnosno nebitnosti ovih pitanja u političkom diskursu. Premda od krucijalne važnosti za svakodnevni život građana, ova pitanja nisu visoko na agendi političkih prioriteta. Dominacija „etničkog“ unutar političkog fokusira se na navodnu izgradnju države, pri čemu su goruća pitanja izmjene Ustava, Izbornog zakona i slično, pa kada ta teška i složena državna pitanja budu razriješena na političku agendu bi trebalo doći i pitanje kvalitete života u toj državi, pri čemu je sve snažniji sukob između ova dva pristupa, pristupa izgradnje države i pristupa izgradnje društva.

Dio ovoga problema su i sektarijanski interesi jer se umjesto univerzalne instalira rezidualni sistem socijalne politike u kojem je pristupom pravima i beneficijama moguće manipulirati, i koji se u praksi koristi kao mehanizam discipliniranja i mobilizacije biračkog tijela, te jačanje klijentističkih mreža

i odnosa. Rezultat je slabljenje društvenih veza, pomanjkanje socijalne kohezivnosti i solidarnosti, dodatno rastakanje društvenog tkiva.

Posljedično, na način na koji politički sistem onemogućuje konstituiranje političkog građanstva, tako socijalni sistemi – zakonodavno, institucionalno i funkcionalno odvojeni – teritorizacijom socijalnih prava onemogućuju konstituiranje socijalnog građanstva. Stoga se može zaključiti da se svojevrsno odricanje bosanskog društva od onoga čega se nijedno društvo ne bi trebalo odreći – socijalne sigurnosti, odigralo u momentu kronične bolesti društva koje svojim politikama i praksama u gotovo svim društvenim oblastima ne štiti nego direktno ili indirektno zapostavlja ili krši ljudska prava svojih građana.

Njemački filozof Tugendhat (2003) poučava kako se država može vrednovati moralno dobrom samo ako osigurava ljudska prava u širokom smislu, tako da jamči ljudsko dostojanstvo, a to znači i socijalna prava svojih građana.

U našoj zemlji trideset i jednu godinu od stjecanja nezavisnosti među običnim građanstvom prevladava osjećaj straha, anksioznosti i nesigurnosti oko budućnosti, uz duboki osjećaj bespomoćnosti i beznadnosti glede kapaciteta građana da promijene svoje životne i egzistencijalne uvjete. „Granice poslijeratne i tranzicijske rekonstrukcije su dosegnete, a pokušaji da se afektiraju političke promjene i reorganiziraju ključne društvene institucije skladu s ljudskim pravima su propale“ (European Stability Initiative, 2014).

Osim procesa „europeizacije“ kojim Bosna i Hercegovina nastavlja (deklarativno) slijediti cilj integracije u Europsku uniju, nije artikulirana legitimna alternativna vizija politike, ekonomije ili društva. Tako da posljednju nadu za promjenu postojećeg stanja može predstavljati intenziviranje aktivnosti na ispunjavanju obaveza vezano za pristupanje Europskoj uniji, shodno Mišljenju Europske komisije o članstvu u BiH u EU (2019), odnosno Preporuci 13. u kojoj se insistira na usuglašavanju s pravnom stečevinom Europske unije u onim oblastima u kojima se Bosna i Hercegovina nalazi u ranoj fazi pripremljenosti, uključujući, uz slobodno kretanje dobara, informacijsko društvo i medije, poljoprivredni i ruralni razvoj, transportnu i

energetsku politiku i oblast socijalne politike. Za nadati se da će poboljšanje zaštite i socijalne uključenosti ranjivih skupina dovesti i do postizanja konsenzusa oko minimuma redistributivnih javnih politika.

Želim vjerovati da je naporima usmjerenim na borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti te osiguranje pristupa bazičnim zdravstvenim, obrazovnim i socijalnim uslugama koje omogućuju život u dostojanstvu još uvijek moguće prevrednovati postojeće nemoralno lice naše države.

Literatura

Bašić, S. 2022, *Socijalni rad u Bosni i Hercegovini – Društveni uvjeti i profesionalne perspektive*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Bašić, S. 2009, Izazovi društvenog razvoja i profesija socijalnog rada u postkonfliktnom i tranzicijskom društvu: iskustva Bosne i Hercegovine, *Ljetopis socijalnog rada*, 20 (1), 117-142.

Blagojević, M. 2009, *Knowledge production at the semiperiphery: a gender perspective*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

Hughson, M. 2015, *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

European Stability Initiative 2014, *Protest and Illusions. How Bosnia and Herzegovina lost a decade*, <https://www.esiweb.org/publications/protests-and-illusions-how-bosnia-and-herzegovina-lost-decade>

Meuers, M., Ranasinghe, R. 2003, De-Development in Post-Socialism: Conceptual and Measurement Issues, *Politics and Society*, 31 (1), 31-53.

Stubbs, P. 2003, International Non – State Actors and Social Development Policy, *Global Social Policy*, 3 (83), 319-348.

Tugendhat, E. 2003, *Predavanja o etici*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

Sarina Bakić

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

sarina.bakic@fpn.unsa.ba

SOCIOLOŠKI POGLEDI NA IDEJE NIJAZA DURAKOVIĆA O NACIONALNOM I NACIONALISTIČKOM

Sažetak

Glavno polazište ovog rada jeste knjiga Nijaza Durakovića *Kontroverze o nacionalnom i nacionalističkom* iz 1987. godine u kojoj je predstavio svoje koncepte društvenih fenomena kao što su nacionalizam i nacionalno pitanje. Iako kontekstualno vezana za period osamdesetih godina prošlog vijeka i tadašnje dileme nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa u bivšoj Jugoslaviji, Nijaz Duraković je posebnu pažnju posvetio analizi nacionalizama u tadašnjoj Bosni i Hercegovini a koji itekako korespondiraju sa sadašnjim vremenom. Upravo ta analiza potvrđuje mišljenje sociologa Siniše Maleševića da je nacionalizam dominantan oblik modernog subjektiviteta, a ne neka istorijska abnormalnost ili privremena iritacija, odnosno nerafinirana i nedorasla nakupina sentimenata. S tim u vezi, autorica ovog rada će se fokusirati na sociološka čitanja promišljanja Nijaza Durakovića o nacionalnom i nacionalističkom kao „metaideologijama“ koje su dio svakodnevnog života i svakodnevnih aktivnosti pojedinaca u društvu te kao takve oblikuju društvenu stvarnost, ljudske postupke, njihove stavove i vrijednosti.

Ključne riječi: Nijaz Duraković, nacionalno, nacionalističko, Bosna i Hercegovina, svakodnevni život

SOCIOLOGICAL VIEWS ON NIJAZ DURAKOVIĆ'S CONCEPTS ABOUT NATIONAL AND NATIONALISTIC

Summary

The main starting point of this article is a book by Nijaz Duraković named *Controversies on National and Nationalistic* from 1987 in which Duraković had presented his concepts on social phenomena such are nationalism and national issue. Although contextually this book is related to the period of eighties in the last century and that period's dilemmas related to national issues and national relations in ex-Yugoslavia, Nijaz Duraković devoted a special consideration towards analyses of nationalisms in Bosnia and Herzegovina in that period, which greatly correspond with present time. These analyses in particular confirm theory approaches of sociologist Siniša Malešević that nationalism presents a dominant form of modern subjectivity, and it is not some historical abnormality or temporary irritation or unrefined and immature cluster of sentiments. In this respect, author of this article will be focused on sociological readings of Nijaz Duraković's ideas about national and nationalistic as 'meta ideologies' that are the part of everyday life and everyday activities of individuals in the society, which as such, form social reality, people's actions, their attitudes and values.

Key words: Nijaz Duraković, national, nationalistic, Bosnia and Herzegovina, everyday life

Uvodne napomene

U vremenu anuliranja važnosti pojedinaca a koji na žalost nisu više s nama te u vremenu permanentnog isisavanja duha u sfere ispraznosti i površnosti, sretna sam što Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu ovim panelom njeguje kulturu sjećanja na ljude koji su dali svoj neizmjerni doprinos Bosni i Hercegovini kako u profesionalnom, javnom društvenom, akademskom tako i u ljudskom smislu, među kojima je Nijaz Duraković.

Nacionalizam je jedan od najvećih pokretača u savremenom svijetu, i bez obzira na veliki broj proučavanja često se čini da ga ni njegove pristalice ni njegovi protivnici dovoljno ne razumiju. Otkako se ovaj fenomen pojavio uz poteškoće otkrivanja i razumijevanja njegove

racionalne biti, nacionalizam konstantno mijenja kako svoju formu tako i funkciju. Ovaj fenomen se ne može vezivati za posebne ideologije, klase, periode, ili države, i zbog toga se prilagođava najrazličitijim društvenim kontekstima i društvenim situacijama.

Mišljenja sam da je nacionalizam u širem društvenom pa tako i političkom pogledu vrlo značajan fenomen i kao takav, razumljivo, nužno i važan predmet ozbiljnog sociološkog istraživanja. Uvjeren sam da sociološka teorija i nadalje može pružati promišljanja o uzrocima i efektima nacionalizma, i to sa aspekta sazajnih interesa ali i načina na koje se organizuje savremeno društvo danas. Čini mi se izuzetno važnim, barem u kontekstu društvenih i političkih prilika u kojima danas živimo u Bosni i Hercegovini, mada suštinski nije neki izdvojen slučaj u globalnom kontekstu, da teorijska promišljanja nacionalizma trebaju još više nalaziti svoje mjesto u društvenim naukama, pogotovo u sociologiji.

Zbog toga je glavno polazište mog konferencijskog izlaganja i naposljetku ovog rada upravo knjiga Nijaza Durakovića *Kontroverze o nacionalnom i nacionalističkom* iz 1987. godine u kojoj je predstavio vlastite koncepte društvenih fenomena kao što su nacionalizam i nacionalno pitanje. Iako kontekstualno vezana za period osamdesetih godina prošlog vijeka i tadašnje dileme nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa u bivšoj Jugoslaviji, Nijaz Duraković je posebnu pažnju posvetio analizi nacionalizama u tadašnjoj Bosni i Hercegovini, a koji itekako korespondiraju sa sadašnjim vremenom. Upravo ta analiza potvrđuje mišljenje sociologa Siniše Maleševića da je nacionalizam dominantan oblik modernog subjektiviteta, a ne neka istorijska abnormalnost ili privremena iritacija, odnosno nerafinirana i nedorasla nakupina sentimenata (Malešević, 2012). S tim u vezi, parafrazirajući Maleševićevu tezu o nacionalizmu, rad će se fokusirati na neka sociološka čitanja promišljanja Nijaza Durakovića o nacionalnom i nacionalističkom kao „metaideologijama“ koje su dio svakodnevnog života i svakodnevnih aktivnosti pojedinaca u društvu te kao takve oblikuju društvenu stvarnost, ljudske postupke, njihove stavove i vrijednosti i u sadašnjem vremenu.

Društvena anatomija nacionalizma

O nacionalizmu se kako u Bosni i Hercegovini tako i u okruženju mnogo pisalo i raspravljalo kao o malo kojem društvenom fenomenu. I dosta je toga, da ne kažemo sve, već kazano. Markirana su njegova glavna izvorišta, raspravlja se o zamršenosti i žilavosti ovog društvenog fenomena, kritički se razlažu njegovi pojavni oblici. U ovom kontekstu, Nijaz Duraković (1987) u svojoj knjizi, koju je, kako je kazao u predgovoru, namijenio mladim ljudima, eksplicitno ustvrdio da je nacionalizam doktrina kojom se pripovijeda nacionalna isključivost i odvajanje od drugih naroda, a *a priori* odbacuje međunarodna ravnopravna saradnja. Također, Nijaz Duraković je vidio nacionalizam kao jedan vid patološkog ponašanja, čiji protagonisti, prema njegovim riječima, ispoljavaju stalnu mentalnu i fizičku okrutnost prema pripadnicima drugih naroda. Sve to prati jedna patološka zloba, duhovna tortura, nekritičko veličanje sopstvene nacije i sopstvenih nacionalnih idola, jedno do perverzije dovedeno samozadovoljstvo svojom nacionalnom misijom. On tvrdi da ukoliko se neko iz redova njegovog naroda drzne poljuljati uvjerenje u veličinu te misije, onda se patološki nagomilana mržnja i šovinistički bijes usmjeravaju na njega kao izdajicu opšte nacionalne stvari (Duraković, 1987: 27). Zapravo, takav tip nacionalističke zaslijepljenosti te vjerske netrpeljivosti odlikuje se netolerancijom, razarajućim bijesom spram humanističkih vrijednosti i čovjekoljublja, čemu svjedočimo i danas. Posmatrano iz ideje Nijaza Durakovića o nacionalističkom i na ravni kako iskustva iz bivše Jugoslavije tako i savremene Bosne i Hercegovine te mnogih država u svijetu, žilavost nacionalizma je u njegovoj kameleonskoj sposobnosti prilagođavanja različitim društvenim situacijama, a još više iz sposobnosti da se hrani i perpetuira iz različitih izvora – ekonomskih, političkih, kulturnih, religijskih, međunarodnih itd., te da zahvata različite strukture društva. Bez obzira na njegovu mimikriju, odnosno permutiranje njegovih glavnih oblika i ideološko ruho kojim se u zavisnosti od društvenih i političkih prilika nastoji preobučiti, zajednička mu je karakteristika u

sociološkom kontekstu da društvene suprotnosti tumači isključivo na nacionalnoj osnovi.

Na nivou pojavnosti, prije svega u oblasti politike, kulture itd., konstantno se susrećemo s nizom nacionalističkih narativa za koje smatram, a posebno u sadašnjoj fazi krize bosanskohercegovačkog društva, da je u pitanju jedna stalno prisutna retrogradna strana društvenog razvoja. To često zaboravljamo. Zato, nacionalizam nije pitanje margine bosanskohercegovačkog društva, njegove periferije, provincije ili huligana, naročito fudbalskih navijača, što možemo često da čujemo. On to nije čak ni kada se kao takav ispoljava. On je u samom centru društvenog života.¹ Drugim riječima, nacionalizam predstavlja vrstu borbe oko usmjeravanja razvoja elementarnih društvenih odnosa ili kako Malešević (2021: 21), promišljajući nacionalizam, koristi pojam „utemeljenog nacionalizma“. S tim u vezi, prema jednom poznatom stavu Rose Luxemburg, nacionalizam je prelijevanje hiljade boja. Ona je kazala kako nacionalizam nije ništa, on je sve, te da nije ništa drugo do ideološka mješavina, ali nosi sadržaje koji truju (Luxemburg, 1974). Ovdje bih, oslanjajući se na definiciju Siniše Maleševića da je „nacionalizam pojava koja je povijesno oblikovana i koja se konstantno mijenja, koju definira njezin organizacijski kapacitet i sposobnost da artikulira poticajne ideološke narative, odnosno sposobnost da poveže šire ideologijske projekte s emocionalnim i moralnim univerzumima mreža žive, osobne komunikacije (Malešević, 2021: 21), kazala i kako je nacionalizam društvena praksa, ideologija i ideološki koncept,

1 Nacionalizam, iako sa stanovišta stvarnog zadovoljavanja potreba ljudi i njihove zajednice, nudi različita kvazirješenja, ipak zadovoljava, na određenom nivou i u datim određenim konkretnim historijskim okolnostima, realno postojeće potrebe ljudi, grupa, klasa ili nacija, i to onakvih kakvi su u stvarnosti. Naprimjer, činilac ili sastavni dio jedne kulturne vrijednosti ili nacionalnog identiteta postaje jedan od oblika iracionalne racionalizacije, ispoljavanja i ostvarivanja ekonomskih ili političkih interesa pojedinih a ponekad i značajnijih dijelova nacije. To se može vidjeti u oživljavanju imperijalističkih osvajačkih tendencija nad drugim narodima ili u prihvatanju koncepcije nacionalnih ekonomija i državnog protekcionizma. Viđenje rješenja problema viška ponude radne snage, koje se iskazuju naprimjer integralno-nacionalističkim zahtjevima kao: „Turci“, „Portorikanci“, „ćifuri“, ili uopštenije – „stranci“, napolje!

konkretna ponašanja ali i mišljenja, pa i sistem osjećanja i vrijednosti ljudi koji ga praktikuju i prenose ga (ili barem neke njegove elemente) u sve sfere života.

Nacionalizam često nastoji da se prikaže kao „ljubav prema naciji“. Ali to nije konkretno postojeća nacija, već je to nacija uzeta kao takva. Prema Durakoviću (1987: 27) nacionalizam je manipulacija nacijom kao konkretnom globalnom zajednicom u čijem kontekstu smo, dodajem, zarobljenici dominacije partikularnih interesa, „lažne svijesti“ i tome primjerenog načina života. Ovo se najbolje vidi u odnosu prema nacionalnom interesu. Sopstveni nacionalni interes se uzdiže iznad svega, identificiraju se sa državama, a da bi se takav nacionalni interes sagledao kao nepomirljiv u odnosu na druge. Izmirenje i usaglašavanje nacionalnih interesa, prema nacionalistima, nije moguće, već su mogući samo taktički kompromisi ili tzv. usaglašavanje. U ovome je vidljiva posljedica onoga što se u teoriji naziva legalnim nacionalizmom. S ove tačke gledano, može se reći da je birokratija glavni hegemon nacionalizma bez obzira na to ko se pojavio na ulicama ili pisao slogane.

Nacionalizam ima značajnu društvenu i psihološku snagu, kako je to Wilhelm Reich još davno definirao kao „znatnu kompenzacijsku ulogu“. Drugim riječima, nacionalizam se pojavljuje i kao svojevrsan kompenzacijski instrument ili „opijum za mase“ (Duraković, 1987). U situacijama krize kakva je i u bosanskohercegovačkom društvu, gdje su brojne i raznovrsne nesigurnosti kod ljudi, počevši od individualne pa do grupne egzistencije, frustracije mogu biti bolne, duboke i široke. U doba društvene nestabilnosti, neuspjeha, kolektivnih i individualnih frustracija jačaju iracionalni agensi koji pružaju dodatnu energiju nacionalizmu, ali jača i pozicija pojedinih političara, naučnika, ljudi u obrazovnom sistemu, književnika, sportista, „estradnih umjetnika“, pa sve do guslara.

Nadalje, Nijaz Duraković je, prije svega iz ugla tadašnjih aktuelnih događanja (osamdesete godine prošlog vijeka u bivšoj Jugoslaviji), analizirao protivrječja nacionalnih odnosa smatrajući da je nacionalno

pitanje u marksističkoj teoriji u osnovi dobro postavljeno i razrađeno naročito kada je riječ o ulozi radničke klase, jer su po njegovom mišljenju socijalni odnosi u naciji postavljeni u drugi plan, te da je nacionalno pitanje apsolutno favorizirano nauštrb klasnog s obzirom na to da prema ovakvom polazištu nacionalno-socijalni odnosi proizlaze iz „prejudicijalnih“ rješenja na nacionalnom planu (Duraković, 1987: 51). Prema Durakoviću, nacionalističke devijacije manje-više zahvataju sve nacionalne sredine i na određen način reaktualiziraju nacionalno pitanje, odnosno potrebu njegovog rješavanja, s naglaskom na mišljenje da nacionalno pitanje nije pitanje koje se, po jednom klasičnom receptu, automatski veže za devetnaesti vijek, već da je ono eminentno pitanje savremene epohe (*ibid.*). Nijaz Duraković naciju promišlja kao historijski nastao i društvenom podjelom rada uslovljeni oblik zajedništva i stvarne integracije u ekonomskoj, političkoj, kulturnoj i idejnoj sferi društva, odnosno kao realni proizvod historijskog razvoja nastao na potrebi razvoja materijalnih proizvodnih snaga koje traže organizovani prostor i produbljenije oblike komunikacije u materijalnoj reprodukciji društvenog života (Duraković, 1987: 55). Drugim riječima, nacionalne odnose valja prvenstveno promišljati kao društvene odnose, koji, opet, mogu biti odnosi jednakosti i nejednakosti, u smislu da ljudi kao pripadnici nacija u svim tim procesima, a koji su društvenog karaktera, mogu imati iste ili različite položaje. Moglo se i pretpostaviti da će od karaktera društvenih odnosa i procesa u bivšoj Jugoslaviji, bez obzira na evidentnu historijsku specifičnost, bitno zavisiti i odnosi i procesi u Bosni i Hercegovini.

Svestrano teorijsko promišljanje nacionalizma najprije podrazumijeva ovladavanje bitnim i evidentnim razlikama kada je riječ o nacionalnom i nacionalističkom. Već samo (ne)namjerno zamaglivanje ovih distinkcija može biti jedan od znakova raspoznavanja nacionalističke svijesti ili u najboljem slučaju pogrešnog razumijevanja nacionalnosti. Tvrdnje prema kojima nacionalizam ne predstavlja ništa drugo nego dokraja ispolitiziranu nacionalnost nemaju neku posebnu značajnu teorijsku

vrijednost. Isto tako, apstraktne tvrdnje koje nacionalizmu proizvoljno dodaju ili oduzimaju samo pozitivni ili negativni predznak također ne bi trebale zadovoljavati. Historijska određenost nacionalizma iziskuje da sadržaj svake njegove pojavnosti ne proučavamo samo u pojmu, dakle etimološki, već u njegovom stvarnom društvenom djelovanju u datom historijski specifičnom vremenu i prostoru.

Još jedan dio knjige *Kontroverze o nacionalnom i nacionalističkom* smatram izrazito važnim za razumijevanje sociološke i politološke misli Nijaza Durakovića. Naime, Duraković i 1987. godine aktualizira činjenicu koja je i danas itekako važna, a odnosi se na to da je u političkom konstituisanju i djelovanju nacionalnih individualiteta u Bosni i Hercegovini značajno i pitanje položaja i afirmacije Jevreja, Roma, Albanaca, Italijana itd., danas definisanih kao Ostali. Pored analize njihovog opšteg položaja, te političkih, ekonomskih i kulturnih pozicija, on smatra da je važno utvrditi i analizirati uzroke (već tada, a još je prisutnije danas) rapidnog smanjivanja broja onih koji se statistički izjašnjavaju kao pripadnici ovih nacionalnih individualiteta, utvrditi da li se radi o objektivnom i slobodnom procesu integracije ili pak, kako tvrdi, ima elemenata asimilacije i psihološkog osjećaja isključenosti i ugroženosti (Duraković, 1987: 56). I ovo pitanje je potrebno sagledavati kao složen historijski, socijalni i kulturni proces koji je dio ukupnosti društvenih odnosa i današnje Bosne i Hercegovine, koji je u prošlosti i sada rezultat niza objektivnih uslova ali i subjektivnih faktora spoljašnjeg i unutrašnjeg karaktera države i koji u svakom konkretnom historijskom razdoblju imaju i svoja specifična obilježja. Upravo bi današnji konstitutivni narodi u Bosni i Hercegovini trebali insistirati na realizaciji prava i ravnopravnosti drugih, biti inicijatori konkretnih političkih akcija, stvarati demokratsku klimu u pravom smislu ovog pojma, podsticati razumijevanje i poštovanje svih i među svima. Politički ali i konceptualno gledano, smatram da je iz više razloga štetno ako se pripadnici ovih nacionalnih individualiteta osjećaju objektima „brige“, „razumijevanja“, „zabrinutosti“, tobožnje širokogrudnosti, a

što je u jednom opštem smislu često svojstveno nacionalnom patosu naroda koji su na određenom prostoru u većini, što posredno znači i što je odveć poznato kao neravnopravnost i nikako nije primjereno duhu demokratije. Nacionalizam, iako mu je podloga i cilj hegemonija vladajuće strukture, kao i svaka ideologija, želi u svoj krug da uvuče i manjinske te različite druge potčinjene društvene grupe i da im se nametne kao njihovo alternativno rješenje. To je onaj segment u koji mi i danas nemamo dovoljno uvida, ali ni ozbiljnijeg poznavanja dubljeg značenja i različitih djelovanja nacionalizma, njegovih mehanizama, naročito u savremenom kontekstu.

Zaključna razmatranja

U svojoj knjizi *Kontroverze o nacionalnom i nacionalističkom* Duraković je s pravom postavio pitanje: Otkud ta hipnotizacija nacionalnim pitanjem? Svakako zbog činjenice da smo tada bili, u vremenu pisanja ove knjige a i danas smo, vrlo složena višenacionalna zajednica, kojoj je zadatak da uz probleme i kontradiktornosti u svim segmentima društva nastoji istinski i demokratski riješiti ovo pitanje te da svi zajedno trebamo itekako biti svjesni da se ono ne može riješiti preko noći.

Ako se ozbiljno osvrnemo na društvenu, političku i kulturnu stvarnost Bosne i Hercegovine, i to ne samo u kontekstu postojećeg Ustava BiH već kada je riječ i o svakodnevnom životu ljudi, nije teško prepoznati da veoma istaknuto mjesto ima nacionalna komponenta, koja često ima prevagu u uobličavanju i instrumentalizaciji društvenih odnosa i procesa, pa čak i svakodnevne komunikacije. Često i dobrim dijelom danas dominira svijest, a u nekim aspektima i praksa djelovanja određenih formalnih i neformalnih grupa i institucija na liniji da se sve stvari svode na nacionalno, pa čak i oni socijalni i kulturni procesi i odnosi koji nemaju ni historijske ni aktuelne poveznice s nacionalnim. Sve je to, naravno, u funkciji zaštite interesa onih društvenih grupa i slojeva koji imaju ili teže da ostvare privilegiran društveni položaj, i to ne samo u užem smislu shvaćeno već, prije svega, u smislu prisvajanja

tuđih rezultata rada i odlučivanja o njima. To je jedan od dominantnih generatora nacionalizma, čime se zasigurno može objasniti osim društvene anatomije nacionalizma i pozicija te socijalna fizionomija protagonista nacionalizma u bosanskohercegovačkom društvu.²

Prema Maleševiću, a što je vrlo važno za bosanskohercegovački kontekst,

” nacionalizam jeste ideološki utemeljen u tom smislu da nudi opravdanje za konkretna postupanja. Puno više nego bilo koja druga moderna ideološka doktrina, nacionalizam se obraća veoma širokim slojevima društva. Ta privlačnost djelimično počiva i na sve većim i većim organizacijskim sposobnostima modernih država koje su nacionalističke diskurse institucionalizirale u javnoj sferi, u obrazovnom sustavu, masovnim i drugim utjecajnim medijima, i djelimično u promijenjenom društvenom profilu svojih građana (Malešević, 2021: 25-26).

Na osnovu ove tvrdnje, ali i zbog toga što me je u konačnici za ovaj rad inspirisalo cjelokupno promišljanje Siniše Maleševića o nacionalizmu, smatram da se svaka ozbiljnija sociološka analiza naše sadašnjosti ne bi trebala zadržavati samo na pitanjima „okruženja“, niti samo na manifestnim oblicima djelovanja ideologije nacionalizma, nego se mnogo ozbiljnije treba propitivati unutrašnja struktura sistema, naročito njegovog izvedbenog dijela, koja je dio našeg svakodnevnog života, te da se ne samo na taj način dođe do saznanja o prirodi nacionalizma danas nego i o našim iluzijama pred licem tzv. nacionalnih birokratija koje jesu presudni nosioci moći u našim društvenim odnosima.

2 U ovom kontekstu može se napraviti i suptilna paralela sa sociološkim fenomenom malograđanstva. Vidjeti u: Bakić, S. (2017). „Malograđanstvo – Sociološki doprinos problemu empirijske neegzaktnosti“, *Sarajevski žurnal za društvena pitanja / Sarajevo Social Science Review*, godište VI, broj 3-4, Sarajevo: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, jesenzima, 2017, str. 7-25.

Literatura

Duraković, N. 1987, *Kontroverze o nacionalnom i nacionalističkom*, Centar društvenih aktivnosti RK SSOBiH, Sarajevo.

Luxemburg, R. 1974, *Izabrani spisi*, Naprijed, Zagreb.

Malešević, S. 2021, *Zašto je nacionalizam tako moćan? Sociološka analiza*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

Sead Alić

Sveučilište Sjever Varaždin

www.unin.hr

salic@unin.hr

POSTDEJTONSKA GRAMATIKA IDENTITETA U BIH – MORAL I HIJERARHIJE

Sažetak

Moralne vrijednosti izgubile su rat. Pobjedili su interesi kapitala odjeveni u odjeću nacionalizama, odjeću lažnih vjernika, ali i odjeću civiliziranih europskih savjetnika. Pitanja morala ne mogu doći u središte interesa javnosti jer su u središtu javnosti pitanja koja generiraju nove razine krize.

Nijedno društvo ne može opstati ako zaboravi na moralnu dimenziju svog postojanja. Ignoriranje moralne dimenzije vodi neminovno rušenju države koja je zaboravila na svoju moralnu dimenziju. Utoliko je za očuvanje Bosne i Hercegovine i bosanskohercegovačkog društva važno inzistirati na etičkim pitanjima koja je postavio rat. Napuštanje etičke dimenzije priznanje je poraza.

Religijske i političke hijerarhije u realizaciju svojih planova uključile su hijerarhije ekonomije, medija, pravne države i veliki dio znanstveno-umjetničkih hijerarhija. Početak povratka leži u povratku moralnog propitivanja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Abstract

Moral values have lost the war. The interests of capital won, dressed in the clothes of nationalism, the clothes of false believers, but also the clothes of civilized European advisers. Issues of morality cannot come to the center of public interest, because the focus of the public is on issues that generate new levels of crisis.

No society can survive if it forgets about the moral dimension of its existence. Ignoring the moral dimension inevitably leads to the collapse of a state that has forgotten about its moral dimension. To that extent, for the preservation of Bosnia and Herzegovina and Bosnian society, it is important to insist on the ethical questions raised by the war. Abandoning the ethical dimension is an admission of defeat.

The religious and political hierarchies included the hierarchies of the economy, the media, the rule of law, and a large part of the scientific and artistic hierarchies in the realization of their plans. The beginning of the return lies in the return of moral questioning of the past, present and future.

Jesu li pitanja o moralu „ratnohuškačka“?

Prihvatanje rezultata osvajačkih pohoda u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu pripremilo je svojevrsni ratno-mirnodopski *non paper*. Nitko nikada nije rekao da će po podjelama između „manjinskog“ i „većinskog“ entiteta biti podijeljena Bosna i Hercegovina, ali su stvorene pretpostavke da se tim teritorijem trguje u geostrateškim igrama.

Prihvatanje rata u obliku mira stavilo je pravne i političke okove svakom pokušaju razgovora o učinjenim zločinima, odnosno moralu kao takvom. Moral je postao jedna od proskribiranih tema jer su politička i pravna dimenzija moral tumačili kao povratak u vremena rata, podsjećanje na nešto na čemu ne treba graditi budućnost, nešto što zagovaraju samo oni koji zagovaraju osvetu i novi rat.

Danas, trideset godina nakon eksploziranja unesenih nacionalističkih ideologija u Bosnu i Hercegovinu, dobro bi bilo propitati tu pravnu i političku prevaru koja je na djelu, to namjerno zaobilazanje razgovora o moralu, to izbjegavanje sučeljavanja s učinjenim. Koji su razlozi i koje su konzekvence.

Ne treba posebno naglašavati da takvo propitivanje ne smije biti navijačko. Odredbeni razlog buđenja ove teme, parafrazirajmo samog Kanta, mora biti slobodna volja i ništa izvan nje. O Dobru koje je u nama ili kojega nema u nama ne može se govoriti političkom ili pravnom retorikom. Politika i pravo uređuju odnose među ljudima. Ljudi su pak

bića koja imaju savjest i mogu se / moraju se suočiti s konzekvencama vlastitoga čina.

A o svemu se naravno mora razgovarati, posebno tamo gdje je povjerenje izgubljeno. Mora se moći slobodno razgovarati čak i o podjeli Bosne i Hercegovine, i o trećem entitetu, ali prije svega toga i o zločinima koji su činjeni da bi se ti ciljevi postavili i pokušali ostvariti. Uvođenje teme o podjeli Bosne i Hercegovine bez razgovora o zločinima učinjenim u ime te ideje prevara je svih građana Bosne i Hercegovine. Ako se radi uz znanje Europe, onda je to prevara kreditirana od civilizacije koja samu sebe želi vidjeti drugačijom, pravednijom i boljom.

Nastavak rata mirnim putem stvorio je situaciju da sljedbenici razbijanja Bosne slobodno govore o podjeli Bosne i Hercegovine a da se zagovornike razgovora o zločinima i genocidu optužuje za ratno huškanje. Žrtva je dakle ta nad kojom se vrši novi zločin. Javnost je ta koja treba biti ponovno zavedena. Pritisci iz područja politike i prava trebaju ponovno stvoriti atmosferu straha, nesigurnosti i osjećaj izgubljenosti kod bosanskohercegovačkih građana islamske vjeroispovijedi.

Prihvatanje rezultata osvajačkih pohoda na Bosnu i Hercegovinu učvrstilo je i vjersko-političke hijerarhije. Strah od nastavka rata oružanim sredstvima okupio je građane Bosne i Hercegovine u vjersko-političke zajednice kojima se manje-više vlada despotski. Povremeni susreti vrhova religijskih hijerarhija i izjave koje se daju u tim prigodama samo su oblik održavanja postojećeg stanja govorom o potrebama mijenjanja tog stanja.

Čak bi se moglo reći da zadržavanje prava da o miru razgovaraju gotovo isključivo sami vrhovi religijskih hijerarhija svjedoči o kontroliranom nepopuštanju i neiskrenosti pokušaja da se u građane vrati ono povjerenje koje su imali desetljećima unatrag.

Vjersko-političke hijerarhije (držeći „svoje“ u okvirima „svojih“ interesa) postale su sredstvo uništavanja zadnjih otpora prodoru interesima zapadnog krupnog kapitala.

Suvremena je povijest prepuna primjera razbijanja država, proizvodnje mržnje među nacijama koje žive u zajedničkim državama, odnosno proizvodnje rata i uskakanja spasiteljskih administracija koje donoseći mir donose i okupaciju. Ona ima različite oblike, a u pravilu se provodi u suradnji s domaćim političko-religijskim hijerarhijama. Dodatna nesreća takvih oblika „uvođenja demokracije“ od strane civiliziranog svijeta kažnjavanje je one nacije, odnosno onog dijela građanstva koji ne pristane na bezuvjetnu kapitulaciju. Rat se presvlači u odore mira. Mir postaje drugo ime za rat. To su okolnosti koje krupnom kapitalu daju mogućnost izvlačenja maksimalne dobiti definiranjem uvjeta poslovanja kakvi tom kapitalu odgovaraju.

Bosna je danas kolonija u kojoj su ljudi sretni što nema oružanih sukoba. Bosna je danas zemlja osiromašenih tužnih ljudi koji su izgubili svoje susjede i komšije. Bosna je zemlja u kojoj bivši osvajači teško izlaze na kraj s vlastitom savješću.

Ključna stvar koju u svemu tome treba temeljito analizirati pojava je sprečavanja razgovora u bosanskohercegovačkom narodu na razini moralnog propitivanja. Ništa nije slučajno, pa niti proglašavanje huškanjem svakog spominjanja na mogućnost otpora ili pozivanja na razgovor o zločinima. Devalvacija morala skriva se iza političkih i pravničkih floskula. Savjest se umiruje najavama novih „pobjeda“, odnosno realiziranjem ciljeva zbog kojih su već jednom zagovornici tih ciljeva osuđeni na duga zatvorska razmišljanja.

Gdje je u svemu tome moral?

Da bi se devalvirala snaga dobra, o moralu se moralo početi govoriti na način da se govor o moralu nekako zaobiđe. Svako pozivanje na nužnost življenja u području morala u startu je prevođeno u područja gdje se samo pozivanje na moral pretvara u politički čin, sredstvo trgovanja, način da se dodatno izvrši pritisak na žrtvu. Pozivanje na moral, na razgovor o zločinima, na sučeljavanje, na katarzu sudionika,

na promišljanje izvora strašnih zločina – postalo je neka vrsta političkog argumenta čije se zagovarjanje odmah povezuje s mogućim nastavkom rata.

I premda mira ne može biti dok se građani Bosne i Hercegovine ne dogovore da će živjeti u miru, a živjeti u miru nije moguće s ožiljcima nekažnjenih zločina, neotkrivenih grobnica, prešućivanja i odbijanja razgovora o stanju morala u nacijama koje pokušavaju živjeti na geografskom području Bosne i Hercegovine. Do razgovora dakle mora doći. Pokazuje se međutim da religijske hijerarhije nisu spremne za takvu vrstu razgovora. Točnije bi bilo reći da su različite razine nepristajanja na takvu vrstu razgovora. Čuvajući svoja stada, pastiri čuvaju i zabludjele krvoločne čuvare stada. Božji posrednici na zemlji uzimaju ponovno sebi za pravo opraštati grijehе onima koji su ubijali, klali, silovali...

Ni političke hijerarhije ne pokazuju volju za razgovorima koji bi katarzirali građane Bosne i Hercegovine. Naivno prelaze preko svih zločina u zamjenu za vlastite pozicije u hijerarhiji moći, odnosno služničkog odnosa prema kapitalnim igračima iz svijeta.

Ostali su samo umjetnici, pisci, nepotkupljivi intelektualci, pokojni novinar... (iz svih nacija) – ljudi koji shvaćaju, znaju, razumiju da svaka neizgovorena riječ znači novo ubojstvo u nekom novom ratu, da svaka neotkrivena grobnica znači novu hidrogensku bombu mržnje. Prešućene istine u ratovima rađaju nove zločine o kojima će se možda opet šutjeti...

Gljučni fenomen za razumijevanje aktualnog trenutka danas je situacija u kojoj tko potegne pitanje morala biva određenim da unosi ratnohuškačku retoriku. U najmanju ruku kao da se ništa nije dogodilo.

Pitanje koje se nužno nameće: Kakvo je to društvo u kojemu inzistiranje na moralnoj dimenziji razgovora i moralne procjene učinjenog za vrijeme oružanih sukoba predstavljaju ratnohuškačku retoriku. Takav stav bi se mogao povezati za jednoulje poratne

Jugoslavije. KPJ je pokušala održati ideološki mir među jugoslavenskim nacijama, čineći kompromise, ostavljajući neka pitanja neriješenima, te otvarajući vrata nacionalizmima pojedinih republika. U tom smislu nije se smjelo govoriti o prelasku velikog broja četnika pred kraj rata na stranu pobjednika, nije se smjelo postaviti pitanje o Blajburgu, nije postojala (a postojala je) odmazda četnika prema bosanskim i sandžačkim muslimanima u toj zajednici ravnopravnih naroda, nije bilo mirnog protjerivanja Albanaca i muslimana (a bilo je). Nije se smjelo razgovarati o dominiranju Srba u vojsci i policiji (a ta je dominacija smišljeno i dugoročno proizvođena) i sl.

Danas se stvari ponavljaju premda su malo jednostavnije. Od Garašanina naovamo postoji plan rađanja tragedije iz rađanja srpske nacije u tijelu bosanskohercegovačkih pravoslavaca. Vuk Karadžić je neupućenom svijetu „objasnio“ da postoji samo srpski jezik. SANU je postavila temelje pripajanja novonastalih Srba zajedno sa zemljom koju obrađuju – matici Srbiji. Nacionalizam, posebno srpski a kasnije i hrvatski (kad se Hrvatska potvrdila kao samostalna, neovisna i neupitna), pokušao je operativno odraditi ono što je bio san mnogih ljudi u Srbiji i Hrvatskoj.

To naravno nije nemoguće. Vjerojatno će geostrateški interesi velikih sila još jednom krojiti karte na Balkanu. Ovdje su zemlje nastajale, bile prekrajane, nestajale, pa se opet rađale. Osvajači su dolazili i vraćali se. Narodi su se borili jedni protiv drugih, zajedno protiv trećih, zajedno s trećim protiv svojih. Svega je bilo. O svemu se dakle može i treba otvoreno razgovarati.

I nije problem što se historijski gledano ne mogu stvari jednostavno odrediti. Problem je što hijerarhije ne dopuštaju sučeljavanje svojih građana s povijesnim istinama, posebno o istinama nedavne agresije.

Naravno nijedan se zločin ne smije zaboraviti. Ni oni koji su činjeni za vrijeme Drugog svjetskog rata, oni u vrijeme „socijalističkog mira“, ali ni oni koji su učinjeni pred kraj dvadesetog stoljeća u Bosni i Hercegovini. Zašto se o njima mora govoriti i zašto to nije huškanje na novi rat?

Politički mi možemo biti desno ili lijevo, možemo zastupati ovu ili onu političku opciju. Ali jesmo li u svemu tome bili i ostali ljudi. Jesmo li se borili za neke ideje tako što smo pogazili vlastiti moral, ono ljudsko bez čega uopće ne možemo živjeti u ljudskoj zajednici? Jesmo li, pozivajući se na svog Boga i svoju vjeru porušili mostove razumijevanja s drugim narodima ili dijelovima bosanskohercegovačkog naroda? Jesmo li ili nismo bili i jesmo li ili nismo ostali moralna bića?

Sve jednobožačke religije, sve religije knjige – zagovaraju mir. Taj mir mora prije svega biti uspostavljen u srcu vjernika da bi mogao zaživjeti u društvu u kojemu taj vjernik živi. Bez mira u srcu pojedinca nema mira među nacijama, političkim opcijama, među narodima koji su živjeli i kojima je živjeti na ovim prostorima.

Ubijanje u ime vlastite vjere barbarski je čin nevjernika. To je zločin koji čovjeka pretvara u biće bez morala. Osoba bez morala ne može biti dio zajednice dok se ne sučeli sa svojim činom, dok se ne ispriča, dok katarza ne prožme njegovo tijelo i njegovu svijest i savjest. Istina, ima slučajeva kada pojedinci pod teretom vlastite savjesti presude svom nemoralu, zločinima koje su činili za vrijeme oružanog dijela rata za Bosnu i Hercegovinu, no ti su slučajevi rijetki. Za zajednicu bi a i za sebe više učinili da progovore o svojim zločinima.

Odredbeni razlog ljudske volje, učili su nas od Kanta naovamo, ne može biti ništa osim našeg umnog htijenja, dakle ni financijski, ni nacionalni, ni vjerski interes. Ništa. Svete knjige učile su nas da ne činimo drugima ono što ne želimo da se nama čini. Pa ipak, porušeno je toliko bogomolja (uglavnom Bošnjacima muslimanima), u masovne grobnice zakapano je toliko nedužnih civila (najvećim dijelom bosanskih muslimana). Zločin je postao sredstvo pripreme teritorijalnog pripojenja svih „očišćenih“ dijelova Bosne i Hercegovine (uglavnom „očišćenih“ od bosanskih muslimana).

Što znači šutjeti o tome? Što znači prihvatiti igru političkog i pravnog nadigravanja, opstruiranja, onemogućavanja uspostave države

jednakopravnih građana. To je pokušaj zadržavanja *status quo* pozicije koja je nastala dobro pripremanim ucjenama i zločinačkim djelima zabludjelih nacionalističkih nemoralnih duša.

Šutjeti o tome nakon 1000 godina kazni za počinjene zločine (uglavnom nad Bošnjacima) znači dovesti se u situaciju da se šutnjom legitimira stanje do kojeg je došlo zločinom

Hoće li opet padati bombe?

Jedan od stavova iz Hegelove *Filozofije prava* posebno je dojmljiv, a primjenjiv je i na osobnim razinama, kao i na razinama odnosa među nacijama/državama. On kaže kako zločinac *ima pravo biti kažnjen*. Ideja dakle nije u tome da zajednica treba kazniti krivca. Hegel ide dublje, pronalazi i ističe – *pravo zločinca da bude kažnjen*. Dakle, zločinac treba iskoristiti svoje pravo, a njegovo je pravo snositi konzekvence vlastitoga čina.

Kako je s pojedincima tako bi trebalo biti i s državama. Nacistička Njemačka imala je pravo biti kažnjenom. Ta je kazna dijelom bila previsoka i nepotrebno okrutna, no Njemačka je shvatila koje su konzekvence izazivanja svjetskog rata. Malo je danas Nijemaca koji će se žaliti na bombardiranja Njemačke, ubijanja civila u napredovanju savezničkih armija. Premda je mnogo toga bilo prekomjerno (pa čak i na razini zločinačke osvete), svima je jasno od kuda je sve krenulo, tko je izazvao lavinu zla koja se obrušila prvenstveno na Europu a onda i na cijeli svijet. Zločinac, dakle, ima pravo biti kažnjen i Njemačka je to svoje pravo iskoristila.

Raspadom Jugoslavije (a on je dugo i temeljito pripreman) Srpska akademija nauka i umjetnosti ubrizgava u Srbe svih jugoslavenskih republika ideju povezivanja svih Srba u jednu državu, što je istovremeno značilo teritorijalno ujedinjenje svih dijelova bivše Jugoslavije gdje su živjeli Srbi. Oružje je podijeljeno i sve je bilo spremno za „mirni razlaz“.

Srpski svet će naravno zaboraviti sve zločine koji su učinjeni u ime te

ideje, a na kraju će, nakon neuspjeha, jadikovati nad nerazumijevanjem Srbije kao žrtve. Zaboravit će se zločini učinjeni u Vukovaru i uz Vukovar. Pokušat će se utišati ili onemogućiti svaki govor o Srebrenici, Prijedoru, svim zvjerstvima učinjenim za vrijeme pokušaja istrebljenja islama na onim dijelovima Bosne i Hercegovine gdje je bilo Srba i gdje je bilo mogućnosti da se ratom Srbi nametnu kao vlasnici sudbine svih naroda koji su nekada tu živjeli.

Tako je bilo i na Kosovu. Osjećaj nadmoći koji je desetljećima razvijan preuzimanjem ključnih pozicija u vojsci i policiji rezultirao je različitim pokušajima iseljenja Albanaca s Kosova, pa i sumanutim ubijanjima i prevoženjem tijela mrtvih Albanaca na nepoznata mjesta/grobnice u Srbiji.

Govoriti danas o pravima Srba na Kosovu je legitimno i potrebno. Ali bi povijesne korektnosti radi, istine radi i radi moguće katarze bilo također neophodno izgovoriti, pisati, bilježiti sva mjesta gdje su pokopana tijela ubijenih Albanaca. Isprika iseljavanjem Albancima (uostalom kao ni muslimanima iz Bosne ili posebno sa Sandžaka) nikad nije stigla. Takve stvari ne pomažu razumijevanju i uspostavi uljuđene zajednice.

Pokušaji stvaranja malog imperija na područjima bivše Jugoslavije uglavnom su provođeni zločinima. Dakle, ideja jedne akademije provođena je nimalo akademskim metodama. Po završetku oružanih sukoba sve je ostalo isto, samo se više nije pucalo. Ideje zatvorenih egzekutora, naručitelja i idejnih začetnika iz europskih zatvora i dalje upravljaju teritorijem koji je osvojen u agresiji, a pokušavaju se ponovno proširiti na teritorij koji je pripreman za osvajanje. Očigledno je da zatvaranje pojedinaca nije bila adekvatna kazna. Oni su postali srpski mučenici, heroji, idoli...

Problem je dakle što Srbija još uvijek nije iskoristila svoje pravo da bude kažnjena. Premda to ona provocira na različite načine. Jedan je nastavak imperijalnih aktivnosti na područjima Crne Gore, Kosova i Bosne i Hercegovine. Drugi je šutnja i prikriivanje zločina učinjenih

za vrijeme agresije. Treće je veličanje egzekutora ideje širenja Srbije (koji su završili na hiljadugodišnjem razmišljanju o vlastitom životu po europskim zatvorima). Četvrto je pokušaj igranja na kartu geostrateških interesa Rusije, iza čijih leđa se pripremaju nove strategije ostvarivanja mitomanskih ideja. Peto je otvoreno svrstavanje u proruski blok. Ima toga još, no očigledno je da Srbija voli „patiti“, predstavljati se žrtvom, a u tišini pripremati nove pokušaje osvajanja teritorija pozivanjem na predstavnike vlastitog naroda koji živi na tom teritoriju.

Srbija tako „nema veze“ s ratom u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini, „nema veze“ sa zbivanjima u Crnoj Gori, a nije imala veze ni sa zločinima počinjenim na Kosovu. Da bi se mogla i dalje predstavljati žrtvom, trebaju se ušutkati svi ljudi koji govore i pišu o njihovim zločinima. Da ne bi bili kažnjeni, trebaju se prikazati kao mirotvorci koji se čude što se to događa u regiji. Da bi pomogli uspostavi ravnoteže, Europljane Bošnjake će predstaviti i nazivati muslimanima. Dio je to igre da kazna koja slijedi bude blaža (oni su se samo borili protiv „terorističke religije“). Ali srpski imperijalizam (malog formata) ima pravo biti kažnjen. Ne ispuniti mu želju da bude kažnjenim značilo bi ostaviti trajne posljedice na kolektivnoj svijesti srpskog naroda. Srpske imperijaliste treba podsjetiti na svaki učinjeni zločin, ime svake silovane žene, svakog ubijenog djeteta, svih poznatih i nepoznatih grobnica. Srbi imaju pravo znati da se u njihovo ime ubijalo, silovalo, da su u njihovo ime ubijane majke s nerođenom djecom, da je u ime njihovog naroda i njihove vjere pobijeno samo u Srebrenici toliko ljudskih bića da njihova krv teče potocima u svijesti svakog pravednog, iskrenog Srbina, pravog pravoslavnog vjernika.

Nisu zločine činili Srbi. Zločini su činjeni u ime mitomanske imperijalne srpske ideje. Ali u zločinu je sudjelovalo mnogo Srba, a u šutnji o zločinima i neotkrivenim grobnicama sudjelovali su gotovo svi Srbi. U šutnji o svemu i proizvodnji zaborava također sudjeluju gotovo svi. Posebno intelektualna elita koja se bavi moralom i medijima, a ne želi progovoriti o zavjetu šutnje srpskog svijeta o pokušaju uspostavljanja „srpskog sveta“ zločinačkim metodama.

Zločinac ima pravo biti kažnjen. Srpska imperijalna politika ima pravo biti kažnjena. I nema pravo pozivati se na načela koja bi trebala vrijediti u svakoj situaciji (primjer samostalnosti Kosova i najavljivane samostalnosti manjinskog entiteta u Bosni i Hercegovini). Učinjeni zločini zahtijevaju ponajprije zadovoljenje prava Srbije da bude kažnjena. Zločini zahtijevaju da svaki zločinac zadovolji svoje pravo, tj. da bude kažnjen. To je iznad svih izvanjskih formalnih sličnosti između Kosova i Bosne i Hercegovine. Ne može se klati, zatvarati, silovati, ubijati, zakapati, prekapati, skrivati leševe, a onda se pozivati na pravo samoodcjepjenja. Kad zločini budu nagrađeni pravom na svoju kaznu, o svemu se može razgovarati. Do tada sve je samo provokacija da se na silu odgovori silom. Razuman čovjek je ni u snu ne želi, ali je šutnja i inzistiranje na imperijalnoj mitomaniji očajnički traži.

Irena Praskač-Salčin

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

irena.praskac@fpn.unsa.ba

POLITIČKI PARALELIZAM MEDIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Tekst analizira načine, uzroke i posljedice medijskih transformacija u savremenoj historiji Bosne i Hercegovine od 1945. godine do danas kroz teorijsku korelaciju odnosa medija i politike. Strukturu istraživanja čine dva dijela. Prvi dio se odnosi na povijesni politički paralelizam bosanskohercegovačkih medija analiziran kroz indikatore organizacijske povezanosti medija s državom i političkim strukturama, ukupne društvene i kulturne historije te političkih aspekata i elaboriran je u cilju jasnijeg shvatanja savremenih tendencija i utjecaja na medijsku djelatnost. Drugi dio istraživanja odnosi se na analizu uzorkovanih medija i medijskih sadržaja koji bi trebali pokazati da li su i u kojoj mjeri novi vidovi medija i medijskih prezentacija nastavili baštiniti određene forme političkog paralelizma i u demokratskom političkom okruženju. Istraživanja polaze od hipoteza da se urednička politika printanih medija na prostoru Bosne i Hercegovine vodi naslijeđenim oblicima birokratizma i političkog paralelizma kreirajući medijske sadržaje koji su u korelaciji s etničkim, političkim i nacionalnim pretenzijama podupirući podijeljenost informacijsko-komunikacijskog prostora, te da je različita i specifična informacijsko-komunikacijska infrastruktura i medijska organizacija pratila društveno-političke promjene i državno-pravna uređenja u Bosni i Hercegovini gotovo uvijek u cilju uspostavljanja ili učvršćivanja određenih tipova državno-političkih sistema.

Ključne riječi: mediji, politika, politički paralelizam, mediokracija, medijalizacija/medijatizacija

POLITICAL PARALLELISM OF THE MEDIA IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The text analyzes the ways, causes and consequences of media transformations in the contemporary history of Bosnia and Herzegovina from 1945 to the present through the theoretical correlation of media and politics. The research structure consists of two parts. The first part refers to the historical political parallelism of media in Bosnia and Herzegovina, analyzed through indicators of the media organizational connection with the state and political structures, overall social and cultural history, and political aspects, and is elaborated with the aim of a clearer understanding of contemporary tendencies and influence on media activity. The second part of the research refers to the analysis of media and media content, which should describe whether and to what extent new types of media and media presentations continued to inherit certain forms of political parallelism in a democratic political environment. Research is based on the hypothesis that the editorial policy of print media in Bosnia and Herzegovina is guided by inherited forms of bureaucracy and political parallelism, creating media content that correlates with ethnic, political and national pretensions, supporting the division of the information-communication space, and that there is a different and specific information-communication infrastructure and media organization followed social-political changes and state-legal arrangements in Bosnia and Herzegovina, almost always, with the aim of establishing or strengthening certain types of state-political systems.

Keywords: media; politics; political parallelism; mediocracy; medialization/mediatization

Uvod

Spektar istraživanja korelacije medija i politike, različitim formatima teorijskih i empirijskih analiza, u domeni komunikoloških opservacija ima značajnu ulogu u razumijevanju medijskih sadržaja, funkcija, efekata i uopće medija u savremenim društvenim okolnostima.

Odnos medija i politike, komunikološkog područja, možemo teorijski analizirati u okviru različitih kriterija. Ako govorimo o organizacijskoj povezanosti medija s državom, vladajućom političkom strukturom, strankom ili ideologijom, Radojković i Stojković (2009) navode pet medijskih obrazaca karakterističnih za odnos medija s državom, prema Robinsonu (1996), tj. *suprotstavljene medije*, koji odbacuju ulogu države

i političkog sistema, *nezavisne medije*, koji prihvataju politički sistem unutar kojeg djeluju, ali se prema njemu odnose kritički, *simbiotičke medije*, koji sarađuju s državom i koriste je kao izvor informacija, *birokratske medije*, koji su u vlasništvu države i koja njima upravlja, te *partijske medije*, koji su glasila političkih stranaka. Pritom državu definiramo kao „zajednicu koja se sastoji od teritorije i stanovništva ustrojene određenom političkom vlašću“ (Lavić, 2014: 183), a ideologiju kao organizirani sistem vjerovanja ili sistem vrijednosti. Na tragu su spomenutog odnosa i Priceove (2011) četiri tradicije političkog pristupa medijima: liberalizam, marksizam, društveni reformizam i konzervativizam. U smislu liberalizma državi je dozvoljen samo sistem regulacije, ali ne i neposredne kontrole ili upravljanja medijskom djelatnošću. U kontekstu marksističkog pristupa jedina i neprikosnovena uloga medija je ona koja se odnosi na održavanje i zaštitu kapitalističke države, dok su društveni reformizam i konzervativizam na tragu medijske funkcionalnosti u smislu konstruktivnog dijela razvijene demokratije i sile društvene kohezije. *Teorija instrumentalizacije ili ovisnosti* govori o međuovisnosti medija i politike u kontekstu obostrane zainteresiranosti i koristi, tj. o terminologiji bližoj „medijalizaciji politike“, u okviru koje su mediji politiku podvrgnuli vlastitim zakonitostima, i „politizaciji medija“, kojom politika izražava sve veće interesiranje za usmjeravanje medija ka određenim političkim idejama i težnjama. Lou (2010) analizira dvije strane političkog procesa, jednu – koja se dešava „iza kulisa“ od strane političkih elita, i drugu – koja je vidljiva „na pozornici“ medija posredstvom političkih prezentera u cilju pridobijanja ili skretanja pažnje javnosti. Lou tvrdi da medijalizacija predstavlja djelovanje podijeljene političke elite u cilju zajedničkog interesa. Taj se interes, prema autoru, ogleda u sljedećem: proizvodnji pristanka, upravljanju masama i njihovom udaljavanju od političkog aparata, skretanju pažnje, upravljanju utiscima, upotrebi političara kao medijskih zvijezda, prodaji politike preko zabave te upravljanju novinarima uz korištenje PR tehnike. Na tragu ove teorije dva naizgled zasebna sistema, koja se u svakom smislu udaljavaju od interesa građana, produciraju

kako trivijalne političke sadržaje tako i političku nezainteresiranost. U smislu ove teorije mediji mogu dodjeljivati i potvrđivati status pojedincima i institucijama, potvrđivati ili nametati društvene norme, ali i, prema Lazarsfeldu i Mertonu, biti nositelji tzv. narkotizirajuće disfunkcije, tj. proizvoditi sadržaje koji rezultiraju krajnjom pasivnošću (Lazarsfeld i Merton, 1971, prema: Radojković i Stojković, 2009). Baran i Davis (2012) u teoriji „medijskog upada“ u sličnom smislu analiziraju medijsko preuzimanje političkih uloga. Kunczik i Zipfel (2006) konstatiraju da mediji imaju funkciju kritike i nadzora u demokratiji, ali nisu u mogućnosti biti politička vlast jer nemaju instrumentarij, niti mogu biti posve autonomni. Priroda odnosa i povezanosti države, vlasti s medijskim sistemom razmatrana je kroz *autoritarnu* i *sovjetsku teoriju štampe*, *teoriju društvene odgovornosti*, *razvojnu medijsku teoriju* i *demokratsko-participativnu – teoriju demokratskog učešća*. Dok autoritarna i sovjetska teorija štampe medije definiraju kao sredstva održavanja, razvoja ili preobrazbe u cilju izvjesne političke ideologije, teorija društvene odgovornosti kao imanentnu medijsku funkciju razmatra prioritetni profesionalni i etički standard medijskih sadržaja gdje vlada može intervenirati samo u slučaju zaštite javnog interesa. Ova teorija za polazište uzima povjerenje javnosti i medijsku odgovornost prema njoj. Na tragu je ove teorije i razvojna medijska teorija, koja, prema McQuailu (2010), preporučuje izvjesni medijski, politički paralelizam, tj. suglasje s politikom, a u cilju promicanja nacionalnog razvoja, autonomije i kulturnog identiteta. McQuail pojašnjava da se u ovom slučaju radi o medijskim sistemima manje ili gotovo nikako razvijenih zemalja koji bi trebali dati šansu i podršku aktualnim politikama, dakle trasirati put razvoja i biti podrška sve dok se ne postignu povoljniji društveni uvjeti. Demokratsko-participativna – teorija demokratskog učešća u razvijenim zemljama promatrana je kao reakcija na centralizam i birokratizam javnih radio-televizijskih servisa.

Analiza korpusa komunikoloških teorija odnosa medija i politike razmatra se i u kontekstu medijskog sadržaja. Baran i Davis (2012) kroz

teoriju zavisnosti medijskih sistema ulogu medija u životu jedne individue unutar socijalnog okruženja vide u zadovoljavanju njenih medijskih/komunikacijskih potreba, tj. što je veći stepen zadovoljenja tih potreba to je veća i uloga i utjecaj medija. *Teorija postavljanja dnevnog reda* medijima dodjeljuje ulogu selektora tema i sadržaja i njihovog pozicioniranja prema kriterijima važnosti akcentirajući ili zanemarujući sadržaje u javnom prostoru. Polazeći od analize dominantnih medijskih sadržaja u određenom društvenom ambijentu, Meyer (2003) postavlja *tezu mediokracije*, kroz koju se na pozornici i iza pozornice masovnih medija nalazi samo ono što se podudara s političkim i kulturnim ukusom prosjeka društva, tj. onim što su Kunczik i Zipfel (2006) odredili tezom refleksije – da se društvene vrijednosti reflektiraju u medijima i tezom kontrole – sadržaji masovnih medija utječu na trendove. Prema Baranu i Davisu, u postavljanju dnevnog reda ravnopravno učestvuju i vladajuće strukture, ali ako je njihovo preimućstvo u postavljanju medijskog dnevnog reda dominantno, isključivo i služi različitim interesima i strukturama moći u društvu, prema Hallu, proces dekodiranja/prihvatanja ipak je u domeni recipijenta odnosno korisnika (Hall 1997, prema: Radojković i Stojković, 2009).

Razmatrajući teorijske platforme odnosa medija i politike u kontekstu kriterija medijskih efekata i persuzivnog/propagandnog djelovanja, *marksistička teorija medija* govori u prilog činjenici da su mediji sredstvo vlasti za širenje ideoloških ciljeva polazeći od shvatanja triju pristupa (klasičnog marksizma, političke ekonomije i frankfurtske škole – kritičke teorije) da oni koji imaju vlasničku, finansijsku i kontrolorsku ulogu mogu propagirati i političke ideje i interese dominantne ideologije. Pritom propagandu definiramo kao plansko i organizirano širenje političkih i mnogih drugih ideja radi pridobijanja javnog mnijenja, odnosno „djelovanje pojedinaca, grupa, organizacija ili specijaliziranih ustanova čiji je cilj da se utiče na mišljenja, stavove i ponašanje velikog broja ljudi – u smislu prihvatanja ideološkog sistema“ (Lavić, 2014: 559). McQuail (2010) *teoriju konstruktivizma* i *teoriju masovnog društva*

promatra u smislu persuazivne komunikacije putem medija kojoj je krajnji cilj tzv. „proizvodnja prihvatanja“ i „lažnog odobravanja“ selektivnim reproduciranjem određenih značenja i prikazivanja stvarnosti, te centraliziranost medija, jednosmjernost u prijenosu informacija i njihovo korištenje u cilju manipulacije i kontrole.

Istraživanje stepena i forme političkog paralelizma definiranog kao pitanje nezavisnosti, tačnije, jačine veze između medija i političkih činilaca ili stepena izražavanja političke orijentacije i povezanosti s političkim strukturama proveli su Hallin i Mancini (2004), u okviru kojeg su, komparirajući četiri glavne dimenzije medijskih sistema u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi, predstavili tri modela medijskih sistema: mediteranski/polarizirano pluralistički, liberalni i demokratsko-korporativni model. Za razliku od dosadašnjih teorijskih istraživanja, njihova je analiza prvi put razmatrala ulogu medija u određenom društvu, ravnopravno komparirajući i unutarmedijske i vanmedijske faktore, tj. dvije dimenzije istraživanja: rad i prirodu samih medijskih sistema i politička okruženja u kojima mediji djeluju. Njihovo istraživanje uključilo je kompariranje prirode medijskih sistema u smislu indikatora: razvoja medijskih tržišta, političkog paralelizma – stepena odnosa medija i političkih stranaka, razvoja novinarskog profesionalizma i stepena državne intervencije u medijski sistem. Jedan od vrlo važnih aspekata koji su autori naglasili, a koji može imati posljedice na rezultate istraživanja političkog paralelizma, jeste literatura koja se koristi u pojedinim državama vezana za konkretne političke sisteme, što može biti značajno za razumijevanje medija i politike u zavisnosti od svoje referentnosti. Svjesni činjenice da su apsolutna poklapanja s karakteristikama evidentiranih medijskih modela drugih zemalja manje izvjesna, da pojedina društvena okruženja mogu sadržavati karakteristike svih triju modela, te da, ako bi se isto istraživanje, s istim indikatorima u određenim vremenskim periodima ponovilo, rezultati istraživanja sigurno bi mogli biti drugačiji. Neka povijesna poklapanja karakteristika mediteranskog/polarizirano pluralističkog

modela s domicilnim medijskim sistemom u odnosu na različite vremenske periode evidentirana su u smislu malog tiraža novina, politički usmjerene štampe, političkog paralelizma, uključenosti vlada u upravljanje medijima, niskog nivoa profesionalizacije medija i snažnog državnog intervencionizma te političkog okruženja koje je kasno demokratizirano.

Predmet analize jesu mediji u Bosni i Hercegovini i njihov odnos s državom, politikom i političkim strukturama promatrani i analizirani u određenim povijesnim periodima i aktuelni medijski sadržaji određenih medijskih formata u kontekstu njihovog shvatanja kao javne usluge i političke institucije. Razumijevanje prirode medijskih, političkih ili psiholoških utjecaja u teorijskim konstelacijama Laughey (2009) veže za povijesne periode u kojima su mediji shvatani u različitim stupnjevima utjecajne djelotvornosti – kao vrlo utjecajni, ograničenih i slabih ili gotovo nikakvih utjecaja. Prateći povijesni razvoj medija i komunikacijskih procesa u Bosni i Hercegovini, analizira se stepen i forma odnosa medija i politike, odnosno političkih utjecaja na organizaciju i djelovanje medijskog sistema. Cilj povijesne retrospekcije odnosi se na utvrđivanje kontinuiranih promjena, činilaca i načina koji su utjecali i mijenjali medijsku scenu. Istraživanje polazi od hipoteze da je različita i specifična informacijsko-komunikacijska infrastruktura i medijska organizacija pratila društvenopolitičke promjene i državnopravna uređenja u Bosni i Hercegovini gotovo uvijek u cilju uspostavljanja ili učvršćivanja određenih tipova državnopolitičkih sistema. Indikatorima u smislu medijskih sadržaja izvjesne političke orijentacije, organizacijske povezanosti medija s političkim strukturama te uloge i djelovanja države, društvene i kulturne historije, političkih aspekata i njihove ukupne uloge i značaja istraživanje pokušava procijeniti prisutnost, oblik i stepen političkog paralelizma u bosanskohercegovačkom medijskom sistemu koji je utjecao i utječe na socijalne promjene i na ukupan društveni razvoj. Tekst analizira načine, uzroke i posljedice medijskih transformacija u savremenoj historiji

Bosne i Hercegovine kroz prethodno elaborirane teorijske pretpostavke korelacije medija i države, politike, polazeći od teze o mediokraciji Meyera da se na pozornici i iza pozornice masovnih medija nalazi samo ono što se podudara s političkim i kulturnim ukusom prosjeka društva, teze Loua o medijalizaciji politike kao vida nametanja kontroliranog, spinovanog i intenzivnog promoviranja dvoslojnog političkog procesa. Razmatrani utjecaji u oblikovanju bosanskohercegovačkog medijskog sistema odnose se na povijesne periode gdje je politička ili državna intervencija pretočena u oblike cenzuriranja do perioda gdje su se ove forme nastavile baštiniti i u demokratskom političkom okruženju. Strukturu istraživanja čine dva dijela, jedan koji se odnosi na analizu povijesnog političkog paralelizma bosanskohercegovačkih medija, elaboriran u cilju jasnijeg shvatanja savremenih tendencija i utjecaja na medijsku djelatnost, te prediktivnih kreiranja mogućih obrazaca ovog suodnosa. Drugi dio istraživanja odnosi se na analizu uzorkovanih medija i medijskih sadržaja koji bi trebali pokazati da li su i u kojoj mjeri novi vidovi i forme medija i medijskih prezentacija, kako tvrdi Fidler (2004), koliko god bili novi, ponešto zadržali iz iskustva prošlosti. Oba dijela prostorno su vezana za deskripciju komunikacijskih i medijskih procesa u Bosni i Hercegovini u periodu njene savremene historije, tj. u periodu od 1945. godine do danas. Metode i tehnike prvog dijela istraživanja bazirale su se na historijskom i komparativnom metodu, te metodama indukcije, dedukcije, sinteze, analize i deskripcije. Istraživanje je temeljeno na korištenju sekundarnih podataka iz prošlosti o kojima postoje sačuvani podaci. Drugi dio istraživanja o uzorkovanim medijskim formatima i sadržajima obrađen je metodom analize sadržaja. Kvalitativnom i kvantitativnom analizom povijesnih činjenica, medijskih sadržaja, određenih medijskih formata u Bosni i Hercegovini pokušala se definirati neutralna, pasivna ili participantska, aktivna medijska uloga u određenom društvenom, političkom kontekstu u cilju osiguravanja korisnih prognostičkih smjernica medijske uloge u realnom okruženju koja bi značila i adekvatno zadovoljavanje komunikacijskih potreba građana i formiranje komunikacije u funkciji ljudskog napretka.

Savremena historija političkog paralelizma u Bosni i Hercegovini

U cilju suočavanja sa savremenim problemima, kako tvrdi Gros (1976), nužno je shvatanje o uvjetima ljudskog i društvenog života i djelatnosti u prošlosti. Najraniji periodi društvene historije komuniciranja i medija u Bosni i Hercegovini svjedoče neposrednoj povezanosti informacijsko-komunikacijskog sistema s političkim i državnopravnim strukturama vlasti. Svaki vid povijesne izmjene pravnog, političkog ustrojstva zemlje sa sobom je donosio istovjetnu izmjenu medijskog sistema. Takvu vrstu kontinuiranih promjena primjećujemo s prijelaza osmanskog perioda ka austrougarskom, pa sve do poslije formiranja tadašnje Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Fidler (2004) naglašava da su takve promjene uvijek bile uzrokovane tehničkim ili društvenim napretkom, pod utjecajem konkurentskih ili političkih pritisaka. Promjene usklađene s političkim ustrojstvima nisu se odnosile samo na tehničku ili organizacijsku dimenziju medija, već i na njihov sadržinski aspekt.

Poslije 1941. godine značaj medijskog kontroliranja od strane državnih i političkih struktura, do tada rezervirano isključivo za štampu, dobija sasvim drugu dimenziju. Njemačka je pokrenula poseban vid tajnog radiodifuznog sistema čiji je zadatak bio širenje propagandnih sadržaja prezentiranih u formi patriotske misije koji se bore protiv okupatora i nacista. Mučalo (2002) navodi da je jedna takva radiostanica formirana i u Sarajevu 14. aprila 1942. i djelovala je do aprila 1945. godine, te u Banjoj Luci 26. jula 1942. godine. Ove stanice bile su pod pokroviteljstvom Državnog izvještajno-promidžbenog ureda i Državnog zavoda za krugovalnu službu „Hrvatski krugoval“. Poslije 1945. godine prvobitnu ulogu države i vladajućih političkih struktura u organizacijskoj i kontrolorskoj ulozi nad medijima Veljanovski (2005) vidi u različitom pristupu autoritarnih i demokratskih sistema s istim tendencijama kontrole, ali i u sprečavanju medijskog monopola, velikog finansijskog ulaganja u tehnologiju difuzije, te frekventnog prostora kojim suvereno raspolaže država. Radojković i Stojković (2009) navode

da su se u povijesti diferencirali: komercijalni, javni, državno-partijski i samoupravno-socijalistički tipovi medija; prva dva isključivo u okruženju kapitalističkih zemalja, a drugi u socijalističkim. Ambicije za kontrolom nad medijskim sistemom u Bosni i Hercegovini ranih četrdesetih godina bile su podijeljene između okupatorskih i narodnooslobodilačkih snaga. Okupatorske snage imale su i posebne institucije za medijski nadzor i kontrolu. Godine 1942. odlukom Politbiroa Komunističke partije uspostavljena je organizacija informativno-propagandne djelatnosti u vidu tzv. agitpropa (tijela zaduženih za agitaciju i propagandu). Ova tijela formiraju se u potpunosti do kraja 1944. godine u cilju kritike, nadzora, propagande, te očuvanja poretka odsustva medijskog pluralizma. Prema McQuailu (2010), motivi za kontrolu proizlaze iz straha od političke subverzije i manifestiraju se cenzuriranjem sadržaja, zakonskim ograničenjima, kontrolom infrastrukture, ekonomskim mjerama, samoregulacijom ili autocenzurom. U ovom periodu razvoja medija svi vidovi kontrole bili su podjednako bilježeni. Inkorporiranje Komunističke partije u medijski sistem izvršeno je putem formi finansiranja, programskih savjeta koji su utjecali na medijske sadržaje te upošljavanjem kadrova. Mediji su bili zaduženi da se bore za političke i ideološke ciljeve, promjenu društvene svijesti, poslušnost partiji kao tumaču i zastupniku društvenih interesa te punu kontrolu nad obavještavanjem domaće i svjetske javnosti. Svako javno izneseno mišljenje koje nije bilo u skladu s ideologijom bilo je zakonski sankcionirano. Većina zakonskih dokumenata iz tog perioda nalagala je da se sredstva informiranja ne smiju koristiti radi rušenja socijalističkog, demokratskog poretka zagaraniranog tadašnjim Ustavom SFRJ. Tompson (2000) navodi kako je Kodeksom novinara Jugoslavije ova profesija deklarirana u smislu društvenopolitičkog radnika koji aktivno učestvuje u podizanju i unapređenju samoupravnog socijalističkog društva, a 80% njih bili su članovi tadašnjeg Saveza komunista. Bjelica i Jevtović (2006) navode kako je postojalo „pet tabua“ u koje se nikako nije smjelo dirati: lik i djelo nepogrešivosti vođe Josipa Broza Tita, samoupravljanje i nesvrstanost, čime se čuvala neutralnost između

Istoka i Zapada, Savez komunista kao vodeću snagu, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti i Jugoslavensku narodnu armiju kao simbol odbrane. Uređivačka politika svih medija bila je isključivo u nadležnosti Saveza komunista, koji se brinuo za očuvanje sistema kao idealne društvene forme i o kontroli sadržaja koji bi mogli promicati antikomunističke ili antisocijalističke ideje. Izvjestan vid interpelacije kao bespogovornog praćenja ideoloških smjernica temeljen je na jednoj vrsti zastrašivanja od neprijatelja. Bosna i Hercegovina u svoj medijski sistem uključuje televiziju dosta kasnije u odnosu na druge evropske zemlje, tačnije 1965. godine. Postoje tri razloga tome: jedan se odnosi na nepristupačnu geografsku i reljefnu strukturu, drugi je vezan na enormna finansijska sredstva koja bi iziskivala televizijska infrastruktura, a treći je politički razlog, koji je potencirao da Bosni i Hercegovini televizijska difuzija nije potrebna zbog postojanja emitera u Zagrebu i Beogradu. Javnost Bosne i Hercegovine na taj način mogla je biti lakše kontrolirana. Čaćinović (2001) je mišljenja da tadašnji elektronski mediji koji su slali političke poruke nisu mogli očekivati da one budu prihvaćene u intencijama, kako kaže autorica, „naručitelja“ i „cenzora“. Opstojnost režima u jednopartijskom ambijentu, prema autorici, „nije bilo nešto o čemu su mogli gledatelji ili slušatelji odlučivati po vlastitom mišljenju, stoga njihovo prihvaćanje ili neprihvatanje nije bilo važno (Čaćinović, 2001).

Razvoj novinarstva i medija i socijalizma do 1948. godine i direktne kontrole pomoću konstituiranih agitpropovskih organa koji su rukovodili informativnom djelatnošću i usmjeravali je prema ciljevima Komunističke partije šezdesetih godina zamijenjen je društvenom kontrolom, tj. sistemom samoupravljanja putem programskih savjeta. Takvo ustrojstvo predstavljalo je izvjesni vid demokratizacije sistema javnog informiranja koje će formalnu argumentaciju imati tek 1990. godine donošenjem novog Zakona o osnovama sistema informisanja. Ovim zakonom medijski propisi doživjeli su izvjestan vid decentralizacije i prvi put u zakonskoj regulativi spomenuti su demokratski principi

u medijskoj oblasti. U tom periodu javljaju se studentski, omladinski mediji, koji su u svojim programima zauzeli kritički odnos prema vladajućem sistemu, obrađivali teme različitih društvenih nepravilnosti i zloupotrebe položaja tadašnjih funkcionera. Osim izvjesnog vida novinarske profesionalizacije, došlo je i do nezainteresiranosti vlasti za kontrolu takvih sadržaja, koji su uključivali različita politička gledišta. Nizom historijskih i političkih dešavanja – izlaskom Hrvatske i Slovenije iz tadašnje Jugoslavije, održanim referendumom prema kojem su bosanskohercegovački građani zatražili nezavisnost Bosne i Hercegovine, srbijanska politika predvođena Slobodanom Miloševićem započela je agresiju na Bosnu i Hercegovinu 6. aprila 1992. godine. Odluku o proglašenju ratnog stanja donijelo je Predsjedništvo BiH na sjednici održanoj 20. juna 1992. godine. Procesi tranzicije iz dugogodišnjeg jednopartijskog političkog sistema u pluralističku demokratiju, prema Žigi (2007), odvijali su se u ratnim okolnostima i za to su bili potrebni novi „mentalni preduslovi“. Nacionalna, politička i ideološka stremljenja utemeljena u trima etničkim dimenzijama reflektirala su se u svim segmentima bosanskohercegovačke društvenosti i učinila medije neposrednim akterima rata. Stvaranju triju informacijsko-komunikacijskih sistema na tlu Bosne i Hercegovine prethodila je informacijsko-komunikacijska blokada započeta zauzimanjem predajničke infrastrukture. Ciljevi zauzimanja repetitora u krajnjoj namjeri bili su kako prekidanje svih vrsta telekomunikacijskih usluga tako i stavljanje bosanskohercegovačke javnosti pod utjecaj propagandnih sadržaja susjednih zemalja Srbije i Hrvatske. Predratni zahtjevi za nacionalnu podjelu RTV-a Sarajevo pravdani su nekorektnim formama izvještavanja prema Srbima, a među najžustrije protivnike nezavisnosti i cjelovitosti RTV-a Sarajevo ubrojili su se predstavnici političkih stranaka HDZ-a i SDS-a. Rukovodstvo SDS-a optužilo je RTVBiH da je pod instrukcijama i kontrolom stranke SDA. Ambicije stavljanja radiodifuznog prostora pod nacionalnu, političku kontrolu bile su vrlo jasne. Prema podacima studije istraživačkog tima Media plan instituta (2001) 1991. godine u Bosni i Hercegovini je bilo registrirano 435

medijskih organizacija, 377 novina i štampanih medija, 54 radiostanice, 4 televizijske stanice i JP RTSA sa dva televizijska i tri radijska kanala. Jedan medijski sistem djelovao je na slobodnoj teritoriji Bosne i Hercegovine, drugi na teritoriji okupiranoj od srpskih vojnih formacija, a treći na području koje je bilo pod kontrolom HVO-a. Sadržaj medija u cijelosti je kreiran u shemi oblika propaganda – kontrapropaganda do namjerne i grube zamjene teza praćene bogatim leksičkim fundusom govora mržnje i netrpeljivosti. Razmatrajući i analizirajući ulogu medija u ratu, Tompson navodi:

- bili su sredstva za pridobijanje podrške javnosti i nad njima je vršena sistematska manipulacija,
- legitimizacija rata vršena je kroz političku/etničku propagandu posredstvom medija,
- vršili su širenje poluistina, dezinformacija te promociju određenih mišljenja a potiskivali drugačija,
- uticali su na povećanje socijalne distance,
- služili su kao institucije vlasti,
- ideološki ciljevi bili su zamijenjeni nacionalnim,
- manipulirali su strahom,
- bili su sredstvo ograničavanja društvene i građanske moći,
- u kontekstu čega je „narcizam malih razlika uvećan do despotskih razmjera (Tompson, 2000: 323).

Pirolić (1995) navodi kako je, uređujući vijesti iz ratom zahvaćene Hrvatske, kao reportere poslao dvojicu kolega, Zdenka Vranješa i Mladena Krsmanovića, koji su sačinili dijametralno suprotne reportaže – u jednoj se radilo o stradanju i agresiji, a u drugoj o oslobođenju grada Vukovara. Prema Pirolićevim tvrdnjama neki novinari mnogo su učinili za demokratiju, ali neki od njih su „navukli nacionalističko odijelo“ kreirajući sadržaje s jasnom intencijom. Vodeći se pretpostavkom da nacionalni mediji omogućavaju naciji da zamišlja sebe kao koherentnu

i homogenu zajednicu, predratna, ratna i poslijeratna teza zastupale su podjelu medija na nacionalnoj osnovi. Poslijeratni period u povijesti Bosne i Hercegovine ostavio je mnoge posljedice. Političko, ideološko i propagandno djelovanje nastavljeno je i poslije okončanih ratnih sukoba i potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Došlo je do naglog porasta broja elektronskih medija, koji su i u tom periodu prepoznati kao idealna sredstva ostvarenja ideoloških i političkih ciljeva i utjecaja na javnost, te uz to pada printanih izdanja. Proces poslijeratnog razvoja medija u Bosni i Hercegovini odvijao se u smislu organiziranja djelatnosti prema trenutnim okolnostima različitih vidova utjecaja, regulacije, razvoja medijskog tržišta i tehničkih inoviranja.

Birokratizam, politički paralelizam, klijentelizam medijskih formi nisu bili napušteni koncepti medijskog djelovanja. Inicijativom najprije OSCE-a u Bosni i Hercegovini uspostavljene su dvije nezavisne komisije: Izborna komisija za medije i Komisija eksperata za medije, a kasnije su Ured visokog predstavnika za BiH i institucije OHR-a te Nezavisna komisija za medije bili prvi pokušaji zaustavljanja nacionalističkih propagandnih sadržaja i govora mržnje, a potom i stvaranje uvjeta za nezavisno djelovanje medija. Među trenutnim državnim strukturama nisu postojali suglasje ni adekvatne strategije za reguliranje medijskog sistema, osim u kontekstu etničkih pretenzija.

Politički paralelizam trenutnih medijskih formata

Nezavisna komisija za medije (Halilović, Džihana, 2012) od 1998. do 2001. godine zabilježila je najveći broj izrečenih kazni. Od 473 prijave doneseno je 138 odluka o kršenjima u kontekstu pravednog i nepristrasnog uređivanja programa vezanih za govor mržnje, podsticanje vjerske, nacionalne ili etničke mržnje među građanima Bosne i Hercegovine. Već u 2002. godini RAK (2002) bilježi smanjen broj kršenja i „jasnu indikaciju da se emitovanje udaljava od političkih i etničkih manipulacija i pristrasnog izvještavanja“ te da je jezik mržnje u programu elektronskih medija gotovo u potpunosti izbačen.

Od 2004. do 2010. godine RAK (2002–2010) izvještava da još uvijek postoje novinari koji pristrasno i jednostrano prezentiraju činjenice podržavajući na taj način određene političke ideologije. Razjedinjavanje bosanskohercegovačkog medijskog prostora u okviru etničkih prostora nastavljeno je pod utjecajima političkih tenzija. Mediji su na mnogo načina iznevjerili integrativne smjernice i pluralizam novog društvenog poretka. Nemogućnošću finansijske, ekonomske i tehnološke opstojnosti i autonomnosti i distanciranja od političkih ovisnosti u trenutnom političkom i društvenom ambijentu mediji su, za razliku od prošlih perioda, samo dobili drugačije uloge.

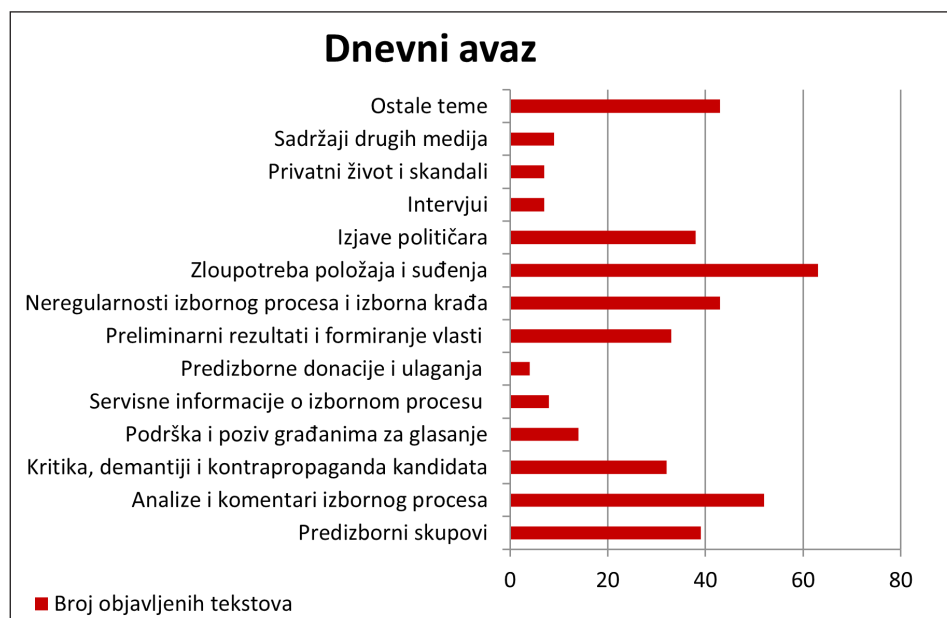
Provedeno istraživanje printanih medijskih formata (na malom uzorku) imalo je za cilj utvrditi na koji se način medijski obrađuju teme iz oblasti politike, da li su usmjerene prema političkim interesima i težnjama, te da li su printani mediji danas na izvjestan način politiku podvrgnuli vlastitim zakonitostima. Analiza tematike izdvojena je iz opsežnije analize različitih tematskih diskursa koji su analizirani na istovjetnom uzorku medija. Statističkom kvantitativnom i kvalitativnom metodom analize sadržaja istraživanje je imalo za cilj utvrditi:

1. Koliko je vijesti i informacija iz oblasti politike?
2. Koje su vijesti i informacije važne za političko odlučivanje i opredjeljivanje građana?
3. Koje su forme objavljenih sadržaja?
4. Kakav je uređivački/novinarski uklon objavljenih sadržaja?
5. Da li se prezentiranim sadržajima omogućava dijalog između javnog mnijenja i političkih subjekata?
6. Da li političke teme akcentiraju i prikazuju relevantne društvene problematike ili su kreirane u cilju skretanja pažnje javnosti sa njih?
7. Da li se objavljuju vijesti iz oblasti politike koje nisu u fundusu relevantnih za javnost i političko odlučivanje?
8. Da li postoji evidentno otvoreno protežiranje ili zapostavljanje različitih političkih opcija i pogleda?

Politički paralelizam istraživan je samo u formi medijskog sadržaja i isključuje mnogostruke oblike svoje pojavnosti u javnom prostoru u smislu političke orijentiranosti urednika, novinara ili javnosti, uredničke politike te organizacijske ili finansijske veze medija i interesnih političkih grupa. Analizirani medijski sadržaj odnosi se na vijesti i informacije domicilne političke scene izostavljajući teme iz oblasti međunarodne politike i one koje se odnose na politike zemalja regiona, Evrope i svijeta. Istraživanje je uključilo format printanih medija, dnevnih listova na teritoriji Bosne i Hercegovine: *Dnevni avaz*, *Nezavisne novine* i *Dnevni list*, vodeći se ravnopravnom teritorijalnom pokrivenošću bosanskohercegovačkog medijskog prostora u specifičnom periodu predizbornih medijskih kampanja, izbornog i dijela postizbornog perioda Općih izbora u Bosni i Hercegovini u periodu septembar/oktobar 2022. godine. Istraživanje polazi od hipoteze da se urednička politika printanih medija na prostoru Bosne i Hercegovine vodi naslijeđenim oblicima birokratizma i političkog paralelizma kreirajući medijske sadržaje koji su u korelaciji s etničkim, političkim i nacionalnim pretenzijama podupirući podijeljenost informacijsko-komunikacijskog prostora.

Dnevni avaz impresumom je deklariran kao „nezavisni bosanskohercegovački dnevnik“ i „najtiražnija novina u Bosni i Hercegovini“. Analiza je uključila 31 broj (izdanje) lista *Dnevni avaz* od 19. septembra do 26. oktobra 2022. godine. Analiziran je cjelokupni tematski okvir svakog izdanja, naslovna stranica te rubrike: *Aktuelno*, *Pogledi*, *Izbori*, *Teme*, *Globus*, *Mozaik*, *Sarajevski kanton*, *Crna hronika*, *Panorama*, *Show biz* i dodaci *TV extra*, *Porodica i zdravlje*, *Automarket*, *Sport*, *Panorama/Kiosk*, *Sveznadar*, *Biznis* i *Jet set*. Svako izdanje sadržavalo je između 40 i 56 novinskih stranica. Ovaj dnevni list je u 31 dnevnom izdanju objavio ukupno 392 teksta neposredno vezana za politička zbivanja u Bosni i Hercegovini. Od ukupnog broja obrađenih tema 59 je zauzelo mjesto i na naslovnici lista. List je priređivao niz analiza stručnjaka, zvaničnika, nezavisnih ili nevladinih

organizacija, te analitičara u domeni izbornog procesa, aktualnih politika, formiranja vlasti te izbornih neregularnosti. Tematski okvir obrađenih političkih zbivanja prije izbornog dana odnosio se isključivo na izvještaje s predizbornih skupova, analizu televizijskih gostovanja političkih kandidata i predstavnika stranaka, posjete i izjave zvaničnika i predstavnika različitih političkih opcija i intervjua s političkim kandidatima (Grafički prikaz 1). Zabilježen je i izvjestan broj tekstova posvećenih donacijama i ulaganjima u cilju političke propagande, te

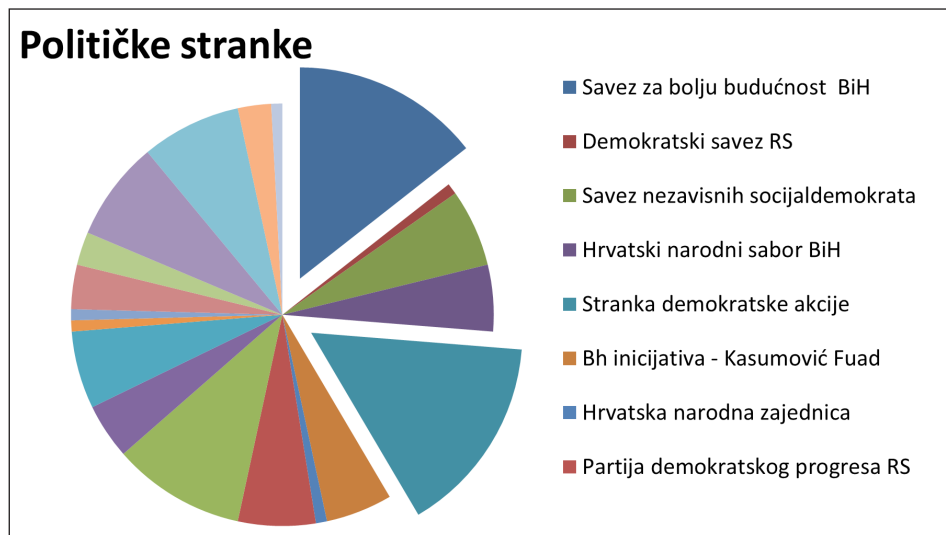

Grafički prikaz 1: Broj objavljenih tekstova u odnosu na tematski sadržaj – *Dnevni avaz*

tekstova koji nisu direktno povezani s političkim zbivanjima, niti su u funkciji političkog informiranja, a odnose se na privatni život političkih kandidata. Predizborni period karakteriziraju i tekstovi koji se odnose na demantije, kritike i kontrapropagandno oglašavanje političkih kandidata. U okviru obrađenih sadržaja nijedan medijski tekst nije se odnosio na formalnu i objektivnu prezentaciju, eksplanaciju i komparaciju političkih diskursa i smjernica koje bi bile pomoć javnosti pri donošenju odluka o eventualnom izboru. Ujedno, mali broj sadržaja odnosio se i na

servisni karakter (samo jedan grafički prikaz) načina i forme glasanja, a koji bi imao značajnu informativnu i edukativnu formu. Narativi iskazivanja podrške političkim kandidatima i apeliranje na javnost za glasanje minimizirani su do te mjere da su i narodne estradne ličnosti uključene u banalizaciju cjelokupnog političkog procesa u medijskom diskursu. Ove forme banalizacije u postizbornom periodu doživjele su i forme senzacionalizma u smislu tematskih okvira koji će se u ovom periodu odnositi, osim na izvještavanje o preliminarnim rezultatima i načinima formiranja vlasti, ponajviše na zloupotrebu, neregularnost i izbornu krađu. Dakle, politički sadržaji pretendirali su informacijskim i prezentacijskim formama više nego analitičkim i edukacijskim, što bi medijski prostor učinilo javnom platformom sučeljavanja najrazličitijih političkih diskursa u smislu potpore političkom odlučivanju javnosti. Dominantne forme obrađenih tema bile su: vijesti, izvještaji, izjave, komentari, intervjui i feljton.

Novinarski i urednički uklon analiziranih tekstova pretežno je zadržavao neutralnost u smislu pretendiranja ili zanemarivanja određenih političkih stajališta, stranaka i kandidata, osim u slučajevima tekstova koji su se odnosili na političkog kandidata Milorada Dodika i premijera Federacije BiH političara Fadila Novalića. Zabilježen je izvjestan broj jezičkih i stilističkih pejorativnih formi kao što su: „Milorad Dodik ide u zatvor“, „Mali miš Mile“, „Dodikov debakl“, „Dodik poznat po kukavičkim potezima“, „Ponovo prijeti“, „Dodik je gotov“, „Novalićeva sadaka građanima“, „Crnolistaš danas ide u Sud BiH“, „Polako, hajvani“ itd. Najviše je sadržaja neposredno bilo vezano za političku stranku Savez za bolju budućnost Bosne i Hercegovine (SBBBiH) i Stranku demokratske akcije (SDA) u odnosu na druge političke opcije (Grafički prikaz 2). Među najviše spominjanim političkim liderima i kandidatima stranaka bili su: Bakir Izetbegović, Milorad Dodik, Fahrudin Radončić, Denis Bećirović, Elmedin Konaković, Borjana Krišto, Fuad Kasumović, Branislav Borenović, Jelena Trivić, Željko Komšić i Fadil Novalić.

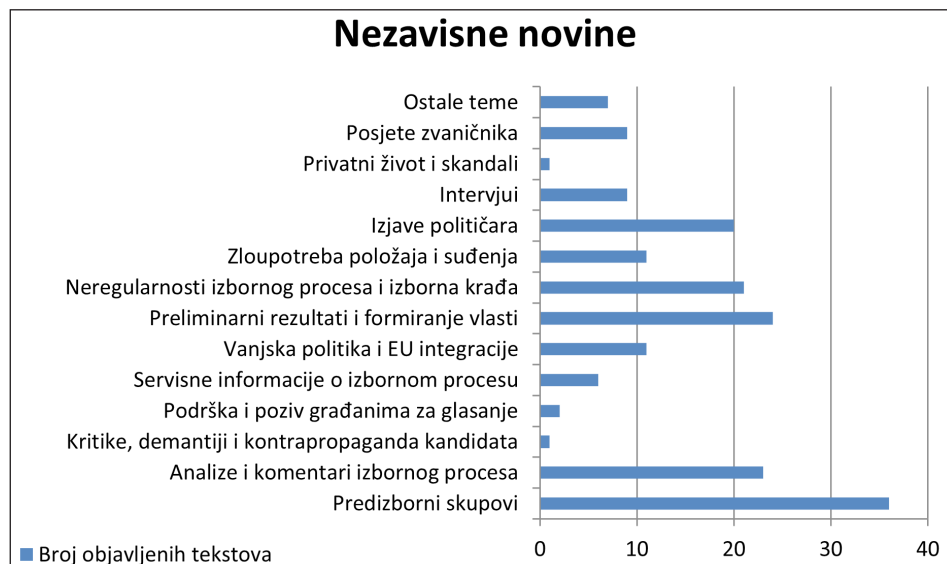

Grafički prikaz 2: Broj tekstova posvećenih političkim strankama – *Dnevni avaz*

List je sadržavao i vrlo oskudan segment plaćenog političkog oglašavanja u obliku triju oglasa (tri oglasa Stranke demokratske akcije na cijeloj stranici i manji format dva oglasa stranke Za nove generacije). Mogućnost uspostavljanja nekog vida dijaloga između javnosti ograničene je forme za printana izdanja, no u periodu istraživanja zabilježeno je kontinuirano objavljivanje komentara javnosti s društvenih i socijalnih mreža pretežno vezanih za aktualnu političku problematiku (svako izdanje sadržavalo je do tri komentara).

Banjalučke *Nezavisne novine* prema impresumu izlaze od 1995. godine u formi dnevnog lista i dostupne su na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Analiza je uključila 25 novinskih, dnevnih izdanja u periodu od 13. septembra do 17. oktobra 2022. godine. Istraživanje je uključilo cjelokupni novinski sadržaj, naslovnu stranicu i rubrike: *Događaji, Izbori u BiH 2022, Banjaluka, Ekonomija, Region, Svijet, Vodič, Kultura, Forum/Polemike, Hronika, Lifestyle, Sport, Oglasi* i *TV mreža*. Svako novinsko izdanje imalo je 32 stranice. U periodu istraživanja list je objavio ukupno 181 tekst neposredno vezan za aktualna politička

dešavanja. Na naslovnici se našla 41 tema političkih zbivanja. Predizborni period obilježili su tekstovi izvještaja s predizbornih skupova, intervjui s političkim kandidatima i liderima političkih stranaka, predizborne, servisne informacije, posjete inostranih i domaćih zvaničnika, vanjska politika i EU integracije, te različite vrste analiza trenutne političke situacije i dešavanja (Grafički prikaz 3). Tematski okvir u vrlo blagoj

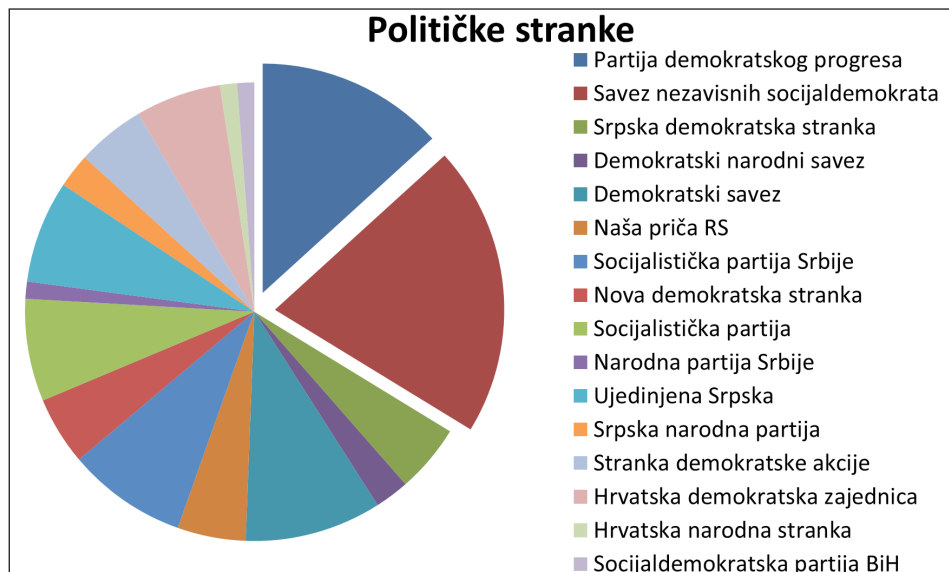

Grafički prikaz 3: Broj objavljenih tekstova u odnosu na tematski sadržaj – *Nezavisne novine*

kvantitativnoj formi prezentirao je društveno relevantnu problematiku potrebne javnosti u smislu političkog odlučivanja, i to akcentirajući političke strategije za mlade, unapređenja komunalnih i energetskih pitanja itd. U sadržajima nije zabilježen nijedan format tehničkih ili servisnih informacija o načinu glasanja koji bi imao formu uputstva, a relevantnog je karaktera za javnost. Postizborni period pretendirao je na teme vezane za izborne neregularnosti, izborne krađe, preliminarne rezultate i načine formiranja vlasti. Tematski okvir slabo ili gotovo nikako nije uključivao političku propagandu u smislu favoriziranja ili minimiziranja suprotstavljenih političkih opcija i sadržaje koji nisu

neposredno relevantni za analizu političkih zbivanja a koji se vežu za privatni život političkih kandidata. Forme obrađenih sadržaja bile su: vijesti, izjave, izvještaji, komentari, reportaže i intervjui.

Odabir tema isključivo je bio podređen teritorijalnom kriteriju. Za razliku od analize prethodnog dnevnog lista, ovo novinsko izdanje gotovo se nikako nije bavilo političkim temama vezanim za cjelokupni teritorij Bosne i Hercegovine, već samo onim vezanim za entitet Republiku Srpsku. Političke stranke, politički kandidati i javnost s područja cjelokupne bosanskohercegovačke teritorije, naročito Federacije BiH, kao da su bili nevidljivi kako u predizbornom tako i u postizbornom periodu. Mali procent sadržaja koji se odnosio na informacije i teme iz Federacije BiH i krovnih institucija Bosne i Hercegovine obično je imao negativan i kritizirajući novinarski uklon. Neki od tematiziranih sadržaja nosili su naslove: „Federacija Srpskoj dužna da isplati 14,7 miliona KM“, „Ustavni sud BiH radi protiv Srpske i njene imovine“ itd. Ovakvim vidom uredničke politike i novinarskog uklona jasno je potencirana medijska disfunkcija u smislu stvaranja javnog i političkog konsenzusa, sučeljavanja najrazličitijih stajališta, integracijskih i koherentnih smjernica. Jednonacionalna pretendiranja zabilježena su u tekstovima „Srpsku i Srbiju ništa ne može da podijeli“, „Dani srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave“, „Srbi su nedjeljiva cjelina“, „Prije 27 godina odbranjene zapadne granice Srpske“, „Osloboditi Mladića iz humanitarnih razloga“, „Niko ne zna kada će Ganić na optuženičku klupu“, „Zločini nad srpskim civilima“, gdje se osim medijski obrađenom teritorijalnom ekskluzivitetu priključuje i nacionalni. Najviše sadržaja neposredno je bilo vezano za političku stranku Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i Partiju demokratskog progresa (PDP) u odnosu na druge političke opcije (Grafički prikaz 4). Među najviše spominjanim političkim liderima i kandidatima stranaka bili su: Milorad Dodik, Jelena Trivić, Željka Cvijanović, Petar Đokić, Nedjeljko Čubrilović, Zoran Kalinić, Mladen Ilić, Mirko Šarović i Dragan Čović.

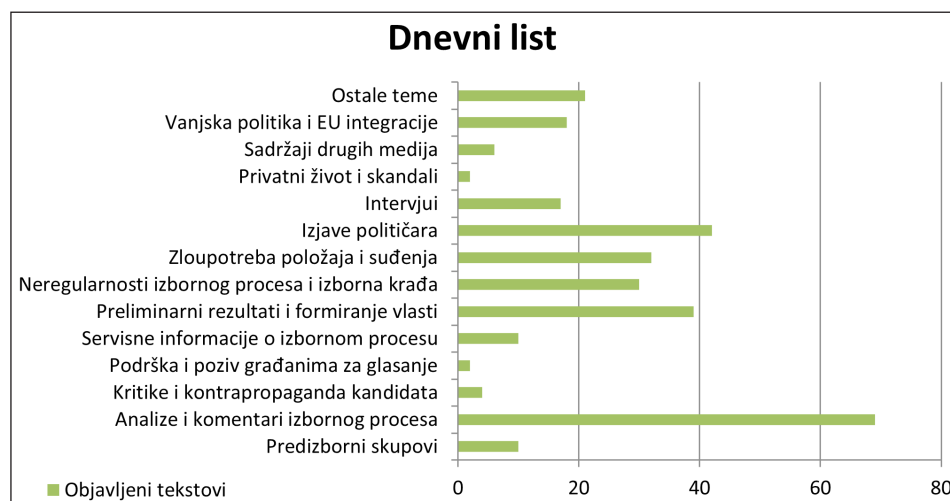

Grafički prikaz 4: Broj tekstova posvećenih političkim strankama – *Nezavisne novine*

List je sadržavao i vidove plaćenog političkog oglašavanja u obliku devet oglasa (Saveza nezavisnih socijaldemokrata), dva na cijeloj stranici (Demokratskog saveza) i manji format jednog oglasa (Ujedinjene Srpske) na naslovnoj stranici. Analizirana izdanja vrlo oskudno u kvantitativnom smislu objavljivala su i javne komentare građana o političkim aktualnostima s društvenih i socijalnih mreža.

Dnevni list novinsko je izdanje Mostara i šire hercegovačke regije dostupan na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Novine su osnovane 2001. godine i impresumom deklarirane kao „najčitanija novina u Hercegovini“. Istraživanje je obuhvatilo 30 dnevnih izdanja (brojeva) od 13. septembra do 25. oktobra 2022. godine. Analizirane su sve rubrike izdanja, uključujući i naslovnu stranicu: *U fokusu*, *Događaji*, *Svijet*, *Magazin*, *Sport*, *Poseban prilog* i *Mali oglasnik*. Svako novinsko izdanje brojalo je 24 stranice. Novine su u spomenutom periodu objavile 302 teksta vezana za politička zbivanja u Bosni i Hercegovini. Osamdeset pet tema iz oblasti politike objavljeno je na naslovnici

lista. Predizborni period u ovim novinskim izdanjima ispunjen je sljedećom tematikom: analiza izbornog procesa, intervjui s političkim kandidatima, izvještaji s predizbornih skupova te izjave političkih lidera i kandidata (Grafički prikaz 5). Servisne informacije o realizaciji izbornog procesa bile su zastupljene u formi obavijesti i tehničkih informacija o

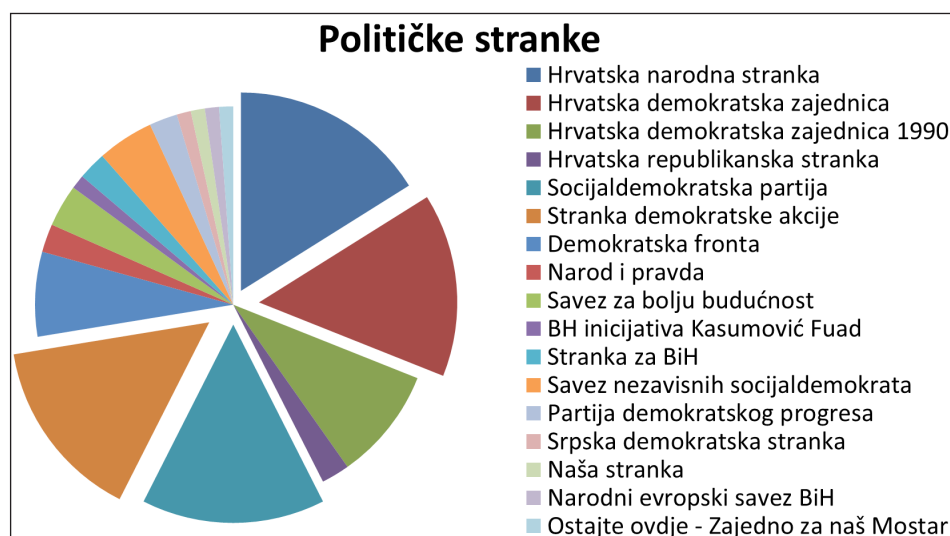

Grafički prikaz 5: Broj objavljenih tekstova u odnosu na tematski sadržaj – Dnevni list

biračkim mjestima, ali ne i o načinu i provedbi samog glasanja. Osim oskudnih tehničkih informacija o izbornoj proceduri, vrlo oskudno su obrađene društveno značajne teme, aktivnosti i političke strategije relevantne za javnost. U postizbornom periodu tematski sadržaji odnosili su se na teme vezane za preliminarne rezultate, formiranje vlasti, izborne neregularnosti, izborne krađe te komentare izbornog procesa. Urednička politika odabira zastupljenih tema iz oblasti politike pretendirala je na politička zbivanja i političke opcije jednog entiteta – Federacije BiH, dok su informacije i sadržaji iz entiteta RS bili neznatno zastupljeni. Novinarski uklon pretežno je bio neutralan s intencijom nekoliko tekstova („nećemo spašavati SDA i vojnika Bakira“, „Dodik...lakrdijaš ili špijun?“). Izvjesni vidovi medijalizacije političkih zbivanja vidljivi su u kvantitativnim zastupljenostima sadržaja kao što

su kontroverzni isječci sadržaja drugih medija, kontrapropagandno sučeljavanje političkih kandidata, privatni život političara, zloupotreba položaja i suđenja nosiocima različitih funkcija. Dominantne forme obrađenih tema bile su vijesti, izvještaji, izjave, komentari i intervjui.

Najviše sadržaja neposredno je bilo vezano za političku stranku Hrvatsku narodnu stranku (HNS), Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ), Socijaldemokratsku partiju (SDP) i Stranku demokratske akcije (SDA) u odnosu na druge političke opcije (Grafički prikaz 6).

Grafički prikaz 6: Broj tekstova posvećenih političkim strankama – *Dnevni list*

Među najviše spominjanim političkim liderima i kandidatima stranaka bili su: Borjana Krišto, Milorad Dodik, Dragan Čović, Nermin Nikšić, Željko Komšić, Elmedin Konaković, Bakir Izetbegović, Fahrudin Radončić, Saša Magazinović, Ilija Cvitanović i Fadil Novalić.

Nijedno novinsko izdanje nije sadržavalo formate plaćenog političkog oglašavanja niti je uključivalo komentare javnosti.

Zaključak

Referirajući se na prethodno teorijsko obrazloženje odnosa medija i politike, možemo zaključiti da je analizirani povijesni razvoj medija i komunikacijskih procesa u Bosni i Hercegovini utvrdio kontinuirane promjene, činioce i načine koji su utjecali i mijenjali medijsku scenu potvrđujući stajalište da je različita i specifična informacijsko-komunikacijska infrastruktura i medijska organizacija pratila društveno-političke promjene i državnopravna uređenja u Bosni i Hercegovini, te je gotovo uvijek u cilju uspostavljanja ili učvršćivanja određenih tipova državnopolitičkih sistema. Uključenost države u okvirima osnivačke, finansijske i kontrolorske uloge unutar medijskog sistema u prošlosti praktično prikazuje teorijske postulate persuazivnog djelovanja i selektivnog reproduciranja određenih značenja i stvarnosti u cilju manipulacije, kontrole i proizvodnje prihvatanja unificiranog ideološkog shvatanja. Izuzetno visok stepen državnog i političkog paralelizma medija u Bosni i Hercegovini nastavlja se u ratnom i poslijeratnom periodu demokratskog političkog okruženja, samo drugačijim oblicima zamijenjenog ideološkog koncepta s različitim nacionalnim stremljenjima. Analiziranje trenutnih printanih formata potvrđuje stajalište da se urednička politika printanih medija na prostoru Bosne i Hercegovine vodi naslijeđenim oblicima birokratizma i političkog paralelizma kreirajući medijske sadržaje koji su u korelaciji s etničkim, političkim i nacionalnim pretenzijama i podupirući podijeljenost bh. informacijsko-komunikacijskog prostora. Provedena analiza sadržaja tekstova vezanih za politička dešavanja sadašnjih dnevnih listova u Bosni i Hercegovini utvrdila je sljedeće:

1. Troje analizirane dnevne novine objavljuju teme vezane za domicilna politička dešavanja.
2. Tematizirani sadržaji nisu se u dovoljnoj mjeri odnosili na realne društvene problematike u kontekstu sadržaja koji bi bili potpora političkom informiranju i adekvatnom odlučivanju građana. Sadržaji su uključivali neznatan procent istraživanja relevantne

društvene problematike u kontekstu političke orijentiranosti i tehničke informacije o aktualnom izbornom procesu. Trivijalizacija političkih tema svedena je u najvećem procentu na kritike, komentare i kontrapropagandu suprotstavljenih politika i političkih kandidata te zloupotrebe položaja, neregularnosti izbornog procesa i izborne krađe.

3. Forme tematiziranih sadržaja u malom procentu uključivale su istraživačke i analitičke žanrove. Najzastupljenije forme bile su vijesti, izvještaji, izjave i intervjui.
4. Analiza sveukupne uredničke politike i novinarskog uklona upućuje na primjetan trend teritorijalnog i nacionalnog ekskluziviteta, tj. pojedine političke opcije i kandidati favorizirani su ili je njihova uloga, učešće u političkom procesu i zastupljenost u medijskom prostoru minimizirana. Sadržaji nemaju tendenciju stvaranja javnog i političkog konsenzusa, nisu platforma sučeljavanja najrazličitijih političkih pogleda i društveno okruženje ne promatraju u integracijskim i koherentnim dimenzijama.
5. Mogućnost uspostavljanja nekog vida dijaloga između javnosti i političkih subjekata ograničene je forme za printana izdanja. Mišljenja i komentari javnosti zastupljeni su u vrlo oskudnom smislu statusa sa društvenih mreža.

O teorijskoj međusobnoj ovisnosti i instrumentalizaciji medija i politike u smislu medijalizacije/medijatzacije i politizacije medija svjedoči medijsko „postavljanje dnevnog reda“ u smislu odabira sadržaja koji će na najefikasniji mogući način potvrditi ili dodijeliti status određenim političkim opcijama, kandidatima i liderima, a ostale minimizirati ili u krajnjem slučaju učiniti nevidljivim. O izostanku ozbiljnih analiza političkih opcija, njihovom povezivanju s društveno relevantnom problematikom, istraživanju političkih procesa bez denotativnih namjera političkog paralelizma svjedoči dvoslojnost političkog procesa, tj. činjenica da se jedna stvarna politika dešava izvan javnog diskursa. Produciranje takvih sadržaja odgovara tezi da se na pozornici i iza

pozornice medija nalazi samo ono što se podudara s političkim i kulturnim ukusom prosjeka društva. U ovoj vrsti simbioze politika, mediji i javnost nose teret negativnih posljedica. Trivijalizacijom političkih zbivanja i kreiranjem sadržaja podređenih medijskim zahtjevima i potrebama banaliziran je sam čin ozbiljnog političkog procesa, mediji gube svoju ulogu nadzora i kontrole, udaljavajući se od imanentnog interesa politički informirane javnosti. Provedena analiza zasigurno posjeduje i ograničavajuće faktore koji se ogledaju u istraživanju i drugih oblika pojavnosti stepena i vrste političkog paralelizma u smislu političke orijentiranosti urednika, novinara ili javnosti, uredničke politike, te organizacijske ili finansijske veze medija i interesnih političkih grupa, ne samo u kontekstu medijskog sadržaja. Ujedno bi cjelokupnoj slici istraživanja vrste i stepena političkog paralelizma bosanskohercegovačkih medija trebalo priključiti i analizu drugih medijskih formata, elektronskih i *online* medija. S pretpostavkama razvojne medijske teorije da bi medijski sistemi manje ili gotovo nikako razvijenih zemalja trebali dati šansu i podršku aktualnim politikama, trasirati put razvoja i biti podrška sve dok se ne postignu povoljniji društveni uvjeti može se kazati da su vidovi medijskog političkog paralelizma opravdani. Postavlja se pitanje na koji bi način opravdani politički paralelizam funkcionirao u društvima s toliko politički oprečnih različitosti. U svakom slučaju, medijska uloga je participantska, aktivna u društvenom, političkom kontekstu, a ne u smislu adekvatnog zadovoljavanja komunikacijskih potreba građana i funkcije ljudskog napretka.

Literatura

- Baran, S. J., Davis, D. K. 2012. *Mass communication theory: Foundation, ferment, and future*. (6th ed.), Wadsworth Cengage Learning, Boston.
- Bjelica, M., Jevtović, Z. 2006, *Istorija novinarstva*. Beograd: Megatrend Univerzitet primenjenih nauka.

- Čačinović, N. 2001, *Doba slike u teoriji mediologije*, Jesenski i Turk, Zagreb.
- Fidler, R. 2004, *Mediamorphosis, razumevanje novih medija*, Clio, Beograd.
- Gros, M. 1976, *Historijska znanost, razvoj, oblik, smjerovi*, Sveučilište u Zagrebu.
- Halilović, M., Džihana, A. 2012, *Medijsko pravo u BiH*, Internews, Sarajevo.
- Hallin, D. C., Mancini, P. 2004, *Comparing media systems: Three models of media and politics*, Cambridge University Press.
- Kunczik, M., Zipfel, A. 2006, *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*.
Preuzeto sa: <http://www.fes.hr>, septembar 2017.
- Laughey, D. 2009, *Media studies, theories and approaches*, Kamera Books, Harpenden.
- Lavić, S. 2014, *Leksikon socioloških pojmova*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Lou, P. E. 2010, *Mediji i politički proces*, Edicija katedra, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- McQuail, D. 2010, *Mass communication theory* (6th ed.), Sage, London.
- Meyer, T. 2003. *Mediokracija: medijska kolonizacija politike*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Mučalo, M. 2002. *Radio u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Pirolić, Z. 1995, *Radio reporter*, Nezavisna unija profesionalnih novinara BiH, Sarajevo.
- Prajs, S. 2011, *Izučavanje medija*, Clio, Beograd.
- Radojković, M., Stojković, B. 2009, *Informaciono komunikacioni sistemi* (2 ed.), Clio, Beograd.

- RAK 2002–2010, Regulatorna agencija za komunikacije BiH, Godišnji izvještaji Regulatorne agencije za komunikacije BiH, <https://www.rak.ba/bs-Latn-BA/reports> (pristupljeno 17. 3. 2023).
- Tompson, M. 2000. *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Medija centar, Beograd.
- Udovičić, Z., Jusić, T., Halilović, M., Udovičić, R. 2001, *Mediji na prekretnici: medijska slika Bosne i Hercegovine*, <https://www.researchgate.net/publication/265423605> (pristupljeno 15. 3. 2023).
- Veljanovski, R. 2005, *Javni RTV servis u službi građana*, Clio, Beograd.
- Žiga, J. 2007, *Savremeno bosansko društvo – Hrestomatija* (2 ed.), Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Lana Prlić

Sveučilište u Mostaru

www.sum.ba

lane.prlic@gmail.com

GOVOR MRŽNJE KAO POSLJEDICA KONFRONTACIJE IDENTITETA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Bosna i Hercegovina se još smatra državom u tranziciji, te se pod tim podrazumijeva da država i sistem nisu dovoljno razvijeni po demokratskim načelima. Političku kulturu oblikuju i uspostavljaju institucije i politički subjekti, te ona treba da se oblikuje i prilagođava vremenu, novim generacijama. Međutim, politička kultura u nezavisnoj Bosni i Hercegovini temelji se na podjelama. Te podjele su etničke i vjerske. Kada se na sve navedeno doda razvoj društvenih mreža, njihova dostupnost, lak pristup, te možda i najvažnije – anonimnost, doprinose širenju govora mržnje te stvaranju društva čija je politička kultura postala legalna u virtuelnom svijetu. U ovom radu obratit će se pažnja na samu političku kulturu u Bosni i Hercegovini, razvoju i izazovima, a kao jedan od glavnih izazova je govor mržnje, koji je po nekima postao gotovo pa narativ političkog komuniciranja u Bosni i Hercegovini. Cilj ovog rada je analizom utvrditi utjecaj govora mržnje u kreiranju političke kulture u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: politička kultura, govor mržnje, politička komunikacija, sloboda govora, javni prostor, zakonska rješenja

Uvod

Bosna i Hercegovina kao još uvijek zemlja u tranziciji, te jakog prisustva podjela u bosanskohercegovačkom društvu i samom sistemu države, suočava se s krizom u stvaranju političke kulture koja doliči demokratskom društvu. Politička kultura je proces koji traje duže od bilo kojeg drugog tranzicijskog procesa neke države. Politička kultura u bosanskohercegovačkoj demokratiji temelji se na podjelama. Razvoj političke kulture po demokratskim načelima ne otežava samo politika, državno uređenje ili sistem vrijednosti, već i razvoj društvenih mreža koje su sa sobom donijele i prostor za govor mržnje koji zakonska rješenja ne prate, te se otvaraju mnoge debate o temi kako i na koji način regulirati internetski prostor s obzirom na to da sve više utječe na mišljenje, poruke i utjecaj se šalje upravo i u tom prostoru, pa ga možemo nazvati i javnim prostorom. Anonimnost, lak pristup i nikakva odgovornost na društvenim mrežama postali su izazov svakog društva, pa tako i bosanskohercegovačkog, i dodatno otežali razvoj demokratije, sistema vrijednosti, te dodatno rasplamsali podjele šireći govor mržnje, a time usporavajući razvoj političke kulture alatima kao što su mržnja, neistine, lažne vijesti, prijatnje, zastrašivanje, uništavanje reputacije. Za Bosnu i Hercegovinu kao državu i društvo govor mržnje predstavlja veliki izazov. Govor mržnje nije sloboda govora. Govor mržnje koji se koristi kao dio političkog narativa kroz povijest, a posebice u Europi, doveo je do narativa „mi“ i „oni“, koji je bio koban za manjine. Američki i europski model drugačije percipiraju govor mržnje. Društvene mreže se prilagođavaju europskom modelu, ali društvene mreže su globalne, te odgovornost nije samo na društvenim mrežama, već na zakonskim regulativama država.

Cilj rada je analizirati te utvrditi utjecaj govora mržnje na kreiranje političke kulture u Bosni i Hercegovini metodama analize sadržaja, dosadašnjih istraživanja i studijom slučaja.

Početne hipoteze:

- Hipoteza 1: Govor mržnje kao posljedica konfrontacije identiteta u Bosni i Hercegovini
- Hipoteza 2: Govor mržnje je dio narativa političke kulture u Bosni i Hercegovini

Osnovne definicije govora mržnje

Kako bi se definiralo što je točno govor mržnje, mora se naglasiti što govor mržnje nije, a govor mržnje nije neslaganje sa nečijim mišljenjem ili stavom (Carlson, 2021: 5). Sustavni govor mržnje zasniva se na tezi „mi protiv njih“. Ring Carlson u svojoj knjizi opisuje ovu tezu kroz primjer holokausta i nacističke ideologije, kojoj je prije realizacije bio cilj proširiti ideju i dobiti što više sljedbenika, odnosno, kako autorica navodi, normalizirati retoriku kojom su se služili, a to je nazivanje skupine ljudi pogrdnim imenima, nazivajući ih imenima životinja u cilju dehumanizacije skupine ljudi na koju je usmjeren govor mržnje. Politička propaganda koja sadrži govor mržnje je kategorija govora mržnje koja je već postala tradicionalnom, čije smo posljedice svjedočili u prošlosti (Ziccardi, 2020: 48). Američki pristup u jednu ruku „odobrava“ govor mržnje kroz Prvi amandman Ustava SAD-a koji jasno, između ostalog, definira da Kongres neće donositi zakone koji na bilo koji način sprječavaju ili sputavaju slobodu izbora, govora i medija, te je naknadno dopunjeno po odluci Vrhovnog suda u slučaju 1997. da se ovaj amandman odnosi i na *online* prostor. Iako ove odluke ostavljaju prostor velikim platformama kao što su Facebook, Instagram, Twitter i WhatsApp, koje su i najveći poligon govora mržnje u *online* svijetu, da imaju svoje „uređivačke politike“. U Sjedinjenim Američkim državama govor mržnje je gotovo pa u potpunosti otvoren, i to možemo vidjeti kroz primjere javnog zagovaranja homofobije.

Prethodnih godina *online* platforme su se okrenule više prema europskom pristupu, te uvode cenzure i same eliminiraju govor mržnje

sa svojih platformi. Europski pristup nije liberalan kao američki i cilj mu je borba protiv govora mržnje i putem zakonskih okvira s obzirom na povijest Europe, gdje su jedni od najvećih ratova upravo krenuli s dna piramide mržnje i političkom propagandom i usustavljanjem govora mržnje rezultirali ratovima, žrtvama, holokaustom, genocidom. Pojavom društvenih mreža u Europi mnogi političari, osobe iz javnog života, akademici, znanstvenici dali su i daju doprinos u rješanju problema govora mržnje, a sve u cilju sprečavanja nastanka piramide govora mržnje i ponovnih sukoba koji su bili posljedica govora mržnje na prostoru Europe u 20. stoljeću. Europski sud za ljudska prava svojim presudama jasno šalje poruku da govoru mržnje nije mjesto u javnom prostoru, te da je cilj Europske unije i Europe poslati poruku nulte tolerancije na govor mržnje. Čak je i Vijeće Europe usvojilo Rezoluciju o okončanju cyber-diskriminacije i mržnje *online* kojom se države pozivaju da osiguraju zakonodavstvo koje će imati nultu toleranciju za govor mržnje u *online* prostoru, što uključuje uvrede, prijetnje, zastrašivanje, uhođenje (Noorlander, Gačanica, Gorjanc-Prelević, 2022: 20).

Govor mržnje se definira i detektira kroz nekoliko ključnih faktora (Turčilo i Buljubašić, 2020: 138):

” *Namjera*: govor mržnje uvijek ima za cilj napad, zastrašivanje, izazivanje negativnog stava i emocija prema nekoj osobi ili grupi ljudi;

Kanal komunikacije: govor mržnje je javni govor, izrečen u javnom prostoru, pod kojim, u najširem smislu, podrazumijevamo sve izvan privatne sfere neke osobe, uključujući i medijsku sferu i internet prostor;

Objekt: govoru mržnje izložen je pojedinac ili grupa ljudi zbog neke svoje specifičnosti: spol, rod, rasa, seksualna orijentacija, društveni status, osobne karakteristike, dob, specifičnost u potrebama i/ili zdravstvenom stanju itd.;

Izričaj: govor mržnje uključuje poruke koje koriste neprimjeren vokabular, uvrede, prijetnje, diskriminirajuće riječi itd.

Kao što je prethodno navedeno, ne postoji univerzalna definicija govora mržnje. Ona koja se najviše koristi je definicija UN-a koja glasi:

” da bilo koji vid komunikacije u govoru, pisanju ili ponašanju koji napada ili koristi pogrdan ili diskriminirajući jezik prema osobi ili skupini zbog toga tko su, ili drugim riječima zbog njihove religije, etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, boje kože, porijekla ili drugih faktora identiteta (UNESCO, 2022)

Govor mržnje, predrasude i stereotipi mogu potaknuti nasilno ponašanje, i upravo tu leži opasnost govora mržnje koji je nekontroliran ili nesankcioniran. Upravo je ovo temelj takozvanog europskog pristupa. Pored UN-ove definicije govora mržnje, koristi se i Preporuka Vijeća Europe br. R (97) Vijeća ministara država članica koja je usvojena u listopadu 1997. a glasi:

” u cilju primjene ovih principa, termin „govor mržnje“ se tumači kao svaki oblik izražaja koji širi, potiče, promovira ili opravdava rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje temeljene na netoleranciji, uključujući netoleranciju koja se odražava kroz agresivni nacionalizam i etnocentrizam, diskriminaciju i odbojnost prema manjinama, migrantima i ljudima migrantskog porijekla (Ziccardi, 2020: 35).

Osnovne definicije političke kulture

Nemoguće je definirati političku kulturu bez povijesnog osvrta i utjecaja koji ima na stvaranje identiteta, a samim tim i političke kulture. Bosna i Hercegovina se još uvijek smatra državom u tranziciji, a to znači da sistem i institucije još nisu razvijeni u potpunosti po demokratskim načelima. Sve definicije autora vode ka tome da je politička kultura kolektivna pojava, pa čak i povijesni fenomen, ali i subjektivna orijentacija prema političkim objektima (Pejić, 2021: 51). Autorica naglašava da jezgra političke kulture na općoj razini društva obuhvata povijesni, ekonomski i politički razvojni hod te neizostavan

socijalni mentalitet (Pejić, 2021: 54). Politička kultura obuhvata političke ideale i operativne norme, koje se manifestiraju kroz psihološke i socijalne dimenzije. Politička kulturu oblikuju i uspostavljaju institucije te politički subjekti, a politička kultura treba da se prilagođava vremenu i novim generacijama. A novo vrijeme je donijelo internet, društvene mreže i veliki izazov, a to je govor mržnje. Kada govorimo o političkoj kulturi u Bosni i Hercegovini, ona nije jednoobrazna, nego je rezultat postkonfliktnog društva, tranzicije, multikulturalnog konteksta te podijeljenosti društva, što se najviše odražava na izostanku zajedničkog identiteta, niskom nivou povjerenja te nepostojanju zajedničke vizije. Naslijeđena politička kultura koja se temelji na sukobu nije u skladu s demokratskim vrijednostima kao što su tolerancija, ljudska prava, jednakost, demokratske norme. Prema nekim autorima Bosna i Hercegovina kao da je preskočila osnovnu školu kada se radi o demokratiji i demokratskim načelima. Politička kultura je proces koji traje duže i od političke i od ekonomske tranzicije.

Govor mržnje kao posljedica konfrontacije i identiteta u Bosni i Hercegovini

Govor mržnje kao jedan od glavnih izazova razvoja političke kulture u Bosni i Hercegovini

Govor mržnje temelji se i na stereotipima i predrasudama koje se dijele na tradicionalne (naslijeđene), konfrontističke i frustracijske. Svaka od ovih kategorija može se pronaći u Bosni i Hercegovini, dodajući i sve prije navedeno, a to uključuje kompleksnost političkog sistema, etničke i vjerske podjele, izostanak zajedničkog identiteta. Neke od preporuka ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini koje nalažu preciznije definiranje zakonskih rješenja i eksplicitnije odredbe u cilju zabrane govora mržnje nisu ispoštovane (Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, 2021: 44). Kada razmatramo suzbijanja govora mržnje, potrebno je educirati šire mase o tome što je to govor mržnje, odnosno jasno objasniti da sloboda govora prestaje kada se počne

ugrožavati sloboda drugoga. A to se može postići proaktivnim djelovanjem i podizanjem svijesti, kontinuiranim monitoringom nad provedbom zakonskih rješenja te donošenjem strategija. Kampanje o suzbijanju govora mržnje su prijeko potrebne, kao i edukacija ne samo javnih osoba, novinara i onih čija je riječ javna i prenosi se putem medija, te koji imaju odgovornost za svaku izgovoru riječ, već i prema mlađoj populaciji, koja upravo najviše koristi društvene mreže. Ono što je jedna od preporuka ali i vapaj *online* medija jest donošenje zakona o elektronskim medijima u kojem bi se za govor mržnje teretio autor komentator, a ne vlasnik ili urednik portala. Kao i dodatno definiranje kaznenih zakona, te primjena istih. Također, donošenje zakona koji regulira ponašanje, s naglaskom na govor mržnje na društvenim mrežama, bitno je i za političare, političke analitičare, javne osobe koje se sve više koriste *online* platformama za komunikaciju s biračima, građanima, a nove tehnologije nisu prepoznate u postojećim zakonima i postaju poligon za iznošenje mišljenja za koje bi možda kazneno odgovarali ako bi to izgovorili u javnom prostoru.

U julu 2021. godine Ured visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini donio je Odluku o donošenju Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine kojom je uvedena zabrana javnog odobravanja, negiranja, grubog umanjivanja, pokušaja opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina. Iako su podnesene brojne krivične prijave, sve su još uvijek u procesu odlučivanja, te niti jedna kazna ili mjera po ovim izmjenama Zakona još nije izrečena (Noorlander, Gačanica, Gorjanc-Prelević, 2022: 63). Autori Tomić i Močević objavili su specijalni izvještaj Memorijalnog centra Srebrenica o praksama negiranja genocida u januaru 2023. u kojem je predstavljen govor mržnje koji se širi na društvenoj mreži TikTok, koja je popularna društvena mreža, a posebno među mlađim generacijama. Specifičnost ove, kao i drugih mreža leži u *hashtagovima* koji omogućavaju lakšu pretragu i veći domet. TikTok dozvoljava da se ime mijenja svakih sedam dana, te dozvoljava svu terminologiju da se koristi za *hashtag*. Ova društvene mreža nikada nije zaprimila

nijednu prijavu o neprimjerenom, štetnom sadržaju od vlasti Bosne i Hercegovine, za razliku od susjednih zemalja čije su institucije prijavljivale neželjeni i štetni sadržaj TikToku u cilju uklanjanja tog sadržaja. Koliko je ozbiljan sadržaj na društvenim mrežama i koliki doseg može imati pokazuje ovo istraživanje koje je navelo da je jedan *hashtag* koji negira genocid u Srebrenici imao 25 hiljada pregleda prije nego što je uklonjen s TikToka (Tomić i Močević, 2023: 13). Ova analiza dokazuje da se države i institucije ne mogu i ne smiju osloniti samo na regulativu i filter koji funkcionira na principu prijave profila ili *hashtagova*, već je potreban sistemski zakonski pristup (Tomić i Močević, 2023: 19).

Govor mržnje kao narativ političkog komuniciranja u Bosni i Hercegovini

Govor mržnje nije samo dio političkog komuniciranja, već i oblik ponašanja građana u Bosni i Hercegovini, štoviše, građani Bosne i Hercegovine sve manje reaguju na govor mržnje (Mihaljević, 2018).

Za potrebe ovog rada odabran je portal BUKA kao portal u Bosni i Hercegovini koji vrlo često trpi govor mržnje, posebice novinari i urednici. BUKA je odabrana iz razloga što je veliku pažnju privukao spot ovog portala objavljen 2021. godine pod nazivom „Hejt SLOVEni, još ste živi?“ kao dio kampanje protiv govora mržnje koji je postao gotovo sastavim dijelom *online* komunikacije. Upravo ovaj spot je prikazao kako bi bilo da se u realnosti komunicira kao u virtualnom svijetu, s namjerom dizanja svijesti upravo o govoru mržnje na društvenim mrežama. To je naravno popraćeno i u cijeloj kampanji te objavi kolumni, a spot je privukao veliku zainteresiranost javnosti i primjer je kako upravo medij može inicirati ovakvo što radi podizanja svijesti o razvoju govora mržnje koji ne prate regulative. Sam spot je prikazao kako bi izgledala svakodnevna komunikacija u marketu da ljudi komuniciraju onako kako to rade na društvenim mrežama. Ovaj video je imao preko dva milijuna pregleda na društvenim mrežama za nešto više od 24 sata nakon prikazivanja, na YouTubeu ovaj video na službenom nalogu

BUKA ima 1,2 milijuna pregleda, akteri ovog spota na svojim nalogima na društvenim mrežama Severina na svom Instagram nalogu na ovom videu ima 671.150 pregleda, dok Goran Bogdan također na Instagramu na ovom videu ima 283.853 pregleda.

Zaključak

Govor mržnje ne ostavlja posljedice samo na one prema kojima je govor mržnje upućen, već kontaminira i cijelo društvo, unazaduje ga na putu demokratizacije. I upravo to se dešava u Bosni i Hercegovini. Povijesni, socijalni, ekonomski razvoj te politička kultura idu „naruku“ govoru mržnje, koji je postao dijelom političke komunikacije u Bosni i Hercegovini, čemu svjedoče izvještaji ombusmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Zakonske regulative i rješenja postoje, ali se ne provode. Novi prostor za govor mržnje su društvene mreže, koje se šire brzinom koju zakonska rješenja ne mogu sustignuti, kao i načini suzbijanja govora mržnje u javnom prostoru, a s anonimnošću je stvoren novi način širenja govora mržnje koji je teže sankcionirati i pratiti s obzirom na to da se *online* prostor još uvijek u cijeloj BiH ne smatra javnim prostorom. Obje hipoteze su potvrđene. Mijenjanje političke kulture je proces, međutim govor mržnje dodatno usporava taj proces, uključujući i sve ostale elemente, kao i sudionike kreiranja političke kulture, demokratske političke kulture. Govor mržnje koji se zasniva na tezi „mi protiv njih“ narativ je koji se uklapa u bosanskohercegovačko trenutno stanje konfrontacije identiteta, gdje je evidentan izostanak zajedničkog identiteta i zajedničke vizije. Kao takav, govor mržnje je sastavio dio političke kulture, pa i svakodnevnog života građana. S obzirom na to da Bosna i Hercegovina ima namjeru postati članicom Europske unije, europski model borbe protiv govora mržnje je put suzbijanja, a time i smanjivanja govora mržnje u javnom prostoru, s posebnim naglaskom na odgovornosti i težini govora mržnje, koji je, kao što je navedeno, opasan i kontaminira javnost i prostor, a posebice u tranzicijskim i ranjivim društvima kao što je bosanskohercegovačko.

Literatura

- Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine 2021, *Specijalni izvještaj o govoru mržnje u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka.
- Ring Carlson, C. 2021, *Hate speech*, The MIT Press, Massachusetts.
- Tomić, S. i Močević T. 2023, *Nove platforme i govor mržnje: Primjeri slavljenja presuđenih ratnih zločinaca i negiranja genocida na TikTok-u*, Memorijalni centar Srebrenica.
- Turčilo, L. i Buljubašić, B. 2020, *Medijska stvarnost: Eseji o savremenom korištenju medija u BiH*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Mrežni izvori

- Mihaljević, D. 2018, *Razvoj političke kulture u Bosni i Hercegovini*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, <https://hrcak.srce.hr/file/337839> (pristupljeno 30. 3. 2023).
- Noorlander, P., Gačanica, L. i Gorjanc-Prelević, T. 2022, *Suzbijanje govora mržnje evropski standardi i praksa Priručnik*, Podgorica: Akcija za ljudska prava Human Rights Action (HRA), <https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2022/05/Prirucnik-za-suzbijanje-govora-mrznje-esip-FINAL-19-7-2022.pdf> (pristupljeno 10. 4. 2023).
- Pejić, M. 2021, Građani u BiH više koriste govor mržnje nego što ga osuđuju. *Al Jazeera Balkans*, [https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/2/20/gradani-u-bih-vise-koriste-govor-mrznje-nego-sto-ga-osuduju](https://balkans.aljazeera.net teme/2021/2/20/gradani-u-bih-vise-koriste-govor-mrznje-nego-sto-ga-osuduju) (pristupljeno 30. 3. 2023).
- Unesco.org. 2022, *What you need to know about hate speech*, <https://www.unesco.org/en/countering-hate-speech/need-know> (pristupljeno 1. 4. 2023).

Mihaela Dubelj

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

www.ff.sum.ba

dubelj.mihaela@gmail.com

UTJECAJ FILMSKE INDUSTRIJE NA BRENDIRANJE BOSNE I HERCEGOVINE NAKON STJECANJA NEZAVISNOSTI

Sažetak

Bosna i Hercegovina je kao zemlja kroz povijest prošla različite tranzicije koje su utjecale na stvaranje specifične bosanskohercegovačke kulture. Države se diljem svijeta nastoje brendirati i kulturnom diplomacijom upravljati vlastitim identitetom. Filmske projekcije Bosne i Hercegovine su u periodu nakon Drugog svjetskog rata obilježene revolucionarnom i ratnom tematikom, a u sastavu Jugoslavije dolazi do kulturnog napretka gdje su se istakli prvi bosanskohercegovački filmovi, glumci i producenti. Ratom devedesetih razvoj filmske umjetnosti je prekinut, a nakon nezavisnosti fokus je stavljen na obnavljanje kulture. Postignuti su razni filmski uspjesi, ali i promocija Bosne i Hercegovine na nacionalnoj razini kroz najveći filmski festival na području jugoistočne Europe. U ovom radu će se analizirati izazovi filmske industrije kao meke moći Bosne i Hercegovine nakon nezavisnosti i promocije kroz nacionalnu vizuru. Cilj je metodama analize sadržaja, studijom slučaja i sintezom analizirati utjecaj filmske industrije i Sarajevo Film Festivala na razvoj kulture i jačanje pozitivnog imidža Bosne i Hercegovine kroz brendiranje nakon nezavisnosti i ukazati na potrebu poboljšanja položaja filmskih umjetnika koji zaslužuju više.

Ključne riječi: film, brendiranje, kultura, identitet, meka moć, kulturna diplomacija, Sarajevo Film Festival

Uvod

Zbog svoje specifične situacije Bosna i Hercegovina predstavlja zanimljiv multikulturalni spoj. Prolazeći kroz razne tranzicije formirala se specifična bosanskohercegovačka kultura. Početkom 19. stoljeća Bosna i Hercegovina osniva prva filmska poduzeća i kino-dvorane. Snimaju se i prvi dokumentarni filmovi, a postaje atraktivnija zemlja za strana ulaganja kao filmska lokacija. Tijekom Drugog svjetskog rata snimaju se nacističko-propagandni filmovi, a 1943. formirana je prva partizanska filmska ekipa čiji je snimljeni materijal uništen. Svoj pravi izraz bosanskohercegovačka filmska umjetnost dobiva nakon raspada Jugoslavije i formiranja samostalne Bosne i Hercegovine 1992. godine. Države se diljem svijeta nastoje brendirati i kulturnom diplomacijom upravljati vlastitim identitetom. Filmska industrija kao meka moć države utječe na brendiranje i stvaranja imidža zemlje na globalnim razinama. Sarajevo Film Festival predstavlja jedan od najvećih kulturnih događanja na području jugoistočne Europe i može se reći da kao takav utječe na brendiranje Bosne i Hercegovine. Predmet istraživanja rada je utjecaj filmske industrije na brendiranje Bosne i Hercegovine nakon nezavisnosti kroz studiju slučaja Sarajevo Film Festivala. Cilj rada je analizirati utjecaj filmske industrije na jačanje pozitivnog imidža BiH i ukazati na potrebu poboljšanja položaja filmskih umjetnika koji zaslužuju više. Svrha je dobivanje odgovora kako iskoristiti filmsku industriju za brendiranje Bosne i Hercegovine.

Početne hipoteze:

- H1: Filmska industrija kao meka moć Bosne i Hercegovine pozitivno utječe na brendiranje zemlje nakon neovisnosti.
- H2: Kultura Bosne i Hercegovine se promovira filmom.
- H3: Sarajevo Film Festival služi kao sredstvo promicanja pozitivnog imidža Bosne i Hercegovine.

Znanstvene metode u izradi ovog rada su analiza sadržaja, komparativna analiza prethodnih istraživanja i sinteza. Od pomoćnih je korištena studija slučaja.

Razvoj filmske industrije u Bosni i Hercegovini

Počeci razvoja filma sežu u daleku prošlost, a termin se odnosi na sedmu umjetnost ili umjetnost pokreta slika. Najznačajniji razvoj filma odvija se tijekom 19. i 20. stoljeća, pa sve do danas. Osnovni principi filmske projekcije potječu iz Kine kada je predstavljen prvi oblik filma na prozirnem platnu. Na razvoj kinematografije i filma utjecale su razne društvene i kulturne promjene, a ključan je bio tehnološki razvoj. Početkom 19. stoljeća došlo je do izuma prve filmske kamere, kinetoscopa i filmskog studija za snimanje. Prvi film je snimljen 1892., a tri godine nakon braća Lumière predstavljaju novi uređaj – kinematograf. Prva projekcija filma održana je u Parizu 28. prosinca 1895. i taj se datum smatra rođendanom kinematografije.

” Zamišljaj ili natruhu nečeg što se kasnije naziva filmom susrećemo već u nekim najstarijim primjerima likovnog izražavanja, na primjer u spilji u Altamiri, u kojoj su bikovi tako nacrtani da se zamjećuje želja drevnog slikara kako ostvariti pokret u nepokretnom materijalu podloge slike... (Peterlić, 2001: 9).

U Bosni i Hercegovini prva javna filmska predstava održana je u Sarajevu 27. srpnja 1897., kada su prikazivani filmovi braće Lumiere u drvenoj zgradi na tadašnjem Cirkuskom trgu, što je danas park nasuprot Skenderiji. Filmske projekcije trajale su 13 dana – od 27. srpnja do 8. kolovoza, a uglavnom su prikazivani prirodni krajolici, utrke konja, šaljive scene u vrtu i događanja na željezničkoj stanici. Daljnje prikazivanje nastavljeno je u Sarajevu, a 1900. u Mostaru. Prve projekcije filmova počinju 1906. u Sarajevu, a prvo stalno kino Edison Amerikan Bioskop otvara Giovanni Fabris (Filmska enciklopedija – mrežno izdanje, 2023).

Prve domaće dokumentarne filmove (među kojima i film „Sarajevo“) 1913. proizvodi Antun Valić, pionir bosanskohercegovačke kinematografije i direktor najvećih kina u Sarajevu Apolo i Imperijal. Bosna i Hercegovina je u periodu Prvog svjetskog rata imala oko 20

stalnih kina. Prvi kratki zvučni igrani film „Ljubav u Sarajevu“ snimili su 1936. autori Nikola Drakulić i Edo Ljubić. Bosna i Hercegovina postaje atraktivnija filmska lokacija za snimanje stranih projekata, a tu se ističe Amerikanac Charles Herbert s nekoliko filmova koje su snimili za kompaniju Fox. Tijekom Drugog svjetskog rata snimaju se nacističko propagandni filmovi, a 1943. formirana je prva partizanska filmska ekipa čiji je snimljeni materijal uništen (Nevesinjac, 2021: 3).

Filmska umjetnost BiH nakon Drugog svjetskog rata

Bosna i Hercegovina 1943. ulazi u sastav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i kao Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina postoji do 1992. godine. Pristupanjem novoj europskoj sili Bosna i Hercegovina razvija medijsku kulturu u drukčijem pravcu od prethodnog perioda, čime su otvorena nova „vrata“ filmskoj umjetnosti i bosanskohercegovačkoj kinematografiji. Podružnica za BiH Državnoga filmskog poduzeća DFJ osnovana je 1945., a naredne godine je osnovano Poduzeće za raspodjelu filmova. U Bosni i Hercegovini je osnovana prva Komisija za kinematografiju BiH početkom 1947., čiji je predsjednik bio Moni Finci. Prvo samostalno snimanje u povijesti kinematografije Bosne i Hercegovine pod nazivom „Filmski mjesečnik“ izvršili su Aleksandar Vešligaj, Vitomir Stašević i Jan Beran (Nevesinjac, 2021).

„Bitka na Neretvi“, jugoslavenski partizanski film u režiji Veljka Bulajića, premijerno je prikazan 1969. i nominiran za Oscara za najbolji film na stranom jeziku. Jedan od najpopularnijih filmova partizansko-ratne tematike je „Valter brani Sarajevo“ u režiji Hajrudina Krvavca. Na Festivalu u Krakovu glavnu nagradu Zlatnog zmaja dobiva dokumentarac Zlatka Lavanića „Jedan dan Raiku Maksima“. Film Emira Kusturice „Sjećaš li se Doli Bel?“ osvaja nagradu Srebrni lav na Filmskom festivalu u Veneciji, a 1985. njegov film „Otac na službenom putu“ osvaja Zlatnu palmu za najbolji film na Filmskom festivalu u Kanu. Osnovano je filmsko poduzeće „Gradski bioskopi“ 1950., koje je kasnije preimenovano u

„Sarajevo film“. U Sarajevu se početkom šezdesetih otvara i Dvorana Jugoslovenske kinoteke. Sve se više pažnja posvećuje i promoviranju filmske kulture, kao i na stvaranje novih kadrova za obrazovanje koji su vezani za filmsku umjetnost i produkciju (Nevesinjac, 2021).

Razvoj filmske umjetnosti u BiH 2000-ih godina

Svoj pravi izraz bosanskohercegovačka filmska umjetnost dobiva nakon raspada Jugoslavije i formiranja samostalne Bosne i Hercegovine 1992. godine. Rat devedesetih godina je uzrokovao velike političke, ekonomske, kulturne i demografske posljedice. Počeci 2000-ih obilježeni su velikim uspjesima bosanskohercegovačkih filmskih stvaralaca, a najviše se ističe film „Ničija zemlja“ u režiji Danisa Tanovića. Priznanje za dosadašnja postignuća u kreativnoj oblasti filma dobio je grad Sarajevo 31. studenog 2019. godine, kada dobiva status grada filma UNESCO-a, čime je Sarajevo postalo član „Mreže kreativnih gradova UNESCO-a“, među ukupno 18 gradova filma UNESCO-a u svijetu. Godinu 2020. obilježio je ratni dramski film „Quo vadis, Aida“ u režiji i prema scenariju Jasmile Žbanić, koji je izazvao veliki interes svjetske filmske scene. Dobitnik je nagrade publike na 50. izdanju Međunarodnog filmskog festivala u Rotterdamu i nagrade za najbolji strani film 2021. na Filmskom festivalu u Göteborgu, a nominiran je za najbolji međunarodni film na 36. dodjeli Nagrade nezavisnog duha. Film „Quo vadis, Aida“ ušao je u uži izbor od 15 filmova nominiranih za najbolji strani film na 93. dodjeli Oscara (Nevesinjac, 2021).

Brendiranje države kroz film

Brendiranje predstavlja komunikacijsko-marketinški proces u kojem se definira subjekt (proizvod, usluga, osoba ili destinacija), što ga razlikuje od drugih, koje su njegove prednosti i kakvu vrijednost predstavlja korisniku. Odnosi se na proces isticanja, privlačenja pozornosti, stvaranja emocija, uvjeravanja, davanja duše tome subjektu te na koncu dobivanja udjela u svijesti potrošača. Brendiranje destinacija

nastoji definirati identitet neke destinacije, istaknuti njezine prednosti i posebnosti te osmisliti načine upravljanja svim aspektima destinacije i njezinim odnosima i komunikacijom, ponajprije vlastitim građanima, a onda i svima drugima (Skoko i Brčić, 2012: 9).

Filmska industrija ima snažnu mogućnost ocrnjivanja i „etiketiranja“ pojedinih naroda. Uz primjer filma „Borat“ i etiketiranje Kazahstana od strane britanskog komičara Sacha Barona Cohena, postoji još puno načina kojima se pojedine poruke duboko urezuju u podsvijest gledateljstva. Filmovi i serije mogu često pridonositi učvršćivanju različitih stereotipa o pojedinim državama i narodima (naprimjer rata u Bosni, siromaštva u Africi, zaostalosti u Albaniji...). Filmska industrija godinama „etiketira“ države i u slučaju kad se pojedine države emancipiraju od takvih problema ili naslijeđa koji im se pripisuju. To usporava njihova nastojanja za upravljanje vlastitim imidžom u međunarodnoj javnosti. Filmska industrija može biti snažno sredstvo promidžbe. Kontekst vremena uvijek utječe na poruku filma. Promidžba država, naroda, političkih vođa ili promicanje društvenih normi samo su neki od razloga za snimanje filmova. Uz navedeno su i sekundarni ili tercijarni interesi filmskih producenata, kojima je važan vlastiti profil. Film, ovisno o utjecaju, može biti moćan instrument za brendiranje i promidžbu države ili nacije. Živi se u vremenu kada se povijest određenog naroda lakše poima kroz filmsku priču nego kroz povijesnu literaturu (Skoko i Brčić, 2012: 28).

Kulturna diplomacija kao meka moć države

Međunarodni odnosi su u današnjem svijetu sve složeniji, a globalizacija i tehnološki napredak su rezultirali njihovom transformacijom i upravljanjem nadnacionalnim pitanjima. Diplomacija kakva se poznaje danas svoje moderne karakteristike dobiva krajem 15. stoljeća. Odnosi se na društvenu djelatnost i politički proces u kojem subjekti, najčešće države, stupaju u međunarodne odnose (Vukadinović, 2004).

Kultura zblizava ljude, „ruši zidove“ i stvara prostor za razmjenu pozitivnih vrijednosti van granica države. Omogućuje razumijevanje i povjerenje među ljudima odnosno državama. Suradnja na temelju kulture, razmjene uvjerenja, posebnosti i tradicija povezuje i stvara. Moć kulture vidi se i u tome što prenosi „istinski duh i bit određene zemlje“. Kultura ima ključnu ulogu kada je riječ o oplemenjivanju ugleda države i poticanju javnosti na trajnije i potpunije razumijevanje zemlje i njenih vrijednosti (Anholt, 2009).

Kod vrste instrumenata vanjske politike država razlikuju se „tvrde“ i „meke“ moći. Tvrda moć se definira kao moć koja se provodi uz korištenje sile (ekonomska ili vojna), a meka moć kao ona kojom se ostvaruju ciljevi uvjeravanjem drugih u ciljeve ili osvajanjem simpatija. Meka moć države potječe iz sposobnosti da država promicanjem svoje kulture, politike i vrijednosti postigne status privlačne, zanimljive, divljenja vrijedne države. Male države koje se na globalnom tržištu ne mogu natjecati svojim karakteristikama imaju priliku pronaći prednost na međunarodnom planu. Važno je stvoriti zanimanje okoline tako što će poraditi na nacionalnom identitetu koji određenu naciju razlikuje od druge. Bosna i Hercegovina svoju meku moć može graditi na svojim prirodnim ljepotama, kulturi i bogatoj povijesti. Dok su prirodne ljepote prepoznate u svijetu, što pokazuju svake godine novi rekordi u turističkim posjetima (posebice jednodnevni izleti iz susjednih zemalja), kultura još uvijek nije dovoljno iskorišteno područje u smislu brenda.

Utjecaj filmske industrije na brendiranje BiH nakon stjecanja nezavisnosti

Zbog povijesne i kulturne specifičnosti, Bosna i Hercegovina u svijetu nema posve pozitivan imidž. Bosna i Hercegovina nema gotovo nikakvu prepoznatljivost u globalnim okvirima jer ključne riječi koje se vezuju za Bosnu i Hercegovinu su ratna stradanja, nefunkcionalna država i siromaštvo. Građani drugih država sve manje znaju za ljepote i kulturu Bosne i Hercegovine. Uz navedeno, uz Bosnu i Hercegovinu se često vezuju epiteti humora i dobre hrane.

Nepovoljan imidž Bosne i Hercegovine na međunarodnoj razini posljedica je nepostojanja strateškog pristupa izgradnji reputacije i brendiranju države. Bosna i Hercegovina nema strateško osmišljeno brendiranje, a kompanije koje posluju na inozemnim tržištima uglavnom predstavljaju svoje poduhvate, dok je država u drugom planu. Za prepoznatljivost i brendiranje Bosne i Hercegovine najviše su zaslužni pojedinci poput kulturnih djelatnika ili sportaša koji mogu kompenzirati propuste institucija i organizacija koje bi se trebale baviti promocijom. Kvalitetni promotivni videi ne budu široko promovirani u globalnim medijima zbog nedostatka financijskih sredstava, tako da Bosna i Hercegovina najčešće bude skromno predstavljena na međunarodnim sajmovima i konferencijama (Turčilo, 2016).

Da bi Bosna i Hercegovina postala prisutnija na globalnom planu, potreban je bolji plan brendiranja. Kao država trebala bi promovirati svoj multikulturalni i multietnički identitet kao brend. Uz navedeno, graditi reputaciju stabilne i moderne države. Brendiranje države važno je najviše za osnaživanje uloge Bosne i Hercegovine u političkom smislu u međunarodnim odnosima. Važno je formirati ozbiljnu strategiju brendiranja, koju treba razvijati u konzultacijama sa stručnjacima. Dva ključna preduvjeta za brendiranje su: ozbiljnost i odlučnost svih aktera – od diplomatsko-konzularnih predstavništva BiH u inozemstvu, kompanija koje posluju van granica, pa sve do pojedinaca koji Bosnu i Hercegovinu predstavljaju na kulturnim događanjima i sportskim događanjima (Turčilo, 2016: 172).

Tu se potencijal filmske industrije može iskoristiti. Film kao medij može stvoriti bolji imidž određene nacije i države tako što će prikazati ono što ih čini posebnima i ističe od drugih. Filmska umjetnost Bosne i Hercegovine je njezina meka moć koja pozitivno utječe na oblikovanje imidža na globalnoj razini. Može se iskoristiti kao prikaz pozitivnih strana Bosne i Hercegovine u svrhu odmicanja od negativnih konotacija koje ju prate. Ako je kultura odraz društva, u nju treba ulagati. Filmovi imaju moć prikazivanja nečije kulture, prirodnih ljepota i tradicijskih

specifičnosti. Ljudi diljem svijeta sve više vremena provode pred malim ekranima i imaju pristup vidjeti nešto za što nikada prije nisu čuli. U kinematografiji Bosne i Hercegovine postoje dva smjera: humor i satira, mogućnost ismijavanja društvene situacije i dramatičnost odnosno realnost prikazivanja ratnih događaja. Bosna i Hercegovina bi filmskom industrijom kao država mogla stvoriti sliku drukčiju od one koju dosad ima na globalnoj razini. Ulaganjem u kinematografiju dobivaju se novi ambasadori širom svijeta koji povećavaju brend Bosne i Hercegovine. Kroz filmske festivale Bosna i Hercegovina ima priliku direktno utjecati na razvoj i privredu, što ne utječe pozitivno samo na brendiranje, nego općenito na državu, posebice u ekonomskom smislu.

Sarajevo Film Festival kao alat promocije imidža Bosne i Hercegovine

Svaka država predstavlja svoj imidž na globalnoj razini koji utječe na način kako će je percipirati određena nacija i narod. Različite nacije razvijaju stereotipe prema određenim narodima jer posjeduju subjektivne sudove. Prema Kotleru i Gertneru (2005) imidž neke zemlje rezultat je njezina geografskoga položaja, povijesti, službenih proglašenja, umjetnosti i glazbe, slavni državljan i drugih obilježja. Naglašavaju kako industrija zabave i mediji igraju važnu ulogu u oblikovanju ljudske percepcije o mjestima.

Jedan od najvažnijih kulturnih i društvenih događaja u regiji zapadnog Balkana je Sarajevo Film Festival (SFF). Odvija se u Sarajevu, a predstavlja ekonomski potencijal koji bi itekako mogao utjecati na oporavak privrede Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Osim navedenog, predstavlja jedan od važnijih instrumenata Bosne i Hercegovine kada je riječ o ulaganju u imidž i brendiranje države. Zbog važnosti SFF-a odrađena je studija slučaja konzultantske kuće Olsberg SPI pod nazivom Evaluacija Sarajevo Film Festivala. Cilj studije bio je da ponudi uvid u kulturni, ekonomski i društveni doprinos SFF-a. U izradi je korištena istraživačka metoda dubinskog intervjua s relevantnim ispitanicima

obavljena tijekom prošlogodišnjeg SFF-a. Također su detaljno analizirani podaci Direkcije SFF-a o kulturnim i ekonomskim učincima Festivala i provedena anketa s više od 1.000 filmskih radnika i drugih posjetilaca Festivala (Business Magazine BiH, 2018).

Prema podacima CineLinka svaki treći filmski projekt koji sudjeluje u industrijskim segmentima SFF-a bude prikazan na vodećim međunarodnim filmskim festivalima. Najveći broj predmetnih filmova snime lokalni ili regionalni filmski autori, često u okviru koprodukcija koje su dogovorene na SFF-u, što znači da Festival doprinosi promociji filmskih talenata iz jugoistočne Europe na globalnoj sceni. SFF je prema studiji utjecao na brojnost novih filmskih projekata, što ukazuje na značajan doprinos sarajevskoj i bosanskohercegovačkoj ekonomiji. Osim direktnog doprinosa ekonomiji (10,3 milijuna konvertibilnih maraka zarade), značajan je doprinos prihoda od turizma. Prema studiji se procjenjuje da je 2017. godine u Sarajevu zbog Festivala boravilo oko 10.000 stranih posjetitelja (zaslužni za dodatni priljev od 51,5 milijuna KM i otvaranja radnih mjesta za 1.385 stalno zaposlenih radnika). Značajna turistička aktivnost i promocija mjeri se rezultatima medijske promocije Festivala o kojem je 2017. objavljeno ukupno 398 različitih objava vezanih uz Festival. Što se tiče društvenog doprinosa i brendiranja, u studiji je došlo do zaključka da su sugovornici s kojima je obavljen dubinski intervju i anketirani ispitanici promijenili percepciju o Bosni i Hercegovini na domaćoj i međunarodnoj razini. Ispitanici su usporedili SFF s drugim ključnim događajima iz povijesti grada Sarajeva, kao naprimjer Zimskim olimpijskim igrama 1984. godine. Većina stavova ispitanika obuhvaćenih anketom bila je u skladu sa stavovima ispitanika dubinskih intervjuja u kojima su utjecaj SFF-a na Bosnu i Hercegovinu ocijenili kao pozitivan i izrazito pozitivan (Business Magazin, 2018).

Kada je riječ o imidžu i brendiranju Bosne i Hercegovine, Sarajevo film festival ima presudan značaj. Ono što Sarajevo izdvaja jest njegovo bogatstvo kulture i povijesti. Zahvaljujući internacionalnom programu Sarajevo Film Festivala i sudjelovanju nekih od poznatih holivudskih

glumaca, dolazi do sve većeg interesa za posjetu Bosni i Hercegovini (Čaušević-Ribić i Čizmić, 2017). Osim što SFF gradi pozitivan imidž i brend Bosne i Hercegovine, također utječe i na namjeru turista da je posjete i preporuča drugim ljudima (Grunwell, Inhyuck i Martin, 2008). U vrijeme društvenih mreža i interneta nikad nije bilo lakše dijeliti sadržaj i utjecati na motivaciju dolazaka u određenu destinaciju. Festivali utječu na prepoznatljivost destinacije i promicanje njezine kulture i povijesti (Woosnam, McElroy i M. Van Winkle, 2009). Za Bosnu i Hercegovinu SFF je ključ strategije kako iskoristiti sav potencijal koji zemlja ima da bi se spomenuti negativni imidž konačno promijenio. Da bi se prikazale one stvari koje bi kreirale pozitivan imidž na globalnoj razini.

Sarajevo Film Festival i Grad Sarajevo zajedno jačaju promociju statusa Sarajeva kao UNESCO-vog kreativnog grada filma (Sarajevo Film Festival, 2022). Ekonomski, kulturni i društveni doprinos SFF-a ukazuju na njegovu važnost. Puno je prostora ostalo za razvoj strategije brendiranja Bosne i Hercegovine nakon neovisnosti kada je riječ o filmskoj industriji. Vrijeme je da se Bosna i Hercegovina odvoji od epiteta kao što su siromaštvo i disfunkcionalnost.

Filmska umjetnost zaslužuje više

Program SFF-a privlači veliku pažnju ljubitelja filmske umjetnosti. Organizatori mogu biti ponosni na kolekcije filmova koji će biti predstavljeni mnogobrojnim gostima. Svake godine SFF privlači pažnju novinara, gledatelja, glumaca, kritičara i umjetnika iz cijelog svijeta.

Problem koji je prisutan je nedostatak bosanskohercegovačkih redatelja, glumaca i scenarista. Više su prisutni navedeni subjekti iz drugih zemalja, koje puno više ulažu u sedmu umjetnost. To su zemlje koje više razumiju značaj i ulogu kulture za predstavljanje u svijetu. Na Festivalu publika ima priliku uživati u ostvarenjima bosanskohercegovačkih umjetnika, ali njihovo prisustvo je više rezultat individualnog napora i traganja za izvorima financiranja nego ulaganja

nadležnih institucija i podrške kulturnoj tradiciji. Producenti u Bosni i Hercegovini srame se spominjati iznose koji se ulažu u filmsku industriju u usporedbi s drugim, ozbiljnijim produkcijama. Razlog nezadovoljstva je informacija da se cjelokupna kulturna produkcija i kultura vide kao bespotrebni trošak (Turčilo, 2016: 265).

U javnom prostoru često se dolazi do informacija kako je određen iznos novca dat za kulturne projekte, što upućuje da su javna sredstva potrošena, a ne uložena u nešto što će ih opravdati. U Bosni i Hercegovini je zaživio naziv „filmadžije“, koji često dobiva negativne konotacije za sve one koji se bave filmom. Prema svemu navedenom, Bosna i Hercegovina je oduvijek bila zemlja filmskih talenata, ali i redatelja, scenarista koji ostvaruju uspjehe izvan granice. Najveće priznanje je bilo osvajanje Oscara s filmom „Ničija zemlja“, ali ne dolazi do podrške na domaćem terenu, pogotovo ako je netko na početku karijere. Mladi se glumci suočavaju s izborom umjetničkog kriterija ili egzistencije. Češće birajući egzistenciju, ostvaruju se u neumjetničkim formama poput sapunica i reklama. Važno je ulagati u dokumentarne filmove jer ukazuju na neke manje vidljive aspekte stvarnosti i posebna društvena zbivanja (Turčilo, 2016: 266).

Film predstavlja jedan od glavnih segmenata javne kulturne diplomacije zemlje. Osobe koje su hodajući brend na poseban način predstavljaju nematerijalne vrijednosti zemlje. Kultura je uvijek investicija, kao što se može primijetiti u slučaju SFF-a koji iznova budi interes za bosanskohercegovačku umjetnost, kulturu i način življenja. Kultura je odraz društva i u nju uvijek treba ulagati.

Zaključak

Specifičnost multikulturalnosti Bosne i Hercegovine itekako utječe na imidž i nacionalnu vizuru. Bosnu i Hercegovinu u svijetu prate epiteta kao što su siromaštvo i disfunkcionalnost, a i smisao za humor. Film kao medij je oduvijek pružao mogućnosti prikazivanje kulture određenog naroda na međunarodnim razinama. Filmska industrija Bosne i Hercegovine se 2000-ih godina sve više pokazala kao uspješni alat meke moći. Svaka država se može brendirati kroz filmske projekte, a savršen primjer je upravo Sarajevo Film Festival. Studija slučaja i analiza su ustanovili kako festival pozitivno utječe na brendiranje i imidž BiH nakon nezavisnosti. Brojne svjetske zvijezde i globalne medijske objave neki su od pokazatelja. Prema analizi i istraživanjima potvrđene su sve tri hipoteze. Prva hipoteza da filmska industrija kao meka moć Bosne i Hercegovine pozitivno utječe na brendiranje zemlje nakon nezavisnosti najviše se očituje u pozitivnoj percepciji posjetitelja. Filmska industrija je utjecala na mijenjanje negativne percepcije u pozitivnu osvrćući se na kulturna bogatstva i povijest Bosne i Hercegovine. Druga hipoteza da se kultura Bosne i Hercegovine promovira filmom najviše se očituje na filmskim festivalima gdje sudjeluju lokalni glumci i redatelji i sadržaj koji snimaju. Njihova situacija može biti bolja, ali se i dalje radi o promociji lokalne kulture. Također, Sarajevo Film Festival služi kao sredstvo promicanja pozitivnog imidža Bosne i Hercegovine. Kultura je odraz društva, a upravo navedeni festival promiče bosanskohercegovačku kulturu na svjetskoj razini. Postoji veliki potencijal za daljnja istraživanja filmske industrije Bosne i Hercegovine u svrhu promoviranja zemlje, gradnje boljeg imidža i odmicanja države od epiteta nestabilnosti i siromaštva. Humor, rat i multikulturalna situacija mogu se itekako pozitivno iskoristiti i pozicionirati Bosnu i Hercegovinu na puno bolje mjesto u svijetu. U kulturu je potrebno ulagati kako bi ostali narodi dobili pravi uvid u prirodne ljepote i kulturno-povijesnu tradiciju Bosne i Hercegovine.

Literatura

- Anholt, Simon 2009, *Konkurentan identitet – novo upravljanje markama država, gradova i regija*, M Plus d.o.o., Zagreb.
- Čaušević-Ribić, Amra, Čizmić, Elvir 2017, „Utjecaj kulturnih manifestacija na namjeru turista da ponovo posjete Sarajevo“, *Pregled: časopis za društvena pitanja / Periodical for Social Issues*, 3(3), 1-19.
- Grunwell, Sandra S., Inhyuck „Steve“ Ha, Bonnie S. Martin 2008, „A comparative analysis of attendee profiles at two urban festivals“, *Journal of Convention & Event Tourism*, 9(1), 1-14.
- Kotler, Philip, Gertner, David 2005, „Country as brand, product and beyond: a place marketing and brand management perspective“, str. 40-57, u Morgan, Nigel; Pritchard Annette; Pride, Rogers (ur.): „Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition“, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Kylie M. Woonsnam, Kerry E. McElroy, Christine M. Van Winkle 2009, „The role of personal values in determining tourist motivations: An application to the Winnipeg Fringe Theatre Festival, a cultural special event“, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18, 500-511.
- Nevesinjac, Samra 2021, „Filmska umjetnost u bh. medijskoj kulturi“, esej, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
- Peterlić, Ante 2001, *Osnove teorije filma*: Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Skoko, Božo, Brčić, Tihoni 2012, „Uloga igranog filma u brendiranju država, regija i gradova“, *Međunarodne studije*, 12 (¾), 9-36.
- Turčilo, Lejla 2016, *(P)ogledi o medijima i društvu*, Vlastita naklada, Forma graf Sarajevo.

Vukadinović, Radovan 2004, *Politika i diplomacija*, Politička kultura, Zagreb.

Mrežni izvori

EKONOMSKI EFEKTI SFF-A MJERE SE MILIONIMA KM 2018, Business Magazine, <http://business-magazine.ba/2018/08/03/ekonomski-efekti-sff-a-mjere-se-milionima-km/> (1. 2. 2023.).

Filmska enciklopedija, mrežno izdanje: „Jugoslavija“, <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2522> (10. 2. 2023.).

Ulaganje u kulturu nije trošak, nego ulaganje u održivi razvoj 2022., Sarajevo Film Festival, <https://www.sff.ba/novost/11665/ulaganje-u-kulturu-nije-trosak-nego-ulaganje-u-odrzivi-razvoj> (1. 2. 2023.).

Nermina Mujagić

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka

www.fpn.unsa.ba

nermina.mujagic@fpn.unsa.ba

„MOGU LI PODREĐENI GOVORITI“ O BOSNI I HERCEGOVINI?

Sažetak

U kulturi nacionalističkog negiranja međunarodnog priznanja BiH i njene nezavisnosti, često se građani BiH osjećaju da su i nakon 30 godina, dio vanrednog, ratnog stanja, ali očekivana uznemirenost kao reakcija na politike podjela kao da se kanališe na pogrešan način. Rukovodeći se postkolonijalnom teorijom G.C. Spivak, posebno tezama iz njenog najcitiranijeg eseja „Mogu li podređeni (Subaltern) govoriti“?, pokušat ćemo osnažiti humanističku sposobnost da se dostojanstveno sjećamo ratnih iskustava, politike otpora podjelama i kritički promišljamo šta nam se dogodilo i šta nam se još uvijek događa.

Nekoliko dominantnih političkih narativa o našoj novijoj historiji (multietnički, etnonacionalni i internacionalni) dijametralno su suprotstavljani, no zajednička im je karakteristika indiferentan odnos prema diskursima u artikulaciji ratnog iskustva i položaju podređenih subjekata u bh. društvu. Ovaj rad želi da predstavi političke diskurse o krvavoj prošlosti, i ukaže na važnost autonomije podređenih skupina u BiH. Proizvodnja straha od govorenja kod ljudi koji su imali direktno iskustvo sa nasiljem, treba razumijevati kao politički/politološki ali i ideološki fenomen. Preobrazba tj. demokratizacija njihovog straha leži u demokratizaciji tj. u prestanku razumijevanja ratne traume kao iskustva za sebe, ili iskustva koje će biti politizirano, već kao iskustva koje treba biti ispričano jer je ušutkano zbog ideoloških konstrukcija i mogućnosti da ovi subjekti budu autonomni jer se njihova podčinjenost kroz autonomiju smanjuje ili ukida, posebno ako joj pruži mogućnost subjektivizacije kroz politiku pobune.

Ključne riječi: podređeni, diskursi, strah, dostojanstvo, subjektivizacija, autonomija, BiH

Kroz konceptijsko određenje moći i diskursa, pokušat ću predstaviti uslove u kojima je, Bosna i Hercegovina, uoči i tokom agresije, u *reprezentativnom smislu bila moćnija kao država*, te kako

u postdejtonskom periodu zbog *političke marginalizacije vlastitog subjekta* (građanina/građanke) gubi svoju autonomiju koja joj je prijeko potrebna.

Prisjetimo se da moć nije brutalno nasilje ni sprovođenje sile. Svi odnosi moći u ljudskim odnosima su odnosni moći. U izuzetno teškim, dramatičnim i historijskim trenucima, BiH gradi mnogostruke odnose koji proizvode jednu vrstu moći koja nije materijalna, nije opipljiva, ne može je niko od njenih građana ni građanki ni posjedovati ni izgubiti. Govorim o Foucault-ovom razumijevanju moći kroz otpor, ili o Hajdegerovom poimanju čovječanstva koje neće biti urušeno sve dok pruža otpor, pa makar samo i na imaginarnom nivou. Govorim o moći koja je cirkulirala kroz bosanskohercegovačko društvo „putem označiteljske mreže kojom smo svi bili obuhvaćeni i u kojoj niko nije bio izvan odnosa moći“. (Foucault, 2006: 107). Organiziranje referenduma o nezavisnosti, veliko DA suverenoj i nezavisnoj BiH, državi u kojoj svi ravnopravni, prijem BiH u OUN, spontano organiziranje otpora agresiji, usvajanje Platforme Predsjedništva 1993. godine, formiranje snažne Armije Republike BiH. U konačnici i veliko NE politikama nasilja i podjele, gotovo u svim područjima gdje moć djeluje – u medijima, u kulturi, u obrazovanju, u svakodnevnom životu pod granatama.

Imperativ stvaranja uslova za otpor prema zlu koje se nadvilo nad Bosnom i Hercegovinom, stvarao je kontekst u kome će nezavisnost, suverenitet, teritorijalni integritet, i sva univerzalna ljudska prava i slobode imati smisla. To specifično znanje¹ – o tome koliko je važno ostati, boriti se i solidarisati, proizvodilo je *određene efekte moći u reprezentativnom smislu*, uprkos svim diskursima koji nisu išli u korist

1 Prema Foucaultu moć proizvodi znanje. „Treba prihvatiti da se moć i znanje neposredno uslovljavaju – ne postoje odnosi moći bez uobličavanja polja znanja koje je s njima povezano, niti bilo kakvo znanje koje istovremeno ne pretpostavlja i ne konstituiše odnose moći“ (Foucault, 1971:34)

države BiH. Bez obzira što je država bila porušena, opustošena i izranjavanja, ostala je neurušena upravo zbog subjekta, koji, nažalost, u postdejtonskoj BiH nije postao, kako to kaže Butlerova, „izvorište moći“. Ako Bulterovim i Foucaultovim teorijama dodamo i postkolonijalne teorije Gayatri Spivak, diskursi o nacionalizmima i imaginaciji u postdejtonskoj BiH dovest će nas u *prazno polje državljske moći* – u kojem su subjekti odbrane i otpora desubjektivizirani i udaljeni od prijestola moći suvereniteta i nezavisnosti.

Podređenost o kojoj ja govorim u srži je etnonacionalizma i njegove vječne potrebe za vlastitim obnavljanjem *posredstvom podređenih kategorija stanovništva* – kojima se oduzima pravo na *subjektivizaciju*. Riječ je o *'tihog većini'* čije se priče uklapaju u dominantne etnopolitičke diskurzivne formacije².

Nažalost, i nakon toliko godina, diskursi kojima se artikulišu rat i agresija na BiH dijametralno su suprotstavljeni. Na međunarodnoj razini, rat se karakterizira kao građanski rat, agresija, ili pak agresija sa mnoštvom građanskih ratova. Uzroci agresije se često povezuje i sa prethodnim komunističkim režimom, nedostatkom demokratske kulture i vjekovnom mržnjom između etničkih grupa koje žive u BiH. Diskurs međunarodne zajednice o ratu u BiH nadovezuje se i na Dejtonski mirovni sporazum kojim je 1995. godine posredstvom iste, zaustavljen rat. Mirovni proces konstruiše se kroz diskurs ljudskih prava, prava manjina, rodne ravnopravnosti, promoviranje suživota, pomirenja, tolerancije, tranzicione pravde, EU i NATO integracija.

Osnovna proturječnost ovog diskursa sadržana je u misiji izgradnje liberalnog mira i liberalnih/univerzalističkih vrijednosti, s jedne strane (govorimo o građanskoj koncepciji razumijevanja društva i države) i misiji da osigura sprovođenje Dejtonskog sporazuma i Ustava BiH (Aneksa IV) kao njegovog dijela, koji je zasnovan na pravima etničkih kolektiviteta, s druge strane (govorimo o etnopolitičkoj koncepciji razumijevanja društva i države).

2 O tihog većini opširnije u knjizi: N. Mujagić, *Tihi govor Bosne: analize nesvakidašnjih politika: politika – mediji-međunarodna zajednica*, Heinrich Boll Stiftung, 2010.

„Tiha/podređena većina“ najviše je interpelirana liberalnim/građanskim diskursom. Uzmimo za primjer službeni narativ o ratu u Sarajevu se sastoji od teza o najdužoj opsadi grada u modernoj historiji Evrope; agresiji od Republike Srbije (u to vrijeme Savezne Republike Jugoslavije), opsadi grada od Vojske Republike Srpske, paravojnih srpskih jedinica, dobrovoljaca iz Srbije, Crne Gore, Rusije i sl., potpomognutih artiljerijom JNA; odbrambeno-oslobodilačkom ratu, o solidarnosti, o Sarajevu u kojem su ubijani i koga su branili pripadnici svih etničkih grupa. Zbog toga se rat u Sarajevu dodatno prezentira i kao i odbrana bh.multikulturalnosti, nezavisnosti i opstojnosti pod prijetnjom agresora i podjele teritorije države.

Kad govorimo o ovim etničkim diskurzivnim formacijama važno je reći da su one monolitne, i da nemaju sve isto odnos/lojalnost prema državi BiH. I dok ga srpske i hrvatske političke elite u velikoj mjeri zasnivaju na politikama i interpretacijama susjednih država koje doživljavaju kao matične ('prve domovine'), bošnjački diskurs o ratu je najviše integracijski u teritorijalnom smislu. Drugim riječima, bošnjački diskurs o odbrani BiH najviše se izražava u sukobu sa teritorijalnim pretenzijama susjednih država, i dijelom srpskih i hrvatskih političkih elita u BiH koje zagovaraju segregaciju zemlje. U ovom pogledu, ali i nekim drugim, linija između prvog građanskog/liberalnog diskursa o ratu i agresiji i bošnjačkog diskursa je ponekad vrlo tanka. Diskursi o ratu i agresiji zasnovani na etnopolitičkom principu proizvode višak priča o ratu; zbog kontrole i selekcije njihov narativ je prevrednovan, i obezvrijeđen u recepciji općeg stanovništva.

Međutim, građanski diskurs će od strane drugih etničkih korpusa, naročito srpskog, hoće biti izjednačen i tumačen *isključivo kao bošnjački*, da bi se njime relativizirala agresija, negirao broj žrtava, broj ubijene djece, multikulturalnost države.

Otvorena društva ona društva *koja omogućavaju rađanje novih diskursa*, proširivanje polja raspravlivosti, ali konfliktnost etničkih diskursa ukazuje koliko u njima leži mogućnost manipulacije. Ovako

prezentirana prošlost uzima se kao izvor legitimiteta ne samo za djelovanje u ratu, već i nakon njega, ostavljajući iza sebe društvene odnose koji su prilagođeni životu nasilja koje ne traži ni otpor ni alternativu.

Na građanski diskurs sigurno utiču etnopolitički i međunarodni diskursi koji osporavaju i degradiraju preživljeno iskustvo agresije i uskraćuju mu javnu verifikaciju. Ogroman je broj onih čiji su stavovi puni razočarenja i njihov narativ se ne može uklopiti u politiziranu percepciju rata i agresije. Oni su u postratnom periodu izgubili 'svoje mjesto u javnosti' u „sferi djelovanja“. Oni su danas kako opaža Spivak, „izvan svih linija društvene mobilnosti“; „njima je zatvoren pristup javnim resursima“ i „usmjereni su prema krajnjem siromaštvu i političkoj nevidljivosti“. Riječ je o građanima i građankama različite dobi, koji su ostali, koji znaju i kojima se duguje. Ušutkani subjekti odbrane i otpora najviše čeznu za diskursom koji neće sporiti njihov izbor, njihovu demonstraciju humanosti u nehumanim uslovima. Oni na to polažu pravo koje istovremeno ni od koga ne potražuju. Uz malo ohrabrenja i demonstracije interesa, *subjektivizacija podređene većine* značila bi otpor novim starim politikama podjele, pa makar one dolazile i od onih političkih struktura koje vješto potkradaju narativ dostojanstva, integriteta i ponosa koji su bili odlučujući u pravljenju BiH domovinom svih njenih građana i građanki, naroda i ostalih narodnosti.

Literatura

- Bar-On, D. (1995). *Fear and Hope: three Generations of the Holocaust*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Butler, J.(2012), *Psihički život moći: teorije pokoravanja*. Centar za medije i komunikacije. Beograd.
- Čengić, N.N. (2017). *Desilo se što se desilo: Govor, život i vrijeme nakon opsade Sarajeva*. Orion/Art. Beograd.

- Foucault, M (1971). *Riječi i stvari*. Nolit. Beograd.
- Foucault, M (2006). *Istorija seksualnosti i volja za znanjem*. Karpos. Beograd.
- Foucault, M (2007). *Poredak diskursa*, Karpos. Beograd.
- Kuljić, T. (2006). *Kultura sjećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Čigoja Štampa.
- Mujagić, N. (2010) *Tihi govor Bosne: analize nesvakidašnjih politika: politika – mediji-međunarodna zajednica*. Heinrich Boll Stiftung. Sarajevo.
- Orientlicher, D.(2018). *Some Kind of Justice: The ICTY's Impact in Bosnia and Serbia*. Oxford University Press.
- R. C. Morris and G. Chakravorty Spivak (2010). *Can the Subaltern Speak?: Reflections on the History of an Idea*. New York. Columbia University Press.

